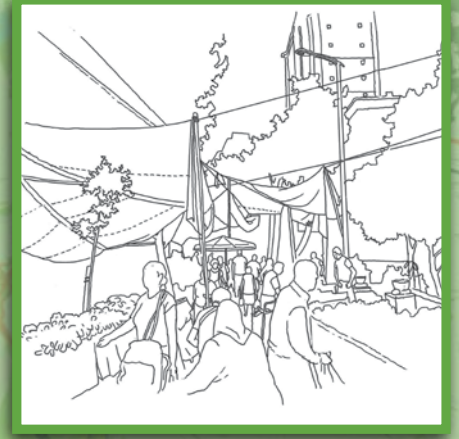

C. Sami Yılmaztürk
1960 - ∞

İstanbul'un Semtleri: Bakırköy

Ö. Emre Öncü • Sırrı Çölmekçi • Deniz Aydın •
Zeynep Eres • Füsun Seçer Kariptaş • Ceyda Güney •
Turgay Tuna • Nilüfer Baturayoğlu Yöney • Zafer Akay

Büyük, Daha Büyük, En Büyük...

İktidarların Kente İmzası: Mega Projeler
Çöküntü Alanlarında Dayanışma Kültürü Arayışı

ENGINEERING SEALANTS

Yeni yaşam alanları yaratıyoruz

YETKİLİ SATICI

BAKA YAPI MALZEMELERİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Orhanlı Mah. Karadeniz Cad. No:7 Turgut Reis San. Sit.
C1 Blok No:1-1 34956 Tuzla/İSTANBUL-TURKIYE
Tel:+90 216 394 20 40 (pbx) Faks:+90 216 394 20 49

www.bakayapi.com

YENİ YER ÇEKİMİ

Dünyanın en çok tercih edilen zemin kaplaması **LVT** (Luxury Vinyl Tiles) şimdi Türkiye'de **ADOFloor** kalitesiyle üretiliyor!

TUTKULARINIZIN YERİ DEĞİŞİYOR

LVT (Luxury Vinyl Tiles), doğal ahşap, doğal taş ve metal görümlü seçenekler sunan bir vinil zemin kaplama malzemesidir. Farklı iç mekan uygulama alanlarında **geniş desen, boyut ve kalınlık seçenekleri** ile eşsiz mekanlar yaratabilirsiniz.

Sağlıklı ve Güvenilir

Tozsuz Kurulum

Geri Dönüşümlü

Phthalat İçermez

2,5 - 5 mm.

Sudan Etkilenmez

Kolay Bakım

Kolay Kurulum

Çevreci

Antibakteriyel

Sıcak Yüzey

Ses Yalıtımı

GRIT
LVT Collection

LAAG
LVT Collection

adofloor.com

ADO
Floor

ARADIĞINIZ KİTAPLAR MİMARLIK VAKFI KİTABEVİNDE

www.mivkitabevi.com

MİMARLIK VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ

KARAKÖY KEMANKEŞ CADDESİ NO: 31 BEYOĞLU 34425 İSTANBUL

T: (0212) 244 86 87 / F: (0212) 244 86 88

Ocak 2018 • Yıl: 18 • Sayı: 61 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Ayşen Cıravoğlu, Zeynep Eres,
T. Gül Köksal, Kubilay Önal, Betül Şengezer,
H. Bülend Tuna, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin,
Çelen Birkan, Hasan Çakır (Almanya), B. Selcen Coşkun,
H. Besim Çeçener, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Zeynep Günay, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel,
Figen Kafesçioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğu, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder,
Gülşen Özyayın, Hasan Cevat Özdiil, Aslı Erim Özdoğan,
Mehmet Özdoğan, Yıldız Sey, Afşar Timuçin, Rüksan Tuna,
Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Can Taşkıran

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın

Baskı-Cilt

Favori Basım Yayın ve Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.,
Ataşehir / İstanbul
Tel: (216) 326 94 86

Baskı Tarihi

Mart 2018

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyon

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 Faks: (212) 244 86 88

Fiyat: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Gündeme Düşen Acı Kayıp

Çalışma arkadaşımız, canımız Sami Yılmaztürk'ü 7 Mart 2018 günü kaybettik.

61. sayımızın yayın hazırlıklarının tamamlandığı günlerde bu acı haber hepimizi derinden yaraladı, sarstı. Yıllarca birlikte çalıştığımız, uzun mesaiileri paylaştığımız değerli, sevgili, biricik arkadaşımızın ölüm haberine hiçbirimiz inanamadık. Bir gün öncesinde beraber olunan arkadaşın kaybını kavramak kolay değil. İstanbul Büyükkent Şubesinin son genel kuruluna ve seçimlerine katılan birçok meslektaşımız Yönetim Kurulu eski Başkanı Sami Yılmaztürk ile daha birkaç gün öncesinde coşkulu, hareketli, neşe dolu günler, saatler geçirmişlerdi...

Sami Yılmaztürk mimarlık eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesinde 1987 yılında tamamladıktan sonra, meslek yaşamının neredeyse tümünü mimarlıkta toplumcu yaklaşımın desteklenmesine, fikir olarak ve uygulamada yaygınlaşmasına adanmıştı. Mezun olur olmaz meslek odasına sadece üye olarak değil, gönüllü bir mücadeleci, yılmaz bir toplum yaran savunucusu olarak katılan arkadaşımız, gerçek anlamda yaşamının son gününe kadar Mimarlar Odasına hizmeti bir görev ve yaşam şekli olarak benimsemişti. Yıllarla birlikte edindiği deneyim ve birikim meslek odamızda, her türlü sorun, her karmaşık konu karşısında onun ilk başvuru adresi olmasını da beraberinde getirmişti. Şahsen ben de, Yönetim Kurulu üyesi olarak birlikte çalıştığımız uzun yıllardan biliyorum ki, her güçlük karşısında, aşılması gereken her problemde ilk başvurduğumuz kişi Sami arkadaşımızdı. Bunun nedeni, onun sorunlar ya da karmaşık durumlar karşısında çözüm üretme becerisiydi, esnek düşünebilme, kapsayıcı olabilmek yeteneğiydi. İlk bakışta gerçekleştirilmesi zor gözükken talepler karşısında, konuları zamana yayan, olumlu işbirlikleri kuran, bütünleştiren öneriler sunarak sürece yeniden bakmayı dener, meslektaşların farklı katkılarına olanak sağlar, meslek odası için yeni kaynaklar, kazanımlar yaratırdı.

Sami Yılmaztürk pozitif ve enerji dolu bir kişilikti. Sadece mimarlık meslek alanındaki çalışmalar değil, farklı disiplinlerle ortak kurulan platformlar da onu çok heyecanlandırırdı. Bu gözlerinden, mutlu gülümsemesinden okunurdu. Çocuk ve Mimarlık, Kent Düşleri, Mimarlık ve Kent Film Festivali vb gibi farklı kültür etkinlikleri onun sürekli desteklediği, hep daha ileriye taşımayı amaçladığı, kalitesini yükseltmek için büyük emekler verdiği çalışmalardı.

Can dostumuz Sami heyecan doluydu, hayat doluydu. Hemen her konuda çitayı en yükseğe koyar, zorluklar karşısında kimselerin kolay kolay yapamayacağı kadar dirençli davranırdı. Yaşama hep umut dolu baktı.

Duruşuyla, dostluk anlayışıyla, şeffaflığıyla hepimize örnek oldu.

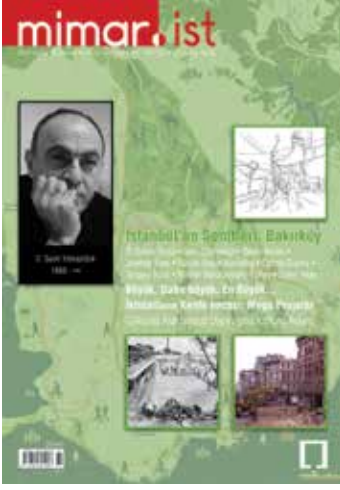
Gerçekleştirdiğimiz son genel kurul toplantılarında da, yaşadığımız güç ve karmaşık dönemde meslek ilkelerinden, toplum yararından, doğa ve çevre duyarlılığından, insana, kültürlere ve değerlere koşulsuz saygıdan asla taviz verilmemesi gerektiğini ısrarla, açık yüreklilikle ve yüksek sesle bir kez daha savundu. Meslektaşlara, gençlere, sağ duyulu herkese umut verdi.

Ölüm hayatın kaçınılmaz bir parçası kuşkusuz, ama onu bu kadar erken yitirmeyi kabullenmek hiçbirimiz için kolay olmayacak. Onun düşüncelerini, yarattıklarını, bitmeyen enerjisini yaşatmak, umudunu geleceğe taşımak ise ortak hedefimiz olacak. Meslek alanımızdaki haklı, duyarlı mücadelemizin gücü azalmayacak, sesi kısılmayacak ve Sami Yılmaztürk her çabamızda yeniden doğacak... Yolumuzu aydınlatacak... Bize göz kırpacak...

Acımızı paylaşan, zor anlarımızda yanımızda olan değerli meslektaşlarımıza, can dostlarımıza bir kez daha teşekkür ederken, biricik arkadaşımızın anısı önünde saygıyla, sevgiyle eğilirim.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

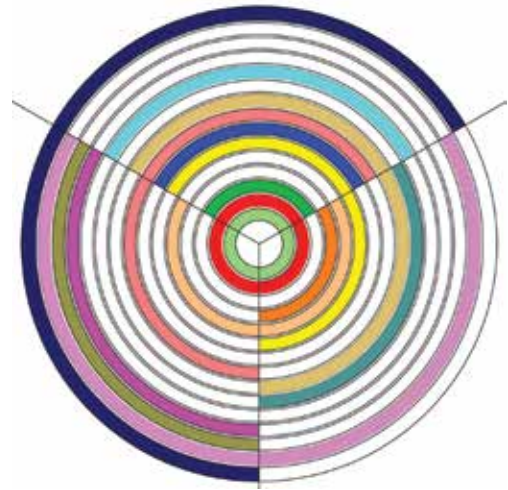

Mimar.ist Ocak 2018/1
ISSN 1302-8219

4	HABER / ETKİNLİK	
		Louis Kahn'a Yeni/den Bakış / Cemal Emden'in Fotoğrafları - Çizimler ve Resimler / <i>Deniz İncedayı</i>4
		Sinan Ödüllü Mimarlar Kapsamında "Cengiz Bektaş Mimarlığı" Paneli Yapıldı / <i>Ü. Özlem Ünver Göçer</i>5
6	ANMA	
		Benim Gözümden Ağabeyim Aydın Boysan / <i>Doğan Tekeli</i>6
		Prof. Hüseyin Kaptan Aramızdan Ayrıldı8
9	KÜTÜPHANE	
		Mekân Feşmekân / <i>Işıl Çokuğraş</i>9
		Bir Derdimiz Var! Mimarlık Başlangıç Stüdyosu / <i>Funda Uz</i>11
		Yok-yerler: Üst Modernliğin Antropolojisine Giriş / <i>Rifat Gökhan Koçyiğit</i>13
		Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı / <i>Deniz İncedayı</i>14
		Mimarlıkta Mekân Kavramı / <i>Zafer Akdemir</i>14
15	GÖRÜŞ	
		Büyük, Daha Büyük, En Büyük... İktidarların Kente İmzası: Mega Projeler / <i>Jülide Alp</i>15
20	ELEŞTİRİ - KURAM	
		Sokak Pazarının Poetikası / Geçici Yapının Zamansallığı Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme / <i>Hakan Tüzün Şengün</i>20

29 DOSYA: İSTANBUL'UN SEMTLERİ: BAKIRKÖY

Hebdomon'da Yeni Araştırmalar / Bakırköy Eski Sümerbank Arazisinde Yürütülen Arkeolojik Kazılar / <i>Ö. Emre Öncü - Sırrı Çölmekçi</i>	30
20. Yüzyıl Başında Bakırköy: Tarihi Haritalarda Geçmişin İzini Sürmek / <i>Deniz Aydın - Zeynep Eres</i>	38
Bakırköy'ün Endüstri Mirasının Değerlendirilmesi / <i>Fusun Seçer Kariptaş - Ceyda Güney</i>	46
Bakırköy'ün Geç Osmanlı Dönemi Yapıları / <i>Turgay Tuna</i>	54
Modern Bir Planlama Deneyimi: Ataköy, İstanbul / <i>Nilüfer Baturayoğlu Yöney</i>	58
Beklenen Batı İstanbul Kentsel Dönüşümünün Odağı Olarak Bakırköy Alt Merkezi / <i>Zafer Akay</i>	69

77 İNCELEME

İstanbul'da Denize Girme Alışkanlığının Mekâna Yansıması: Deniz Hamamları / <i>Nefise Burcu Yağan</i>	77
Çöküntü Alanlarında Dayanışma Kültürü Arayışı / Kolombiya Medellin Örneği ve İstanbul İçin Çıkarsamalar / <i>Evrinm Töre - Öznur Çağlayan</i>	84

99 EĞİTİM

Konut Tasarımında Açık Sistem Önerileri: Frans van der Werf'in Düşündürdükleri / <i>Güldehan Fatma Atay - Mustafa Gülen - Melek Kılınc</i>	99
---	----

106 KENT

Akıllı Telefonlarla Yürümek: Kentsel Mekânın Dönüşümünün Yeni Biçimleri / <i>Berrin Akgün Yüksekli</i>	106
--	-----

112 ÇİZGİ

<i>Behiç Ak</i>	112
-----------------------	-----

Louis Kahn'a Yeni/den Bakış Cemal Emden'in Fotoğrafları - Çizimler ve Resimler

Louis Kahn.

7 Aralık 2017'de Pera Müzesi'nde açılan sergide, XX. yüzyılın önemli mimarlarından Louis I. Kahn'la buluşmak çok özel. 1950-70 yılları arasında, görkemli başyapıtların yaratıcısı Kahn'ı sadece bir mimar olarak görmek haksızlık olur kuşkusuz. Sergide onun çok boyutlu sanatçı-yaratıcı kimliğine, düşünsel derinliğine tanık oluyoruz. Eserleri modern mimarlığın da ötesine geçerek dünya mimarlığına tartışılmaz miras değerleri bırakıyor. Mimarlığı, sadece kütlelerin değil, malzemelerin de kompozisyonuyla yalın ve güçlü ifadesini buluyor. Kahn, sergi metinlerinde de bunu kanıtlar-

casına yaşamın, varlığın, düşüncenin; ışığın, gölgenin, sessizliğin ve müziğin yaratıcı buluşmasını vurguluyor. Eserlerinde resmi, heykeli, müziği ve düşünceyi buluşturan birikimi, mesleğin özüne ait bütünlüklü estetiği, plastisiteyi, işlevi ve toplumsal ilişkiyi izlemek olanaklı. Onun mimari dilinde, sürekli yeniden başlayan formlar ve boşluklar, dokuyla, çevreyle, doğayla ve insanla bütünleşmenin özgün bir yöntemine dönüşüyor. Sergide mimarın el çizimlerini ve farklı tekniklerle eserlerini görmek kadar Pensilvanya Üniversitesi Mimarlık Okulunda kendisinin öğrencisi olmuş

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden onu dinlemek de sıra dışı bir zenginlik. Anlatılar, mimarın akademisyen kimliğini sergilemenin ötesinde, yaşam biçimine, düşüncelerine, yaklaşımlarına dair keyifli ve öğretici bir yolculuğa çıkartıyor izleyenleri. Pera Müzesi sitesindeki çağrıda da sergi şöyle özetleniyor:

"Louis Kahn'a Yeni/den Bakış sergisi, 20. yüzyıl dünya mimarlığının önemli aktörlerinden, düşünür, sanatçı ve bir 'mimarlık gurusu' olarak tanınan Louis I. Kahn'ın önemli yapılarına ve sanatsal çalışmalarına odaklanıyor. Sergide Kahn'ın tüm yaşamını geçirdiği, çalıştığı ve öğretmenlik yaptığı Pensilvanya'dan Dakka ve Ahmedabad'da bulunan mimari yapılarına ait çizim ve fotoğrafların yanı sıra seyahat eskizleri ve sergiye özel söyleşiler Müge Cengizkan'ın küratörlüğünde bir araya geliyor. Mimar ve fotoğrafçı Cemal Emden'in son birkaç yıldır belli aralıklarla ziyaret ederek belgelediği Kahn'ın yapılarına ışıkla tektonik, 'yeri kurmak', 'programı yoğurmak' temaları çerçevesinde yeniden bakan fotoğrafları merkezine alan sergi; Kahn'ın Türkçeye ilk kez çevrilen kült metinleri üzerinden düşüncelerine de bir bakış sunuyor. Amerika'da öğrencisi olmuş Orta Doğu Teknik Üniversitesi kökenli mimar-öğretimcilerin Kahn ile öznel deneyim ve düşüncelerini paylaştıkları röportajlar; yazdığı veya üzerine yazılan kitaplardan bir seçki, onun çok boyutlu kişiliğini Türkiye'deki ilk Louis I. Kahn sergisi için çerçevelemeyi deniyor."

4 Mart 2018 tarihine kadar sürecek sergiyi halen ziyaret etmeyenlere sergi önemle tavsiye edilir...

Deniz İncedayı, Prof. Dr., MSGSÜ
Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
deniz.incedayi@msgsu.edu.tr

Louis Kahn, İlk Üniteriyen
Kilisesi ve Okulu,
Rochester, New York
(Fotoğraf: Cemal Emden).

Sinan Ödüllü Mimarlar Kapsamında “Cengiz Bektaş Mimarlığı” Paneli Yapıldı

Mimarlar Odasının iki yılda bir gerçekleştirdiği Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri çerçevesinde yürütülen Sinan Ödüllü Mimarlar Programı kapsamında, 26 Ocak 2018'de Cengiz Bektaş Mimarlığı Paneli düzenlendi. 2016-18 döneminde Mimar Sinan Büyük Ödülünü alan Bektaş için Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy binasında gerçekleştirilen panelin açılış konuşmasında Mimarlar Odası Genel Başkanı Eyüp Muhcu, Sinan ödülleri değerlendiren Bektaş'ın çok yönlü kişiliğini vurguladı. Ardından Bektaş'ın yaşamı üzerine belgesel gösterildi. (Filmin tamamı www.mimarist.tv bağlantısından izlenebilir.)

Panelin “Çok Yönlü Kültür İnsanı” başlıklı ilk oturumunda konuşmacılar Prof. Dr. Ruşen Keleş ile Öner Cıravoğlu'ydu. R. Keleş, “Cengiz Bektaş: Sanat ve Kültür Yaşamımızda Çok Yönlü Bir Dost” başlıklı konuşmasında, Bektaş'ın bilimde de sanatta da herkesin anlayacağı dilde yazıp anlatmanın önemini vurguladığını dile getirdi. Bektaş'ın *Kentli Olmak ya da Olmamak* kitabında yer alan “*Kentli, kentli olmanın sorumluluklarını taşıyan kişidir*” cümlesinin öneminden söz etti. Kent ölçeği konusunda da önemli bilgiler paylaşan Bektaş'ın “*Kentin büyümesi insanın büyümesi gibidir. Öyle de olmalıdır. Kent büyürken, onu o yapan nitelikleri hiçbir zaman bozulmamalıdır. Öyle ya, ayak olduğu gibi kalırken, eller büyüyüp giderse olur mu?*” sözlerinin altını çizdi.

“TYS Günleri, Yazar ve Ozan Cengiz Bektaş'la...” başlığı altında Ö. Cıravoğlu ise, mimarlığı sadece tek daldan beslenmeyen Bektaş'a “bütünsel insan” denmesi gerektiğini belirterek, onun yazarlığı, yayınları ve Yazarlar Sendikası'ndaki çalışmaları üzerine konuştu.

Panelin Prof. Dr. Afife Batur'un yönettiği “Geleneğe Eklenmek” başlıklı

ikinci oturumunda ise Prof. Dr. Gülşen Özaydın, Doç. Dr. Burak Altınışık, Selda Bancı, Prof. Dr. Esin Boyacıoğlu ve Prof. Dr. Abdi Güzer konuştular. “Eğitimci Cengiz Bektaş” başlıklı konuşmasında Bektaş'ın eğitim sürecinin kendi işliğinden başladığını söyleyen G. Özaydın, onun eğitimci rolünü dört başlıkta özetledi: İşliğindeki, gezilerdeki, 1999 yılından beri ders verdiği MSGSÜ'deki ve mahalle sakinleriyle birlikte Kuzguncuk'taki eğitimleri. Ardından 8 yıldır Bektaş'ın asistanlığını yapan Arş. Gör. Özlem Ünver Göçer, Bektaş'ın MSGSÜ dersleri kapsamındaki gezilerde çektiği fotoğrafları gösterdi.

B. Altınışık, “Bir Meslek Kartografisi Olarak Bektaş Mimarlığı” başlıklı konuşmasında, SALT Araştırma Merkezindeki arşivlerden yararlanarak oluşturduğu mesleki haritası üzerinden Bektaş'ın mimarlık çalışmalarını nasıl gruplandırarak görselleştirdiğini ve bundan hangi anlamları çıkardığını açıkladı.

“Anlatı Olarak Mimarlık: Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları” başlıklı konuşmasında S. Bancı, Bektaş'ın tek monografisi olduğunu vurguladığı *Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları* adlı kitabın mimarlığın nasıl anlatılacağına dair yol göstermek üzere hazırlandığını belirtti.

E. Boyacıoğlu ise, “Cengiz Bektaş: Duyarlılık ve Sorumluluk Üzerine”

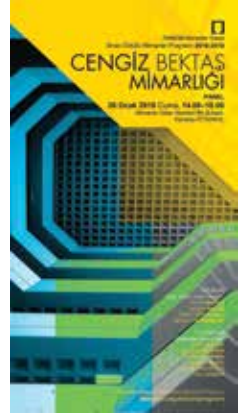
başlıklı konuşmasında, bir öğrencisinin “yer” ve “yerel” kavramlarıyla ilgili tezinde Bektaş'ın “yer” kavramı duyarlılığı üzerindeki görüşlerinden ve 1979 tarihli bir mektubunda yazdıklarından faydalandıklarını aktararak, Bektaş'ın konuyla ilgili yaklaşımı üzerinde durdu.

Son panelist A. Güzer, “Dört Kişiydiler, Bir de O” başlıklı konuşmasında, Bektaş'a onun diliyle yazdığı şiirini okuyarak, mimarlık mesleğini seçmesinden tüm mesleki deneyimlerine kadar Bektaş'ın nasıl önemli bir rol oynadığını anlattı.

Panelde son söz kendisine verilen Bektaş, katılan herkese teşekkür ederek, panelistlerle bağlarını ve ortak anılarını dile getirdi.

Ü. Özlem Ünver Göçer,
Arş. Gör., MSGSÜ

Afife Batur ve Cengiz Bektaş panelin son oturumunda.

Benim Gözümden Ağabeyim Aydın Boysan

Aydın Boysan'ı 1954 yılında, Mimarlar Odası kuruluş çalışmaları sırasında tanıdığımda, o sekiz yaş büyüğüm bir genç mimar, ben de Sami Sisa ile beraber askerlik görevini henüz tamamlamış, serbest çalışmaya başlamak üzere olan en genç kuşaktan bir mimardım.

O yıl İTÜ Şehircilik Kürsüsü asistanı olan hocam Gündüz Öndeş'le birlikte, Mimarlar Odasının kuruluş çalışmalarını yürütüyorlardı. Her ikisi de altıyedi yüz kişilik küçük topluluğumuzun en popüler üyeleri olmalıydı ki, odanın ilk genel kurulunda, Gündüz Öздеş başkanlığa, Aydın Boysan genel sekreterliğe adeta oybirliği ile seçildiler.

Mimarlar Odasının Gündüz Öздеş'in masası ile Aydın Boysan'ın evrak çantasında kurulduğu sözü, o günlerden kalmadır.

Aydın Boysan'la o zaman başlayan tanışıklığımız, giderek 60 yılı geçen, her zaman aynı yoğunlukta olmasa da kesintisiz bir dostluğa dönüştü. Bu uzun dostluğu ve Boysan'ı düşünürken, onu Mimar Sinan'a benzetmekten kendimi alamıyorum. Yaratıcı, tıpkı Sinan'a olduğu gibi, Aydın Boysan'a da uzun bir ömür, dayanıklı bir bünye, yetenek ve kıvrak bir zekâ bahşetmiştir. Sinan'ın işvereni Kanuni olduğu gibi, Aydın Boysan'ın da işvereni günün güçlü ismi Vehbi Koç olmuştur. Galiba Sinan'ın eşi ya da eşleri hakkında bir bilgimiz yok, ama Aydın Boysan'ın bir şansı da istisnasız herkesin sevdiği Suzan Boysan gibi azize bir hayat arkadaşına sahip olmasıydı. Aydın Boysan da kendisine bahşedilen bu nimetleri hakkıyla kullanarak iyi bir mimar, değerli bir yazar, bir yaşam ustası olmuş, çok geniş bir dost çevresi kazanmayı başarmıştır.

Bu geniş dost çevresi, birtakım gruplardan oluşuyordu. Ünlü Tekel takımı,

yazarlar, eleştirmenler, doktorlar, işadamları ve mimarlar ayrı ayrı ya da iç içe bu grupları oluşturuyordu. Ben mimarların çok da geniş olmayan grubu içindeydim ve bununla övünürdüm. Yaklaşık otuz yıl önce bizim grupta Cahit Güneri (Sulu Cahit) ve Haluk Baysal ağabeylerim ile Sami Sisa, Hayati Tabanlıoğlu, Levent Aksüt, Yaşar Marulyalı, Neşet Arolat ve Oral Vural kardeşlerim vardı. Bebek'te bir balık restoranında toplanır, tadına doyum olmaz sohbetlerle 4-5 saat vakit geçirirdik. Boysan'ın o yemeklerdeki dayanıklılığına hayran olurdu. Onca rakıyı içtikten sonra, önceden hazırlattığı buz gibi soğuk biraları ardı ardına devirip, akşama doğru bir başka gruptan dostları ile yeni bir sofrada buluşmak üzere, hiçbir şey olmamış gibi masadan kalkardı. Bense, sindirim ilaçları alıp dinlenmek üzere eve dönerdim.

Odanın kuruluşundan hemen sonraki yıllarda, her ikimiz de oda yönetiminde görevler üstlenmiştik. Bu görevler sırasında yollarımızın sıkça kesişmesi, daha da yakınlaşmamıza neden olmuştur.

Bir dönem bu görevler gereği birlikte Ankara'ya gidip geliyorduk. Aydın Boysan, gece yarısından sonra beni Ankara barlarına götürüp ağabeylik ederek, bana farklı bir âlemi göstermiş, herhalde yaşam deneyimi ve görgü kazandırmıştı. Barlarda saatlerce vakit geçirdikten sonra, neredeyse sabaha karşı, Ulus Meydanı'nda, o yılların ünlü sokak köftecisi, Aydın ağabeyin dostu "Sarı"yı bana tanıtmıştı. Sarı'nın içten bir sevgiyle hazırladığı ve o saatte mis gibi kokan ekmeğe içi köfteleri bana ikram ederdi. Ertesi sabah Bayındırlık Bakanlığındaki randevumuza Aydın Boysan'ın sabah tıraş olurken her yerini kanattığı yüzü ve uykulu gözlerle zar zor yetiştirmişti duyulararak hatırlıyorum.

Boysan, mimarlık mesleğinin çok çeşitli alanlarında çalışmış ve başarılı olmuştur. En genç yaşında katır sırtında ulaştığı Hakkâri Hükümet Konağı şantiyesinde, kim bilir ne sıkıntılar çektikten sonra İstanbul'a gelebildiğini ve serbest mimar olarak çalışmaya başladığını biliyoruz. Bu ilk görevinin hayatı tanımada ve olgunlaşmasında etkili olduğunu düşünüyorum.

Arçelik Çelik Doğrama Fabrikasında yöneticilik yaparken, Türkiye'de tanınmayan çelik-alüminyum doğrama üretim ve montajının inceliklerini öğrenmiş ve Türkiye'yi ileri teknoloji ürünü bir malzeme ile tanıştırmıştır. Türkiye'de mimarlığın örgütlenmesi konusunda büyük hizmetleri geçtiği gibi, bir yandan da uzun yıllar mimarlık eğitimi alanında çalışmış ve İTÜ Maçka Yüksekokulunda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

1960'lı yıllarda Türkiye'de geniş ölçüde sanayi yatırımlarına başlandığında, o da sanayi yapılarına yoğunlaşmış ve Çayırova'daki ünlü Arçelik fabrikası ile Türkiye'de sanayi yapıları alanındaki başyapıtlardan birini, belki de en önemlisini gerçekleştirmişti. 1970'li yıllarda ikimizin de artık uzmanlaştığı sanayi yapıları alanında rakip olmuş, ihalelerde birbirimizin elinden işler almıştık. Bu tatlı rekabet, aramızda meslektaş olmanın ötesinde bir yakınlık ve bir dostluk oluşturmuştur.

Türkiye'de biraz büyük ölçekli mimarlık bürosu yaşatmanın güçlüklerini, yıpratıcılığını bilen bilir. Aydın Boysan, bu gerçeği benden önce kavramış ve belki de mimarlıkta yapacağını yaptığını artık inanmış olmalı ki, 2000'li yıllardan önce kendi kendine mimarlıktan emekli oldu. Benim de emekli olmamı, hayatımı yaşamamı öneriyordu. Ancak ben ne onun kadar cesur ne de onun kadar yetenekli idim.

Aydın Boysan, güzel konuşur, güzel yazardı. Emin Onat'ın 1961'deki vefatının ardından üniversitede yaptığı konuşmayı da, 50. evlilik yıldönümü kutlama gecesinde yaptığı konuşmayı da çok başarılı edebi metinler olarak görüyor, onun iyi bir yazar olduğunu düşünüyordum. Herhalde kendisi de bu yeteneğinin farkında olmalı ki, mimarlıktan emekli olmadan önce, mizah kitapları yazmaya başlamıştı. Emekliliğinden sonra kitap yazımına yoğunlaşmış ve birbiri ardına elliye yakın kitap yayımlamıştır. Adıma imzalı ilk yirmi kitabı, evde büyük bir raf dolduruyor. Bu çok sayıda kitabı, gazete yazılarını, yetmiş yaşından sonra dostlarla çevrili yoğun yaşamı sırasında yazdığını düşünürsek, Aydın Boysan'ın ayrıca ne kadar azimli ve çalışkan bir insan olduğu görülecektir.

Kitapları, yazar olarak değerinin anlaşılmasını sağlamış, gazete yazarlığına geçmesine neden olmuştu. *Hürriyet*'in ikinci sayfasını baştanbaşa dolduran kendine özgü bir mizah anlayışıyla paylaştığı gözlemler içeren yazıları, doğrusu büyük ilgi görüyordu. Boysan, kırk yılı aşan mimarlık yaşamına karşılık, sonraki 2-3 yılda ülkede "gazeteci yazar" olarak ünlenmişti. Buna içtenlikle şaşıyor, "Şu işe bak yahu!" diye, sıkça dile getiriyordu.

Boysan'ın hınzırca zekâsı, hazırcı cevaplılığı, büyük bilgi birikimi, zaman zaman fark edilen sevimli İstanbul bıçkını edası, onun pek çok televizyon kanalının vazgeçilmez davetlisi olmasına neden olmuştur. O hafif bıçkınığının da yetiştiği Samatya Narlıkapı Mahallesi'ndeki arkadaşlıklarından kaynaklandığını düşünüyorum.

Televizyonlarda kendisinin davetli değil de sunucusu olduğu birçok program gerçekleştirmişti. TRT 2'deki bu tür programlarından birine mimar arkadaşları arasından Neşet Arolat, Hayati Tabanlıoğlu ve benim katılmamı istemişti. Bunu dostluğunun bir kanıtı olarak sayıyorum.

Aydın Boysan'ın hangi topluluk içinde olursa olsun evindeymiş gibi rahat davranabilmesine, karşısına kim çıkarsa çıksın tanıdığı tanımadığı herkesle kırk yıllık dost gibi konuşabilmesine hayrandım. Kendisiyle ilk yıllardan başlayarak kongrelerde, panellerde arka arkaya ya da aynı kürsüyü paylaşarak konuşmalar yaptığımız çok olmuştur. Hele ilk yıllarda ben, heyecandan dilim damağım kurumuş bir halde sıramı beklerken, onun salona hâkimiyetine, iki-üç kişilik bir sohbeteymişçesine rahatlığına şaşırdım.

Aydın Boysan, bu uzun ve dolu dolu yaşamında birtakım sıkıntılarla, ciddi hastalıklarla boğuşmuştur. Bir ara inşaat malzemesi satışı ile meşgulken, kadrosunu çok genişletmiş, sonuçta büyük bir mali güçle karşılaşmıştı. Bu dönemi hiç şikâyet etmeden, sızlanmadan başarıyla atlatabilmiştir. Sevgili dostu Tarık Minkari'nin bir muayene sırasında akciğer kanseri teşhisi koymasından önce, hemen o anda ameliyat olmayı istemişse de zorunlu hazırlıklar dolayısıyla bir sonraki gün ameliyat

olmaya güçlükle ikna edilebilmişti. Ben 20 yıl sonra bu ameliyatın bir daha tekrarlandığını duymuştum. Ama o, bir konuşmasında dört defa kanser ameliyatı geçirdiğinden söz etmiş. Sanıyorum, geçirdiği bu ameliyatlardan, pek bilen de yoktu. Aydın Boysan, ameliyatlarından önce de ciddi bir karaciğer rahatsızlığı geçirmiş, doktorlar ona, hiç içkiye dokunmadan, çok sıkı bir diyet önermişlerdi. İçkiyi bu kadar sevmesine karşın, birkaç salatalık dilimi, bir parça haşlanmış tavuk göğsüne izin veren bu sıkı diyeti nasıl bir azimle uyguladığının şahidiyim.

Bu anlattıklarım, hayatı hafife alıyorsa sanılan Aydın Boysan'ın, nasıl bir yaşam savaşçısı olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan onu, aynı zamanda bir kahraman saymak, sanırım yanlış olmayacaktır. Aydın Boysan'ın yaşamı, anıları, kristal bir prizma gibi farklı yüzeylerinden parlak renkli ışıklar yaymaya, ardında kalanlara yol göstermeye devam edecektir.

Doğan Tekeli, Y. Mimar

Prof. Hüseyin Kaptan Aramızdan Ayrıldı

Türkiye’de şehircilik ve planlama alanının duayenlerinden, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün kurucularından, İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezinin kurucusu, yüzlerce öğrencinin hocalığını yapan, birçok kentin planlaması ve tasarımına emek veren Prof. Hüseyin Kaptan’ı 2 Ocak 2018’de kaybettik. Hocamız 4 Ocak 2018 Perşembe günü saat 11.00’de YTÜ Yıldız Kampüsündeki törenin ve Yıldız Hamidiye Camii’ndeki cenaze namazının ardından memleketi Ordu’da toprağa verildi.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nde gerçekleştirilen “Kaptan Hocaya Veda” töreninde Şehir ve Bölge Planlama Bölümü adına Bölüm Başkanı Prof. Dr. İclal Dinçer tarafından yapılan konuşmayı paylaşıyoruz:

*“Değerli misafirlerimiz,
Kaptan Hocamızın sevgili dostları,
Kıymetli ailesi,
Sizleri Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümümüzün öğretim üyeleri, asistanları, öğrenci-*

leri adına saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Bugün burada “100 yaşıma kadar yaşayacağım, yapacak daha çok işim var” diyen bir insana sevgimizi, saygımızı sunmak üzere toplandık.

Geriye kalan 23 seneyi bize bıraktı. Bunu nasıl kullanacağımızı mutlaka izleyecek. Ya onun hayalini gerçekleştireceğiz ve herkes için özgür, demokratik, eşitlikçi, adil yaşamlar ve kentler kurmayı başaracağız ya da başarmayacağız... Ya onun planladığı, tasarladığı kentleri kurmayı başaracağız, yaşanabilir mahalleler, herkese sağlıklı konut, erişilebilir parklar, okullar yaratabileceğiz ya da... artık hiç başarmayacağız...

Ömrünü bu hayallere adanmış hocamızı uğurlarken, eminim hepimiz onun bazı özelliklerinden söz edeceğiz. Ben de şunları paylaşmak isterim:

O, ne kadar uygulamacı ise, bir o kadar da özgün bilimi üretendi. Türkiye planlama tarihinde iz bıraktı.

O, ne kadar evrensel ise, bir o kadar da yereldi.

İyi bir öğretmendi, ama her zaman da bir öğrenci olmasını bildi, yeni bilgiyi hep aradı, arattı.

O ne kadar hırslıysa, bir o kadar da mütevazıydı. Bir Donkişot gibi tek başına mücadele etmesini de sevdi, ama yeri geldi planlama alanında kolektif üretim için mücadele etti. Ne kadar mücadelecisi olsa da, zamanı geldi şapkasını alıp gitmeyi bildi.

Ne kadar çabuk sinirlense de, bir o kadar da nüktedandı. Evet bazen kalp kırardı ama onarmasını da bilirdi. Bunu en iyi onun öğrencisi olanlar anlar.

Sevdiği şeyleri yaptı, severek yaptı... İnancı için mücadele etti... sonuna kadar...

Geldi... Birçok kişiye değdi... Bazı şeyleri değiştirdi... Bir dönemi açtı, kapatmasını da bildi.

Değiştiremeyeceğini bildiklerini (insanları, kurumları, sistemi) ise arkasında bıraktı, dönüp bakmadı, bakmaya değer bulmadı.

Şimdi yeni yerinde geriye kalan hayallerini gerçekleştirmeye gidiyor. Güle güle sevgili hocamız, mekânın cennet olsun...”

Prof. Y. Mimar, Plancı Hüseyin Kaptan 1940 yılında Ordu’da doğdu. 1961 yılında İstanbul Teknik Okulu’ndan mimarlık lisans, 1963 yılında ise mimarlık lisansüstü derecelerini aldı. 1961-63 yılları arasında İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Dairesinde uzman olarak, 1963-70 döneminde Ege Özel Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu ve Ege Üniversitesi’nde asistan ve öğretim görevlisi olarak görev yaptı. 1970 yılından sonra ise Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde öğretim üyesi olarak hizmet verdi. 1977 yılında doçent, 1989 yılında ise profesör unvanını kazandı.

Prof. Kaptan, 1963 yılından bu yana 55 yıl boyunca akademik çalışmalarıyla uygulamaya yönelik planlama çalışmalarını birlikte yürütmüştür. Yaşam pratiğinden edindiği deneyimlerini akademik ortama taşımış, ulusal ve uluslararası düzeyde yüz ellinin üzerinde yayın ve akademik etkinliğe katılmıştır. 1970 yılında üç meslektaşı ile birlikte Atelye70 Planlama ve Tasarım Grubunu kurmuş, 1982'den itibaren grubun yöneticiliğini sürdürmüştür. Prof. Kaptan'ın çalışmaları üç farklı evrede değerlendirilebilir.

- 1961-70 yıllarını kapsayan ilk dönem, kendisinin ülkenin değişik kültür ve coğrafya koşullarının hâkim olduğu bölgelerde nüfusu 5-15 bin arasında değişen kırsal nitelikli yerleşmelerin araştırma-değerlendirmelerini gerçekleştirdiği ve planlarını hazırladığı dönemi kapsar. İğdir, Hani, Akçaba, Babaeski, Kiraz, Karamanlı, Hacırahmanlı, Sarıgöl gibi yerleşmelerde gerçekleştirdiği bu çalışmalarda, yerleşmelerin yöresel doku ve mimari özelliklerini de incelemiş ve sonraki yılların birikimini oluşturmuştur.

- 1968-72 periyodunu kapsayan ikinci aşama ise Prof. Kaptan'ın mesleki deneyiminde orta ölçekte kentlerin planlanması ve yarışmalar dönemi olarak tanımlanabilir. Bu süre içinde H. Kaptan metropoliten alan planlaması, turizm, rekreasyon alanları planlaması konularında ulusal ve uluslararası planlama ve tasarım yarışmalarına katılmıştır. Trabzon Kenti Planlama Yarışması'nda 1.'lik ödülü, Bandırma Sahil Şeridi Rekreasyon Alanları Planlama Yarışması'nda 2.'lik ödülü, İzmit Metropolitan Alan Planlama Yarışması'nda 3.'lük ödülü, Zonguldak Metropolitan Alan Planlama Yarışması ile Diyarbakır Üniversite Kampüsü Planlama ve Mimari Tasarım Yarışmasında 4.'lük ödülleri, Side-Antalya Tarihi Çevre ve Turizm Planlama Uluslararası Yarışması, Vatan Caddesi Planlama Yarışması ve Hatay Fuar Merkezi Planlama Yarışmasında 5.'lik ödülleri

ile Karataş-Adana Sahil Şeridi Rekreasyon Alanları Planlama Yarışması'nda mansiyon ödülü bulunmaktadır.

- Üçüncü aşamada H. Kaptan gerek akademik, gerekse pratiğe yönelik çalışmalarını İstanbul metropoliten alanında yoğunlaştırmıştır. 1977-83 yılları arasında Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği'nde danışman olarak hizmet vermiş, birliğin uluslararası etkinliklerine, OECD tarafından düzenlenen *workshop*'lara katılmış, gelişmiş ülkelerin planlama, uygulama deneyimini ülkeye kazandırma yolunda aktif rol üstlenmiştir. Bir yıl Bristol University School of Advanced Urban Studies'de belediyecilik ve yerel planlama modelleri üzerine araştırmalar yapmıştır.

Aynı dönem içinde YTÜ Yerleşme Bilimleri Enstitüsü Genel Sekreteri olarak İstanbul Metropolitan Alanı'ndaki planlama çalışmalarında sorumluluk üstlenmiştir. Planlamada yeni arayışların sürdürüldüğü Tuzla, Darıca, Soğanlık imar planı çalışmaları bu kapsam içinde önemli örneklerdir. Prof. Kaptan'ın sorumluluğunda sürdürülen Şişli-Kâğıthane planlaması, Harem-Gebze Koridor Planlaması bu kapsamda ele alınan diğer önemli örneklerdir.

H. Kaptan 1980'lerden itibaren İstanbul'da toplu konut alanlarının planlamasında etkin bir rol üstlenmiş, Batıköy-Sinanoba-Kamiloba, Bahçe-

şehir, İsotaş, Kiptaş-Başakşehir IV Etap - İkitelli, Zekeriyaköy Uskumruköy, Durusu Park gibi konut alanlarının araştırma, planlama, altyapı sistem analizleri ve mimari projeleri çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

H. Kaptan, YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü başkanlığını üstlendiği 1995-97 döneminde İstanbul'da gerçekleşen Habitat II Konferansı kapsamında Pre-Habitat II - İstanbul-Workshop'ının ve Habitat II Forum of Professional and Researcher Seminerinin gerçekleştirilmesinde öncü olmuş, DPT tarafından desteklenen "Tarihi Yarımada Ekonomik- Sosyal-Coğrafi Mekân Tanımlaması" başlıklı araştırma projesinin yürütücülüğünü üstlenmiştir.

2005 yılında, kurmakla görevlendirildiği İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nde 2008 yılına kadar çok önemli çalışmalar gerçekleştirmiş, İstanbul'un planlanmasında yeni modellerin hayata geçirilmesi için etkin girişimlerde bulunmuştur. 2009 onaylı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nın analiz çalışmalarının geniş katılımı ile hazırlanması, metropolün stratejik plan kararlarının oluşturulması, öncelikli dönüşüm alanları için araştırmaların yapılması ve bu alanlar için ulusal ve uluslararası yarışmalar düzenlenmesini yönetmiştir.

Mekân Feşmekân

Georges Perec, *Mekân Feşmekân*, çev. Ayberk Erkay, Everest Yayınları, 2017, 348 s.

İlk olarak 1974'te *Espèces d'espaces* başlığı ile yayımlanan *Mekân Feşmekân*'ın Türkçeye çevrilmesi için 2017'yi beklemek gerekti. Georges Perec'in matematiksel ve mantıksal oyunlarla dolu dilini çevirmek çok zor olsa gerek, neyse ki Ayberk Erkay'ın özenli çevirisi ile bu eser, anlamını ve keyfini kaybetmeden dilimize aktarılmış oldu. Cem İleri'nin sonsözü ise *Mekân Feşmekân*'ın Perec külliyatındaki yerine olduğu kadar Oda Projesi, Gordon Matta-Clark ve Frank Lloyd Wright'ın işleri ile Perec yazınının ilişkisine de vurgu yapması ile başlı başına ilgi çekiyor.

Perec'in daha sonra yazdığı metinlerin ön hazırlıklarını da görebildiğimiz bu kitap, yazar ile tanışmak için güzel bir başlangıç olabilir. Şöyle bir sayfalarını çevirdiğinizde bile sizi hem strüktürel hem biçimsel olarak farklı bir metnin beklediğini hissedebiliyorsunuz. Perec'in önemli temsilcilerinden olduğu Oulipo¹ akımının kurucuları François Le Lionnais veya Raymond Queneau'ya ait şu cümle akımın edebiyat anlayışını özetler niteliktedir: "Fırar etmeyi tasarladıkları labirenti inşa eden sıçanlar!" Dolayısıyla her seferinde yeni bir oyuna hazır olun! Bu kitap sıradan hayatın kitabı olarak nitelendirilebilir. Sayfadan uzaya, gündelik hayatımızın geçtiği tüm mekânlar üzerine düşündüren bir metin *Mekân Feşmekân*. Yazarın önsözünde dediği gibi "Mekânlarda yaşıyoruz, bu mekânlarda, bu şehirlerde, bu sayfiyelerde, bu koridorlarda, bu parklarda. Bunun bariz bir durum olduğunu düşünüyoruz." (s. 13) Halbuki bunca mekân, koridordan ülkeye kadar hepsi yeni kavramlardır. Bugün çok çeşitli mekânlar kullanıyoruz ve bütün hayatımız onların içinde ve onları biçimlendirerek geçiyor. "Yaşamak, bir mekândan başka bir mekâna geçmek demektir, tabii başkalarına çarpmamaya gayret ederek." (s. 15)

Perec kendine özgü sezgileri ile insanların mekânla olan ilişkisini, birbirlerini nasıl etkilediklerini ve değiştirdiklerini sorguluyor. Tesadüflerin ve gizli saklı olanların arasında gezinirken hem eğlenceli hem rahatsız edici olabiliyor. Kitap boyunca mekânlar gibi ruh hali de deviniyor. Bize kişisel eşyalarla dolu odalardan parklara, mahalle dükkânlarından köprülere, vitrin yazılarından kedilere mekânsal deneyiminin yapıbozumunu sunuyor. Sayfa, Yatak, Oda ve Daire bölümleri ile başlayan Dünya ve Mekân bölümleri ile biten kitap, yazarın kâinatındaki yerini her ölçekte sorguladığı hissini veriyor. Kitap Lewis Carroll'ın okyanus haritası ile açılıyor. Bu, her şeyden önce mekânın boş bir kâğıt olduğuna, kare çerçevenin o boşluğu içi ve dışı olan yeni bir şeye dönüştürdüğüne ilişkin bir imgedir. Perec'in yazını da mekânın sınırlarını araştırıyor. Mekânın sayfaya çizilen işaretler ve kelimeler ile başladığını, onu tasvir etmenin de onu adlandırmaktan geçtiğini söylüyor. Borges'in sınır/sınırsızlık paradoksu üzerine inşa edilen Alef'inin² de alfabeden başka bir şey olmadığını iddia ediyor. Kitabın ikinci bölümü, Perec'in "en kişisel mekân" olarak andığı yatağa ilişkindir. Bu bölüm de diğer bölümlerde olduğu gibi mekânın çağrışımlarına ve olanaklarına ilişkin farklı düşünceleri içeriyor; evrensel verilerden yazarın yatağı ile olan ilişkisine uzanıyor. Aslında tüm kitap benzer bir biçimde sıradan hayatın farklı bir okumasını sunuyor. Neredeyse her eşyanın ve mekânın deneyimle nasıl mesafelerinin değiştiğine işaret ediyor. Üzerine tablo asılan duvarın, yaşadığımız mekânın sınırlarını belirleyen unsurdan yalnızca tablo için bir dayanağa dönüşmesi bu çözümlerinin en güzel örneğidir. Herhalde deneyimle ya da fiziksel gerçeklik ile oluşmayan sınırlar sade-

ce ülkelerin sınırlarıdır, bunlar hayalidir. Nerede olduğunu bile bilmediğiniz o sınırı geçtiğinizde yazılar, ekmekler, izmaritler değişir. Babası cephede, annesi toplama kampında hayatını kaybeden Perec, bu sınırların toplumsal hafızadaki yerlerini de unutmuyor: "Sınırlar çizgilerdir. Milyonlarca insan bu çizgiler yüzünden öldü. Milyarlarca insan bu çizgilere ulaşamadıkları için öldü." (s. 118) Mekân yalnızca bugünle değil geçmişle de bağımızı oluşturan bir kavram. Perec, hatıraların ancak mekânla canlanabildiğini, odanın zihnimizde canlanması ile anımsadığımızı belirtiyor. "Uyuduğum Yerler'in envanteri" de bu anıların sınıflandırılması gibi. Öte yandan bir yerde ikamet etmenin ne olduğunu da sorguluyor. "Bir yer neden ve nereden itibaren bütünüyle bize ait olur? Plastik pembe bir leğenin içinde üç çift çorabı yıkadığımız zaman mı?.." (s. 44) Sadece kullanmak, değiştirmek, alışkanlıklar edinmek mekânı bizim kılmaya yetmiyor. Benzer biçimde mahalle yaşamı da vazgeçilebilir, değiştirilebilir öğelerden ve eylemlerden oluşuyor. Perec, alışkanlıkların size bir yaşam veremeyeceğini, ancak tanıdık bir mekân ve güzergâh yaratacağını ifade ediyor. Kitabın en ilginç kısımlarından biri ise Daire bölümündeki işlevselliğe ilişkin sorgulamadır. Günümüzde dairenin bölümlenmesi ve mekânların isimleri işlevlere dayanıyor. Günlük işlerin de belirli saat dilimleri ve odaları bulunuyor. Yazarın bir aileyi model alarak oluşturduğu günlük zaman-mekân-eylem çizelgesi insana kapana kısılmış hissi veriyor (s. 50-51). Oysaki XVIII. yüzyıl sonundaki burjuva konutları günlük alışkanlıklara göre değil, ilişkilere göre örgütlenmişti. Ardı ardına sıralanmış bu odalar kimin nasıl ağırlandığına göre düzenlenmiş ve adlandırılmıştı. Yazar

bundan esinlenerek duyuların işleyişine ya da günlük değil de yedi günlük düzene dayanan bir bölümlenmeye sahip daireler hayal ediyor. Ancak yararsız bir mekân hayal etme konusunda başarısız oluyor. Perec, bunu düşünmenin bile mümkün olmadığını belirtiyor. Dilin kendisinin bile bu boşluğu tanımlamaktan aciz kaldığını söylüyor; “sanki yalnızca dolu olan, yararlı olan, işlevsel olandan konuşmamız mümkünmüş gibi.” (s. 55)

Yaşadığımız mekânlar ve düşünce biçimimiz karşılıklı olarak birbirini etkiliyor. Bu nedenle mekânı kavramak, tanımak ve tanımlamak Perec için en önemli düşünsel eylemlerden ve gözlem de bunun temelini oluşturuyor. Bu gözlemlerin konularından en keyiflilerinden biri ise sokak gibi görünüyor. Perec sokağı gözlemlenmenin yöntemini şöyle özetliyor: “Daha yavaş ilerlemek lazım, gerekirse salak gibi. En alakasız olanı, en bariz olanı, en sıradan olanı, en silik olanı not etmeye kendini zorlamak lazım.” (s. 80) Arabaların tipleri, dükkânların ne dükkânı olduğu, ritimler, sokaktaki yazılar, giysiler, köpekler... Hepsini incelemek ve üzerine düşünmek gerekiyor. Bu bölümde şehrin bir parçasını deşifre etmenin örnekleri bulunuyor. Mesela aracı park etmek için yapılan işlemleri not etmek bunlardan biridir.

Şehir ve kentsel deneyim Perec için tüm duyuları ile kavradığı, beslendiği, çözümlendiği ve yeniden kurguladığı

en önemli unsurdur. Neredeyse her metninde kente olan bağlılığını hissediyoruz. “Şehri açıklamaya ya da onaylamaya asla muvaffak olamayacağız. Şehir işte burada. Şehir bizim mekânımız ve ondan başka mekânımız yok. Bizler şehirlerde doğduk. Bizler şehirlerde büyüdük. Şehirlerde nefes alıyoruz. Trene bir şehirden başka bir şehre gitmek için biniyoruz. Şehirde insana dair olmayan hiçbir şey yoktur, kendi insanlığımız hariç.” (s. 99) Bugün kentten kaçma hayalleri kuran şehirlilere muhtemelen hayretle bakan olan Perec, sayfileri ise kendine oldukça uzak buluyor. Öte yandan günümüz şehirlerinin de ezelden beri şehir olmadığını iyi anlamak gerektiğini düşünüyor. Bugün Paris’te şehrin ortasında kalmış pek çok anıtın ve mahallenin bir zamanlar sayfide, kırdı yapılmış olduğunu, bir zamanlar şehrin surlar ile çevrili olduğunu unutmamak gerektiğini söylüyor. Aslında tıpkı yatağımız gibi kentin de sürekli değişen bir yaşam mekânı olduğunu hatırlatıyor.

Mekân, yaşantımızda hayati bir unsur olsa da, gündelik yaşantımızda üzerine pek de düşünmüyoruz. Oysaki zaman sürekli aklımızdadır. “Mekân, zamana nazaran, daha evcilleştirilmiş, daha zararsız görünür: Saat taşıyan insanlara her yerde rastlarız ama pusula taşıyan birilerine rastlamak zordur.” (s. 132) Topografik konumumuz değil de saati bilmeye ihtiyaç

duyuyoruz. Ancak Perec için mekân ciddi bir sorudur. Sabit, dokunulmamış ve dokunulamaz yerlerin mevcut olmaması, mekânın sahiplenilmiş ve tanıdık olmaktan her defasında çıkıyor oluşu onu bir soruya dönüştürüyor. Perec, mekâna sahip olmanın mümkün olmadığını, onu fethetmek gerektiğini fakat yine de kalıcı olamayacağını hatırlatıyor. “Mekân erir, parmaklarının arasından kayıp giden kum gibi. Zaman onu alır götürür ve geriye kalır biçimsiz parçalar.” (s. 145) Bu nedenle de yazmak bir şeyleri saklamaya, izler bırakmaya yarar. Zaten bütün metin Perec’in sakladıklarından, deneyimlerinden yola çıkararak kişisel hafızamızın, toplumsal hafızamızın, alışkanlıklarımızın mekân çevresinde nasıl şekillendiğine ilişkin izleri aramayı, bizi düşündürmeyi hedefliyor.

*Işıl Çokuğraş, Doç. Dr.,
İstanbul Bilgi Üni. Mimarlık Fak.
İç Mimarlık Bölümü*

Notlar

1. “*l’Ouvroir de littérature potentielle*” in kısaltması. 1960’larda öz-sınırlandırıcı sistemler ile yeni biçim ve kalıpları araştıran bir grup yazar tarafından oluşturulmuş akım. George Perec, Jacques Roubaud, Italo Calvino ve Raymond Queneau akımın önde gelen yazarlarındandır.
2. Jorge Luis Borges, *Alef*, İletişim Yayınları, 2013. Hikâyenin ilk basım yılı 1945’tir.

Bir Derdimiz Var! Mimarlık Başlangıç Stüdyosu

Eğitim üzerine konuşmak çok kolaydır. Herkesin iyi kötü deneyimlediği bir şey, konunun uzmanları olsa da, eğitim sadece uzmanlara bırakılamayacak kadar önemli bir konudur. Deneyimler, gelecek hayalleri ile çarpışır, “muasır” ülkelerdeki sistemlere gıptaıyla bakılır. Öğrenci, kredi, mekân vb sayıları (nicelik) yanında nitelik çoğunlukla göz ardı edilir. Erk ise

kolay baş edilemez sayısal kitle karşısında sürekli değiştirdiği sistemle kendi ülkeleri arasında manevralar yapar... Türkiye ve eğitim sistemi üzerine belki de söylenebilecek tek ortak cümle, çok ciddi ve büyük sorunlar barındırdığı...

Konuyu mimarlık eğitimi ve hatta başlangıç stüdyosu ile sınırladığımızda odaklar, genel eğitim sistemiyle para-

Bir Derdimiz Var! Mimarlık Başlangıç Stüdyosu, yay. haz. Aslıhan Şenel - Nizam Onur Sönmez, İstanbul: Puna Yayın, 2017, 108 s.

lellikler taşıyor. Meslek eğitiminden beklentiler, o mesleğin kendi doğası gereği, çetrefilli ve çok katmanlı. Mimar olarak mezun olacakların, eğitim süresince mesleki donanıma (strüktür, malzeme, detay bilgisi... vb) erişmiş olmaları, güncel dijital temsil sistemlerinde becerileri öncelikli hedefler... Ama mimarlık, sadece bunlara indirgenemeyecek başka nitelikler ister. Özgün bir eser ortaya koyabilecek yaratıcı bir zihni besleyen entelektüel birikim, merak ve heyecan gibi...

Mimari tasarım, tasarlama ediminin, çoklu üretim ve tartışma ortamının ana izleğidir. Mekân bilgisini, yeni yaklaşımlar, üretimler ile geliştirmeyi amaçlar. Hem geçmiş üretimlerin temel bilgisine ve arketipal özelliklerine hem gelecek olanın yaratımına ve kurgusuna katkı yapabilmek için özelleşmiş araştırma, yorumlama, tartışma yöntemlerinden oluşur.¹

Mimarlık bir yandan klişe bir ifade ile yeni bir dili de öğrenmeyi zorunlu kılar. Tüm meslekler kendi terminolojisine sahiptir, ama mimarlığa özel olarak bu dil, mimarlığın görsel temsiliyle başat bir şekilde dönüşür ve değişir. Bu yüzden hem görsel dili, kendi normları içinde öğrenmek ve evrensel olanı bilmek, hem de onu kendine özgü ve temsil edeceği mimarlık nesnesini güçlendirecek bir araca dönüştürmek için bir yol bulmayı zorunlu kılar. Bu yüzden mimarlığın kendine özgü, dinamik ve değişken atmosferini hissetmek ve onun içinde değişerek var olabilmeyi kavramak için "ilk karşılaşma", eğitimdeki birinci yıl, büyük önem taşıyor.

Dünyanın her yerinde, "mimarlık eğitiminin ilk yılı", farklı ölçek ve işleyişteki tartışma platformları (araştırmalar, konferanslar, atölye çalışmaları, bloglar vb) ile farklı deneyimlere sahip insanları bir araya getirir.² Bu platformların yazılı-basılı hale gelmesi ve paylaşılması çok önemlidir, zira "söz uçar, yazı kalır".

Böylesine dinamik bir tartışmanın yazılı hale gelmesi bir yandan onun kutsallaşması, dokunulamazlığı riskini de taşır. Deneyimlerin aktarıldığı bazı kitaplar, yeni bir tartışma açabilecekken, bir tür "opensource-handbook"- "açık kaynak el kitabı" haline dönüşebiliyor.³ *Bir Derdimiz Var: Mimarlık Başlangıç Stüdyosu* kitabı ise böyle bir beklenti içinde yaklaşanları şaşırtacak bambaşka bir içeriğe ve kurguya sahip.

Bu kitap, ülkenin farklı birinci sınıf stüdyoları arasında bir diyalog kurmak üzere başlatılmış bir seri buluşmanın uçuşan sözlerini, yazıya dönüştürerek imliyor ve okuyan herkesin mimarlık gündemine taşıyor. 20 Aralık 2014 tarihinde İTÜ Mimarlık Fakültesi Taşkışla binasında daha geleneksel bir konferans formatında düzenlenen ilk buluşma, web ortamından paylaşılmıştı.⁴ İlki, sunum ve tartışmalar açısından çok verimli olsa da, kitabı yayına hazırlayan Aslıhan Şenel ve Nizam Onur Sönmez'in sunuş metninde de altını çizdikleri gibi, "iletişimin daha etkin ve açık bir biçimde gerçekleştiği ve ürünün önceden hazırlanıp sunulmanın ötesinde ortak çalışmadan türediği, eğitime dair farklı pozisyonların birbirini öteki olarak tarifleyerek katılaşmadığı, çatışma ve çekişmeden çok ortak bir dönüştürme faaliyeti olarak kurgulanmış, başka bir toplantı tarzını deneyimlemek" amacıyla ikinci buluşmanın bir atölye çalışması olması hedeflendi. Atölye için yapılan açık çağrı, "stüdyonun kolektif ortamından çıkarılan kişisel dertleri tartışmanın ötesinde geliştirme, kaydetme ve henüz keşfedilmemiş yeni dertleri bulma" hedeflerini vurguluyordu.

"Derdini Getir!" atölye çalışması 26 Haziran 2015'te Stüdyo-X'de, 31 yürütücü ve 10 öğrencinin katılımıyla ve MODE İstanbul'dan Gökçe Su Yoğurtçuoğlu'nun direktörlüğünde gerçekleşti. Şenel ve Sönmez'den alıntılırsam, "*Buradaki 'dert' kelimesi,*

sorun ve sıkıntıdan öte sorulara, aramaya, heyecana, meraka, paylaşılacak hikayelere işaret ediyor. Buluşmada öne çıkan dertler ve üretimler birinci sınıf mimarlık stüdyosu mimarlık eğitiminin tümüne dair bir araştırma içeriyor, bu stüdyonun heyecanı ve enerjisi, mimarlık eğitiminin ve üretiminin tüm alanlarına temas edip onları dönüştürücü bir itkiye sahip olabiliyor."

Buluşmanın ve kitabın temel tartışma odakları içinde önceliği, eğitimcilerin ve öğrencilerin eğitimdeki söz haklarını, birbirilerine ve kurumlara olan güvenlerini yitirdiği bugünlerde, iletişim ve birlikte üretim yollarının nasıl kurulacağı oluşturuyor. Bu nedenle, atölye çalışmasında çoğulcu görüşlerin ve eşitliğin temsili olarak düşünülen "tartışma haritalaması", düşüncelerin azaltılmadan ilişkilendirilerek kaydedilmesi için bir araç olarak düşünülmüş. Haritalamaların farklı karakteristikleri, tartışma dinamiğinin çeşitliliğini ortaya koymasından ilginç. Tıpkı eğitimde kullanılan çeşitli egzersiz ve çalışmalarla devam eden atölye süreci boyunca kişiselden genele, bütünden parçaya devingen salınımlar yapan sorular ve cevapların farklılaşan stüdyo pratiklerinin doğasını açmaya yaradığı, kitabın "Dert Beyanları", "Haritalamalar", "Tutarsız Manifesto", "Yürütücünün Günlüğü" bölümlerinde izlenebiliyor. Atölye katılımcıları, katkı verenler, tüm bu üretimlerle ilgili bağlantılar da kitabın sonunda unutulmamış. "Buluşma ve yayımlama süreci tümüyle kolektif bir çabanın ürünüdür" ifadesi, kitabın her yerinde hissedilen ortaklık, eşitlik ve paylaşım vurgusunun, okuyucunun eline ulaşana kadar geçen sürece de hâkim olduğunu gösteriyor ve kitap, bu nedenle de övgüyü hak ediyor.

Bugün bilgiyi kavrama ve öğrenme biçimimiz bundan on yıl öncesine göre bile çok büyük farklılık göstermektedir. Bu yüzden mimarlık eğitiminde de, "bilgiyi öğretmek" amacı,

hâlâ bazılarınca savunulsa da gerçekliğini yitirmiş durumdadır. Eğitim sisteminin, değerler bütünü, eleştirel bakış ve “öteki”ni önemsemek temelli, birlikte üretmek üzerinden her zaman ve yeniden, yeni araçlar icat ederek düşünülmesi gereken bir konu olduğunun altını çizen bu kitap, basılı formatıyla herkese ulaşma imkânını yakalayarak bu deneyimi paylaşıyor.

Funda Uz, Doç. Dr.,
İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık
Bölümü Öğretim üyesi

Notlar

1. Daha önce bu konunun ele alındığı dosya için bkz. “Tasarım eğitimi Diye Bir Şey”, *Arredamento Mimarlık*, Ekim 2015, s. 54-63.
2. Bu platformların ülkemizde yapılan ve formel olanlarını hızlıca hatırlayalım, MimED (Mimarlık Eğitimi Derneği) tarafından düzenlenen ve belli temalar etrafında şekillenen uluslararası eğitim forumları, Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen “Mimari Tasarım Eğitimi: Bütünleşme” konferansları, eğitim kurultayları, MOBBİG toplantıları...
3. İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde 2007-08 akademik yılında birinci yıl mimari tasarı

rım stüdyosu yaklaşık 100’er öğrenciden (mimarlık, iç mimarlık ve peyzaj bölümü öğrencileri) oluşan iki grupta, farklı öğretim üyeleri tarafından yürütülen işleri kapsayan “Birinci Sınıf İşler 07/08: First Year Works”, böyle bir kitaptı.

4. https://issuu.com/aslihanenel/docs/mimarlik_okullari_1_sinif_studiyosu_;
<https://www.youtube.com/channel/UC5H17EnInKux2wrrT7RfyH2g>

Yok-yerler: Üst Modernliğin Antropolojisine Giriş

Éditions du Seuil tarafından 1992 yılında yayınlanmış olan *Non-Lieux, Introduction à une anthropologie de la surmodernité* [Marc Augé] başlıklı kitap, 1997 yılında Kesit Yayıncılık tarafından Turhan Ilgaz çevirisiyle “*Yer-olmayanlar, Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*” başlığıyla Türkçeye kazandırılmıştı. Aynı kitap bu kez, çevirisi Ergün A. Akça ve Arbil Ötkünç tarafından güncellenerek, *Yok-yerler, Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş* başlığıyla Daimon Yayınları tarafından 2016 yılında çevirisi güncellenerek tekrar yayımlandı.

Augé, kitapta antropolojiyi ilgi alanı bakımında “yakın” ve “öte” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Augé için “öte” bir batı Avrupalı olarak buradan uzakta bulunan ama özellikle de Afrika ve doğuda yer alan geleneksel yaşam tarzını konu alan antropolojiyi, “yakın” ise Avrupa ama özellikle de batı Avrupa’da modern yaşam tarzını konu alan antropolojiyi nitelendirir. Yakının antropolojisi Augé’ye göre “üstmodern” olarak adlandırılan modernleşmenin ilerlemiş aşamasını yaşayan batının bugün içinde bulunduğu duruma işaret etmektedir. Üstmodern durum –özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişip

etkin bir şekilde kullanılması ile– olayların ve mekânların aşırı bolluğu ve bunlara yapılan göndermelerin bireyselleşmesi ile görünür hale gelmektedir. Bireyler –gelişmiş ulaşım, iletişim ve bilişim araçları sayesinde– bireysel olarak buldukları zamanın ve mekânın çok ötesine ulaşıp bunlara çok sayıda göndermede bulunabilmekteler. Böyle bir ortamda antropolojinin araştırma nesnesini belirlemek de sorunlu hale gelmektedir.

“Ötenin antropolojisi” içinde yer, inceleme nesnesinin her zaman doğal bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla belirli bir yeri incelemekle belirli bir insan grubunu ve onların yapıp etmelerini incelemek birbirinden ayrılmaz bir bütünü teşkil etmektedir. Bu çerçevede antropolojik açıdan yer, tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak insan ilişkilerince belirlenen, dolayısıyla da bireylerin aidiyetini ve topluluğun kimliğini belirleyen bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak “yakının antropolojisi” içinde yer, tarihsel, toplumsal, kültürel olarak insan ilişkilerince belirlenmemekte, dolayısıyla da bireylerin aidiyetlerini ve topluluğun kimliğini

belirleyen bir fenomen olarak da değerlendirilememektedir. Üstmodernitenin üretmiş olduğu, otoyollar, havaalanları, süpermarketler gibi yerler o yeri deneyimleyenlerin birbirleri ile olan ilişkilerince belirlenemekte, dolayısıyla da bireyler kendilerini buralarda bir topluluğun parçası gibi hissedememekte, buralara aidiyet geliştirememektedir. Böyle yerlerde bireyler, herhangi bir iz bırakmadan, daha önceden ne yapacaklarının belirlendiği bir prosedürü takip ederek akıp gitmektedirler.

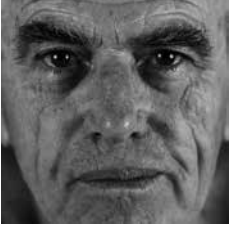
Augé, tam da bu noktada söz konusu mekânlara göndermede bulunan “yok-yer” kavramsallaştırması ile konuyu çerçevelemeye çalışıyor. Bir yandan üstmodernitenin parçası olan insanın bunları deneyimlemesini çeşitli perspektiflerden göstermeye çalışırken, bir taraftan da çeşitli boyutlardan bu durumun kavramsallaştırılmasının olanağını arıyor.

Rifat Gökhan Koçyiğit, Yrd. Doç. Dr.,
MSGSÜ Mimarlık Fak. Mimarlık
Bölümü Bina Bilgisi Bilim Dalı,
gokhan.kocyyigit@msgsu.edu.tr

Marc Augé, *Yok-yerler: Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Daimon, 2017, 14 s.

Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı

Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı, N. Müge Cengizkan, Gizem Albayrak (ed.), Ankara: Mimarlar Odası Yayınları, Aralık 2017, 277 s.

"Mimar Sinan Büyük Ödülü", Mimarlar Odası tarafından, "Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri" programı çerçevesinde, tüm meslek yaşamı boyunca verdiği eserleri ve hizmetleri nedeniyle bir mimara veya ortak mimarlara verilen ülkemizdeki en büyük ödüdür. 2014 yılında "Mimar Sinan Büyük Ödülü"ne değerli meslektaşımız Ersen Gürsel layık görüldü. Seçici Kurul açıklamasında gerekçelerini şöyle açıklıyordu: "Meslek yaşamı boyunca mimarlığı bir kültürel üretim alanı olarak algılayışı, doğaya ve yapıyı çevreye olan saygılı duruşu, meslek örgütlenmesindeki özverili çabaları, eğitim alanına verdiği katkılar, gelecek nesillere örnek teşkil eden meslek etiği tutumu, tekil yapıdan kent ölçeğine uzanan ve geniş bir yelpazede çeşitlenen duyarlı çözümleri, bitmez tükenmez enerjisi, mütevazı kişiliği yanında kararlı ve tutarlı tavrı nedeniyle Ersen Gürsel'e Mimar Sinan Büyük Ödülü verilmiştir." Bu üstün başarıya layık görülen değerli mimarların eserlerini bir arada sunmak, meslek çevresiyle ve toplumla paylaşabilmek amacıyla Mimarlar Odası tarafından ayrıca "Sinan Ödüllü Mimarlar Programı" kapsamında bir panel, mimarın eserlerinden ve projelerinden oluşan bir sergi ve ilgili içeriği sunan bir yayın hazırlanmaktadır. *Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı* başlıklı kitap da, N. Müge Cengizkan ve Gizem Albayrak'ın

editörlüğünde sözü edilen sürecin ürünü olarak Mimarlar Odası Yayınları arasında yerini aldı.

Bugün yaşamın her alanında hızlı bir değişim-dönüşüm sürecine tanıklık ediyoruz. Küreselleşen dünya, kimlikleri, özgünlükleri ve yerel olanı silikleştiriyor, birörnekleştiriyor. Egemen neoliberal ekonomik düzen, mesleki ve kültürel üretim alanlarını baskı altına alarak, kentsel mekânı ve mimari tasarımı değişim değeriyle sunarak rantın merkezine yerleştiriyor. Süreç sadece kültürel özü değil, mimarın kimliğini, toplum yararı ilkesini, özgün yorumlarını, bir anlamda kendisini de hızla eritiyor.

Oysa mimarlık, tarihsel sürekliliği içerisinde, toplumsal sorumluluklarıyla insana yaraşır yaşam ortamlarının savunucusudur. Geçmişle geleceği bütünleştirmede bir araştırma alanı, zenginliklerimizi yeni sistemlere aktarabilmede bir araç, yaratıcı bir vizyondur.

Mesleğe bu açıdan bakıldığında, Ersen Gürsel ve mimarlığı üzerine hazırlanan bu kitap özel bir anlam kazanıyor. Yerin, kültürlerin, değerlerin farkında olan, onları korurken yaşatan, sosyal içerikle bütünleyen mesleki anlayışıyla mimar Ersen Gürsel değişim sürecine, yaşam kalitesi adına destek veriyor. Bizleri mimarlığı yeniden düşünmeye davet ediyor, mimarlığın kamusallığını, estetiğini, çevresel ve kültürel sorumluluğunu vurguluyor.

Kitabın içeriğinde, Ersen Gürsel'in yaşam öyküsünden başlayarak, onu ve mimarlığını anlatan metinlerin yanı sıra kendisiyle yapılan söyleşileri ve seçilmiş eserlerini bulacaksınız.

Kitap gerek mimarlığa gerekse topluma katkıları açısından çok değerli. Öncelikle, Mimar Sinan Büyük Ödülüne sahip meslektaşımızın birikimini, mesleki yaklaşımını, fikirlerini ve kişiliğini tanıttığı, paylaştığı, kendisini ve eserlerini daha yakından tanıma fırsatını verdiği için. Bunun da ötesinde, özgün kültür ve doğa varlıklarının mekânı olan coğrafyamıza aktaracağı mesajlar açısından çok değerli. Yaşamlarımızı giderek sınırlayan, yapaylaştıran, toplumları sağlıksız, sevimsiz, kalitesiz ve sevgisiz ortamlara mahkûm kılan günümüzün baskın politikaları karşısında Ersen Gürsel mimarlığı umut oluyor. Çağdaş, uygar dünyanın bugün açtığı çevreci, insancı, duyarlı meslek politikalarının yoluna güçlü bir ışık tutuyor.

Antoine de Saint-Exupery'nin, *Küçük Prenses* yapıtında verdiği ünlü, "Aslolan gözle görülmez, insan onu ancak yüreğiyle bakınca görebilir" mesajını mimarlığa taşıyor. Mesleki kimliğiyle, yerele, kültürlerle ve toplumlara katılımıyla Ersen Gürsel, yüreğiyle görebilmenin değerini bizlere duyuruyor bu kitapta.

Deniz İncedayı, Prof. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü deniz.inedayi@msgsu.edu.tr

İlhan Altan, Mimarlıkta Mekân Kavramı, Ofis 2005 Yayınevi, 2015, 135 s.

Mimarlıkta Mekân Kavramı

Ofis 2005 Yayınları tarafından Eylül 2015'te 1. basımı gerçekleştirilen 'Mimarlıkta Mekân Kavramı' kitabının yazarı Prof. Dr. İlhan Altan 1974-2015 yılları arasında YTÜ Mimarlık Fakültesi- Mimarlık Bölümü'nde görev yapmıştır. Akademik yaşamı içinde çalışmalarını, üretimlerini ulusal ve uluslararası alanda sürdürmüş, Mimarlık Meslek Yasası'nın hazırlanması sürecinde birikimi ile katkı sunmuştur.

1990'lı yılların başından itibaren eğitimci ve tasarımcı kimliğine, uygulamacı kimliğini de ekleyerek, önemli sayıda nitelikli uygulamanın yaşama geçirilmesini sağlamıştır.

Proje Tekniği ve Çevre Psikolojisi kitaplarını da yayın ortamına kazandıran Altan, 40 yılı aşkın akademik ve mesleki deneyim ve birikimini 'Mimarlıkta Mekân Kavramı' üzerinden mimarlık

ortamı ile buluşturmuştur. Çalışma; her biri mimarlık eğitimi içinde bir ders oluşturabilecek önemde 12 bölüm başlığı altında tanımlanmış ve özellikle tasarım stüdyolarını besleyecek, destekleyecek bilgileri duru bir dille ve güncel örneklerle okuyucularla buluşturmuştur.

Zafer Akdemir, Yrd. Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi

Büyük, Daha Büyük, En Büyük...

İktidarların Kente İmzası: Mega Projeler

Jülide Alp

Kentler, çoğu zaman yaşayan birer organizmaya benzeyen devingen içerikleriyle, kuruluşlarından itibaren coğrafi parametreler veya siyasi kararlarla oluşmuş, değişmiş ve gelişmişlerdir. İnsanlık tarihi boyunca, kentlerin coğrafi konumlarından kaynaklanan avantajlarının (suya ve ticari aktiviteye yakınlık, kolay savunulabilirlik vb) son derece belirleyici olduğu gözlemlenir. Ancak XX. yy ortalarından itibaren teknolojinin birçok alanda olduğu gibi ulaşım (erişilebilirlik) ve savunma alanında da açtığı yeni ufuklar, kentlerin kuruluş-varoluş hikâyelerine konvansiyonel bir bakış açısıyla bakmayı anlamsızlaştırmıştır.

Küreselleşme fenomeni çerçevesinde ise kentlerin birbirinden farklılaşma arayışı bir yarışa dönüşmüş, kimlik unsuru ve bunu güçlendiren bağlamlar, kentleşme sürecinde yeni bir akım yaratmıştır. XX. yy sonlarından itibaren fark yaratacak yapı veya yapıyı çevre inşa etme tutkusunu, temelde iki farklı yöntemle hayat bulmuştur. Yarışmacı kentler kavramının karşılık bulacağı şekilde çoğu zaman “star mimarlar” eliyle üretilen projeler, kentlerin yeni imajlarını ve kimliklerini pekiştirmek için en sık kullanılan yöntemdir. Diğer bir yöntem ise yine tarih boyunca sıklıkla rastlanıldığı üzere nitelikten çok niceliksel tamlamalarıyla fark yaratan, iktidar sahiplerinin adıyla anılan projeler ve/veya “çılgın projeler” üretilmesidir. *“Düşünmenin aksine sadece dikta dönemlerinde değil, tam demokratik rejimlerde de güçlü bir siyasi otorite liderinin bal gibi baş mimarlığı üstlenebileceği, olumlu veya olumsuz izler bırakabilecek projeler yaptırıldıkları bir vakaıdır.”* (Alp, 2013)

Dolayısıyla bir taraftan “star mimar!” olgusu üzerine temellendirilmiş, tasarım içerikleri ile cazibe yaratma iddiasındaki projeler ile, bir taraftan da müellifinden/tasarımcısından daha çok siyasi erk sahibinin adıyla anılan ve ağırlıklı olarak niceliğiyle marka olma iddiasındaki mega projelerin, XXI. yy kentleşme sürecinde belirleyici olacağı anlaşılmaktadır. Bu yazının amacı, tarihin her döneminde rastlanıldığı üzere siyasi iktidarın “kente imzasını atma”, “siyasi varlığını ölümsüzleştirme” amacıyla ürettiği “mega yapı ve/veya projelerin” fikri altyapılarını kısaca tartışmaktır.

Siyasi İktidarların Mega Projeleri

Dünyada küreselleşme süreci ile birlikte yeni oluşan sisteme entegre olmak amacıyla güçlü bir rekabet ortamı oluşmuştur. Ulus devlet anlayışının zayıflaması kentleri, ekonomik kalkınma ve büyüme hedefleri uyarınca sermaye için cazip olanakları barındıran prestijli alanlar sunmaya yönlendirmiştir. Bu kapsamda özellikle metropoliten kentler, harcanılan kaynak, ölçek ve etkilerinden dolayı “mega projeler” olarak anılan büyük ölçekli kentsel projelere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Mega projeler, küresel rekabet ortamında kentlere yeni değerler katacak, kimi zaman var olan yerel değerleri ön plana çıkarabilecek, kentleri farklı kılabilecek yeni kimlik tanımları içeren vizyonel stratejiler olarak tariflenebilir.

Esasen yazının başında da belirtildiği gibi, insanlık tarihinin her dönemi siyasi iktidar tarafından “tarihe mal olmak” iddiasıyla üretilmiş başarılı/başarısız ancak mutlak suretle tartışmaya açık mega projelerle doludur. Bu perspektiften Avrupa yakın tarihi ele alındığında büyük ölçekli imar hareketlerinin gözdesinin metropoller olduğu görülür. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan yıkımlar, kentlerin yenilenmesi için gerekli doğal motivasyonun kaynağı ve nedeni olmuştur.

Örnekleme gerekirse, Avrupa’da bu sürecin en yoğun yaşandığı metropollerden biri Paris’tir. Paris’in kentleşme serüveni/evrimi incelendiğinde, geçmişten bugüne IV. Henri, Napoléon Bonaparte, III. Napoléon, Pompidou, Mitterrand ve Sarkozy gibi pek çok farklı devlet adamlarının öncülük ettiği “büyük ölçekli projeler” ile karşılaşılır. Her dönem farklı sosyoekonomik ve mekânsal gerekçelerle temellendirilen kentsel politikaların en büyük ortak özelliği, siyasi iktidar tarafından gündeme getirilmesi ve hatta uygulama sürecinin bizzat yönlendirilmesidir.

XIX. yüzyılın ortalarında Paris kentinin mekânsal dokusunda önemli değişimlere/tahribatlara neden olan yıkımları öngören, dönemin siyasi otorite sahibi İmparator III. Napoléon’dur. III. Napoléon etkilediği ütöplast sosyalistlerin şehircilik anlayışını yansıtan geniş cadde ve bulvarların açılması amacıyla, 1852-1870 yılları ara-

sında Vali Haussmann'ı görevlendirmiştir. Bu yıkımlar, literatürde her ne kadar yıkım sürecindeki etkin rolü nedeniyle "Haussmann yıkımları" olarak adlandırılrsa da, sürecin başat aktörü kuşkusuz İmparator III. Napoléon'dur.

XX. yüzyıl itibariyle, yukarıda bahsedilen küresel ölçekteki gelişmelerinde etkisiyle, kente yapılan müdahalelerin ölçeğinin ve içeriğinin de değiştiği görülmektedir. 1981 yılında cumhurbaşkanı seçilen Mitterrand'ın ilk icraatlarından biri "Mitterrand'ın büyük projeleri" olarak adlandırılan bir dizi büyük ölçekli projeyi kentin gündemine taşımıştır. Projeler yapıldıkları dönemde, cumhurbaşkanının "tarihe adını yazdırma konusundaki kararlılığına, ölümsüzlük arzusunun" hizmet ettiği ve özellikle devlet bütçesine getirdikleri olağanüstü yükler nedeniyle sıklıkla eleştirilmiştir. Benzer bir yaklaşım, 2007 yılında cumhurbaşkanı olan Nicolas Sarkozy döneminde de görülmüştür. Sarkozy, "Büyük Paris" projesini gündeme getirmiş ve "*Paris için güçlü, orijinal, gerçekçi, istekli ve büyük işler ortaya koyacak projeler*" öngördüğünü ifade etmiştir." (URL 1) Sonuç olarak, Paris örneğinde de görüldüğü üzere, değişen dönemlere ve iktidarlara rağmen, başat kentlere müdahale ederek siyasi varlığını ölümsüzleştirme arzusunun değişmediği, büyük kentsel projelerin ise etkin bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Kuşkusuz Avrupa ölçeğinde eşdeğer ve çoğu zaman eşzamanlı süreçlere tabi olmuş birçok farklı metropolden bahsetmek mümkündür. İngiltere'de Londra, İspanya'da Barselona, Almanya'da Berlin, küresel rekabet ortamının

güçlü kentleri olarak mega projeler için her zaman cazip birer arena olmuşlardır. Öte yandan, bu tarihsel gerçekliğin yalnızca Avrupa kıtası ile sınırlı olmadığı teşhisini de koymak gerekir. Özellikle Arap Yarımadası'nda, Orta Asya'da ve Çin'de güçlü yeraltı kaynakları ve küresel sistemdeki ekonomik gücüyle ön plana çıkan kentler, bu yarışın güçlü aktörlerindedir.

İstanbul'da İktidarın Jakoben Projeleri: Büyük, Daha Büyük, En Büyük!

Türkiye'de ise İstanbul, jeopolitik konumu gereği, tarih boyunca süregeldiği üzere bugün de iktidarların gözbebeği konumundadır. Yakın tarihe hızlı bir bakışla, 1950'li yıllarda geniş caddelerin açılması amacıyla yapılan yıkımlar, 80'lerden sonra küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği "küresel kent, marka kent, yarışmacı kent..." söylemlerinin kent üzerindeki somut yansımaları, yurtdışındaki pek çok kentin yaşadığı deneyimlerle benzerlik gösterir. İstanbul'daki imar hareketlerini derinden etkileyen bu süreçlerde çoğu zaman iktidarın söylemleri ve icraatları öncelikli ve belirleyici olmuştur. Selim İleri'nin bir söyleşisinde de (URL 2) ifade ettiği gibi İstanbul her dönem siyasi iktidarların tatbikat alanı olarak gündem oluşturmuştur.

1950-1960 yılları arasında iktidarda olan Başbakan Adnan Menderes, İstanbul'da birçok yıkıma neden olan imar senaryolarının doğrudan müellifidir. Bu süreci bizzat tayin eden ve yönlendiren siyasi aktör olması nedeniyle de, dönem "Menderes yıkımları, büyük imar operasyonları" olarak adlandırılmaktadır. Vatan ve Millet caddeleri, Barbaros Bulvarı, Dolmabahçe-Karaköy arası yollarının açılması için gerçekleştirilen yıkımlar bu döneme damgasını vuran uygulamalardır (Fotoğraf 1, 2) (URL 3).

"Menderes, 1950'lerin ikinci yarısında gerçekleştirilen İstanbul'un imarında kilit rol oynadı. İşlerin çoğunu proje koordinatörü olarak şahsen yönetti... Belediyenin tamamı Menderes'in denetimi altındaydı... Menderes, yüksek mevkideki belediye çalışanlarıyla ve teknik uzmanlarla günlük toplantılar yapar ve uygulanacak projelerle maketler üzerinde tartışır. Menderes'in çalışmalarını yürütülmesine olan kişisel ilgisi ve katılımı hem günlük gazetelerde hem de resmi propaganda da sıkça yer bulan bir konu haline gelmişti..." (Gül, 2015)

"1980 sonrası İstanbul'da, küreselleşmenin de etkisiyle yurtdışındaki pek çok kentte olduğu gibi, kente dair söylemlerin de değiştiği görülmektedir. 1983 yerel seçimlerinde İstanbul'un ilk büyükşehir belediye başkanı olarak göreve gelen Dalan'ın, 'İstanbul, Beyrut'un yerini alacak', 'İstanbul'u

Fotoğraf 1-2. Vatan ve Millet caddeleri, 1960'ların başı (URL 3).

ikinci Hong Kong yapacağız' söylemleri" (Alp, 2012) bu çerçevede ele alınabilir. Bu dönemde Tarlaşahı Bulvarı yıkımları, Boğazdaki kazıklı yolun yapımı gibi büyük imar kararları yoğun tartışma yaratmış ve eleştiri almıştır. Dalan'ın bu süreçteki etkin rolü, yıkımları bizzat takip ettiğini gösteren fotoğraflarla gazete manşetlerine de yansımıştır (*Fotoğraf 3-5*) (URL 4).

2000'li yıllara gelindiğinde ise, dönem iktidarının İstanbul için gündeme getirdiği projelerin ölçeği ve iddiası zirve yapmıştır. Buna bağlı olarak "en çalın", "en büyük", "en geniş", "en yüksek" tamlamalı proje enflasyonunun yaşandığı bu dönem, "kamu yararı" adına planlı ve mimarlardan çok siyasi aktörlerin "proje" (!) ve karar ürettiği bir dönem olarak tarihe mal olmuştur. Bu bağlamda, Kanal İstanbul, 3. köprü, 3. havalimanı ve Yenikapı Miting Alanı gibi projeler, iktidarın jakoben¹ projelerinin "en" sansasyonel olanlarıdır.²

İstanbul Boğazı'na alternatif ikinci bir boğaz oluşturma amacıyla gündeme gelen Kanal İstanbul projesi, 2011 yılında birçok ulusal kanalın canlı yayını eşliğinde bizzat dönemin başbakanı tarafından lanse edilmiştir (URL 8, URL 9). Kuşkusuz bu projenin kamuoyu nezdinde en önemli özelliği "çalın proje" olarak tariflenmesidir. "Çalın proje" tamlaması, bir anlamda siyasi iktidarın vizyonunun ve gücünün de sembolüdür.

Kentin Avrupa yakasında gerçekleştirilmesi düşünülen projenin temel amacı, Karadeniz ile Marmara Denizi arasında yapay bir su yolu oluşturarak, İstanbul Boğazı'nı tanker trafiğine tümüyle kapatmak ve Boğaz'daki gemi trafiğini rahatlatmak olarak belirtilmektedir. Ancak Kanal İstanbul ile oluşacak ikinci bir su yolunun, Karadeniz ve Marmara Denizi arasındaki doğal dengeyi bozacağı, uzun vadede doğal yaşamı olumsuz etkileyebileceği eleştiri konusudur. Buna ek olarak, kanalın Karadeniz'le buluştuğu noktada yeni bir yerleşim alanı önerilmesinin de, kentin kuzey ormanlarını ve içme suyu havzalarını tehdit edebileceği bugünden öngörülebilir projeksiyonlardır.

3. köprü projesi ise (bağlantı yolları ile birlikte), metropolün makro formunu doğrudan etkileme/dönüştürebilme kapasitesi açısından mega projeler sınıfında kendine yer bulur. Dönemin başbakanının 3. Köprü'nün yapılmasının kent için zaruri olduğu yönünde açıklamaları sonrasında, helikopterle köprü'nün güzergâhını belirlemek için bakanlarla birlikte incelemelerde bulunması yazılı ve görsel medyada geniş yankı bulmuştur (*Fotoğraf 6*) (URL 5).

3. köprü'nün, kamuoyunda sık sık gündeme gelen en temel özelliği büyüklüğüdür. Köprü,

Fotoğraf 3. Bedrettin Dalan ve belediye yetkilileri Tarlaşahı yıkımlarını incelerken.

Fotoğraf 4-5. Tarlaşahı yıkımları (URL 4).

Fotoğraf 6. İstanbul 3. köprü inşaatı (URL 5).

"dünyanın en geniş köprüsü", "eğik askılı köprü sınıfında dünyanın en yüksek köprüsü" vb tamlamalarla, bir anlamda "milli gurur kaynağı" olarak toplumsal egoyu besler. Bu bağlamda, köprü'nün büyüklüğü, iktidarın büyüklüğünü simgeleyen/yücelten bir unsura dönüştürülerek, kamuoyunda "büyük iktidarın büyük projeleri" algısının inşası için kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkar (URL 10).

İstanbul Boğazı üzerinde bulunan iki köprü'nün özellikle günün belirli saatlerinde yaşanan aşırı yoğunluk nedeniyle tam anlamıyla işlevini yerine getiremediği belirtilerek, kentin trafiğini rahatlatmak amacıyla İstanbul'un kuzeyinde yeni bir

köprü önerilmiştir. Ancak bu projeye dair en önemli eleştiri konularından biri lokasyonudur. 3. köprü, İstanbul'un gelişmesini kuzeye doğru yönlendirebileceği endişesiyle, 2009 onanlı İstanbul 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planında önerilmemiştir. Zira yapıldıkları dönemler sonrasında birinci ve ikinci köprülerin çevresinde yerleşim alanlarının oluştuğu ve bir zaman sonra bu aksların şehir içi yollara dönüştüğü bilinen bir gerçektir.

Aynı dönemdeki bir diğer “mega proje” ise İstanbul 3. havalimanı projesidir. 2010 yılında, dönemin başbakanı kentte 3. havalimanının yapılacağını açıklamış, sonrasında dönemin İBB başkanı havalimanının yerinin 2009 onanlı İstanbul Çevre Düzeni Planında öngörülen Silivri-Gazitepe bölgesi olduğunu belirtmiştir. Ancak 2012 yılında 1/100.000 Çevre Düzeni Planına tümüyle aykırı olarak 3. havalimanının yerinin “Karadeniz’in Avrupa yakası” olarak değiştirildiği açıklanmıştır (Fotoğraf 7) (URL 6).

3. havalimanının yapılmasının temel amacı, İstanbul'daki mevcut iki havalimanının ihtiyaca cevap verememesi olarak tariflenmektedir. Bu noktada havalimanının yapılmasına değil, ancak kentin kuzeyinde yapılmak istenmesine, tıpkı 3. köprüde olduğu gibi pek çok itiraz bulunmaktadır. 3. havalimanı projesi, kuzeydeki doğal yaşam ortamlarının ve su havzalarının yok olmasına sebep olabileceği, projenin uçuş güvenliği açısından sorunlu olabileceği yönünde pek çok haklı eleştiri almıştır. 3. havalimanı ve 3. köprü bağlantı yollarının kentin kuzeyini erişilebilir kılması, kuşkusuz kuzey ormanları ve su havzaları üzerindeki baskının artmasına ve halihazırda burada

bulunan mütevazı yerleşim alanlarının yüksek rant nedeniyle hızla ve büyüyerek dönüşmesine sebep olacaktır (URL 11, URL 12, URL 13).

Her siyasi iktidarın varlığının sürekliliğini ve bekasını teminat altına almak için politika üretmesi ve icraatta bulunması olağan ve meşru karşılanabilecek bir vakadır. Ancak temel ekonomi politikasını sürekli olarak inşaat sektörü üzerinden üretme çabası, sürdürülebilir değildir. İnşaat sektörü bugüne kadar bir yönüyle sıcak paranın devinimi açısından ekonomiyi canlı tutarken, sektörü besleyen alt sektörler ve istihdam olanakları açısından da ekonomik parametreleri sürekli olumlu yönde beslemiştir.

2000'li yılların başlarından itibaren yaşanmakta olan süreç, başta metropoller olmak üzere kamu kaynaklarının hızlıca özelleştirildiği, kamusal arsa stokunun hızla tüketildiği, kamu, kamu-özel sektör veya yap-işlet-devret modeliyle, kent-sel mekânda “rantın yeniden üretildiği ve paylaşıldığı” bir dönemdir ve fakat, hızla tüketilen kamusal arsa stokuna karşılık, özellikle İstanbul'da iktidarın kamusal açık alan üretme adına yeni ve sınırsız (!) bir kaynak keşfettiği de görülmektedir.

Bu kapsamda verilebilecek en spesifik örneklerden birisi de, politik söylemini sıklıkla vârisi olduğumuz imparatorluğun kutsallığı ve kusursuzluğu üzerine kuran siyasi iktidarın, tarihi yarımadanın kadim sınırlarına karşı sergilemiş olduğu hoyrat ve estetik yoksunu tavır ile vücut bulan ve tipolojik olarak meydan tanımlamasının karşılığı olmayan ancak bu şekilde lanse edilen “Yenikapı Miting Meydanı (Yenikapı Dolgu Alanı)” projesidir (Fotoğraf 8) (URL 7). Oysa kamusal bir alanın kıymet ölçütü, ölçüğü ve niceliği ile değil nitelik, erişilebilirlik ve kullanım değeri ile doğru orantılıdır. Başka bir deyişle, Yenikapı ve Maltepe dolgu alanları gibi projeler, kamusal açık alan “yoğunlaşma” odakları olarak etkin ve sürekli kullanım değerleri ile değil, daha çok kent bütününde kişi başına düşen açık ve yeşil alan istatistiklerini pozitif yönde besleyen niceliksel içerikleriyle anlam kazanabilirler.

Son Söz

Son 15-20 yıllık süreçte, mevcut iktidarın tepeden inme kararlarıyla İstanbul özelinde gündeme gelen mega projelerin mutlak suretle tartışmaya açık ortak özellikleri, ölçek, lokasyon veya içerikle ilgili projelerin kamu yararı adına ortaya koyacakları somut faydanın analitik ve bilimsel olarak izah edilemiyor olmasıdır. Mega projeler çoğunlukla 1/100.000 ölçekli plana aykırı oluşları nedeniyle daha başından sorunludur. İlgili sivil toplum

Fotoğraf 7. İstanbul 3. havalimanı inşaatı (URL 6).

Fotoğraf 8. Yenikapı Dolgu Alanı (URL 7).

kuruluşlarının ve meslek odalarının bu projelere karşı muhalif tavrının gerekçeli referansı da budur.

Çevre Düzeni Planının en temel argümanlarından biri, kentin doğu-batı aksı boyunca gelişmesi ve orman ve su havzalarının sürdürülebilirliği için kuzeye doğru büyümemesi yönündedir. Ancak tam da bu yaklaşımın aksine, 3. köprü, 3. havaalanı ve Kanal İstanbul projelerinin, kentin kuzeyinde yer alıyor olması başlı başına bir sorundur ve sıklıkla eleştirilmektedir. Bu eleştirilere rağmen, projelerin iktidarla bu denli özdeşleşmesi, ne yazık ki kentte yaratabileceği olumsuz etkiler üzerinden sağlıklı bir zeminde tartışılmayı de olanaksız kılmaktadır.

Öte yandan mega projeler, iktidarların kendi seçmen kitlesi için son derece şaşaalı icraatları olarak etkili bir motivasyon araçlarıdır. Başka bir deyişle, iktidarın millet, memleket, ülke özneleri üzerinden ürettiği ihtişam ve benzersizlik temalı retorik, toplum ciddi bir kesiminde karşılık bulmaktadır. Dolayısıyla mega projeler, bir yandan kentsel mekânda yarattıkları rant ve bunun ekonomik karşılığı açısından anlam kazanırken, diğer yandan da toplumsal egonun doyurulması yönüyle oy devşirilmesine yarayan etkili, ancak sürdürülebilir olmayan birer araçtır. ■

Jülide Alp, Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, julidealp@maltepe.edu.tr

Teşekkür: Haluk Özözlü'ye Tarlabası yıkımları ile ilgili fotoğraflar için teşekkür ederim.

Notlar

1. Jakoben kelimesi “tepeden inme” anlamında kullanılmıştır.
2. Dönem iktidarının projelerle ilgili açıklamaları: “Şu andan itibaren başlattığımız projemizde İstanbul artık içinden iki deniz geçen bir şehre dönüşüyor. İstanbul’da bu projeye beraber iki yarım ada, bir ada oluşuyor. Anadolu yakası zaten bir yarımada, fakat şimdi bir ada oluşacak ve bu projeye beraber bir yarımada daha oluşacak. Avrupa Yakası’nda, Karadeniz ve Marmara denizinin arasına yaklaşık 45-50 kilometre uzunluğunda bir kanal yapıyoruz. İstanbul’a ‘Kanal İstanbul’u kazandırıyoruz.” R. T. Erdoğan (URL 8)
- “Kanal İstanbul yapıldığı anda Kanal İstanbul’un her iki tarafında gerçekten İstanbul’un şanına yakışır konutlarla, Kanal İstanbul’un farklılık arz etmesi gerekiyor. Buna da hep ‘Olur mu canım’ diyenler çıktı. Arkadaşlar, Kanal İstanbul olacak. Kanal İstanbul’u yapacağız. Kim ne derse desin yapacağız.” R. T. Erdoğan (URL 9)
- “Bu köprü, hem tekerlekli araç geçişini hem raylı sistemi birlikte sağlıyor olması bakımından kendi alanında dünyada öncü bir köprü, böyle bir özelliğe sahip. Şu anda iftiharla gördüğümüz, seyrettiğimiz bu köprü inşallah dünyada birçok şehre, yayınlara, inanıyorum ki öncü olacak. Bununla iftihar edeceğiz. Bunu göreceksiniz, dünya filmleri buralarda çekilecek, göreceksiniz. Eşek ölür kalır semeri, insan ölür kalır eseri. Biz bunlarla anılacağız.” R. T. Erdoğan (URL 10)
- “Bu projenin tüm etaplarıyla tamamlanması halinde Türkiye, bilhassa İstanbul artık dünya hava trafiğinde küresel bir merkeze dönüşecek... Projeyi hazmedemeyen belli kesimlerin aksine, bu havalimanı çevre hassasiyeti açısından dünyada örnek olacaktır. Bu havalimanı kendi enerjisini üreten, çevreci, doğa dostu ve engelsiz olacak şekilde tasarlanmıştır. Yeni havalimanı tamamlandığında yolcu kapasitesi bakımından dünyanın en büyük,

gelecekte de uzun yıllar boyunca dünyanın sayılı havalimanlarından biri olacaktır...” R. T. Erdoğan (URL 11)

“Bittiğinde 150 milyonluk kapasiteyle dünyanın en büyük havalimanı olacak.” B. Yıldırım (URL 12)

“Bu projenin gerçekleşmesinde, en büyük vizyon sahibi olan, en büyük iradeyi ortaya koyan Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’dır. Günlerce haftalarca en uygun havalimanı yeri seçimi konusunu bizzat takip etti, çalışmalarımızı titizlikle inceledi.” B. Yıldırım (URL 13)

Kaynaklar

- Alp, A. V. (2013), “Président François Mitterrand’a karşı Başbakan Tayyip Erdoğan...”, <http://www.mimdap.org/?p=115715>
- Alp, J. (2012), “Örgütlenme Kapasitesi Bağlamında Kentsel Projeler: İstanbul Kartal Örneği”, Doktora Tezi, MSGSÜ
- Gül, M. (2015), Modern İstanbul’un Doğuşu, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 195
- URL 1: <http://www.mimdap.org/?p=7077> (13.02.2018)
- URL 2: <http://oynakbeyi.tumblr.com/post/20002465551/selim-ileri-yasadigim-istanbul> (13.02.2018)
- URL 3: <http://eski.istanbulium.net/tagged/aksaray> (13.02.2018)
- URL 4: <http://www.sihirlitur.com/gazete/sayfa6.html> (13.02.2018)
- URL 5: <http://www.veziroglugayrimenkul.com/3-kopru-projesinin-yuzde-80i-tamamlandi/> (13.02.2018)
- URL 6: <https://www.havayolu101.com/2017/03/12/istanbul-yeni-havalimani-subat-2017/> (13.02.2018)
- URL 7: <https://dosya.megaprojeleristanbul.com/ynkpdlg-ln/ynkp-dlg-ln.07.jpg> (13.02.2018)
- URL 8: <http://www.milliyet.com.tr/iste-erdogan-in-cilgin-projesi-siyaset-1382967/> (13.02.2018)
- URL 9: <http://www.haberaktivite.net/erdogan-kim-nerde-desin-kanal-istanbul-yapilacak/521/> (13.02.2018)
- URL 10: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/08/26/erdogan-3koprunun-acilisinda-mujdeleri-siraladi> (13.02.2018)
- URL 11: <http://dirilispostasi.com/n-588-cumhurbaskani-erdogan-3-havalimani-turkiyenin-bu-alandaki-en-buyuk-yatirimi.html> (13.02.2018)
- URL 12: <http://www.diken.com.tr/cilgin-proje-kanal-istanbul-yeniden-gundemde-bu-yil-ihale-yapilacak/> (13.02.2018)
- URL 13: <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/3-havalimaninda-son-durum-ne-245384.html> (13.02.2018)

Big, Bigger, The Biggest...

Cities that are similar to a living organism with their dynamic context, formed, evolved and changed by geographic parameters or political decisions from the beginning. Throughout human history, the advantages of the geographical location of the city were extremely influential. However, a traditional look to organizational stories of the cities has lost its meaning onwards the new horizons in the field of transportation and defence technology from the middle of the 20 century. Cities quest for differentiation from each other has turned into a race with the phenomenon of globalization. Identity factor and other strengthen contexts has created a new trend in the process of urbanization. Since the end of the 20 century, the passion of creating a distinctive “building or built environment” basically realized in two different ways. The most commonly used method is the projects that produced by “star architects”. The other method is producing “crazy or mega projects” that known by the name of government. The aim of this paper is, discussing the intellectual background of “mega building and/or projects” which are produced by the government for the purpose of “immortalize political existence- sign to the city” as it was observed in every period of history.

Sokak Pazarının Poetikası

Geçici Yapının Zamansallığı Üzerine

Fenomenolojik Bir İnceleme

Hakan Tüzün Şengün

Giriş

Kent meydanına hâkim bir katedral, vadinin eteklerinde kurulmuş bir amfityatro, bir külliye'nin avlusundaki şadırvan, tepedeki eski değirmen, okyanusa bakan yamaçtaki deniz feneri, taşkın dere üzerindeki ahşap köprü veya mezarlığın girişindeki tuğla duvar, mekânın olduğu kadar, bir zamansallığın da parçalarıdır. Eski bir liman girişindeki beton silolar, çevre yolu çıkışındaki viyadük, maden ocağındaki soğutma kulesi, terk edilmiş bir ahırın çitleri, yol boyunca dikilmiş bir sıra ihlamur ağacı, termik santralin bacaları, festival alanındaki yıkık gösteri çadırı, sisli ufukta yüzen tiyatro, stadyum çıkışındaki köftecinin tezgâhı ve plajdaki şemsiyelerin hepsi yaşadığımız mimari çevre içinde farklı zaman ve mekân adalarıdır. Katedralden limandaki silolara, içinde yaşadığımız fiziksel çevrede yerleştiğimiz, 'yer-edindiğimiz' mekânlar, çok farklı zamansallıkların da doğal parçalarıdır. Kimi zaman sadece bakıp görerek benimsediğimiz belleğimizde yer eden siluetten ibaret imgeler, kimi zaman da metropolün giderek daha da katmanlaşan karmaşasının gündelik unsurlarıdır.

"Blade Runner" filminin *noodle* sahnesinde baş karakter Rick Deckard'ın yağmurlu bir gecede metropolün köhne sokaklarında sığındığı dumanlı *noodle* tezgâhının ürettiği zaman ve mekân imgesi belki de bu kavrayışın kurgusal ama çok gerçek bir karşılığı halindedir. Devasa bir gelecek metropolünün mega yapıları arasında kaybolmaya yüz tutmuş ikamet duygusuna karşılık, bir tutunma mekânı için en etkili örneklerden biridir.

Georges Perec, *Espèces d'espaces*'da 'Bizi içine alıp sarmalayan tek bir mekân yoktur, her yer mekân kırıntıları ile doludur' derken değindiği ve gündelik edimlerimizin dağarcığının bir dökmümü ve serimi ile tekil mekânın zihinsel yankılarının çetelesini tutmaya çalıştığı kırıntılar bize özellikle yer olgusunun ölçek ile kurduğu doğrudan bağı göstermesi açısından çarpıcıdır (2010).

Michel de Certeau, 'kent içinde yürümek' üzerine yazdığı değinilerde, içinde yaşadığımız kente dair jenerik algımızın ardında, yabancılaştığımız kentsel imgenin ötesine geçen, onu her seferinde yeniden kuran şeyin gündelik yaşam pratikleri olduğunu ifade eder (2008). Certeau'ya göre mahalle veya sokak ölçeğindeki deneyim; yürümenin, ticaret ve alışverişin anlattı kuran gündelik pratiklerle örülü yapısı, kent dediğimiz katmanlı ve karmaşık bir organizmayı hücre temelinde kuran en temel olgudur (2008).

Bu olgu kimi zaman dar bir sokak aralığında kurulan bir çiçek pazarı, kimi zaman ise bir sahil boyunca gerçekleşen otomobil yarışlarıdır. Hangi ölçekte olursa olsun, yerler, zaman/mekân adaları, insan ölçeğinde belleğimizde bu tür mikro-yaşam deneylerinin bir toplamı olarak kurulurlar. Perec ve Certeau'nun kavrayışının tümüyle bir kentsel okumanın sonuçları olduğunu ve bu kavrayışın gündelik hayatın içine sızmaya başladığını düşünülebiliriz.

Bu çalışma özellikle böyle bir noktada jenerik algının ardında kalan ve büyük, tekil mekân imgesinin ötesine geçen, içinde yaşadığımız fiziksel çevrenin mekân kırıntıları üzerine olup gündelik yaşam pratikleri ile biriken deneyimin ve yapı ölçeğinden nesne ölçeğine doğru incelenen zaman/mekân algımızın imkân ve doğasını araştırarak, bir sokak pazarının sunduğu yer imgesinin arka planındaki gündelik ve geçici yapının zamansallığına odaklanacaktır.

Geçici Yapının Zamansallığı Üzerine

'Etrafımızı saran bizi içine alıp sarmalayan tek bir mekân yoktur, her yer mekân kırıntıları ile

Noodle sahnesi, "Blade Runner", Ridley Scott, 1982.

doludur' değini ile Perce (2017), alışageldik algımızı modern kentin işlevsel parçalara böldüğü sınırlarla kavramak yerine, mekânı iç içe geçmiş yerler ve zaman/mekân adalarından menkul bir bütün olarak anlamaya ve okumaya çağırır. Mekânın işlevsel paketlere bölündüğü ve gide-rek yerin bu mekanizmanın bir anısı olarak bel- leklere işlendiği XX. yüzyıl kentinden, zamanla bu parçaları birbirine yakınlaştıran gündelik ha- yat pratiklerinin yığınsal okumalarına odaklanır.

Perce'nin daha sonraları *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi* adıyla Saint-Suplice Mey- danındaki kafelerde günün belli saatlerinde oturup gördüğü her şeyi basitçe not ettiği de- neysel metninde de kurmayı denediği yazı biç- minde kendini gösteren tavrının amacı (2010), zaman/mekânın olağan anlarını açan, onları belirginleştiren bir tutum ile mekân kırıntıla- rını sermek ve yaşantıların mekân ile kurduğu chiasme (içiçelilik) olgusunu görünür kılmak- tır. Merleau-Ponty'nin andığı *chiasme* kavramı (2003) ile 1928'de Walter Benjamin'in *Pasajlar* yapıtına öncülük etmiş *Einbahnstraße*'nin temel kavrayışını da anmak gerekir (2004).

Benjamin, henüz yüzyılın başı denebilecek bir tarihte, kurgu ve montaj üzerinde dururken, 'Sonsuz denecek kadar küçük parçaların arası- na istediğini yerleştirebilmenin' imkânlarından bahsetmektedir (2004). Bu dönem, moleküler düzeyde yapılan araştırmaların, atom ve atomal- tı parçacık fiziğinin ilk kanıtlarının da toplandığı tarihlerdir. Yine bu döneme fotoğrafın sinemaya evrildiği zamanlar bağlamında da baktığımızda Benjamin'in 'Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı' metni ile di- ğer yazılarının fragmantal yapısı arasındaki sıkı bağlar da gözden kaçmayacaktır.

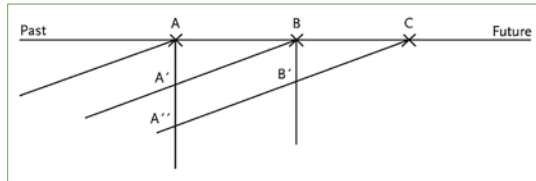
Perce'nin fenomenolojik algının getirilerini yazıya taşıyan deneyleri ve Bachelard'ın bilim- sel bir kesinliğe tam da karşı yakadan bakışı ile döneminin en önemli metinlerinden biri olan *Mekânın Poetikası* adlı yapıtını buluşturan ve mekâna dair algımızı poetik imgenin aracılığı ile varoluşun kıyısında onu açan, kıran ve büken bir edim olarak ele alır. Perce ve Bachelard'ın mekân karşısındaki duruşları, öncelikle bizi bü- yük ve tekil anlatıdan çıkararak öznenin bilin- cine yönelmiş bir özel anlatıya doğru sürükler. Bu kavrayışta poetik imge ve hayal gücü veya edebi serimleme ve sonsuz parçalı serimleyen kurgu varoluşa dair kavrayışımızı parçalara bö- ler ve tekrar kurar. Bu anlamda, Bachelard poe- tik imgeyi ve hayal gücünü, düşünceye dair bir 'yankılanma' olarak görür (1996).

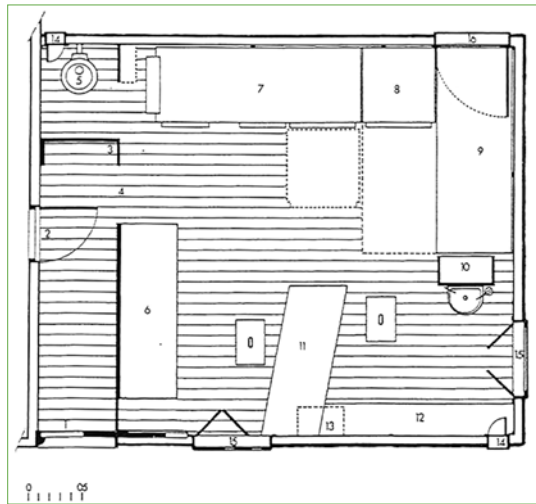
Sunbeam Silver Bullet Deneme Sürüşü, Daytona Plajı, Florida, 1930.

"Paris Çiçek Pazarı", Victor Gabriel Gilbert, 1880.

Algının Fenomenolojisi, Husserl Zaman Diyagramı.

Le Cabanon, Le Corbusier, Cap-Martin, 1952.

Bilinçaltının ve dilin yüzyıllardır süregelen gelişiminin kapılarını açarak bu gelişimin bir türetkesini (*differentielle*) sunar. Bu çalışmanın basit hedefi bir olgu olarak 'sokak pazarı'nın fenomenolojik bir çözümlemesini yapmak, geçici yapının zamansallığı üzerinde kamusal mekânda, yerleşme olgusunun fenomenolojik özler parantezinde bir serimini yapmaya çalış- maktır. Çalışma aynı zamanda, fenomenolojik özler parantezindeki çözümleme ile kentte ge- çici yapının doğası, imkânları ve zamansallığı

Haus Wittgenstein,
kapı kolu, 1928.

üzerine bir tartışma denemesidir.

Giriş bölümünde, yaşadığımız fiziksel çevre içinde gündelik yaşam pratiklerinin mekânın kırıntıları ile iç içe geçmiş doğasını ve sokak pazarı örneği üzerinden geçici yapının doğası, imkânları ve zamansallığına dair bir açılış olarak ele alınır. İkinci bölümde, zamansallığın feno-

menolojisine dair özellikle Husserl ve Merleau-Ponty düşüncesi üzerinden kavramsal bir izlek oluşturulur. Bu bölüm aynı zamanda, bu izleğin Bachelard'ın poetik imge fenomenolojisi de diyebileceğimiz bakışı ile zamansallığa dair temel felsefi nosyonları buluşturan bir bölüm olarak ele alınmış ve ardından gelecek bölümlerde bu yöntemle çalışılacak geçici yapının mimarisine ve dördüncü bölümde ele alınacak olan *sokak pazarının poetikası* için kavramsal bir hazırlık olarak düşünülmüştür. Sonsözde, örnekleme kullanılan yöntem ve araçlar açısından, anlatının serimlediği temel sorular üzerinde durulacaktır.

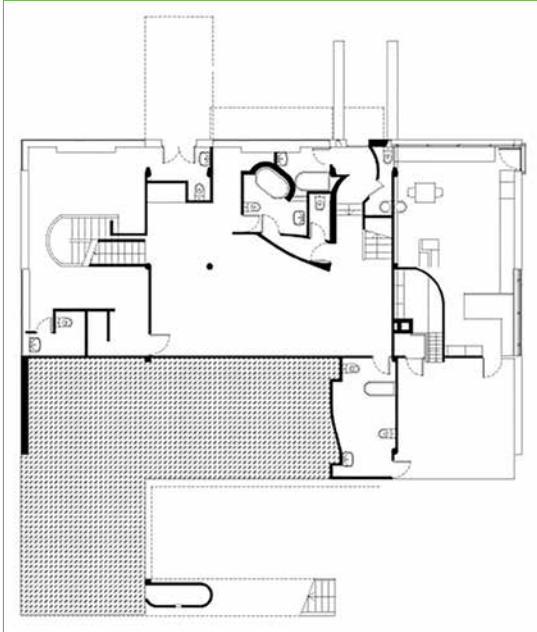
Zamansallığın Fenomenolojisi

“Zamansallık Düşüncesi ve Düşüncenin Zamansallığı” metninin açılış satırlarında Ömer Aygün şöyle diyor: ‘Zamanı düşünmenin olanaksız olduğu söylenmiştir. Düşünce, zamanı nesne durumuna getiremediğine göre, zamanla düşünce arasında ilişki yok mudur peki? Var gibi görünüyor: Zaman içinde düşündüğümüzü söyleyebiliriz, zaman üstüne düşündüğümüzü de’ (2003). Zaman üstüne ve zaman içinde düşünmek insanoğlunun zihnini eşsiz kılan ayrıcalıklı zihinsel becerilerinden biri olarak insanın karmaşık doğasına işaret etmektedir.

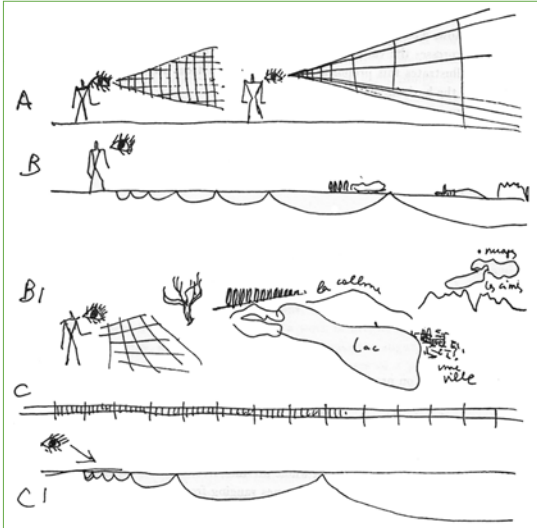
Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi*'nde dile getirdiği ve özel bir biçimde üzerinde durduğu bu iki kavrayış zamanın fenomenolojisi açısından kaçınılmaz bir ilk noktadır. Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi*'nde büyük ölçüde sorular sorarak ilerleyen dile getiriş biçiminde açıkça ifade ettiği en temel kavrayışa göre zaman, nesnelerin kendinde değildir. Gündelik yaşamda ve nesnel bilimlerde geçerli olan nesnel zaman anlayışında zamanın akışını deneyimleyen bir özne gizlidir. Böyle bir özne olmadan nesnel, akmayan bir şimdiye mahkûm olacaklardır (Aygün, 2003).

Zamanı bir akış olarak deneyimlemek için, örneğin bir buz parçasının sonradan su haline geldiğini söyleyebilmek için her iki anda nesnenin aynı nesne olarak kaldığını ama bir değişikliğin meydana geldiğini gözlemleyecek bir bilinç gereklidir; yoksa buz parçası buz parçasıdır, su ise sudur; yalnızca vardırlar. Merleau-Ponty'nin deyişiyle; ‘Zaman, zamana yönelmiş bir görüş gerektirir’ (Aygün, 2003). Bu noktada Merleau-Ponty, zamansallık kavrayışına dair iki temel gerekliliğe işaret eder. Bunlardan ilki, bir ‘şimdi-buluş alanı’ (*champ de présence*) diğeri ise geçmiş ve geleceği buluş alanında istemli olarak açmak yerine onu bir ‘ufuk’ (*die Hori-*

Villa Stein, ilk kat planı,
Le Corbusier, 1928.

Peyzajın ölçümü için
oranlar, Le Modulor, Le
Corbusier, 1950.

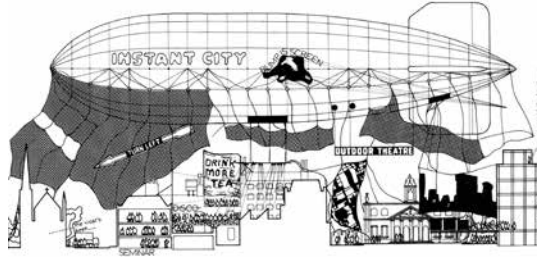

HIGHEST INTENSITY

4

Pont Transbordeur,
Marsilya Limanı, 1905.

Peter Cook (Archigram)
'Instant City, Before IC',
1969.

zont-Struktur) olarak bulundurmaktır (Aygün, 2003). Hem Husserl, hem Merleau-Ponty'nin zamansallık kavrayışlarında bu iki kavram zamansallık düşüncesi ve düşüncenin yönelimselliği adına kilit kavramlardır.

Merleau-Ponty için algı geniş anlamıyla bir 'şimdi-bulunuş alanı' verir; bu alan iki boyuta uzanır: 'burası-orası boyutu' ve 'geçmiş-şimdi-gelecek' boyutu. Diğer yandan, geçmiş ve gelecek algısı düşüncede belirmiyor olsa bile buradadır, tıpkı bir evin görmediğim arka bahçesi gibi. Fenomenolojik yöntem açısından 'ufuk' ve 'yönelimsellik' (*intentionnalité*) birbirlerini çağırarak kavramlardır (Aygün, 2003).

Her yönelimselliğin bir ufuk gerektirmesi fenomenolojik çözümlenmeye felsefi açıdan mutlak bir yenilik getirir. Dış dünyayı sindiren, onu 'mideye indiren' bir bilinç yerine, 'oraya doğru patlayan', öztele dış dünya ile ilişkili değilse bir hiç olan bir bilinç ortaya koyan fenomenoloji, kökten bir biçimde psikoloji ve sosyolojiden kopyalanmış yöntemleri felsefi açıdan elverişsiz bulur (Lyotard, 2007).

Bu noktada, Ömer Aygün'e göre (2003) bir özne tarafından deneyimlenmeyen bir zamanın var olmadığını savunan Merleau-Ponty için zamansallık, bir öznel oluşum sorunudur ve bu bakımdan da zaman deneyiminin yönelimselliği ufuk kavramını gerekli kılar.

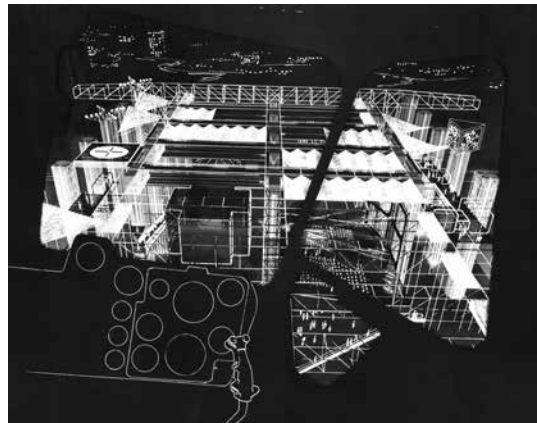
Diğer yandan *Mekânın Poetikası*'nda kendi imgelem fenomenolojisi için Bachelard, zamansallık kavrayışımızın ufkunda poetik yankılanma ile ilerleyen bir izlek kurmaya çalışır. Bachelard'a göre 'poetik imge yaratımı ile fenomenoloji, deyim yerindeyse, ilksel bir fenomenoloji olma şansına sahiptir. 'Fenomenolog, yalın fakat geçici bir öznellekle tam olarak yapılanması gerekmeyen bir gerçekliğin imge aracılığı ile birleşmesinde sayısız deneyimler alanı bulur' (1996).

Bachelard, şöyle devam eder: 'Şair, yarattığı imgelerin yeniliği ile her zaman bir dil kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bir imge fenomenolojisinin ne olduğunu tam olarak ve açıkça belirtebilmek, imgenin düşünme eyleminden

önce geldiğini gösterebilmek için, şiirsel imgenin daha çok bir tin fenomenolojisi olduğunu ileri sürebiliriz.' Bu durumda artık zaman düşününce bilincin imgelerini toparlamak zamanıdır (1996).

Bachelard'a göre, zamansallık üzerine düşünürken örneğin, poetik imgelemenin ürettiği dilin yankısı ve açılımları bilinçaltında uyuyan arketiplerle bağlantılandırıldığında bile onun yankısı geçmişten gelen özel bir itki ile veya tarihsel bir nedensellik ile ilişkilendirilmez. Poetik imge, yeniliği ve etkinliği içinde kendine özgü bir varlıkbilim alanında varlık gösterir. Poetik ifade özgün ve kestirilemez derinliklere dair ifadesinde ve Minkowski kozmolojisinin çok ayrıntılı biçimde incelediği yankılanmada kendini gösterir, kendi öz tınısını bulur. 'Şair, varlığın eşliğinde konuşur' (1996).

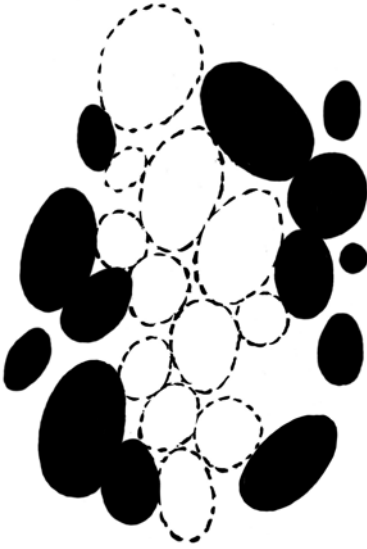
Geçici yapılar ölçeğinde, zamansallığın kavranışı ve çözümlenmesine dair bir izlek oluşturabilecek 'şimdi bulunuş alanı' (*champ de présence*)

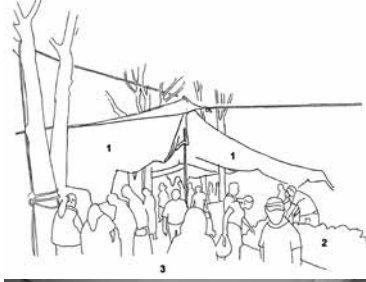
Fun Palace, Cedric Price,
1964.

Teatro del Mondo,
Aldo Rossi, 1979.

Örtü: Diyagram, çizim, fotoğraf.

ve ‘ufuk’ (*die Horizont-Struktur*) kavramları, ele alınacak çalışma yöntem ve araçları bağlamında kullanılacak iki temel kavramdır. Bir yanda zamansallık algımızın ufkunu Bachelard’ın poetik imgelem fenomenolojisi ile incelerken, zamansallığa dair ufku bilinçaltı imgelerine de açan, çağrışımsal bir çözümleme izleği sunar. Diğer yanda, fotografik imgeye dair anlatı, tekil bir düzleme indirgediği sokak pazarı’na dair *şimdi bulunuş alanını* serimlemeye çalışır.

Geçici Yapının Mimarisi

XX. yüzyıl modernizminin çığır açan yapılarında, özellikle Le Corbusier’nin mekânsal kavrayışında ve mikro/makro biçimler arası salınan ölçek sarkacını, kendi tasarım idealinin merkezine koyma biçimini açıkça gözlemleyebiliriz. *Modulor*, örneğin mimari yapıyı gündelik yaşamsal basit gereklerin doğası içinde kavranabilir bir yere doğru, inceltmeyi hedefleyen ilk metinlerden biridir (1950-1955). Gündelik hayat rutini ve yaşama dair ince detayların nesne ve obje düzeyinde tasarlanarak düşünüldüğü ve Corbusier’nin Chandigarh ve Bogota master planı gibi büyük ölçekli projeler üzerine çalışmak için yazlarını geçirdiği “Le Cabanon de Vacances” cazip bir örnek oluşturur. 366x366 cm’lik bu kare mekân Corbusier’nin *existenz minimum* anlayışı ile hemen hemen her tasarımına yansıyan bir araştırmacı ölçek duygusunun ve özellikle konut tasarımında üzerinde çok çalıştığı asketik tavrın en somut örneklerinden biridir. XX. yüzyıl mimarlık tarihi yazınında, gündelik hayatın gerek ve detaylarının yapının biçimlenişinde güçlü bir rol edinişini Loos’un *Raumplan* kavrayışından Corbusier’nin *plan-libre* anlayışına doğru evriltiren pek çok çözümleme ile karşılaşıyoruz.

Loos’un *pencere* argümanından, Ludwig Wittgenstein’in kardeşi Margaret Stonborough için yapımını üstlendiği “Haus Wittgenstein” için dile getirdiği ‘Evin bir eldiven gibi sahibesinin tüm yaşam gereklerini kapsayacağı’ iddiası ile de sürdürülebilecek bu kavrayış, mimari yapının yaşamsal gereklerle olan ilişkilerinde modern villa manifestasyonları aracılığıyla sürdürülür.

Wittgenstein’in *Tractatus Logico Philosophicus*’ta basitçe ifade ettiği ‘Biçim, yapının olanağıdır’ (2006: 2.033) aksiyomu, mimari yapının biçimlenişinde gündelik yaşam gerekleri için bazı öncü adımlar olarak anılabilir. Mimari yapı ölçeğinde ele alınabilecek bu korelasyonun sonuçları kentsel ölçekte karşılığını bulabilecek kavrayışları içermezler.

Le Corbusier’nin mekân kavrayışında ise onun ‘içeriden dışarıya doğru tasarım’ tutumunun, bakışın ergonomisi ve özellikle *ufuk* ile kurduğu ilişki, yapıyı iç mekânda kurulan *mezzanine* kotundan, cephe kurgusuna, oradan peyzaj ve yakın çevreye ait planlama kararlarına kadar ölçeğin mimari biçimleniş için bağlamsal bir iç bağ oluşturduğunu gözlemliyoruz. *Vers une architecture*’da Corbusier bu noktayı dile getirirken, ‘Plan içten dışa doğru gelişir, dış bir için sonucudur. Mimari öğeler, ışık ve gölge duvar ve mekândır’ der ve şöyle devam eder: ‘İnsanoğlu mimari nesnelere yerden 1.70 m. yüksekliğindeki gözleriyle görür. Yalnızca gözün görebildiği hedeflerle ve mimari öğeleri göz önüne alan amaçlarla ilgilenebiliriz’ (2003).

İçeriden dışarıya doğru ergonomik bir ölçek dizgesinin ve oran sistemini görüşün kat ettiği ufukla da ilişkilendirerek, gözlerin gördüğü derinlikle bağlayan ve kozmolojik bir ölçek derinliği sayesinde tasarım yapan Corbusier bu yaklaşımı ve teorik arka planı ile XX. yüzyılın mekân kavrayışı için çok farklı bir noktada durmaktadır.

1928’lerde Sigfried Giedion’un *Time, Space & Architecture* anlatımlarında, betonarme ve çelik yapı üretiminin olanakları ile hafifleyen, şeffaflaşan ve incelen yapının yeni olanakları için *Durchdringung* (iç içe geçme) kavramını kullanmaya başlamasıyla modern hareketin biraz daha ileri gittiği gözlemlenebilir.

Heynen’e göre bu kavram, özellikle Giedion’un yeni mimarlığı tanımlamak için gerekli saydığı bir temel ilkeye, yani ‘mekânların farklı boyutlarını birbirleriyle ilişkilendirilebilir becerisine’ dönüşür. Giedion bu dönemde, Le Corbusier’nin kimi konut uygulamalarında katların kısmen eksiltilmesiyle mekânların çe-

şitli düzeylerde iç içe geçirilmesi ve iç ve dış mekânların bütünleşmelerini ve saydam duvar uygulamalarını *Durchdringung* kavramı ile açıklıyordu. Yine bu dönemde, Eiffel Kulesi ve özellikle iki iskeleyi birbirlerine bağlayan hareketli platformlardan oluşan özel bir köprü olan Marseille'deki "Pont Transbordeur" gibi çelik yapı uygulamalarının uyandırdığı yeni zamansallık duygusunu önemişiyordu (Heynen, 2011).

Ancak dönemin kentsel mekânının, insani bir ölçeğin bir tür projeksiyonu ile kurgulanması iddiası, totaliter bir büyük ve tekil mekân kurgusunun bir parçası olmaktan kurtulamadığı gibi giderek daha da fakirleşmiş ve yapı ölçeği ve kent planlaması arasındaki bağlar yerini zonlara bölünmüş fonksiyon merkezli bir planlamaya bırakmıştır. Team X grubu gibi kolektif ve disiplinlerarası bazı yapı ve grupların eleştirel görüşlerle zenginleşen ve kentsel mekâna dair insan merkezli düşünceyi teorize eden düşünceleri ile ölçek duygusunu sokağa ve kamusal mekâna kadar indiren öneriler giderek zenginleşir.

Geçici yapının bir mimarlık ürünü olarak sözünün edilmeye başladığı, özellikle kentsel fiziksel çevre içinde kamusal mekânı da kapsayan bir tasarım düşüncesinin giderek artan önemi 70'lerin başında kendini açıkça göstermeye başlar. "Archigram" ve "Superstudio" gibi grupların önerilerinde, mimari yapı, *mobilité* ve *geçicilik* artık mimarlık bilgisinin bir içeriği olarak kabul gören kavram setlerinin birer parçası olarak mimari söylem içinde yer alırlar.

XX. yüzyıl modern mimarlık düşüncesinin metropolün getirdiği katmanlı ve yoğun yapılaşmanın ürettiği mekân zenginliğini keşfetmeye başladığı bu dönemde Constant'ın New Babylon'u gibi ütopyan öneriler toplumsal eleştirinin yeni araçlarına dönüşürler. Maketler, kolajlar ve çizimlerle kurulan dünyalarda situasyonist hareketin söylemi başrolde. Yapıyı inşai bir edimin ürünü olarak gören anlayışın giderek mimari yapıyı, bir programı organize eden kültürel bir makina olarak gören bir noktaya doğru gelmiştir. Centre Pompidou'nun da temellerini kuran Cedric Price'in "Fun Palace" projesi bu anlayışın bir ürünüdür.

Yapının kentsel fiziksel çevrenin bir parçası olması ve bu aidiyetin programatik bağlarının yapının zamansallığını bir nevi, 'ilelebet' olarak tarif edildiği bir dönemden, giderek yapının programatik varlığının onun sunulduğu ve belleklerde yer edinimi üzerine doğru kaydığı

yeni bir çağa girilir. Mimari yapı, bir manifestasyonun parçası olarak bu bilgi alanına dahil olur ve varlık kazanır. Aldo Rossi'nin 'Dünya İçin Bir Tiyatro' (Teatro del Mondo) ismiyle 1979'da Venezia e lo Spazio Scenico sergisi için Venedik'te inşa edilen yapısı bu durum için iyi bir örnektir. 'Yeni anlamları, şeylerin kendinden daha çok, şeylerin birbirleriyle kurduğu ilişkilerden ediniyorum' diyen Rossi'nin temel kavrayışında geçici yapıya ait temel ontolojik/fenomenolojik değer problemini de temellendirebiliriz (2006).

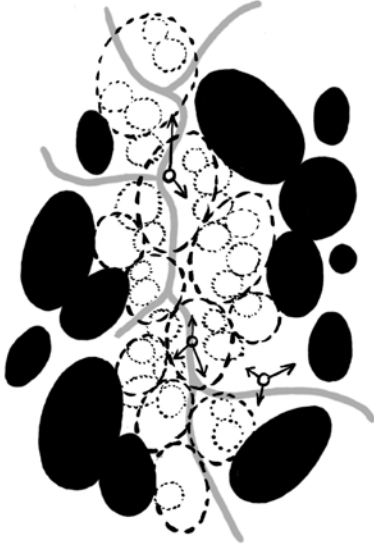
Geçici yapı kendinden öte, kurduğu ilişki biçimlerinin bir toplamıdır. Kentsel fiziksel çevre içinde belleğin bir parçası olduğu kadar ve bir yer kurmayı becerebildiği ölçüde mimari yapının ontolojisi içinde yerini bulur ve değer kazanır. Bu ilişki biçimlerinin bir dökümü bize doğrudan geçici yapının mimarisini verecektir.

Sokak Pazarının Poetikası

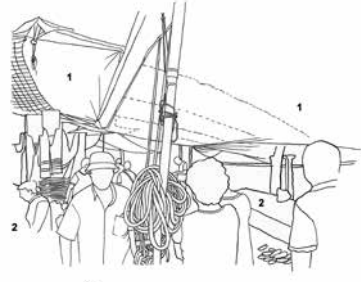
Çalışmanın bu bölümünde, sokak pazarının fenomenolojik özleri (*essence*) üzerinde ilerleyen bir anlatı yer alacaktır. Sokak pazarını, sokak pazarı yapan bazı özler paranteze alınarak pazarın kentsel fiziksel çevre içinde bir 'yer' ve bir 'zaman/mekân adası' olarak kent belleğine nasıl yerleştiği incelenecektir. Sokak pazarı olgusu, pazarın *örtü*, *tezgâh*, *geçiş* ve *seyyar* olmak üzere dört temel öze dair belirgin niteliği üzerinde incelenir. İnceleme, bu özlerin diyagramatik ifadeleri, ele alınan sokak pazarının herhangi bir anına ait fotografik imge ve sokak pazarını seçili özler parantezinde *resmeden* ve *ayrıştırıcı* çizimler ve sokak pazarına dair algımızın, *yanıklı* ve *çağrışımsal* ifadelerle açık poetik imge ve çağrışımsal derinliklerle yankılanan düşüncelerle

Tezgâh: Diyagram, çizim, fotoğraf.

Geçiş: Diyagram, çizim, fotoğraf.

örülü bir anlatıdan oluşan izlek üzerinde hareket eder.

Diyagram, çizim, fotoğraf ve anlatı'dan oluşan bu yapı, inceleme, Bachelard fenomenolojisinin ortaya koyduğu poetik imgelem fenomenolojisinin araçları ile hareket ederken, çizimin diyagramatik gücü ve fotoğrafın *şimdi-bulunuş* algısının getirdiği kaydedilmiş imge üzerine düşünerek ilerler. Bu düşünmenin çağrışımsal imgelemi ve anlatının serimlediği *bakış* ile, bir geçici yapı olarak 'sokak pazarı'nın zamansallığını en geniş ufukta kavramayı hedefler.

Örtü

Sokak pazarının bir geçici yapı olarak varlığı ve onun kent içinde belirişi, örtünün hızla kurulan ve sökülen yapısının getirdiği imkânlar ile doğrudan ilgilidir. Eklerle dikilerek ve yamalarla bir araya getirilen örtü, uçlarda yine bu yamalara eklenmiş metal halkalarla gergi iplerine bağlanır. Örtünün diğer bir unsuru da teleskopik uzatmalar ile birbirlerine geçirilerek eklerle uzatılan daire kesitli boru çubuklardır. Bu çubuklar çoğunlukla pazar boyunca hemen *geçişin* içine düşecek şekilde yere bastırılarak ve iplerle gerilerek, ayrıca bir dayanağa ihtiyaç duymaksızın ayağa dikilirler.

Demir borular, muşamba, çuval bezi ve/veya branda kumaşlarından dikilerek birleştirilmiş tekstiller ve iplerden, çoğunlukla ince hatlardan oluşan örtü, pazarın kurulduğu sokakta iplerle bağlanmaya imkân veren hemen her noktaya bağlanarak dikili boru çubuk dikmeler üzerinden gerilerek sokak üzerinde bir diğer noktaya bağlanır. Sokak pazarında örtü hem güneş, hem yağmura karşı pazar alanını korurken, diğer yandan mekânı kuran kuşatan ve tanımlayan bir yapıyı da sergiler.

Tezgâh

Sokak pazarında kurulan gündelik ve geçici yapıda bir diğer öz *tezgâhtır*. Örtünün tarif ettiği alanın içinde kalmaya çalışan bu girişik ve çoğunlukla yatayda *serilerek* ve *dizilerek* sunulan yapı, aynı zamanda çoğunlukla düşeyde *asılarak* da kurulur. Tezgâh bu anlamda sadece bir düzlem değil, bir serim ve dizim alanıdır.

Bu serim ve dizimin doğası ile nesne ölçeğinde kuşattığı zaman/mekânı da tarif eden geçici bir yapısal kurgudur. Tezgâh bu serim ve dizimde kendine özgü bir parselasyona uyar. Komşuluk alanı içinde farklı serim ve dizimler, bu *yanyanalığı* farklı biçimlerde ortaya koyar. Pazar, sokak dokusuna zarar vermeden sokağın temel bileşenleri ile *iç içe bir yapı* kurarken tezgâh da bu yapının bir parçası olarak geçici yapıya ait imkânları kullanan, kimi zaman ağaca, kimi zaman bir bahçe duvarına tutunan örtünün bir parçası olarak var olur. Tezgâhın *taşınabilirliği*'ni, hızla toplanıp hızla kurulabilirliği ile de değerlendirmek gerekir. Bir geçici yapı olarak sokak pazarının en temel özelliği belki de tezgâhın bileşenlerinin kolay edinilebilir olmaları, ucuz ve düşük maliyetli olmalarıdır. Kimi zaman plastik leğenlerin bir dizimi, kimi zaman büyükçe bir muşambanın ahşap veya kontrplak yüzeyler üzerine serilmesidir sadece.

Geçiş

Sokak pazarına dair özler üzerine konuşurken pazarın temelde nesnesi ve maddi varlığı üzerine bir düşünce geliştirmenin ötesinde, onun kurduğu aura ve pazarı yapan jestler kavranmaya çalışılır. Bu çerçevede *örtü* ve *tezgâh* özlerinden kurulan yapı, belki de en temel alanı bir sirkülasyonu imkânlı kılmak ile üretir. Geçiş (*passage*) pazarın müşterisi ve pazarcı arasındaki yapıyı kurarken hem tezgâh, hem de örtü ile ilişkilidir. Bu üçlü yapı ayrışarak bir üçlü bağlantı içinde kururlar. Alışverişin doğası gereği agoradan arastaya, oradan da çarşıya kadar uzanan geleneğin bir uzantısı ve farklı bir görünümü olan sokak pazarı, kent içindeki akışa eklenen bir yapıyı kurar ve geçici bir yapı olarak bir kent imgesi olmayı bu eklenmenin ve geçici yapının olanaklarını kullanarak yapar.

Seyyar

Sokak pazarının örtü, tezgâh ve geçiş ile kurulan üçlü örtüşük yapısı içinde pazar yaşantısına dahil olan, onunla beraber çalışan ama o ortadan kalktığında varlığını koruyabilen, hareketli

pazar unsurlarını *seyyar* olarak ifadelendirebiliriz. Kimi zaman pazarın yapısına dahil olan kimi zaman mevcut tezgâhlardan birinin uydusu olarak davranan bu mobil ve hareketli unsurlar sokak pazarının bir *olmazsa olmazı* değildirler. Seyyar özü itibarı ile pek çok zaman pazar içine sızan, satıcı ve alıcının ortak taleplerine hitaben alana girmiş hareketli tezgâhlardır. Kimi zaman bir su arabası, bazı zamanlarda bir simitçi veya poğaçacı, bir nohut pilav arabası kendi özel mekânlarını kurarak pazar organizmasının bir parçası olurlar.

Diğer yandan, pazarın kurulumu ve sökülümü de başka tür hareketli taşıyıcıların alana dahil olmasını gerektirir. Çoğu zaman sökülen tezgâhları, ipleri ve brandaları toparlayarak alanı boşaltmaya dair araçlar olarak da sokak pazarının doğasına dahil edilebilecek seyyar unsurlardandır.

Sonsöz

Yaşadığımız fiziksel çevrede mekânlar, çok farklı zamansallıkların da doğal parçalarıdır. Kimi zaman sadece bakıp görerek benimsediğimiz, belleğimizde yer edinen birer silüetten ibaret imgeler, kimi zaman da metropolün katmanlaşan karmaşasının gündelik unsurlarıdır. Sokak pazarı, temelde geçici bir yapı ve program olarak kentsel fiziksel çevre içinde *yer* kuran ve kentin belleğine doğal bir biçimde eklenmiş bir olgudur.

Çalışmanın ana eksenini, büyük ve tekil mekân imgesinin ötesine geçen, içinde yaşadığımız fiziksel çevrenin mekân *kırıntıları* üzerinedir. Gündelik yaşam pratikleri ile biriken deneyimin ve yapı ölçeğinden, *nesne* ölçeğine doğru *incelen* zaman/mekân algımızın imkân ve doğasını araştırarak, bir sokak pazarının sunduğu yer imgesinin ardında, gündelik ve geçici yapının zamansallığına odaklanır. Bir olgu olarak *sokak pazarının* fenomenolojik bir çözümlemesini yapmak, *geçici yapının zamansallığı* teması üzerinde kamusal mekânda, *yerleşme* olgusunun fenomenolojik bir serimini yapmaya çalışmak bu incelemenin temel hedefidir.

Çalışma aynı zamanda, fenomenolojik özler parantezindeki çözümleme ile kentte geçici yapının doğası, imkânları ve zamansallığı üzerine bir tartışma denemesidir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, sokak pazarı olgusunu bir yapısal kurulum olarak görmek yerine, onu kapsadığı ve kentsel fiziksel çevre içinde ürettiği tüm yaşam dünyasını (*Lebenswelt*) fenomenolojik bir incelemenin nesnesi yapmaktır. Pazarı, özellikle

bir sokak pazarı yapan bazı özleri paranteze alarak pazarın kentsel fiziksel çevre içinde bir ‘yer’ ve bir *zaman/mekân* adası olarak kent belleğine nasıl yerleştiği incelenir.

Sokak pazarı olgusu, pazarın *örtü*, *tezgâh*, *geçiş* ve *seyyar* olmak üzere dört temel öze dair belirgin niteliği üzerinde incelenir. İnceleme, bu özlerin diyagramatik ifadeleri, ele alınan sokak pazarının herhangi bir anına ait fotografik imge ve sokak pazarını seçili özler parantezinde *resmeden* ve *ayrıştıran* çizimler ve sokak pazarına dair algımızın, *yankılı* ve *çağrışımsal* ifadelerle açık poetik imge ve çağrışımsal derinliklerle *yankılanan* düşüncelerle örülü bir anlatıdan oluşan izlek üzerinde hareket eder.

Giriş bölümünde, gündelik yaşam pratiklerinin *mekânın kırıntıları* ile iç içe geçmiş *doğasını* ve *sokak pazarı* örneği üzerinden *geçici yapının* doğası, imkânları ve *zamansallığına* dair bir açıklık olarak ele alınır.

İkinci bölümde, zamansallığın fenomenolojisine dair özellikle Husserl ve Merleau-Ponty düşüncesi üzerinden kavramsal bir izlek oluşturulur. Geçici yapının zamansallığına dair fenomenolojik çözümlemenin temel kavramları, ‘şimdi-bulunuş alanı’ ve ‘ufuk’ (*die Horizont-Struktur*) ile kullanılan yöntem ve araçlar için bir temel aranmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda, bu izleğin Bachelard’ın poetik imge fenomenolojisi de diyebileceğimiz bakışı ile zamansallığa dair temel felsefi nosyonları buluşturan bir bölüm olarak ele alınmış ve ardından gelecek bölümlerde bu yöntemle çalışılacak geçici yapının mimarisine ve dördüncü bölümde ele alınacak olan *sokak pazarının poetikası* için kavramsal bir hazırlık olarak düşünülmüştür.

Seyyar: Diyagram, çizim, fotoğraf.

Üçüncü bölümde ise, geçici yapının mimarisini tarihsel bir süreçte görerek, yapı olgusunun zamansallığına dair bir irdeleme yapılır. XX. yüzyıl modernliğini başlangıç olarak alarak özellikle metropolde geçici yapının mimarisi üzerinde durulur.

Dördüncü bölümde, *sokak pazarının poetikası*, bir diyagram, çizim ve fotoğraf seti kullanılarak ele alınır. *Örtü, tezgâh, geçiş* ve *seyyar* özleri bir anlatı bağlamında serimlenir. Pazar bir gündelik yaşam pratiği ve kent hafızasının çok önemli bir parçası olarak çözümlenmesi hedeflenmektedir. Diyagram ve çizimlerde özler gözünden sokak pazarının iç içe geçmiş yapısı serimlenir.

Bu çerçevede, sokak pazarının poetikası, geçici yapının zamansallığını, sokak pazarının kendine özgü yapısı özelinde diyagramlar, çizimler ve fotografik bir set üzerinde inceler ve fiziksel çevre içinde *yer* üretiminin doğasına, geçici yapının strüktürel varlığının ötesine geçen ve gücünü gündelik pratikler ve stratejilerden alan imkânlarına odaklanarak bu yapıyı bize sunduğu olgusal bütünlük içinde görmeye çalışır.

Poetics of The Street Market: A Phenomenological Study on Temporality of Ephemeral Structures

The cathedral in the square, the umbrellas on the beach, the places we have settled in the physical environment we live in, the 'places we are', are also natural pieces of very different temporalities. Sometimes it is the silhouettes of the people we see and see in our memory, and sometimes the everyday elements of the metropolitan complex. As one of these elements, street bazaar is basically a temporary structure, a programmed organization, as a structure that establishes a strong place in the urban physical environment and stays in the memory of the city. At this point, it can be said that the main axis of the study, especially behind the generic gnomon, is about the spatial decay of the physical environment we live in, which goes beyond the image of large and singular space. Time/space will focus on the timeliness of everyday and temporary construction behind the imagery of a street market, which will investigate the possibilities and nature of our perception. Instead of seeing the space of work as a structural structure of the market, seeing it with all the representatives is the object of a phenomenological investigation. The work will take place as a narrative moving on the phenomenological essence of the street market. The street market will be examined in a way that the market is placed as a 'place' in the urban physical environment and as a time / space island in the city memory, by extracting some essences that make street bazaars in brackets. The street market phenomenon is examined on four distinctive characteristics of the market, namely cover, counter, transit and mobile. The study consists of a diagrammatic representation of these essays, a photographic image of any moment in the street market, and an elaborate narrative of the perception of the street market in the selected essence parentheses, the perceptions of the street market, the echoing and associative expressions, the open poetic image and the reverberant depths.

Sokak pazarı, bu anlamda gündelik gereklerin çoğu zaman vasat çözümlerle sürdürüle geldiği gündelik hayat pratiklerinin ve taktiklerinin katmanlı yapı ve jestlerle iç içe geçtiği bir anlatı ormanıdır. Pazar bir olgu olarak bize görüldüğü biçimiyle her gün farklı bir içerik ve bağlamla bile kurulsa içinde saklı bir genetik varoluşun görünümüdür. Bu görünümün sistemli bir bakışla fenomenolojik olarak kavranışı bize kente dair bir iç bilgiyi sunar. Dünden bugüne bir olgu olarak sokak pazarı kentte doğal bir refleksin gündelik hayata sızıları ile var olur. Sokak pazarı bu anlamda, çağlar boyunca bir kentsel organizma ve düzen olarak ayakta kalmış ve gündelik hayatın ilksel gereklerinin kentte zemin kotunda, müşterek mekânın içinde kendine rutin bir yer bulabilmiş bir görünümüdür. Sokak pazarının gücü kurduğu geçici yapının zamansallığı ile birlikte düşünüldüğünde *hafif ama ağır* yapısı ile yer kuran ve kentin belleğine yer eden bir fenomen olmasındadır. ■

Hakan Tüzün Şengün, Y. Mimar, İTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü, hakantuzun@gmail.com

Kaynaklar

- Aygün, Ö. (2003), "Zamansallık Düşüncesi ve Düşüncenin Zamansallığı", Z. Direk (haz.), *Dünyanın Teni: Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, Metis Yayınları, İstanbul
- Bachelard, G. (1996), *Mekânın Poetikası*, Kesit Yayıncılık, İstanbul
- Certeau, M. de (2008), *Gündelik Hayatın Keşfi - I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Certeau, M. de, L. Giard, P. Mayol (2009), *Gündelik Hayatın Keşfi - II: Konut, Mutfak İşleri*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Corbusier, L. (1961), *The Modulor, a Harmonious Measure to the Human Scale Universally Applicable to Architecture and Mechanics*, Faber and Faber Limited, Essex
- Corbusier, L. (2003), *Bir Mimarlığa Doğru*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Direk, Z. (haz.) (2003), *Dünyanın Teni: Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, Metis Yayınları, İstanbul
- Hays, K. M. (2015), *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak*, YEM Yayın, İstanbul
- Heynen, H. (2011), *Mimarlık ve Modernite: Bir Eleştiri*, Versus Kitap, İstanbul
- Lyotard, J-F. (2007), *Fenomenoloji*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Merleau-Ponty, M. (2003), *Göz ve Tin*, Metis Yayınları, İstanbul
- Merleau-Ponty, M. (2005), *Algılanan Dünya: Sohbetler*, Metis Yayınları, İstanbul
- Merleau-Ponty, M. (2017), *Algının Fenomenolojisi*, İthaki Yayınları, İstanbul
- Perec, G. (2017), *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi*, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Perec, G. (2017), *Mekân Feşmekân*, Everest Yayınları, İstanbul
- Rossi, A. (2006), *Şehrin Mimarisi*, Kanat Kitap, İstanbul
- Wittgenstein, L. (2006), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Metis Yayınları, İstanbul

Dosya: İstanbul'un Semtleri: Bakırköy

Antik çağ İstanbul'unun yedinci bölgesi ya da yedinci mildeki sayfiye Hebdomon'dan kayalık sahillerinde balıkçılık yapılan, uzayıp giden köy Makriköy'e, farklı dönemlerden geçip sanayileşen kentin kalabalık ve yoğun bir konut bölgesine dönüşen Bakırköy'ün kuşkusuz çok kendine özgü bir kültürel yaşamı olmuş. Uyum içinde barışçıl bir yaşam süren çok kültürlü bir toplumun bıraktığı izleri mekânsal olarak yaşatamamış olmanın hüznünü taşıyan bir kuşaktan, fotoğraflarda kalmış bir sahil cennetini hatırlayabilenler hâlâ bulunabiliyor. Bakırköy'ün yüzyıl başlarında cazibesini artıran demiryolunun, aynı zamanda, banliyö hattının gelişmesiyle sanayiye bağlı bir konut yoğunlaşmasının da nedeni olması kuşkusuz ilginç. Değersiz toprak olarak görülen patlayıcı depolarının bulunduğu bir alanda İstanbul'un en "modern" kentsel çevresinin oluşması da öyle. Belki ülkenin en önemli modernite projesi olarak tanımlayabileceğimiz, yaşayanları tarafından çoğunlukla büyük heyecanla anlatılan Ataköy'ün maruz kalmakta olduğu sahte tarihsellik peşindeki yenilemeler, modernizm eleştirilerinin haksızlığını düşündürüyor ister istemez.

Belki birçok yerden daha çok inişleri ve çıkışlarıyla tanımlanabilecek bir bölge Bakırköy. Bizans dönemi saraylarının haçlı seferleri yıkımları sonrası önemini kaybetmesi gibi, Ataköy'ün çok modern plajlarının da bir süre sonra Marmara Denizi'nin kirlenmesiyle sonu geliyor. Sahil dolgusu eski yerleşim alanını denizden koparıırken, sahil boyunca yeni rekreasyon alanları oluşuyor. Bakırköy bu kez ilk Amerikanvari alışveriş merkezi Galleria ve Marina ile yine kente öncülük ediyor. Derken atıl kalan sahil açık alanları korkunç bir rantçı saldırıya uğruyorlar.

Bugün "yatırım amacıyla", kentin önünde bir sur oluşturarak denizle bağıni koparan rant abidelerinin kendi yaşamsallıkları da çok kuşkulu görünüyor. Bütün bu yüksek yapılaşmanın, deprem gündemiyle altüst edilen bir kentte, yapılaşmaması gereken alüvyon alanlarda gerçekleşiyor olması ise ne yazık ki ironinin ötesinde. Bakırköy'ü çevreleyen yoğun yapılaşmayı riskli kılan akarsular ise bir yanıla kenti insanıyla birlikte yeniden yapılandırmanın, doğru planlama yaklaşımlarıyla küresel susuzluk döneminde kente yeşilini geri getirmenin gizilgücünü taşıyorlar.

İstanbul'un bu çok özel semti hakkında güncel bilgi birikimi oluşturmayı amaçladığımız dosyamız Bakırköy'ün farklı dönemlerini yansıtmaya çalışıyor. **Emre Öncü** ve **Sırrı Çölmekçi**'nin son yıllardaki eski Sümerbank arazisi kazılarının heyecan verici buluntularını aktardıkları makaleleri semtin oldukça az bilinen Bizans dönemine ışık tutuyor. Deniz Aydın ve **Zeynep Eres**'in yüzyıl başı haritalarını güncel verilerle çakıştıran çalışmaları Bakırköy'ün farklı dönemlerini algılamamızı sağlayan bir rehber oluşturuyor. **Füsun Seçer Kariptaş** ve **Ceyda Güney**'in makaleleri Bakırköy'ün kullanımda olan ve değerlendirilmeyi bekleyen endüstri mirasını tanıtıyor. Bakırköy uzmanı tarihçi **Turgay Tuna**, geç Osmanlı döneminden bugüne kalabilmiş mimarlık mirası örneklerini bize hatırlatıyor. **Nilüfer Baturayoğlu Yöney I** ve **II**. kısımlara yoğunlaşarak, bir modern planlama deneyimi olarak Ataköy'ün gerçekleşmesini ayrıntılı olarak ele alıyor ve **DOCOMOMO** çerçevesindeki koruma girişimlerini özetliyor. **Zafer Akay** ise Bakırköy merkez bölgelerinin güncel sorunlarını konu edinerek, çevresindeki öncelikli kentsel dönüşüm gündemi oluşturan alanların yenilenmesinin semti bir alt merkez olarak nasıl etkileyebileceğini tartışmaya açıyor.

Dosya editörü: **Zafer Akay**

Hebdomon'da Yeni Araştırmalar

Bakırköy Eski Sümerbank Arazisinde Yürütülen Arkeolojik Kazılar

Ö. Emre Öncü - Sırrı Çölmekçi

İstanbul yaklaşık 8.000 yıllık eşsiz bir geçmişe sahiptir. Son yıllarda kentin sur içi bölgesinde yürütülen ve pek çoğunda görev yapma şansı bulduğumuz arkeolojik kazılar, kentin kesintisiz biçimde günümüze kadar süregelen tarihini gözler önüne sermiştir (Başaran, 2008; Kocabaş, 2008; Kızıltan, 2010; Yılmaz, 2011; Asal, 2013; Öncü, 2013). İstanbul'un uygarlıklar tarihinde, dünya kentleri arasındaki istisnai yerinin anlaşılmasında bu araştırmalar oldukça kıymetlidir. Sadece sur içi bölgede değil, sur dışında da kentin tarihi süreçte yaşanmışlıklarını anlatan pek çok hikâyenin gün yüzüne çıkmasını sağlayan sayısız arkeolojik çalışma geçtiğimiz yıllardan bu yana sürdürülmektedir. Bu çalışmaların kapsamlı değerlendirmeleri kuşkusuz zaman içerisinde gerçekleşecektir. Böylelikle zaten önemli nicelikte bilgiye sahip olduğumuz İstanbul kent tarihinde yeni ve ilginç noktalarla karşılaşacağımız açıktır.

Bu çerçeveden bakıldığında, İstanbul'un önemli bir ilçesi olan Bakırköy'ün de benzer değerlere sahip olduğu herkes tarafından kabul edilecektir. Erken Bizans döneminden itibaren Konstantinopolis'in önemli bir sur dışı yerleşimi olan bölge, yaklaşık MS 300 yıllarından günümüze kadar süregelen kesintisiz bir tarihi stratigrafiye sahiptir. Bakırköy'ün antik çağ tarihinde yaşadığı süreçleri ortaya koyan sınırlı kaynak ve maddi kanıtlar günümüze ulaşmıştır (Van Millingen, 1899; Glück, 1920; Ebersolt-Mac-

ridy, 1922; Makrides, 1939; Demangel, 1945; Tuna, 2000). İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından son yıllarda yürütülen bir çalışma, Bakırköy kent tarihi araştırmalarında önemli bazı bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Bakırköy'ün antik dönemleri konusunda sınırlı bilgilere sahip olmamız, bu bölgede yürütülecek her arkeolojik çalışmanın önemini bir kat daha artırmaktadır. Elde ettiğimiz bulgular, gelecek yıllarda, Bakırköy tarihi araştırmaları konulu değerlendirmelere katkı sağlayabilir.

Kazı ve araştırmalarımız sonucunda açığa çıkarılan yeni verilerin anlamını güçlendirmek ve Bakırköy'ün Bizans dönemindeki durumuna aşina olmayan okuyucular için yazımıza, bölgenin tarihsel topografyasında Bizans dönemini kısaca tanıtarak başlamanın faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Bizans Döneminde Bakırköy

Günümüz Bakırköy'ü, antik çağda Konstantinopolis'in surlar dışında kurulan banliyölerinden biri olup, Hebdomon ismiyle anılmıştır. Grekçe "yedinci" anlamına gelen Hebdomon bu ismi, Konstantinopolis'in merkezi ve imparatorluğun başlangıç noktası olarak kabul edilen Million'a 7 stadionluk mesafede olduğu için almıştır (Van Millingen, 1899; Glück, 1920; Demangel, 1945; Koçu, 1960). Hebdomon tarih sahnesinde MS IV. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkar. Başkentin en önemli kapısı Porta Aurea'dan (Altın Kapı) çıkıp batıya uzanan Via Egnatia üzerinde kurulmuştur. Via Egnatia, Konstantinopolis'i Avrupa'ya bağlayan ana yol olup son derece önemlidir. Günümüz Küçükçekmece'sinde yer alan Region'a kadar uzanan bölümünün iki at arabasının yan yana geçebileceği genişlikte ve taş döşeli olduğu bilinir. Bu antik yol, modern Bakırköy topografyasında halen varlığını korumakta, günümüz İstanbul Caddesi yaklaşık olarak bu ünlü güzergâhı izlemektedir (*Resim 1*).

Bölgenin en erken kullanımının askeri amaçlı olduğu düşünülebilir. Campus Martius olarak isimlendirilen ve Hellen savaş tanrısı Ares'in Roma dünyasındaki adı olan Mars ile ilişkilendirilen alan,

Resim 1. Bakırköy'ün hava görüntüsü üzerinde Bizans dönemi kalıntılarının tahmini yerlerini, kazı alanını ve Veliefendi'nin güneyindeki antik kıyı çizgisini gösteren harita.

Bizans'ın başkentteki önemli askeri garnizonlarından biriydi ve yaklaşık Veliefendi Hipodromu'nun bulunduğu alanda yer alıyordu (Van Millingen, 1899: 329-330; Demangel; 1945: 6-7). Bizans ordusu hem sefere çıkmadan önce, hem de sefer dönüşü bu noktada toplanarak hazırlanıyordu (Thibaut, 1922: 32, fig. 3.2). Ordunun sefer öncesi son düzenlerinin oluşturulması, ama esas olarak, zafer kazanmış ordunun sefer sonrası Porta Aurea'dan, muzaffer imparatorun önderliğinde şehre girişi için dinlenme, temizlenme ve son düzene girme faaliyetleri bu alanda gerçekleştiriliyordu (Aydın, 2017: 18-19). Savaş dışı zamanlarda ise ordugâh olarak talimlerin gerçekleştirildiği yerdir. Nitekim Çırpıcı ve Hazinekar derelerinin kıyısında kaldığı için sulak ve olasılıkla bu iki dere nin taşıdığı alüvyonlar nedeniyle oldukça düz ve bereketli meralara sahip bu yer, ordugâh için doğal bir seçim olmuştur (*Resim 1-2*).

İmparatorluğun en önemli gücü olan ordunun ana üslerinden birinin burada yer alması, imparatorların bölgeye ziyaretlerini doğal olarak sıklaştırır. Valens (MS 364-378) burada taç giyen ilk Bizans imparatoru olmuştur ve ardıllarından aynı şekilde Campus Martius'ta taç giyenler vardır. Bu nedenle Valens tarafından, Campus Martius'un hemen güneyinde, olasılıkla burada zaten var olan doğal limanın kıyısına, "Tribunal" olarak nitelenmiş yapı inşa edilmiştir (*Resim 1, 2, 22*). Bu yapı bazı yazılarda "mahkeme salonu" olarak değerlendirilmiş olsa da, asıl işlevinin ordugâhta zaman geçiren imparatorun idari işleri yürüttüğü yer olması daha olasıdır (Van Millingen, 1899: 330; Demangel, 1945: 5-16).

Hem Campus Martius hem de Tribunal'e ait günümüze ulaşmış net maddi kanıtlar yoktur. Tribunal'e ait olduğu düşünülen anıtsal bir duvarın 1940'lı yıllarda görünür durumda olduğunu belirten bir araştırmacı vardır. Yaklaşık 2,5 m genişliğinde ve 43 m uzunluğunda olması anıtsal bir yapıya ait olduğunu işaret ettiği için Tribunal ile ilişkilendirilmiştir (Demangel, 1945: 7-8, fig. 2-4, pl. I). Duvarın İstanbul Caddesi'nin kuzeyinde Veliefendi Hipodromu koşu pistinin güney ucundaki bir bölgede yer aldığı algılanmaktadır (*Resim 2*). Bölgede yaptığımız incelemede, Demangel'in belirttiği duvarların bazı bölümleri tespit edilmiştir (*Resim 22*). Duvar kalıntıları, beton santrali olarak kullanılmakta olan bir şantiyenin içerisinde kalmaktadır. Hemen güneyinde yer alan bazı konutların bahçe duvarları olarak kullanılmakta olduğu anlaşılır. Oldukça bakımsız ve tahrip olmuş halde günümüze ulaştıkları görülür.

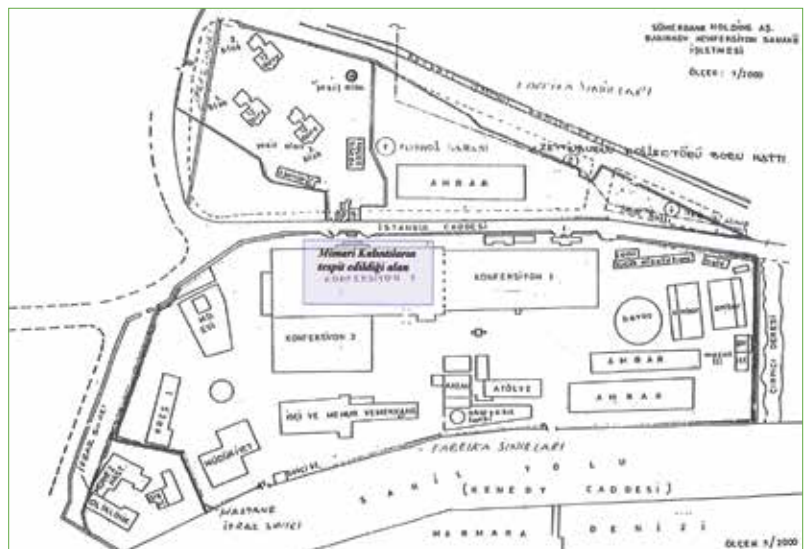
Resim 2. Demangel tarafından oluşturulmuş Hebdomon planı (Demangel, 1945: fig. 1).

Campus Martius'un batısındaki yamaçta kurulmuş olan, günümüzde "Fildamı" olarak bilinen ve Konstantinopolis'in sur dışı bölgesindeki en büyük açık sarnıcı olan Hebdomon sarnıcı, bölgede Bizans dönemi kullanımının büyüklüğünü tahmin etmemiz için önemlidir (Ergil, 1968: Tuna, 2000: 36-38). Hem Campus Martius'taki askeri yapılara, hem de çevresinde şekillenmiş olan Bizans dönemi sivil yerleşim alanlarına yetecek miktarda suyu depolamak için kullanılmış olmalıydı (*Resim 1*).

Hebdomon'da ayrıca iki Bizans sarayının yer aldığını biliyoruz (Kongaz, 2011: 130-133). Bunlar imparatorların sayfiye saraylarıydı ve aynı zamanda av köşkleri olarak hizmet veriyordu (*Resim 1*). İlki MS IV. yüzyıldan itibaren kullanılmış olan Hebdomon veya Magnaura Sarayıdır. Antik çağ topoğrafyasında bir burun yapan, yaklaşık olarak günümüzdeki Ataköy Marina ve Galeria arazisi ve onun biraz kuzeyindeki bölgede yer aldığı tahmin edilse de bugüne herhangi bir kalıntısı ulaşamamıştır.

Bahsedilen diğer saray Theodosius döneminde (379-395) inşa edilmişti. VI. yüzyılda yaşanan büyük depremle yıkılmış olan ilk yapı, I. Justinianus tarafından (527-565) kendi adına yeniden yaptırılmıştı. 'Iucundiana' (zevkler) olarak isimlendirilen bu ikinci saray, Tribunal'in batısında,

Resim 3. Sümerbank Bakırköy Tekstil Fabrikası planı.

Resim 4. Sümerbank arazisi kazısında açığa çıkarılan mimari yapıların planı.

günümüzdeki Sakızağacı Mahallesi'nin yer aldığı bölgede, topoğrafyada günümüzde halen görülen kayalıkların tepesinde inşa ettirilmiştir. Ne yazık ki her iki saraydan da günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır. Ancak Iucundianae Sarayı'na ait olduğu düşünülen bazı mimari elemanlar İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde görülebilir.

Hebdomon dini yapılar anlamında da zengindir. Bölgede yer alan iki önemli kiliseden biri Theodosius döneminde yapılan Vaftizci Yahya kilisesidir. Yapı Via Egnatia üzerine kurulmuştu (*Resim 1, 2*). Eski Yenimahalle Hastanesi'nin olduğu bölgede yer alan kilise, bölgenin önemli Hıristiyanlık merkezlerinden biri olmuştur. I. Dünya savaşı sırasında Fransız işgal kuvvetleri tarafından burada bazı kazılar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda tabanı itinalı yapılmış opus sectile döşemelere sahip, sekizgen planlı anıtsal bir yapı tespit edilmiş ve kalıntıların Vaftizci Yahya kilisesine ait olduğu iddia edilmiştir (Millingen, 1899: 316-326; Glück, 1920: 29-37; Demangel, 1945: 17-32, fig. 5-9, pl. III-VI). Hastane yapılana kadar görünür durumda olan kalıntılar, inşaat sırasında yıkıla-

rak yok edilmiştir. Bu nedenle günümüzde yerinde hiçbir kalıntı görülemez.

Diğer bir kilise Aziz Yuhanna manastırı içerisinde yer almakta olup, manastırla aynı isme sahiptir (Millingen, 1899: 336; Thibaut, 1922: 39). Theodosius ve ardılı Arcadius dönemlerinde (379-408) yapıldığı düşünülen manastır, günümüzdeki Ataköy 3. ve 5. kısımlar arasındaki bölgeyle, Bakırköy Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinin yer aldığı bölge çevresinde olmalıdır. Nitekim hastanenin başhekimlik binası arkasında günümüzde halen görülen Hebdomon Hypojesi (Ebersolt-Macridy, 1922; Thibaut, 1922; Makrides, 1938) ve hastanenin Zuhuratbaba çıkışı tarafında yer alan büyük boyutlu yeraltı su sistemleri (Ebersolt-Macridy, 1922: 374) bu konudaki bazı kanıtlar olarak düşünülebilir (*Resim 1, 2*). Kendisi Bakırköylü olan ve o dönemde İstanbul Arkeoloji Müzesinde çalışan Theodor Makridi Bey tarafından yapılan kazılarda, Hebdomon Hypojesi mezar odalarında beş adet mermer lahit tespit edilmiştir. Lahitler MS V. yüzyıla tarihlenir (Makrides, 1938; Ebersolt-Macridy, 1922). Ancak bunlardan biri günümüze ulaşabilmiştir ve günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir.

Hebdomon'un burada anılacak son ünlü Bizans dönemi anıtı Theodosius sütunudur (*Resim 1, 2*). Vaftizci Yahya Kilisesi ve Jucudianae Sarayı arasındaki bir bölgede yer almıştı (Demangel 1945, 33-39, fig. 18-21). Roma geleneğinde sık karşılaştığımız, anıtsal sütunlardan biri olarak Theodosius tarafından buraya diktilmişti. Alışlagelmiş diğer örneklerde olduğu üzere (Çemberlitaş ve Kıztaşı gibi) dikildiği bölgedeki bir meydana yer alması muhtemeldir ve Hebdomon'da Via Egnatia üzerinde olmasını beklediğimiz bir imparatorluk meydanının (belki de bir forum olarak düzenlenmiş) önemli bir kanıtıdır. Kaidesi günümüzde Aya Sofya Müzesi'nde yer alır. Sütun hakkında ilginç bir hikâye vardır. Buna göre, bir zamanlar İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalışan ve Cevizli Yalı Sokak'ta oturan Müzeci Bekir Bey'in yaşadığı evin bahçesine yakın bir yerde bulunan sütun, alana yazlık sinema yapılırken, yok olmasın diye Bekir Bey tarafından evinin arka bahçesine gömülmüştür. Cevizli Yalı Sokak'ta yaptığımız araştırmalarda sütuna dair bir bulguya rastlanmamıştır.

Eski Sümerbank Arazisinde Yürütülen Kazılar

Sakızağacı Mahallesi, 5 pafta, 1 ada, 18 parselde yer alan eski Sümerbank arazisinde (*Resim 1, 3*), yaklaşık 40.000 m²lik alanda arkeolojik kazı ve

araştırmalar yürütüldü. Günümüzde tamamlanmak üzere olan "Pruva 34" isimli projenin başlangıç aşamasında, İstanbul I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2013-458 sayılı kararı gereği alanda yürütülecek inşaa faaliyetleri öncesi arazi tarama çalışmaları yapılması istenmişti. Bu kapsamda 2013 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri denetiminde, tüm alanda arkeolojik araştırma kazıları gerçekleştirildi.

Çalışmaların yürütüldüğü alan, Veliefendi Hipodromunun güneyinde, Demirhane Caddesi ile Kennedy Caddesi arasında, günümüz sahil şeridinin yaklaşık 150 m kuzeyinde yer almaktadır. Parselin doğu sınırında, denize dökülmeden yaklaşık 200 m önce birleşerek tek bir yatakta akan Hazinedar ve Çırpıcı dereleri yer alır (*Resim 1, 2*). Batı sınırında ise eskiden Sümerbank Tekstil Fabrikası hastanesi olup (*Resim 3*), günümüzde Bakırköy Tıp Merkezi olarak hizmet veren sağlık kuruluşunun binaları bulunur. Kazı çalışmaları gerçekleştirilen alan doğu-batı doğrultulu yaklaşık 400 m, kuzey-güney doğrultulu yaklaşık 100 m ölçülerindedir.

Çalışmalarımızın başlangıç aşamasında alan 5x5 m ölçülerinde 22 sondajla genel olarak taranmıştır. Arazinin genelini taramaya yönelik sondajlarımızın hemen tümünde, Sümerbank binalarının betonarme temelleriyle karşılaşmıştır. Parselin Demirhane Caddesi'ne yakın kısımları dışında kalan tüm bölümlerde, fabrika binalarına ait temellerin altında, bölgenin daha önce deniz olduğunu gösteren kumlu dolgu görülmüştür. Kum dolgu içerisinde herhangi bir buluntu tespit edilememiştir. Neticesinde ise bu bölümlerin antik dönemde Marmara Denizi kıyıları olduğu sonucuna varılmıştır.

Demirhane Caddesi'ne paralel hatta gözlemlenen yüzey buluntuları nedeniyle, bu bölgelerde daha kapsamlı bir tarama gerçekleştirmek için birbirine 30 m mesafelerle tüm alanı tarayacak, doğu-batı doğrultulu, 30x5 m ölçülerinde altı sondaj yapılmıştır. Alanın kuzeybatı köşesinden doğuya doğru üçüncü sondajda bazı mimari kalıntıların tespit edilmesiyle kazı çalışmaları bu bölgede

Resim 8. Sümerbank arazisinde kazıda açığa çıkarılan mimari yapıların güneybatıdan görünüşü.

genişletilmiştir. Genişleme çalışmaları sonucunda 45x30 m ölçülerinde bir alanda, 1.20 m kotunda başlayan çalışmalar, yaklaşık -1.00 m kotuna kadar sürdürülmüştür. Yaklaşık -0.20 m kotlarında deniz kumlu ana toprakla karşılaşmıştır. Bu kot seviyesinde yoğun taban (deniz) suyu alanda kazı çalışmalarının yürütülmesini zorlaştırmıştır (*Resim 7, 8*). Bu nedenle sadece mimariye ait duvarların kenarlarında yaklaşık 0.50 m genişliğinde oluşturulan açmalarda derinleşme çalışmalarına devam edilebilmiştir. Duvar derinliklerinin anlaşılmasına yönelik bu çalışmalarda -1.00 m kotlarına kadar kazılar yürütülmüştür. Duvarların temellerinin yaklaşık -0.80 m kotunda son bulunduğu anlaşılmıştır (*Resim 5-8*).

Tespit edilen mimari genel olarak harçlı moloz teknikte örülmüş, çeşitli evreleri olan ve plan veren duvarlardan oluşmaktadır (*Resim 4*). Duvarların altında, olasılıkla su giderleri olarak kullanılmış tuğladan tonoz biçiminde inşa edilmiş bir kanal sistemi bulunmuştur. Bu kanallar mimari yapılanmanın ilk aşaması olarak değerlendirilmelidir. Güneydoğu yönde tespit ettiğimiz son bölümleri düz biçimde kesilmektedir. Su akışının bu noktadan olduğunu gösteren buluntu durumları önemli bir veri sağlar. Çünkü kanalların hemen önünde yaptığımız kazılarda deniz kumlu dolgunun başladığı görülmüştür. Bu nedenle antik dönem kıyı çizgisinin bu noktadan geçtiği ve kanalların direk denize bağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Su kanallarının üzerine inşa edilmiş, birinci evrede yapıldığı anlaşılan, birbirine paralel hatta güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu uzanan üç

Resim 9. Kazılarda bulunan mermer korkuluk levhası parçası.

Resim 10. Bitkisel bezemeli korkuluk levha parçası.

Resim 11. İşlik içinde tespit edilen *pithos*.

duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarlardan güneyde yer alan, yaklaşık su kanalı son sınırında yer alır. Üç duvarın da üst kotları 1.40-1.20 m arasında kesilmektedir. Hepsinin doğu ve güney uçlarının altında düzensiz kapak taşlarıyla örtülmüş basit kanallar olduğu görülmüştür. Bu basit kanallar, duvarların altındaki tuğla tonozlu drenaj kanallarına bağlanmıştır.

Güneybatıda ve ortada yer alan ilk evre duvarlarının güneydoğusunda, ilk evre duvarlarına bitişik inşa edilmiş ve atık su kanallarını iptal etmiş olan duvarlar açığa çıkarılmıştır. Birinci evre duvarlarıyla yakın iççiliğe sahip bu duvarlar, bir önceki evredeki duvarlarla benzer kot seviyesinde kesilmektedir. Herhangi bir sebeple zarar gören ilk evre duvarlarının desteklenmesi amacıyla inşa edilmiş olabilirler. Birinci evre duvarlarında yer yer görülen yıkılmalar bu fikri destekler. Ait oldukları yapının deniz kıyısında yer alması, bu tahribatta önemli bir faktör olmalıdır. Bir tamirata işaret eden bu duvarlar, ikinci evre duvarları olarak değerlendirilmiştir (*Resim 4, 5*).

İkinci evreye ait duvarlara bazı noktalarda dik olarak bağlanan, kuzeybatı-güneydoğu yönelimli duvarlar yer alır (*Resim 4-6*). Bu duvarların iççiliği ikinci evre duvarlarıyla aynı olup, üst kotları da paralel ölçüler gösterir. Mekân görünümlü planlar oluşturan bu duvarların hiçbirinde kapı açıklığı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bahsi geçen duvarların, bir temel mimarisine ait olduğu düşünülmektedir. Birinci evre duvarlarında 1.20 m kotunda görülen taban döşemelerine ait içe girinti yapan profilli kesimler, duvarların temel seviyesinde korunduğu önerisini desteklemektedir.

Kazı alanının kuzeybatı köşesinde görülen genişliği 4.00 m olan bir duvar izi, doğu ucunda bir apsis içermektedir. Yaklaşık 0.90 m korunmuş

yükseklığe sahiptir. Duvarın güneybatı ve kuzeybatı yönlerinde yıkılmış olduğu görülür. Apsis yayı hesaplandığında yaklaşık 12 m genişliğinde olduğu anlaşılır. Doğu-batı yönelimlidir. Doğu kısa cephesinde yer alan apsis, ait olduğu yapının bir kilise olduğu yönünde düşünmeye sevk etmektedir. Bu düşünceyi destekleyen diğer veriler, apsisin doğusunda tespit edilen çok sayıda mezardır. Duvar kalınlıkları ile tespit edilen yaklaşık genişliği ise anıtsal sayılabilecek boyutlarda bir yapı olduğunu ortaya koyar. Alanda VI. ve VII. yüzyıllara tarihlenen iki sikke tespit edilmiştir. Bunlar kilisenin tarihlenmesi konusunda fikir verici olmuştur. Yapının genel mimari özellikleri, mimari kontekst içerisindeki durumu ve sikkeler üzerinden değerlendirilerek VI. yüzyılda inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Kazı alanının doğu kesiminde birinci ve ikinci evre duvarlarının üzerine inşa edilmiş, harçlı moloz teknikte özensiz duvar örgüsüne sahip, 5.20 m çapında yuvarlak bir mekânla karşılaşmıştır (*Resim 4, 5*). Mekânın kuzeydoğu yönünde bir giriş açıklığı olduğu görülmektedir. İç kısmındaki duvarlarda yoğun yanık izleri ve yer yer kireç dolgu görülmüştür. Olasılıkla bir kireç ocağı olarak kullanıldığını gösteren bu hususlar, kazı alanın tümünde dağınık biçimde bulunan kırık mermer parçalarını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (*Resim 9, 10*). Mimari elemanlara ait mermer buluntuların çoğunlukla birbiriyle eşleşmeyen çok parçalı olmaları ve alandaki dağınık buluntu durumları, kireç ocağında yakılmak üzere buraya getirilmiş olduklarını ortaya koyar. Kireç ocağı alandaki üçüncü evre yapılanması olarak değerlendirilmektedir.

Kireç ocağının kullanıldığı dönemde, daha önceki evrelere ait mekân temellerinin de ışık olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun önemli kanıtı alanın güneybatısındaki bir mekândır. Mermerden bazı mimari parçaların da (impost tarzda bir sütun başlığı, sütun parçaları vb) devşirme kullanımıyla örülmüş duvarlara sahiptir. Harçsız biçimde oluşturulan bu duvarlar, ışıklardeki ihtiyaca yönelik basit mekânlar oluşturmak için örülmüş olmalıdır. Mekân içerisinde bulunan yan yana iki pithos, alanın ışık olarak kullanılması önerisini destekler (*Resim 11*).

Kilise apsisinin kuzeydoğusundaki alanda 16 adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlar devşirme mermer plakaları ve tuğlayla yapılmış sanduka ile tuğlalarla kapatılmış basit biçimlere sahiptir (*Resim 6, 12-14*). 7 ve 13 numaralı mezarlarda çocuk gömütleri olduğu anlaşılmıştır. Diğerleri yetişkin bireylere aittir. 1, 10 ve 12 numaralı

Resim 12. Kazılarda açığa çıkarılan Mezar 10'dan görünüşü.

Resim 13. Kazılarda açığa çıkarılan Mezar 12'den görünüşü.

Resim 14. Toplu gömü alanından görünüşü.

mezarlarda iskeletler iyi durumda tespit edilmiş, diğerlerinin büyük oranda tahrip olduğu görülmüştür. 10 numaralı mezar içerisinde üç farklı bireyin aynı anda gömüldüğü görülmektedir (*Resim 12*). Bunlardan biri çocuktur. Mezarlarda tarihlemeye yardımcı herhangi bir buluntuyla karşılaşmamıştır. Ancak bu mezarlar dışında tespit edilen bir toplu gömü, tarihleme konusunda bilgilenmemize yardımcı olmuştur.

İkinci evre temel duvarlarının oluşturduğu küçük bir mekân içerisinde toplu gömüyle karşılaşmıştır (*Resim 14*). Yaklaşık 1.50 - 0.60 m kotları arasındaki dolguda en az 10 farklı bireye ait kemikler tespit edilmiştir. Bu alandan IX-X. yüzyıllara tarihlenen bir amphoriskos (*Resim 16*) ile fildişinden haç biçimli bir kolye ucu bulunmuştur. Mevcut buluntularla toplu gömünün aynı dönemlere ait olduğu düşünülmektedir. Bu tarihleme aynı zamanda, kilise apsisinin kuzeydoğusunda tespit edilen mezarlar için de terminus vermektedir. Nitekim aynı kot seviyelerinde tespit edilmiş gömütler, alanın mezarlık olarak kullanıldığı dönemleri ortaya koyar. Bu nedenle kilise apsisi önünde yer alan mezarlar da IX-X. yüzyıllara ait olmalıdır.

Yukarıda detayları sunulan mimari düzenlemenin açığa çıkarılması çalışmalarında, alanın hiçbir bölümünde düzenli stratigrafi gösteren dolguyla karşılaşmamıştır. MS VI-XIII. yüzyıl aralığında, çeşitli formlarda, günlük kullanıma yönelik seramik parçalarının alandaki düzensiz buluntu durumları bu düşüncüyü destekler (*Resim 15-20*). Buluntular alandaki mimarinin MS VI-XIII. yüzyıllar arasında kalan zaman diliminde, çeşitli dönemlerde inşa edildiğini ve kullanıldığını göstermektedir.

Mimarinin tüm evrelerine ait duvar kalıntılarını, kuzeydoğu kesit sınırında Sümerbank binalarının beton temelleri sınırlandırmaktadır. Bulunan Bizans dönemi mimari kalıntılarının duvarlarının yaklaşık aynı üst kotlardan kesilmiş olması, Sümerbank binalarına ait temel izleriyle birlikte değerlendirildiğinde, 1933 ve 1944 yıllarında Sümerbank fabrikalarının inşa faaliyetleri sırasında kalıntılarının üst seviyelerinden traşlanmış olduğu anlaşılır. Nitekim fabrikalara ait ana binalardan biri, mimari kalıntıların tespit edildiği alanın da yer aldığı arazi üzerinde inşa edilmiştir (*Resim 3*). Mimariye ait duvar kalıntılarının son noktalarını anlamak için güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı kesimlerde yaklaşık 5 m genişleme çalışmaları yapılmıştır. Ancak herhangi bir duvar iziyle karşılaşmadığından, tespit edilen mimari kalıntıların alanda görüldüğü

Resim 15. Kazılarda açığa çıkan IX-X. yüzyıllara tarihlenen Ganos amphorasi.

kadarıyla korunduğu anlaşılacak çalışmalar sonlandırılmıştır.

Açığa çıkan mimari kalıntıların MS VI. yüzyılda yapılmış bir kilise ve kilisenin hemen önünde denize uzanan bir platform olduğu anlaşılmaktadır. Platformun üzerinde herhangi bir yapı olup olmadığıyla ilgili kanıtımız yoktur. Ancak ilk evre duvarlarına paralel inşa edilen ve bunları destekleyerek onarılmasını sağlayan ikinci evre duvarları, uzun yıllar kullanılmış olduğu yönünde düşünmemize neden olmaktadır. Bu sebeple kiliseyle bağlantılı bir binanın alt yapısı veya kiliseye ait bir iskele olarak yorumlanabilir. Altından geçen su drenaj kanalları, bu yapıların tam olarak deniz kıyısında yer aldığını ortaya koymuştur. Ayrıca kazılarımız sırasında mimari kalıntıların hemen önünde görülen deniz kumlu birikim ve bulduğumuz bir tekneye ait taş çapa bu düşüncüyü netleştirmiştir (*Resim 20*). Yaklaşık IX-X. yüzyıllarda sıradan insanların bu alana gömülme-

Resim 16. Toplu gömü alanında tespit edilen amphoriskos.

Resim 17. IX-X. yüzyıllara ait haçlı tabak parçası.

Resim 18. X-XI. yüzyıllara ait sırlı tabak parçası.

Resim 19. VI-VII. yüzyıllara tarihlenen kandil.

Resim 20. Mermer taş çapa.

ye başlanması, kilisenin bu tarihlerde halen aktif olduğunu, ancak eski önemini yitirdiğini gösterir. Önünde denize doğru uzanan platformun bu dönemlerde kullanıldığını, her iki mimarının organik bağını gözeterek söyleyebiliriz. Ne zaman olduğunu net olarak söyleyemesek de, kilisenin kullanımdan düşmesinden sonra, alanın kireç ocağı olarak kullanıldığı ve eski günlerini yitirdiği açıktır. Alanda tespit ettiğimiz en geç buluntuların XIII. yüzyıla ait olduğunu belirterek, bu tarihlerden sonra bölgenin terk edilmiş olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz.

Kazı çalışmaları sonucu açığa çıkarılan mimari kalıntılar, kurul kararı gereği koruma altına alınmıştır. Alanda yürütülecek inşaa projesi ise revize edilerek çalışmalara devam edilmiştir. İnşaat proje sorumlusu firma tarafından etrafı koruma duvarlarıyla çevrilen ve gerekli sağlamlaştırma çalışmaları yapılan kalıntılar, günümüzde Pruva 34 isimli proje alanı içerisinde görülebilir (*Resim 21*).

Kazılarımız sonucu ortaya çıkan mimari kalın-

tlar ve diğer bulgularımız, Hebdomon'un bu kısmının Bizans dönemindeki görüntüsüyle ilgili yeni tasvirler yapmamıza olanak sağlar. Demangel tarafından 1940'lı yıllarda tespit edilen, günümüzde bir kısmı görülebilen ve Tribunal'e ait olduğu savunulan duvarların (*Resim 22*), tespit ettiğimiz mimari kalıntıların yaklaşık 100 metre kadar kuzeybatısında olduğu görülür (Demangel, 1945: 5-16, fig. 1). Tribunal'e bu kadar yakın konumda oluşu tespit ettiğimiz kilise ile Tribunal arasında bir bağ olduğunu düşündürmektedir (*Resim 1, 2*). Tribunal'in imparatorluk için önemli bir yapı olduğu, buna yakışır biçimde anıtsal ve birden çok binayı bünyesinde barındıran yapı topluluğu biçiminde olduğu açıktır. Belki de Justinianus döneminde sur içinde olduğu gibi, Hebdomon'da da gerçekleşen büyük imar faaliyetleri çerçevesinde, Tribunal yapı kompleksine kıyıda bir kilise eklenmiş ve önüne bir iskele yapılmış olabilir. Bu konunun eski çağ tarihçileri tarafından gelecek yıllarda yorumlanması sonucu ortaya çıkacak görüşleri merakla beklemekteyiz.

Çalışmalarımızın bir diğer önemli sonucu ise, bölgedeki Bizans dönemi kıyı şeridinin net olarak çizilebilmesidir. Buna göre antik dönemde Marmara Denizi yaklaşık olarak, günümüzdeki Demirhane Caddesi'ne kadar uzanmıştır. Bu durum antik deniz kıyısının, günümüz kıyı çizgisinden yaklaşık 200 m kadar kuzeyde olduğunu ortaya koyar. Tespit ettiğimiz mimari kalıntıların deniz kıyı şeridinde oluşu, Via Egnatia'nın bunların kuzeyinden geçtiğini gösterir. Bu ise yaklaşık olarak Demirhane Caddesi ile paraleldir (*Resim 1*).

Bu aşamada belirtmemiz gereken bir konu vardır: Bakırköy'ün bu önemli tarihsel birikimine karşın, bölgede yürütülen inşaa faaliyetleri koruma kurulları ve müze denetimi olmaksızın yapılmaktadır. İlçenin bazı bölgelerinde toprak altında varlığını sürdürebilen tarihi kalıntılar olduğunu, eski Sümerbank arazisinde yürüttüğümüz kazılar kanıtlamıştır. Bu nedenle Bakırköy'ün bazı bölgeleri için, tıpkı İstanbul'un sur içi bölgesinde olduğu gibi, imar faaliyetlerinin koruma kurulu kararlarına bağlanarak, müze denetiminde gerçekleştirilmesi, bölgenin toprak altı kültür varlıklarının tespiti için önemlidir.

Ek

Son olarak çalışmalar yürüttüğümüz alanda daha önceki yıllarda yer alan, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli kurumu Sümerbank'ın Bakırköy Tekstil Fabrikası hakkında birkaç cümle söylemek için okuyucunun sabrını dilemekteyiz. Sümer-

Resim 21. Kazılarda açığa çıkan ve inşaa projesi içerisinde koruma altına alınan Bizans dönemine ait mimari kalıntıların günümüzdeki görüntüsü.

Resim 22. Tribunal'e ait olduğu düşünülen duvarların günümüzdeki görüntüsü.

bank Bakırköy Tekstil Fabrikası arazisi, özelleştirme kapsamında 2004 yılında, tüm binaları, makineleri ve diğer tefrişatlarıyla birlikte satılmıştır. Çalışmalar için 2013 yılında alana gittiğimizde, yönetim binası, kreş ve müdür lojmanı dışındaki binaları yıkılarak alan temizlenmişti. Ancak fabrikaya ait bazı objeler ve arşiv kayıtları özelleştirme sonucu araziye alan firma tarafından korunmuştu ve bunları görme şansımız oldu. Sümerbank arşivine ait çok kıymetli bazı bilgi, belge ve görsel materyalin bu vesileyle tekrar gün yüzüne çıkarılmış olması ve arşivlenmesi memnuniyet verici olmuştur. Sümerbank fotoğraf arşivi bunlar arasında, bizce en önemli olanıdır. Tümü dijitalleştirilen fotoğraflar, İstanbul Arkeoloji Müzeleri arşivine dahil edilmiştir. İlgili belgeler, Cumhuriyet tarihini bilen herkes tarafından coşkuyla karşılanacağı üzere, bizleri her detayında fazlasıyla duygulandırmıştır. Bu nedenle hem Bakırköy'ün antik dönem tarihiyle ilgili ulaştığımız sonuçları, hem de Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarının en önemli teşebbüslerinden biri olan Sümerbank tarihiyle ilgili elde ettiğimiz verileri İstanbul kent tarihi araştırmalarıyla ilgilenen herkesin bilgisine sunabilmiş olmak mutluluk vericidir.

Teşekkürler

İstanbul Arkeoloji Müzeleri geçtiğimiz yıllarda kent tarihi araştırmalarında önemli sonuçlara ulaşılan pek çok arkeolojik çalışma yürütmüştür. Müze Müdürü Sayın Zeynep Kızıltan bu çalışmaların tümünde öncelikli paya sahiptir. Bakırköy Eski Sümerbank Fabrikası arazisinde yürütülen çalışmalarda bizlere güvendiği ve bu yazı konusunda izinleri için kendisine müteşekkirimiz. Çalışmalarımızda görevli arkeologlar Sayın Ceylin Çifer, Fatih Subaşı ve Tahsin Şehirli'ye özveriyle çalışmaları için teşekkür ederiz. Parselin sahibi olan ve çalışmalarımız sırasında mevcut imkânlarını seferber ederek önümüzü açan Doğa İnşaat AŞ firması yetkililerine teşekkürü borç biliriz. Son olarak makalemizin bu dergide yayınlanması için teşvik edici girişimleri için Sayın Zeynep Eres'e minnetlerimizi sunarız.

Ö. Emre Öncü, Dr., İstanbul Arkeoloji Müzeleri, oeoncu@gmail.com

Sırrı Çölmekçi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, scolmekci@gmail.com

Kaynakça

- Asal, R. (2013), "Yenikapı Kazıları ve İstanbul'un Antikçağ Ticareti", *Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları* (ed. Z. Kızıltan), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 5-10
- Aydın, D. (2017), "Bakırköy'ün Kültürel Varlıklarının Şaplanması, Topluma Sunum ve Koruma Projesi", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Başaran, S. (2008), "Iron Ways and an Ancient Harbour on the Marmara Coast", *The Old Ships of the New Gate 1* (ed. U. Kocabaş), Zero Book, İstanbul, s. 1-22
- Demangel, R. (1945), *Cotributia a la Topographie de l'Hebdomon*, Paris
- Ebersolt, J. - Macridy, T. (1922), "Monuments funeraires de Constantinople", *Bulletin de Correspondance Hellenique* 46, s. 356-393
- Ergil, T. (1968), "Fildamı, Bakırköy'deki Büyük Açık Bizans Sarnıcı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17.2, s. 91-99
- Glück, H. (1920), *Das Hebdomon und Seine Reste In Makriköi: Untersuchungen zur Baukunst und Plastik von Konstantinopel*, Staatsdruckerei, Wien
- Kızıltan, Z. (2010), "Marmaray-Metro Projeleri Kapsamında Yapılan Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları", İstanbul Arkeoloji Müzeleri I. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu (ed. U. Kocabaş), İstanbul, s. 1-16
- Kocabaş, U. (2008), "Life at the Theodosian Harbour, Wrecks and a Rapid Silting", *The Old Ships of the New Gate 1* (ed. U. Kocabaş), Zero Book, İstanbul, s. 23-36
- Koçu, R. E. (1960), "Bakırköy", *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul
- Kongaz, G. (2011), "Hebdomon Sarayı", İstanbul'daki Bizans Sarayları, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 130-135
- Makrides, Th. K. (1938), "Τό Βυζαντινόν Ἐβδομον καί αἱ παραύτό Μοναί", *Θρακικά*, X, s. 137-189
- Öncü, Ö. E. (2013), "The Harbor of Yenikapı in the Archaic, Classic and Hellenistic Periods", *Stories from the Hidden Harbor: Shipwrecks of Yenikapı*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 16-21
- Thibaut, J. B. (1922), "l'Hebdomon de Constantinople: Nouvel Examen topographique", *Échos d'Orient*, Volume 21, Paris, s. 31-44
- Tuna, T. (2000), *Hebdomon'dan Bakırköy'e*, Bakırköy Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul
- Van Millingen, A. (1899), *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, J. Murray, London
- Yılmaz, Y. (2011), "Marmara Bölgesi Neolitik Dönem Ölü Gömme Geleneklerinde İlkler: Yenikapı Kazı Bulguları", *TÜBA-AR* 14, s. 283-302

Archaeological Excavations Conducted in the Former Sümerbank Estate

Being a significant settlement in terms of the history of Istanbul city and Byzantine period urban archaeology, Hebdomon, is located in present day Bakırköy. Data collected up today reveals that it was already a residential area in the Byzantine period. Being located on the road of Via Egnatia is significant in and of itself. Campus Martius, the gathering centre of the army was here. The Tribunal, which was headquarters of the emperors at the times that they spend time in the Campus, was an important building located in Hebdomon. There is a monumental column erected here in the period of Theodosius along with two Byzantine period palaces and two important churches of Constantinople. Just the Byzantine cistern with the modern name Fildamı itself is enough to recognize the importance of this location since it is the biggest open cistern outside the city. It is our privilege to have a chance to make excavations in a crucial Byzantine period location. The data we collected from the archaeological excavations and investigations we conducted in the old Sümerbank factory estate in 2013, which we learned a lot in terms of the history of Hebdomon is to be presented here. This paper will hopefully be an important reference for the future urban history researches. Furthermore, information on certain documents regarding the history of the textile factory of Sümerbank in Bakırköy is presented as an appendix.

20. Yüzyıl Başında Bakırköy: Tarihi Haritalarda Geçmişin İzini Sürmek¹

Deniz Aydın - Zeynep Eres

Son yıllarda kent tarihi ve koruma konusunda yapılan pek çok bilimsel araştırmada tarihi haritalar ana kaynağı oluşturmakta, araştırmacılar bilgisayar teknolojilerinin sunduğu kolaylıkla günümüz hâlihazır planlarıyla eski haritaları karşılaştırıp kentlerin tarih içindeki değişimini, dönüşümünü somut verileriyle ortaya koymaktadırlar. Böylece kentsel yapı çevrede o mekânın zengin ve renkli geçmişinin somut verileri pek de varlığını sürdürmezken, tarihi haritalardan taşınan izlerle geçmiş kâğıt üzerinde de olsa yeniden kurgulanabilmektedir. Özellikle son 10 yılda kökten bir değişim sürecine giren kentlerimizi anlamaya çalışırken, ama harita ama fotoğraf ama arşiv belgesi üzerindeki tarihi veriler, yitirilmiş bir geçmişi ve yaşanmışlıkları bize anımsatmaları bağlamında daha da eşsiz bir değer yüklenmektedir. Kimi zaman da bir öykü ya da romanda kendini gösteren tarihi bir çevre ve o çevreyle bütünleşmiş yerel insanlar ya da anı derlemeleri, geçmişi yalnız yapı çevre olarak değil insan boyutuyla da değerlendirmek için olanak sunarlar. Bu bağlamda Osmanlı döneminde İstanbul çeperindeki bir sayfiye kasabası olarak bilinen, günümüzdeyse kalabalık nüfuslu yoğun bir yerleşim alanı olan ve betonarme apartman dizilerinin sarmalında tarihi kimliğini pek de açık etmeyen Bakırköy'ün aslında Roma/Bizans'tan günümüze hep bir yerleşim yeri olduğunu ortaya koymak pek de kolay değildir. Ancak gerek harita gerek fotoğraf ve Osmanlı arşiv belgeleri gerekse de günümüz yazarlarının kaleme aldığı anı, öykü, derleme gibi yayınların yardımıyla Bakırköy'ün en azından 20. yüzyıl başındaki tarihi kimliği oldukça ayrıntılı bir biçimde ortaya konabilmektedir.

Roma döneminden başlayarak Erken ve Orta Bizans döneminde Konstantinopolis'in batı çeperinde bir ordugâh (bugünkü Veliefendi Hipodromu çevresi) merkezi olan Bakırköy (o dönemki adıyla Hebdomon) imparatorların taç giydiği, konakladığı, ordusuyla sefere gitme ve dönme törenlerinin yapıldığı önemli bir askeri alandır. Güneyde sahil kesimi ise imparatorluğun

sayfiye yeri olarak gelişmiştir. 13. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Latin istilası sonrası eski önemini yitiren Bakırköy (o dönemki adıyla Makro Hori) sıradan bir sahil kasabasına dönüşmüştür. Osmanlı döneminde Makriköy olarak anılan yerleşim, 18. yüzyıla kadar bu karakterini sürdürmüştür. Bu uzun dönem boyunca yerleşimde görkemli anıt niteliğinde cami, medrese gibi yapıların inşa edildiğine dair bir bilgi ya da veri yoktur. Oysa ki gerek Bizans gerek Osmanlı döneminde imparatorlukların en kaliteli yapı taşı ocakları Bakırköy'ün kuzeydoğusundaki geniş arazilerde (bugünkü Osmaniye Mahallesi'nin kuzeydoğusu) yer almaktaydı. Belli ki Bakırköy İstanbul'u bezeyen görkemli yapıların hammadde coğrafyası olmuş, ama kendisi böyle bir kentsel gelişim göstermemiştir.

18. yüzyıl başında devletin Şehremini'ndeki baruthane tesislerini tehlikeli olduğu için İstanbul surları dışına çıkarmaya karar vererek, Bakırköy sahilinde yeni bir baruthane kurmaya başlaması Bakırköy'ün kaderini değiştirmiştir. Bugün sahilde ve Ataköy'ün içinde parça parça bir kısmı varlığını sürdüren, aslında iki yüz yıllık süreçte tarihi yerleşimin tüm batı hattını kaplayan tesisler, Bakırköy'e bir sanayi kimliği kazandırırken, işçi, usta ve yöneticilerin iskaniyle tarihi yerleşim alanı da hızla çeperlerine doğru genişlemiştir. 19. yüzyılın sonlarında tren hattının gelmesi semtin merkezle ilişkisini güçlendirirken, savaşlar nedeniyle dış göç alması da yerleşimi kuzeye doğru iyice büyütüştür.

Haritalarda Bakırköy

Bakırköy, İstanbul tarihi kent merkezinin çeperinde kalan bir yerleşim birimi olarak 19. yüzyıl haritalarında bir leke olmanın ötesinde ayrıntılandırılmamış olsa da (*Şekil 1*), 1909 yılında Osmanlı Devleti kendi haritalarını üretmek için Harita Komisyonu'nu kurduğunda söz konusu kurumun hazırladığı ilk harita Bakırköy'ünki olmuştur. Harita mühendisi subaylar tarafından yapılan ve Bakırköy yerleşim merkezi ile onu çevreleyen sanayi ve hammadde kaynaklarını oldukça ayrıntılı bir biçimde işleyen 1/25.000

ölçekli bu harita, 20. yüzyıl içinde adeta İstanbul'a koşut büyük bir kent merkezi biçiminde gelişecek olan Bakırköy'ün kökten değişimler öncesi durumunu ortaya koyması bakımından önemli bir belgedir (Ülkekel, 1998) (Şekil 2). Haritanın ilk baskısı 1910'da ikincisi 1913'te yapılmıştır.² 1913 yılında hazırlanmış olan bir harita da Bakırköy'ün yerleşim merkezini ayrıntılı bir biçimde göstermekte ve bu dönemde Baruthanenin gelişmesine koşut olarak hızla büyümekte olan yerleşim merkezinin idari olarak beş mahalleye bölünmesini konu etmektedir (Şekil 3). Basılı olmayan arşiv belgesi niteliğindeki bu çizimde Bakırköy'ün ızgara planlı yerleşim şeması açık şekilde görülmektedir (BOA 1). Necip Bey'in İstanbul Şehreman-tinde görevli iken 1914-18 yılları arasında hazırladığı 1/5000 ölçekli Makriköy haritası yerleşim merkezini sokak adlarını da içerecek şekilde ayrıntılı bir biçimde tanımlamaktadır (Şekil 4). Bu haritalar kronolojik olarak değerlendirildiğinde, 20. yüzyıl başı Bakırköy'ünün küçük bir sahil sayfiyesinden kentsel nitelikli sürekli bir yerleşime doğru evrilişi rahatlıkla okunabilmektedir.

1909 haritası arşiv belgeleri ışığında incelendiğinde Osmanlı döneminin son yıllarında Makriköy'ün gelişiminde birkaç farklı yön dikkat çekmektedir. Makriköy yerleşiminin doğusunda kurulmuş olan Bezhane-i Âmire'nin (basmahane / dokuma fabrikası) kuzeyinde Çırpıcı Çayırı ve Veliefendi Mesiresi bulunmaktadır. Çırpıcı Deresi boyunca kuzeye doğru Aksu Çiftliği (1950'li yılların Aksu İplik Fabrikası) ile başka bağ ve bahçelerin olduğu bu doğrultunun kuzey sınırında taş ocakları vardır. Bu taş ocaklarındaki küfeki taşı 20. yüzyılın başlarında tükenmiştir (BOA 2-4). Makriköy'ün bu kuzeydoğu ucunda Çobançeşme mevkiinde yerleşmiş olan muhacirlerin oluşturduğu köyün hane sayısı 35'i geçmiştir ve bu yerleşime 1902 yılında Osmaniye adı verilmiştir (BOA 5, 6). Osmaniye, demiryolu ile İncirli Çiftliği (günümüz İncirli-Ömür çevresi) ve taş/kireç ocakları arasındaki ilk toplu yerleşim olarak tanımlanabilir (Şekil 2). Ayrıca 1903'te kireç ocaklarının civarında bir mezarlık alanı oluşturulması ve Makriköy'de defin işlemleri için bu mezarlığın kullanılmasına ilişkin bir karar alınmıştır (BOA 7). Böylece Makriköy'ün yeni sınırının Osmaniye'nin kuzeyine kadar genişlediği düşünülebilir (BOA 8-12). Geleneksel yerleşim merkezi içinde artan yoğunluk ile birlikte yeni yapılar inşa edilmiştir. 1908'de İstanbul Caddesi

Şekil 1. 1897 Von der Goltz İstanbul Haritası'nda Makriköy (M. Özdoğan Arşivi).

üzerinde inşa edilen Notre Dame du Rosaire Fransız Okulu bunlardan biridir (Doğaner, 2012: 234). Bu yıllarda da mevcut bağ ve çiftliklerin parseller halinde konut yapılmak üzere satılmasına ve arazilerin istimlak edilmesine devam edilmiştir (BOA 13). Yeni okulların inşası da sürmüş ve Cevizlik Mahallesi'nde bir Musevi okulu açılmasına izin verilmiştir (BOA

Şekil 2. 1909 tarihli 1/25.000 ölçekli Makriköy Haritası üzerinde Bakırköy yerleşim merkezi, kuzeyde Bağlarbaşı (İncirli) ve Osmaniye yerleşimi, batıda Baruthane arazisi (Ataköy ve sahil şeridi) ve doğuda Basmahane (yıkılan Sümerbank alanı) ile Veliefendi Mesiresi (Veliefendi Hipodromu) (İFEA Kütüphanesi Harita Arşivi haritasına yer adlarının transkripsiyonu eklenmiştir.)
1. Makriköy, 2. Salhane, 3. Bankhane (?), 4. Bez Fabrikası, 5. Reji Kulübesi (?), 6. İskele, 7. Kayıkhane, 8. Zeytinlik, 9. Gazino, 10. Marangozhane, 11. Değirmen Bahçe, 12. Çırpıcı Çayırı, 13. Çırpıcı Deresi, 14. Aksu Bostanı, 15. Veliefendi Mesiresi, 16. Çoban Çeşmesi / Fil Dağı, 17. Matyos'un Bağı, 18. Tabya Altı, 19. Çınar Çeşme, 20. Kireç Ocağı, 21. İncirli Çiftliği, 22. Bekçi Kulübesi / Haznedar Çiftliği, 23. ...'in Hadd-i Cenubisi, 24. Siyavuş Paşa Çiftliği / Çavuşbaşı Çiftliği, 25. Çavuşbaşı Deresi, 26. Bağlarbaşı, 27. Ayamama Deresi, 28. Tuğla Ocağı, 29. Zeytinlik Karakolu, 30. Asit Fabrikası, 31. Cephanelik, 32. Cila Mahalli [Perdahthane], 33. Hamur Mahalli, 34. Tepebaşı Karakolu, 35. Cephanelik, 36. Demirkapı Karakolu, 37. Kuleli Karakolu, 38. Cephanelik, 39. Yeni Mahzen Karakolu / Cephanelik, 40. Karakol / Cephanelik, 41-42-45. Baruthane Hudud-ı Memnuyesi [yasak sınırı], 43. Çavuşbaşı Köprüsü, 44. Baruthane, 46. Osmaniye Köyü, 47. Kireç Ocağı, 48. Kartal Tepesi, 49. Demirkapı Bostanı.

Şekil 3. 1913'te Makriköy'ün 5 mahalleye bölünmesi (BOA 1). Lejantın transkripti için yeşilden turuncuya sırayla: Kartaltepe, Yenimahalle, Sakızağacı, Cevizlik ve Zeytinlik.

Şekil 4. Necip Bey'in 1918 tarihli 1/5000 ölçekli Makriköy Haritası (İBB Atatürk Kitaplığı).

14-16). 1913'te ise büyüyen Makriköy beş mahalleye bölünmüştür (BOA 1) (Şekil 3).

1914-18 tarihli 1/5000 ölçekli Necip Bey haritasında Bakırköy'ün ızgara planlı yerleşme düzeni açık bir biçimde görülmektedir (Şekil 4). Tarihi yerleşimin hemen kuzeyinde gelişen Kartaltepe bu haritada tanımlıdır. 1900'lerin başında artan Müslüman nüfusun gereksinimleri için Makriköy'ün ikinci camisi, Kartaltepe Amine Hatun Camisi bu mahallede inşa edilmiştir. Mimar Kemalettin'e ait yapının inşası 1914'te başlamıştır. Mimarın Bebek ve Bostancı camileri ile aynı dönemde tasarlanan yapı, Bebek Camisi ile benzerlik göstermektedir (Yavuz, 1980: 113-114). Kendisi de bir dönem Makriköy'de ikamet eden Mimar Kemalettin'e ait olduğu düşünülen bir başka yapı da İstanbul Caddesi üzerinde yer alan dönemin elektrik şirketi binasıdır (Erez, 2009: 52). 1909 ve 1914-1918 haritaları karşılaştırıldığında, Yenimahalle'de tren yolu boyunca ve basmahaneye (günümüzde yıkılan Sümerbank arazisindeki dokuma fabrikası) doğru yapılaşmanın arttığı görülmektedir. Demiryolunun hemen güneyinde ise, iskâna açılan tarım alanlarındaki yapılaşma 1909 haritasında görülenden daha yoğundur. Yerleşim alanı çevresinde sanayi tesisleri dışındaki alanın ise neredeyse tamamı tarım için kullanılmaktadır. Veliefendi Mesiresi'nin olduğu yerde de

artık at yarışlarının yapıldığı hipodrom görülmektedir. 1911'de Islah-ı Nesl-i Feres (At Neslini Geliştirme Cemiyeti) kurulur. Aynı yıl cemiyetin ilk at yarışı Veliefendi Mesiresi olarak bilinen alanda düzenlenir.

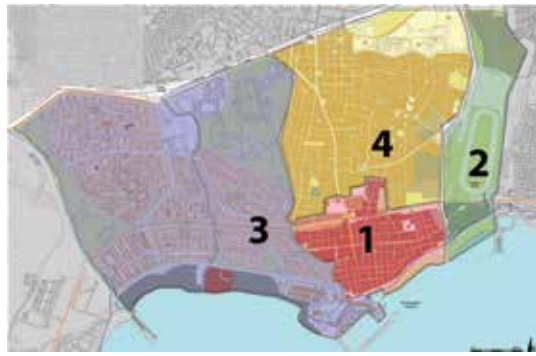
20. yüzyılın başında Makriköy etnik çeşitlilik bakımından en zengin dönemini yaşamıştır. Turgay Tuna ve Selçuk Erez'in kitaplarında görüldüğü kadarıyla genel olarak da toplumsal yaşamın uyum içinde sürdüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı modernleşmesinin izleri sanayi ve eğitim alanlarında Makriköy'e taşınmış, önemli sanayi tesislerinin yanı sıra birçok eğitim yapısı da kurulmuştur. Bunun yanında döneme özgü mimari kimlik arayışında Mimar Kemalettin'in tasarladığı yapılarının olması da dikkat çekicidir. Makriköy bir sayfiye yeri olmakla beraber başkent'in ekonomik ve politik yaşamından kopmadan çekici bir sur dışı yerleşim alanı haline gelecek sınırlarını genişletmiştir. Bu dönemde geniş bahçe içinde konumlanan ahşap köşklere dönemin önde gelen devlet adamlarının, sanatçıların yaşadığı bilinmektedir (Tuna, 2015: 37-48; 2000). Günümüze İncirli Caddesi üzerindeki Resneli Ahmet Niyazi Köşkü, Doktora Rahmi Duman Köşkü gibi çok az sayıda örneği kalan bu yapılar, Kadıköy yakasından ya da Boğaz sahillerinden bilinen *Art Nouveau* cepheli ahşap köşkların yalın temsilcileridir.

Askeri alanda önemli bir gelişme olarak, baruthane ve basmahane tesislerinin bulunduğu Makriköy'de 1900'lerin başında Reşadiye Süvari Kışlası (bugünkü Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi) Zuhuratbaba'nın kuzeybatısında, yerleşim alanı dışında kurulmuştur. Kışla sınırları içinde Reşadiye Camisi inşa edilmiştir (Çoruhlu, 1994: 318). 1917 yılında Baruthane-i Âmire arazisinde savaş yıllarında barut ihtiyacını karşılamak üzere ispirto üretecek İspirtohane kurulmuştur (Akın vd, 2002: 111). Basmahane-i Âmire ise 1921 yılına kadar ordu için imalat yapmıştır (Köksal, 2005: 61). İşgal döneminde Makriköy'de Fransızlar tarafından baruthane dahil birçok tesise ve binalara el konulmuştur. İmalat işgal güçlerinin kontrolüne geçtiği gibi, diğer binalar da askerlerin gereksinimleri için kullanılmıştır (Ar, 2006: 56). Fransızların çoğunluğu Cezayirli, Faslı ve Senegalli Müslüman askerlerden oluşan Jiffar Ordusu bu yıllarda Reşadiye Kışlası'na yerleştirilmiştir. Bu askerlerden ölenler Bayrampaşa'daki Fransız Şehitliği'ne defnedilmişlerdir (BOA 17). Fransızlar bugünkü Şükran Çiftliği Caddesi üzerinde kâgir bir karakol

binası da inşa etmişlerdir (Tuna, 2000: 99-100, 172). Bu yapı günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Tarihsel Süreklilik Bağlamında Bugünkü Bakırköy'ü Anlamak

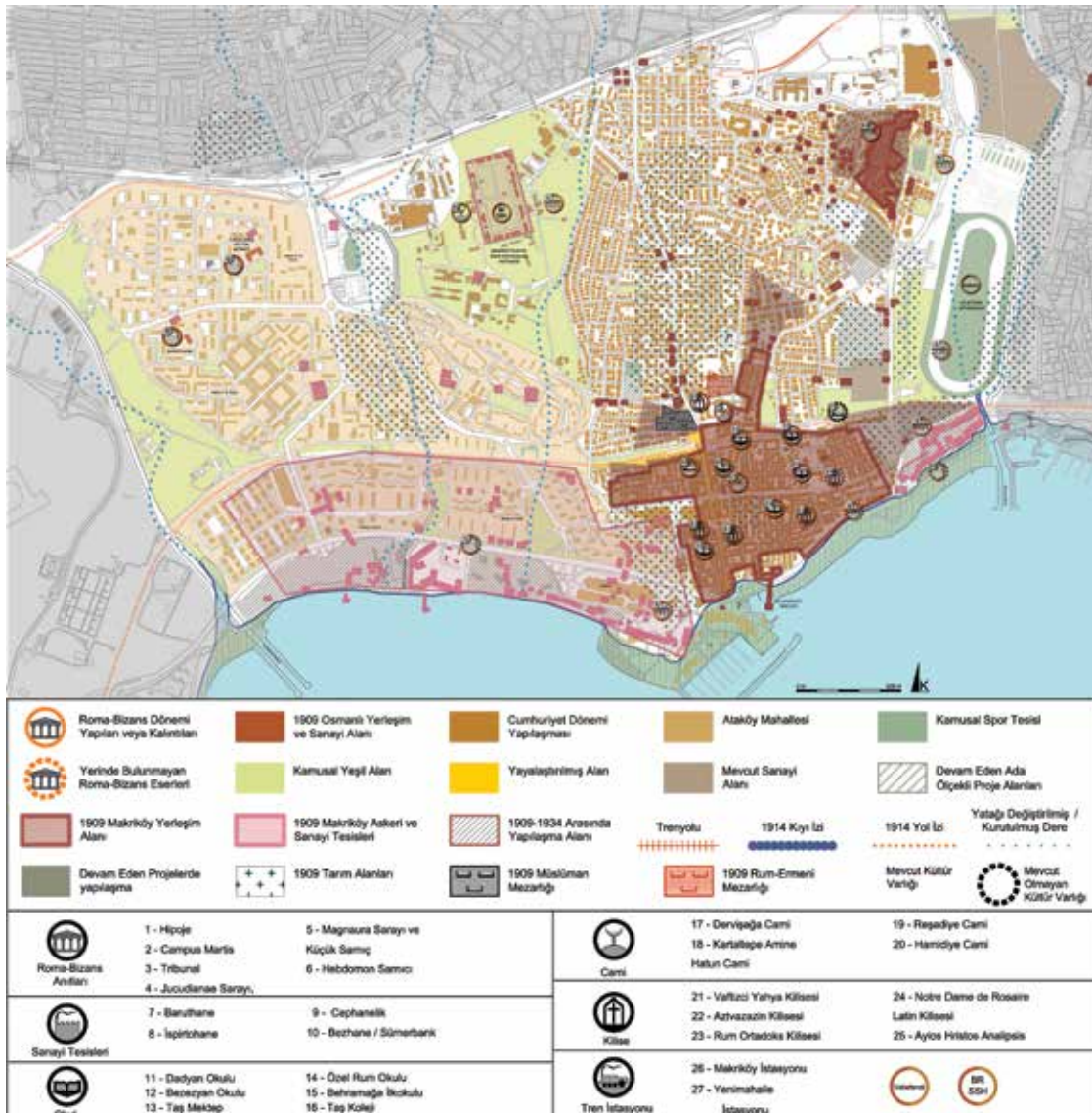
Bu çalışma kapsamında günümüzde Bakırköy İlçesi'nin merkezini oluşturan, doğuda Çırpıcı Deresi, batıda Ayamama Deresi ile kuzeyde E-5 Karayolu ve güneyde Marmara Denizi'yle sınırlanan yerleşim alanı, dört alt bölgeye ayrılarak analiz edilmiştir. Bu alt bölgeler; Bakırköy'ün tarihi merkezi (1), doğusunda Veliefendi Hipodromu'ndan denize ulaşan aks (2), batısında Ataköy, Baruthane sahil şeridi ve Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ni kapsayan geniş alan (3) ile tarihi merkezin kuzeyini kaplayan İncirli ve Osmaniye yerleşimleridir (4) (Şekil 5). Böyle bir bölgeleme yapılmasının ana nedeni bu alanların kentsel doluluk boşluk ifadesi ile mimari ve yerleşim kültürünün ayrımının belirgin olmasıdır. Özellikle de kamusal bağla-

Şekil 5. Dört alt bölgede kentsel gelişimin irdelenmesi.

mında bu alanların birbirinden kesin bir şekilde farklılaşması ve bu durumun tarihsel bir bağlamının da olması dikkat çekici bulunmuştur (Şekil 6).

Bakırköy'ün tarihi yerleşimi (1 numaralı alt bölge) her ne kadar günümüzde kentsel sit karakteri oluşturmayacak derecede tarihi yapılarını yitirmişse de, sokak dokusu, kilise, cami, okul gibi kamusal anıt yapıları ve kimi tarihi konutlarıyla merkez yerleşim alanı olarak kendi içinde bütüncül karakterini sürdürmektedir (Şekil 7).

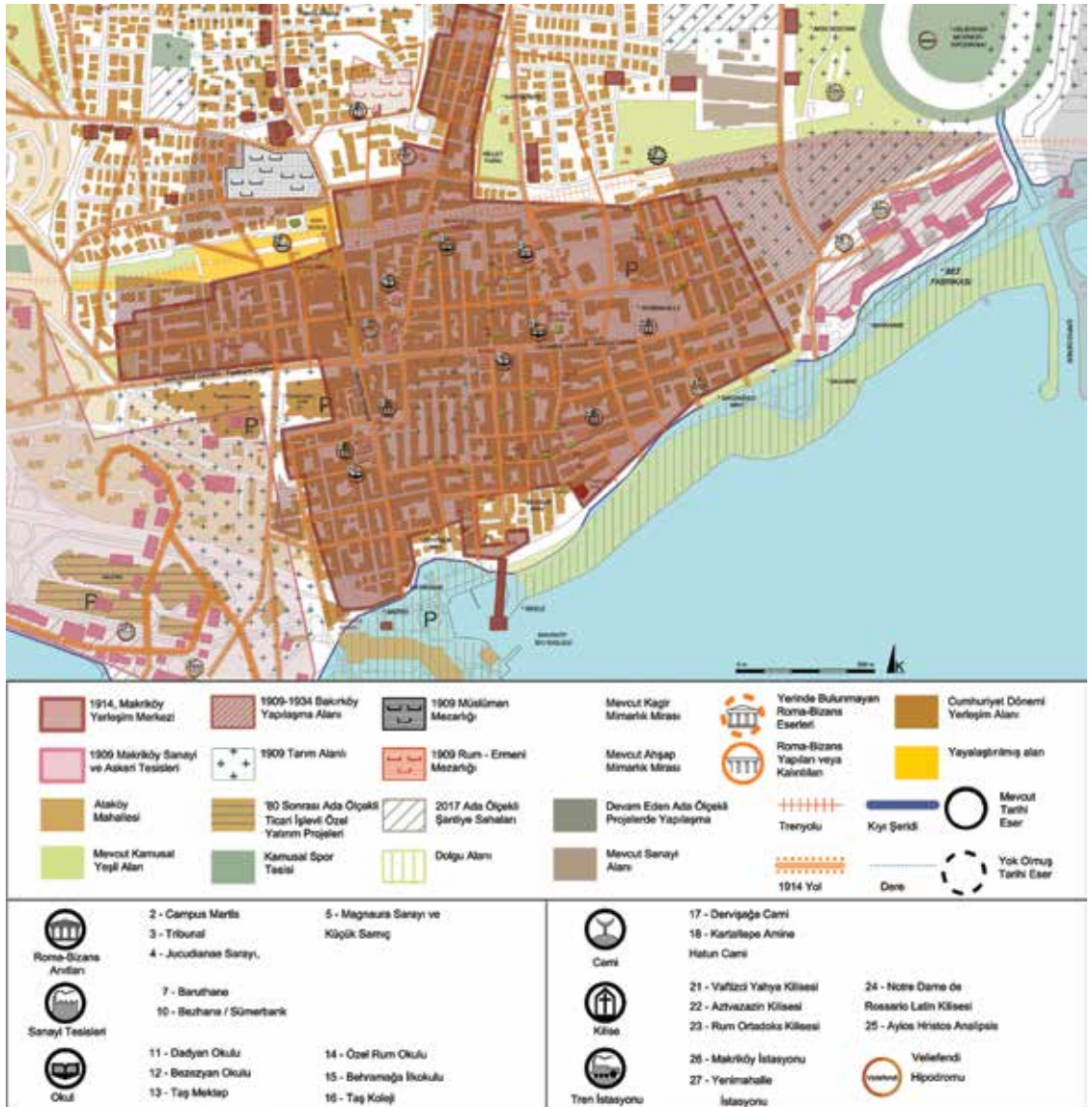

Şekil 6. Bakırköy ve çevresinin 1909, 1934 ve 2017 haritaları üzerinden karşılaştırılması.

2 numaralı alt bölge günümüzde Veliefendi Hipodromu ve sahil hattında yeni inşa edilmekte olan çok katlı lüks konut-ofis yapılarından oluşan bir akstür (Şekil 5, 6). Burada ilginç olan Roma/Bizans döneminde ordunun konakladığı geniş bir boş alan olan coğrafyanın, Osmanlı döneminde başka tür bir açık alana bir mesireye, ardından da günümüzde de işlevini sürdüren hipodroma dönüşmüş olmasıdır. Her durumda bu alan geniş kamusal bir açık alan olma özelliğini sürdürmüştür. Bu alanın sahil kesimi Roma/Bizans döneminde imparatorluğa ilişkin önemli devlet yapılarının olduğu bir alanken Osmanlı döneminin sonlarında dokuma fabrikası kurulmuş, Cumhuriyet döneminde yapılaşmalar değişse de, işlevsel süreklilik Sümerbank tesisleriyle devam etmiştir. Ancak her zaman için kamusal niteliği olan diğer bir deyişle devlete ait olan bu alan, günümüzde özel sektör tarafından özel güvenli gökdelen yapılaşmasına çevrilmiş, tabiri caizse Roma'dan beri süregelen kamusal/devlete ait niteliğini yitirmiştir.

3 numaralı alt bölge günümüzde Ataköy, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ve güneyde Baruthane sahil şeridini kaplayan alandır (Şekil 5, 6). Her ne kadar Bizans dönemi manastır yapı toplulukları ve egemenlik alanlarının tam sınırları bilinmese de, konunun uzmanları tarihi belgelerden Aziz Yuhanna Manastırı'nın bu alanda yer aldığını düşünmektedirler (Thibaut, 1922: 39). Ortaçağ manastır sisteminde manastırlar yalnızca belli sayıda yapıdan oluşan küçük yerleşim birimleri değildirler, tarım ve hayvancılıkla da uğraşılan geniş arazilere sahiptirler ve bu alanları yönetirler. Dolayısıyla bu geniş alanın büyük bir kısmının Bizans döneminde dini otoriteye bağlı, bir şekilde "kamusal/devlete ait" alan olduğu düşünülebilir. Osmanlı döneminde erken safhalarda bu alanda bazı çiftliklerin olduğu harita ve arşiv belgelerinden bilinmektedir. Ancak 18. yüzyılda devletin baruthane tesislerini kurmak için bu bölgeyi seçmesiyle, sahil hattından neredeyse E-5 karayoluna kadar olan çok geniş bir arazi, devlete ait sanayi tesisi olarak

Şekil 7. Bakırköy merkez yerleşimi (Makriköy) ve Basmahane bölgesinin 1909-1934 ve 2017 haritaları üzerinden karşılaştırılması.

kullanılmış, yine “kamusal/devlete ait” bir karakteri olmuştur (Şekil 6). 1935-40 yıllarına tarihlenen bir haritada bu alan askeri bölge olarak “memnu mıntuka” (yasak bölge) olarak tanımlanmıştır (Şekil 8). 1950’li yıllarda Ataköy projesinin başlamasıyla bu sefer bu alan devlet tarafından yönetilen dönemin en büyük sosyal konut proje alanlarından birine dönüşmüştür. Her ne kadar konutlar özel mülk olarak satılmış olsa da, Cumhuriyet yönetiminin modern kentli yaşam ideasının devlet eliyle örneklendiği Levent’le birlikte iki büyük projeden biri olmuştur.

Ataköy’ün güneyinde sahil şeridi boyunca uzanan alan, geçmişte baruthaneyle ilişkili çok sayıda endüstri yapısının ve iskelelerin bulunduğu bir akstur (Şekil 9). Ataköy projesi geliştirilirken o dönemde bulunan bazı tarihi yapılar korunmuş, boşluk alanlarda da sahil düzenlemesi, motel vb. halkın kıyı ve denizden yararlanmasına olanak sağlayacak projeler geliştirilmiş, bir kısmı da uygulanmıştır. Ancak geçtiğimiz on yıl içinde aslında baruthane yapıları nedeniyle tümüyle tescilli olan bu geniş alanda tescil baruthane yapı sınırlarına çekilerek, diğer kısım yapılaşmaya açılmış ve hızla çok katlı otel, ofis, konut vb. lüks yapılar yükselmeye başlamıştır. Ataköy’ün doğusunda Osmanlı döneminde 20. yüzyıl başında askeri kışla (Reşadiye Süvari Kışlası) olarak geliştirilen yapı topluluğu ise, Cumhuriyet döneminde modern bir ruh hastalıkları hastanesine çevrilmiş, geniş yeşil alanıyla bütünleşmiş işleviyle yine “kamusal/devlete ait” karakterini sürdürmüştür (Aydın, 2017: 82-87) (Şekil 10a). Geçtiğimiz yıl bu alanda bir şehir hastanesinin inşa edilmesi ve yeşil alanın konut-otel dahil büyük bir yapılaşmaya açılması gündeme gelmiştir. Dolayısıyla Veliefendi’nin sahil hattı gibi burada da, Ataköy sahil şeridinde de hem kentsel bir açık alanın yok edilmesi hem de kamusal karakterin sonlandırılması söz konusudur.

4 numaralı alt bölge Bakırköy tarihi yerleşiminin kuzeyinden başlayarak E-5 karayoluna uzanan kesimdir. Aslında 20. yüzyıl başında bu bölgede kuzey sınırı oluşturan İncirli çiftliğine giden yol boyunca yer yer bağlar ve tarım arazileriyle birlikte büyük parsel içinde ahşap köşkların de bulunduğu bilinmektedir (Şekil 5, 6). Ancak 1950’li yıllarla birlikte yoğun iç göç alan Bakırköy, bir yandan hızlı apartman yapılaşmasıyla tarihi merkezindeki nitelikli ahşap ve kârgir konaklarını yitirirken, bir yandan da kuzey hattında belediyenin imar düzenlemesiyle düzgün ızgara planlı yollar üzerinde dikdörtgen parselleme ile kooperatif ve müteahhitler tarafından geliştirilen apartmanlaşmayla kırsal

Şekil 8. 1935-1940 tarihli Bakırköy ve Yeşilköy haritası (İBB Atatürk Kıtıplığı).

karakterini yitirmeye başlamıştır. 1950’li yıllarda yarı kârgir iki, üç katlı bahçeli konutlar tarihi yerleşimin sınırında inşa edilmeye başlanmıştır. 1960-70’li yıllarda ise yapıyı sokak cephesinde 5 m, yarıdan 3 m geri çeken imar düzeni, E-5 Karayoluna kadar apartman yapılaşmasının esasını oluşturmuştur. Bu imar planı aralarda tek tük de olsa ağaçların gelişimine izin verdiğinden belediye imarıyla geliştirilen bu düzen, Ataköy gibi geniş ve kamusal yeşil alanlar sunmasa da, yine de Fındıkzade, Şehremini, Cerrahpaşa gibi bitişik nizamda ve görünür yeşili olmayan apartman yapılaşmalarına göre daha ferah daha yeşil bir kentsel mekânlaşma oluşturmuştur. Mahalle aralarında yer yer de park alanları bırakılmıştır.

4 numaralı alanın ilginç bir kesimini Osmanlıye semti oluşturur. Yukarıda belirtildiği gibi aslında Osmanlı’nın son yıllarında yurtdışından gelen göçmenler için köy olarak kurulan bu yerleşim, bölgenin genelinden farklı olarak organik bir sokak dokusuna sahiptir, ancak bu semtte

Şekil 9. Baruthane-i Âmire ve çevresinin 1909 ve 2017 haritaları üzerinden karşılaştırılması.

camii dışında günümüze ulaşmış tarihi bir yapı yoktur (Şekil 10b). 1950-60'lı yıllarda kireç ve taş ocakları ile çimento fabrikasının çeperinde gecekondu bölgesi gibi niteliksiz gelişen bu alan, sonrasında da düzgün olmayan parsel biçimlenişlerini sürdüren yap-sat anlayışıyla inşa edilen apartmanlarıyla Bakırköy'ün tabiri caizse en "plansız" alanı olmayı sürdürmüştür (Aydın, 2017: 89-92). 4 numaralı bölge günümüzde şahıs mülkiyetinde konut karakterini sürdürmekte, ancak son yıllarda deprem riski nedeniyle pek çok yapı yıkılarak yenilenmektedir. 1950-60'lı yılların nispeten mimar elinden çıkmış, özenli 2-3 katlı yapıları bölgenin imarına bağlı olarak 5 katlı yapılara dönüşürken, alanın esasını oluşturan 1970-80'li yılların 5 katlı apartmanları ise imarda Kadıköy yakasında olduğu gibi kat artırımını olmadığından yine 5 katlı olarak yenilenmektedir. Kuşkusuz aralarda kaçak katlı ya da taban alanı imara uymayan yapılaşmalar da söz konusudur ve bu durum bölgenin kısmi yeşil dokusunu önemli ölçüde bozmaktadır.

Değerlendirme

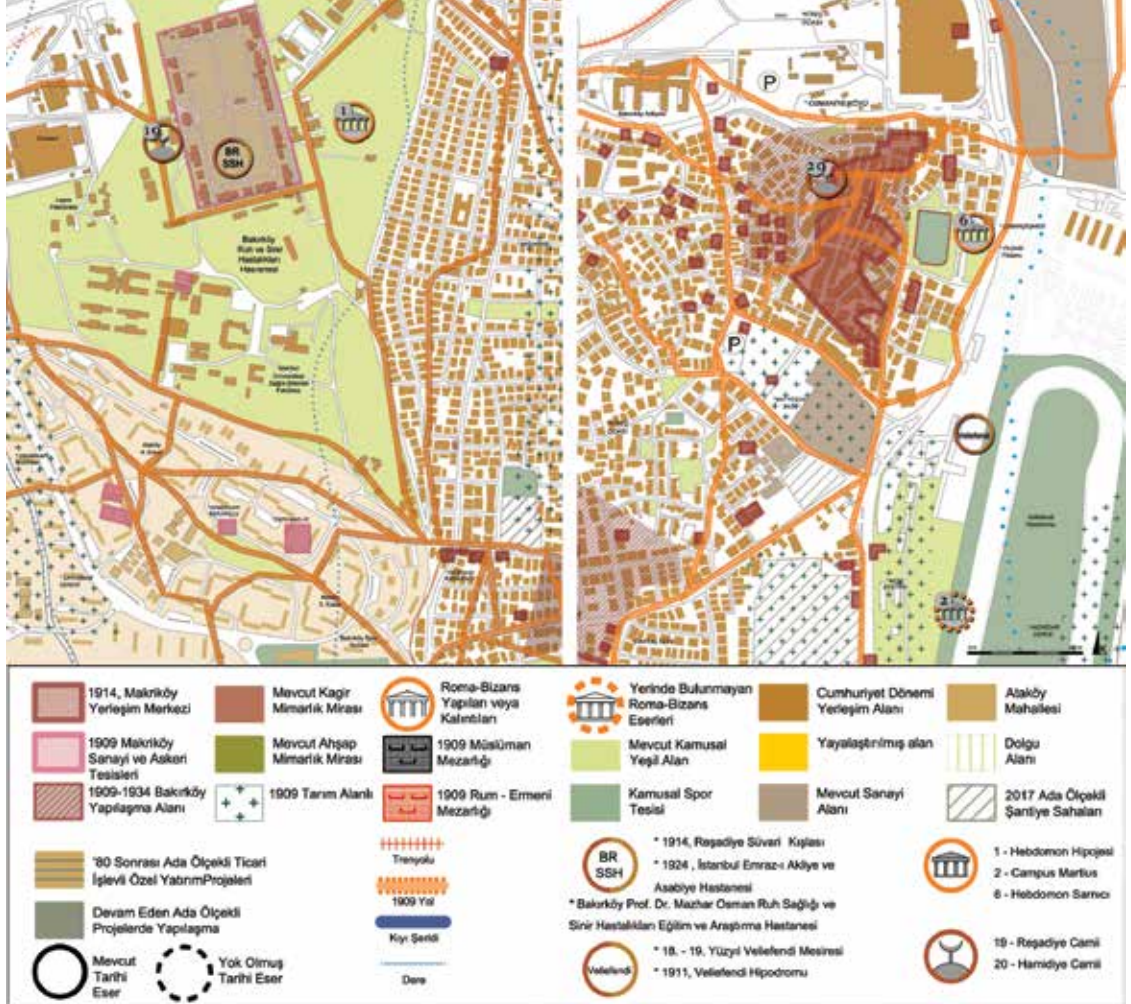
Günümüzde Bakırköy yerleşimi uzun ve köklü geçmişini ortaya koyan, bir bakışta semte gele-

cek bir yabancıya etkileneceği tarihsel bir görünüm sunmamaktadır. Ancak bir yandan çeşitli arkeolojik kazılarla açığa çıkan Roma/Bizans kültürü, bir yandan Osmanlı çağdaşlaşmasının göstergesi sanayi tesisleri ve *Art Nouveau* köşkleri, öte yanda Cumhuriyet modernitesinin en büyük sembolü olan konut yapılaşmalarıyla çok katmanlı zengin bir geçmişi aslında bünyesinde barındırmaktadır. Tarihi yerleşimi çevreleyen geniş alanların çoğunun bir şekilde Bizans'tan Osmanlı'ya hep "devlete ait" alanlar olarak mülkiyetini sürdürmesi ve Cumhuriyet döneminde de bu alanların çoğunlukla "kamusal" kullanıma açılmış olması ilginç bir durumu ortaya koymaktadır. Üzücü olan günümüzün neoliberal kent politikaları çerçevesinde bu alanların önemli bir kısmının (Ataköy sahil şeridi, eski Sümerbank arazisi, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıklar Hastanesi çevresi) artık herkesin giremeyeceği özel güvenli şahıs mülkü yapılaşmalara dönüştürülerek 2000 yıllık kamu mülkiyeti sürekliliğini yitirmesidir. ■

Deniz Aydın, Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı

Zeynep Eres, Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi

Şekil 10.
a) Reşadiye Süvari Kışlası ve çevresinin 1909-1934 ve 2017 haritaları üzerinden karşılaştırılması;
b) Osmaniyeye yerleşiminin 1909-1934 ve 2017 haritaları üzerinden karşılaştırılması.

Notlar

1. Bu makale, Deniz Aydın tarafından Doç. Dr. Zeynep Eres'in danışmanlığında İTÜ Restorasyon Programında hazırlanan "Bakırköy'ün Kültür Varlıklarının Saptanması, Toplumuna Sunum ve Koruma Projesi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır (Aydın, 2017).
2. Harita yapımına 1909'da başlandığı için bu çalışmada söz konusu harita "1909 Haritası" olarak anılmıştır.

Kaynaklar

- Akın, N. vd (2002), "20. Yüzyıl Endüstri Mirasının Korunmasına Bir Örnek: Bakırköy İspirtohane Binası", *Arredamento Mimarlık*, S. 5, s. 110-116
- Ar, B. (2006), "İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam", İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Aydın, D. (2017), "Bakırköy'ün Kültür Varlıklarının Saptanması, Toplumuna Sunum ve Koruma Projesi", İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Çoruhlu, T. (1994), "Reşadiye Kışlası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, c. 6, s. 318
- Doğaner, S. (2012), "Bakırköy'ün Mekânsal ve Tarihsel Gelişimi", *Tarih ve Uygarlık - İstanbul Dergisi*, Doğu Kitabevi, Sayı 1-2, S. 213-234
- Erez, S. (2009), *Ayamama'dan Zuhuratbaba'ya Bakırköy*, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- Köksal, T.G. (2005), "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi
- Thibaut, J.-B. (1922), *L'Hebdomon de Constantinople : Nouvel Examen topographique*, Volume 21, 31-44, Échos d'Orient, Paris
- Tuna, T. (2000), "Hebdomon'dan Bakırköy'e", Bakırköy Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul
- Tuna, T. (2015), *Bir Zamanlar Bakırköy*, E Yayınları, İstanbul
- Ülkekel, C. (1998), *Türk Haritacılık Tarihi*, Dönence, İstanbul
- Yavuz, Y. (1980), "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar Kemalettin Bey", İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA 1: "Makriköy kasabasının Kartaltepe, Zeytinlik, Cevizlik, Sakızağacı ve Yeni Mahalle namlarıyla beş mahalleye tefriki", H-15-01-1329 [1913], İ. DH./1486/13
- BOA 2: "Hastane hamam ve acezehane gibi Darülaceze binaları inşaatının tamamlanabilmesi için Makriköyü taş ocaklarından temin edilemeyen taşların Triyeste ve Marsilya taşlarından imli hususunda gereğinin yapılması", H-18-02-1311 [893], DH.MKT./124/4
- BOA 3: "Darülaceze ebniyesi için gerekli taşın Makriköy taş ocaklarından temin edilmesi", H-28-02-1311 [1893], A.)MKT.MHM./703/5
- BOA 4: "Babiali dahilinde inşa olunacak kütüphanede kullanılacak Makriköy taşının emniyet ve itimadı şayan olan Salih ve Hüseyin ustaların ocaklarından temin edilmesi", H-26-06-1311 [1894], DH.MKT./192/40
- BOA 5: "Makriköy (Bakırköy)'de iskan olunan muhacirler için teşkil olunan köye verilecek isim hakkında", H-18-11-1319 [1902], A.)MKT.MHM./517/19
- BOA 6: "Makriköy'ünde (Bakırköy) Çobançeşme civarındaki boş arazide iskan edilen muhacirlerin teşkil ettiği karyenin Osmanîye adıyla adlandırılması", H-17-12-1319 [1902], DH.MKT./458/6
- BOA 7: "Makriköy'ündeki İslam, Rum ve Ermeni kabristanlarına emvat (ölü) defininin men edilerek kabristanın cihet-i şimaliyesinde (kuzey) kireç ocakları denilen mahallerde tesisi münasip olacağı dermeyan kılınmasına nazaran iktizasını ifası", (Dahiliye; 157329), H-11-05-1321 [1903], BEO/2133/159905
- BOA 8: "Makriköy'ünde Bağlar mevkiinde yirmi beş dönüm bağın mahalle şekline ifrağı hakkında", H-05-11-1315 [1898], Y...A...RES./92/7

- BOA 9: "Makriköy'ünde Aksu mevkiinde Sergiz Taşçıyan Efendi'nin mutasarrıf olduğu tarlanın mahalle şekline ifrağı hakkında", H-18-11-1315 [1898], Y...A...RES./92/28
- BOA 10: "Ahmed Hulusi Efendi'nin Makriköy kazasında Çoban Çeşmesi mevkiinde mutasarrıf olduğu bağa mesken inşa etmesine müsaade edilmesi", H-1-02-1324 [1906], DH.MKT./1062/24
- BOA 11: "Makriköy sınırı dışındaki tarlanın parsellenerek sahiplerinin satmasına izin verilmesi talebi", (1326L-03), H-22-10-1326 [1908], İ..DFE./22/27
- BOA 12: "Makriköy'de Veliefendi sahrası cihetinde olup mutasarrıflarınca, ifraz edilerek satılması için ruhsat verilmesi istenen tarlanın daha önce düzenlenen haritasına göre ifrazının yapılarak satılması Ticaret ve Nafia Nezareti Muhasebe Kalemi Mümevizisi Aziz Mahmud Efendi'nin tasarrufundaki bağa ev inşası için müsaade edildiğinin Şehremaneti'ne bildirilmesi", H-11-11-1326 [1908], DH.MKT./2674/18
- BOA 13: "Apostol'un Makriköy'deki bostanının satışı hakkında" (Dahiliye), H-29-01-1323 [1905], BEO/2544/190788
- BOA 14: "Makriköy merasında iki parça arazi üzerine mektep inşa edilerek tapusunun verilmesi talebi", (1327C-04), H-16-06-1327 [1909], İ..DFE./23/4
- BOA 15: "Makriköy'de şimendüfer hattı civarında Çukurtepe mevkiinde Apostolaki Veviridis'in mutasarrıf olduğu arazi-i mevkufeden olan tarladan yollar, mektep ve karakolhane için lazım gelen mahaller ifraz olunduktan sonra kalan kısmına mukataa-i zemin tahsis olunarak ebniye inşasına ruhsat itası", (Evkaf, Maliye, Maarif), H-20-06-1331 [1915], BEO/4177/313211
- BOA 16: "Makriköy'ünde Zeytinluk Mahallesinde Musevi Cemaatı'na mahsus bir mektep inşası", (Evkaf, Adliye, Maarif, Dahiliye, İD/91), H-15-02-1333 [1915], BEO/4329/324664
- BOA 17: "Bakırköy kazasında Fransız mezarlığı kurulması", R-23-04-1335 [1919], HR.HMŞ.İŞO./1/43

Bakırköy in the beginning of the 20th Century: Tracing the Past from Historical Maps

Bakırköy is one of the town centres of Istanbul. In its own social ways, the urban culture of the settlement differs from the other districts of the city. Bakırköy seems, to have a multi-layered historical background. Since the late Roman Era, a suburb of the capital of Byzantine and Ottoman Empires had its ups and downs and thrived its own urban identity. In the 19th century Armenian, Greek and Muslim citizens created a characteristic Ottoman town culture, whose remains could still be seen today. On the other hand, especially after the 1980's, with the new urban regulations industrial and recreational open spaces are in great transformation. Those areas, which were mostly in public property, first has been rented to private investors and then been sold. Although Bakırköy's cultural heritage and urban identity have a long history and a rich content, they face the threat of destruction in today's urbanization process. Cultural assets that are losing users and visitors day by day will disappear if they are not conserved. Although the coastline of Bakırköy has been declared as a "culture and tourism area" after the moving of industrial buildings, there appeared several block-sized luxury projects. In this paper the settlement pattern of Bakırköy in a map from 1909 and the present day situation will be compared and the radical changes in the town will be discussed.

Bakırköy'ün Endüstri Mirasının Değerlendirilmesi

Füsun Seçer Kariptaş - Ceyda Güney

Giriş

Günümüzde Bakırköy İstanbul'un en kalabalık ilçelerinden biri olma özelliği göstermektedir. İlçe konumu itibarıyla özellikle deniz, hava, kara ve demiryolu ulaşım imkânlarına sahiptir. Bu durum bölgeyi tarihi boyunca, konut ve sosyal yaşam, ticaret ve endüstri alanlarındaki yapılaşma açısından ilgi çekici hale getirmiştir. Son yıllarda Bakırköy ilçesinin ağırlıklı olarak konut bölgesi olarak algılanmasına karşın, tarihine bakıldığında endüstri tesisleri için uygun ortamı sağlayan bir bölge olduğu görülmektedir. Bu konuda dönemin endüstri tesislerinin faaliyetini sürdürmesi için olmazsa olmazlardan biri olan su faktörünün bölgede bulunması en önemli etken olmuştur. Bunun dışında ilçenin uzun bir sahil şeridinin bulunması ve sur içi bölgeden uzak olması gibi etkenler de Bakırköy'ü zamanla endüstri tesislerinin kurulması için uygun hale getirmiştir. Zeytinburnu, Bakırköy, Küçükçekmece hattında, yaklaşık XX. yüzyılın sonlarına kadar faaliyetini sürdüren birçok endüstri tesisi olduğu bilinmektedir. Bu tesislerden günümüzde işlevini kaybetmesine rağmen, restorasyon çalışmaları sonucunda yeni bir işlev ile ayakta kalanları da bulunmaktadır. Bugün ilçede yeniden işlevlendirilerek hayat bulmaya çalışan tarihi endüstri yapılarının incelenmesi sonucunda endüstri mirası açısından ilçenin çok bilinmeyen bir yüzünün ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Bakırköy'ün Tarihi

Bakırköy'ün tarihi ile ilgili en eski bilgiler Roma dönemine kadar gitmektedir. Bugün Bakırköy olarak bildiğimiz yerleşimin ismi o dönemde Hebdomon, Latince'de ise Septimum olarak geçmekte ve her ikisi de "yedi" anlamına gelmektedir (Belge, 1993). Bizans döneminde yerleşim yol üstü konaklama için uygun olduğundan bu bölgede görkemli saraylar, kiliseler ve bahçeler yapılmıştır. Bu döneme ait bilinen en önemli saraylar, Megnaura ve Jucundianae yazlık saraylarıdır. Yat limanının yanındaki burunda yer aldığı tahmin edilen Megnaura sarayının arazisine günümüzde bir alışveriş merkezi ve hastane inşa edilmiştir. Diğer bir yazlık saray olan Jucundianae sarayının da Sakızağacı ve Yenimahalle arasında yer aldığı düşünülmektedir (Köksal, 2005).

Bizans'ın son yıllarında ise bölgenin adı Makro Hori (Uzunköy) olarak anılmıştır. Eski önemini yitiren "Makro Hori" Osmanlıların eline geçmesi ile "Makriköy" adını almıştır. Zamanla Müslüman halk "Makriköy" adını "Bakırköy" olarak telaffuz etmeye başlamıştır (Belge, 1993). Osmanlıların Bakırköy'e yoğun olarak yerleşmesi XVII. yüzyılın ortalarına rastlar. Bakırköy'ün bir yerleşim yeri olarak öne çıkmasını sağlayan etmen, II. Mahmud'un Ataköy'de bir baruthane yaptırması olmuştur. II. Abdülhamit döneminde Bakırköy daha da önem kazanmıştır. Bunda padişah yakınları ile vezirlerin Bakırköy ve çevresinde saraylar, konaklar ve köşkler yaptırmalarının etkisi büyük olmuştur. Böylece Bakırköy'de hayat renklenmiş ve canlanmıştır.

1925 yılında İstanbul'da yer adları Türkçeleştirilirken Bakırköy adı resmi hale getirilmiştir. 1950 yılında Bakırköy hâlâ nüfusu yirmi bini bulmayan, küçük, kendi halinde bir bölge olmasına rağmen bundan sonraki yıllarda hızla büyümüştür. Bakırköy'ün büyük bir bölümü İstanbul'un her yerinde olduğu gibi hızla apartmanlaşmaya başlamış, bir bölümünde gecekondulaşma görülmüştür. Ancak Bakırköy tarihin her evresinde önemli yapıtların yer aldığı bir yerleşim yeri olma özelliği taşımaya devam etmiştir.

Bakırköy'ün Endüstri Mirası

Bakırköy yüzyıllar boyunca konumu dolayısıyla sayfiye bölgesi olarak tercih edilmiş, ancak bunun yanı sıra kent merkezinden ve özellikle sur içi bölgesinden uzak olması dolayısıyla da endüstri yapılarının konumlandığı bir bölge olmuştur. Hatta bazı dönemlerde plaj ve endüstri tesisleri yan yana konumlanmıştır (*Resim 1*).

Dünyanın her yerinde endüstri yapılarının kurulması açısından en önemli konulardan biri de su faktörüdür. Bu yapılar için genellikle deniz ya da dere kenarları tercih edilir. İstanbul'da özellikle Boğaz ve Haliç kıyılarında endüstri yapılarının yerleşimi olması da bu nedenden kaynaklanmaktadır. Fabrikaların etrafında işlenebilir topraklara sahip olması, korunaklı bir bölgede olması da aranan özelliklerdendir. Dolmabahçe Sarayı'na hizmet eden Dolmabahçe Gazhanesi örneğinde olduğu gibi yapının hizmet edeceği bölgeye yakınlığı da endüstri tesisi inşa edilirken tercih nedenidir. Son olarak demiryolu bağlantısının

bulunması da önem taşımaktadır (Köksal ve Ahunbay, 2006). Belirtilen bu faktörler, Bakırköy'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında endüstri yapıları tarafından tercih edilmesinin en önemli sebepleridir.

Bizans döneminde imparatorluğun önemli deniz limanlarından birini oluşturan ilçede, Osmanlı döneminde de su ve deniz yolu ulaşımının bağlantılı olması sebebiyle sanayileşme alanında İstanbul'un en önemli iki tesisi, Baruthane-i Âmire ya da diğer adıyla İstanbul Baruthanesi ve Basmahane ya da diğer adıyla Bakırköy Bez Fabrikası kurulmuştur (Resim 2). Konumu sebebiyle farklı tür ve amaçta üretim yapan bu sanayi tesisleri Türkiye'nin endüstri mirasını oluşturan yapılar- dan ikisini barındırmaktadır.

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk barut imalatı yerleşim merkezi içinde kalan bölgelerde kurulduğundan dolayı yaşanan kazalar, patlamalar olmuş ve bunun sonucunda çevreye büyük zarar verildiği görülmüştür. Özellikle Şehremini Baruthanesi 1698 yılında gerçekleşen patlamada harap olmuş ve ardından İstanbul'da barut üretiminin kentin dışına taşınmasına karar verilmiş ve bugün Ataköy sınırları içinde kalan Baruthane inşa edilmiştir. Şehremini Baruthanesinde çıkan yangın sebebiyle yeni baruthanenin burada kurulması, konumu itibarıyla dereden su ihtiyacının karşılanabilmesi ve deniz ulaşımı ile gerekli malzeme ve teçhizatın sağlanabilmesi adına kolaylık sağlamıştır.

Askeri konumu açısından baktığımızda, herhangi bir saldırı ve isyan durumunda müdahale gerektiğinde, gerekli askeri desteğin sağlanabilmesi ve ilgili sınırlara aktarılabilmesi için demiryolu inşa edilmesi planlanmış ve duraklarından biri de Bakırköy olarak düşünülmüştür. Bu durum bölgenin sanayi alanında da gelişim göstermesine olanak tanımış ve Basmahane'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Zaman içerisinde tesisin idaresi farklı kurum ve kuruluşlarca devam ettirilmiş olsa da ordunun bez-kumaş ihtiyacı buradan sağlanmaya başlamıştır. Daha sonra Sümerbank'ın devralması ile hem sivil hem de özel dokuma üretimi yapan tesis, uzun süre üretime ve çalışmaya devam etmiştir.

Bakırköy'deki Cumhuriyet sonrası kurulan sanayi tesislerinden bir diğeri günümüzde varlığını sürdürmeyen Unilever Margarin Fabrikası'dır. Yapı 1986 yılında taşınmış, üretim durdurulmuş ve arazinin yalnızca sanayi dışı kullanımına karar verilerek, üzerine Carousel Alışveriş Merkezi inşa edilmiştir. Bu önemli ve büyük endüstri yapıları haricinde günümüze kadar ulaşmayı başaramayan ve çok fazla izi kalmamış sanayi tesislerinin varlığı, eski haritalarda görülmektedir. Bu haritalarda görülen ve Osmaniye'de bulunan Aksu İplik Fabrikası'ndan geriye bir şey kalmamış, yerine lüks

Resim 1. Ataköy Plajı ve Baruthane (eskibakirkoy.com).

Resim 2. Bakırköy endüstri mirası örnekleri.

konut ve alışveriş merkezi inşaatına başlanılmıştır. Bakırköy'de bir asit fabrikası olduğu bilinmesine rağmen, bu tesis hakkında gerekli bilgiye ulaşılamamıştır. Fabrikanın 1970'lerde Ataköy 5. kısım yapımı esnasında kaldırıldığı tahmin edilmektedir.

Bunların yanı sıra bölgenin endüstri tesisleri için avantajlı görülmeyen bir özelliği de bulunmaktadır. Bakırköy'ün endüstri yapılarının konumlandırılmasında en büyük dezavantajı hizmet edeceği bölgeye olan mesafesinin fazla olmasıdır. Yıllarca Bakırköy İstanbul'un birçok bölgesine uzak olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle burada kurulan endüstri yapılarının içerisinde lojmanları, sosyal alanları gibi ihtiyaç için gereken başka mekânlar da yer almıştır. Ancak bazen bu durum avantaja da dönüşmüştür. Baruthane, İspirtohane gibi tehlikeli maddelerin yapımını sağlayan endüstri binalarının kent merkezinden uzak yerlere kurulması ile yaşanabilecek kazaların ve patlamaların önüne geçileceği düşünülmüştür. Bu nedenle Bakırköy ve çevresi bu gibi endüstri tesisleri için uygun ortam sağlayan bir bölge olmuştur.

Bakırköy'ün Endüstri Mirasının Değerlendirilmesi
Bakırköy XX. yüzyılın sonlarına kadar korunabilmiş endüstri yapılarını barındıran bir yerleşim

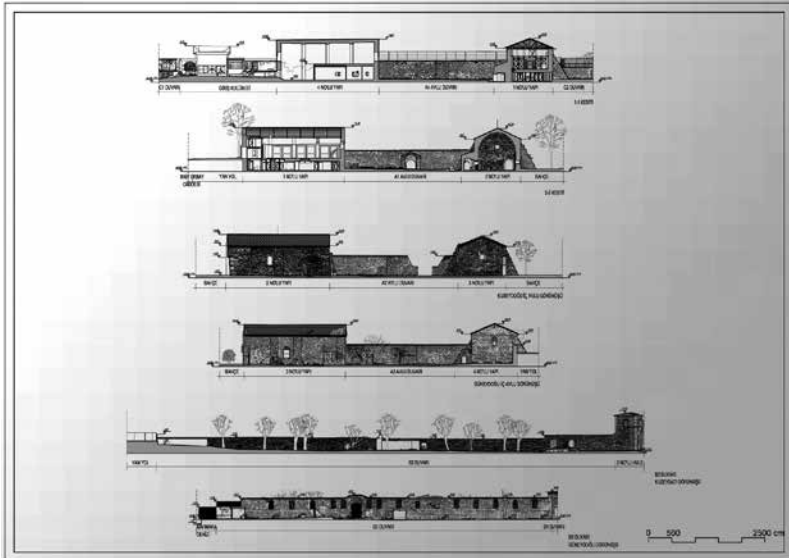
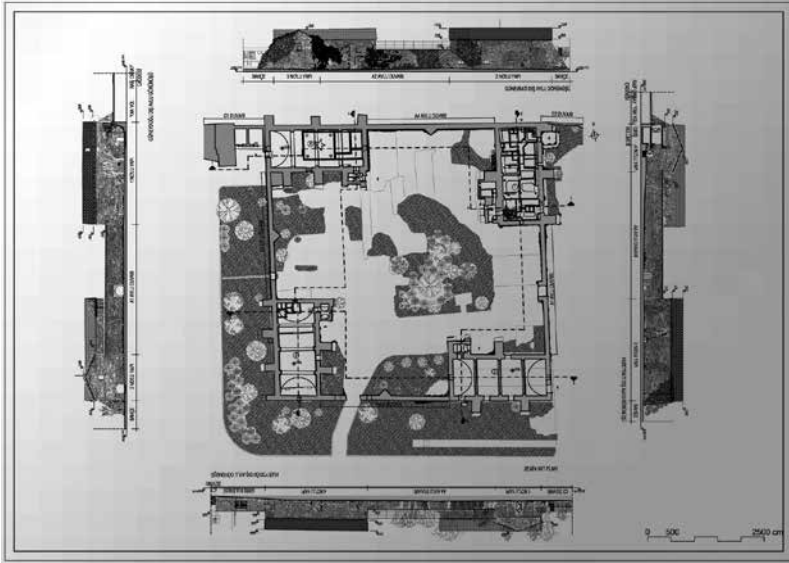
Resim 3. Baruthane, restorasyon öncesi (Haydar Karabey Arşivi).

Resim 4. Baruthane binaları (Mimos Mimarlık Arşivi).

Resim 5-6. Baruthane, rölöve ve kesitler (Mimos Mimarlık Arşivi).

bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu tesislerden günümüzde işlevini kaybetmesine rağmen, restorasyon çalışmaları sonucunda yeni bir işlev ile ayakta kalanları da bulunmaktadır. Bununla

birlikte tamamen yok olan endüstri mirası örnekleri de vardır.

Baruthane ve İspirtohane Binası

Baruthane Tarihi

Günümüzde Ataköy I. Kısımda yer alan Baruthane binası, 1701 yılında hizmet vermeye başlamış ve tarihimizde silah sanayiinin en önemli yapılarından birini oluşturmuştur. XVIII. yüzyılın ilk yıllarında Bakırköy ile Kazlıçeşme arasında, İskender Çelebi Bahçesi olarak bilinen alanda konumlanmıştır (Köksal, 2005). Bakırköy Baruthanesi diğer adıyla Baruthane-i Âmire olarak da anılan bu yapı kompleksinden, arşiv belgelerinde “İstanbul Baruthanesi” olarak bahsedilmektedir. Yapı, İspirtohane binası ve limanı ile birlikte bölgenin dönemin en önemli organize sanayi bölgesi olmasına da katkı sağlamıştır (Doğaner, 2012).

Şhremini Baruthanesinde çıkan yangın sonucunda yeni yer arayışına geçilmiş ve yeni kurulacak tesisin kent merkezinin dışında olması tercih edilmiştir. Bu dönemde Kâğıthane ve Bakırköy yeni bir baruthanenin kurulması için en uygun iki bölge olarak belirlenmiştir. Kâğıthane bölgesi dönemin eğlence merkezi olarak halkın dinlenme ve eğlenme alanı olan bir lokasyon olması sebebiyle o zamanki adıyla Makriköy’de yeni bir baruthane kurulmasına karar verilmiştir (Doğaner, 2012).

Günümüzde Fransızların inşa ettikleri baruthaneye ait binalardan birkaçı ayakta kalabilmiştir. Belirli dönemlerde çıkan yangın ve patlamalar sonucunda binalarda yıkımlar olmuş ama her seferinde yeniden onarımı sağlanmıştır (Resim 3).

XIX. yüzyıl ikinci evresinde Avrupa’da barut üretiminde yeni yöntemler geliştirilmiştir. Geleneksel üretimin aksine, dumansız barut üretmek için çalışmalara başlanmıştır. Patlama sonrasında onarılan ve yeni düzenlemeler yapılmış olan baruthane yerine yeni yer arayışlarına girilmiş ancak eski baruthane de yeni üretime devam edilmesinde karar kılınmıştır. Özellikle I. Dünya savaşı ile artan talebe karşılık geleneksel yöntemlerin yetersiz kalması da yeni tip barutlara olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur (Resim 4) (Eken, 1950).

Baruthane tesislerinde üretim birçok birimde örgütlenmiştir. Duvarlar ve gözetleme kuleleri ile giriş ve çıkışların denetlendiği arazi içinde kalhane, sergihane, perdahthane, mahzen gibi imalat bölümlerine ek olarak cami, hamam, ahır, iskele gibi yan bölümler de kurulmuştur (Resim 5, 6).

Bu birimler sürekli yeni ihtiyaçlara göre geliştirilmiştir. Kalhane, hammaddenin işlendiği yerdir ve baruthanede de barut, güherçile ve kükürt kalhaneleri olduğu bilinmektedir. Baruthanede kalhaneler temel üretim birimidir. Sergihane barutun kurutulduğu ve perdahthane de barutun parlatılıp şekil verildiği alanlardır (Gölen, 2006).

Baruthaneye ayrıca makine atölyeleri, marangozhane ve tersane gibi sanayi yapıları eklenerek, tesisler genişlemiştir. Ayrıca Baruthane etrafında karakollar da inşa edilmiştir. Dadyan ailesi baruthane tesislerinin gelişiminde önemli görevler almıştır. Bu dönemde Baruthanenin çevresindeki Ayama ve Siyavuşpaşa dereleri etrafında bulunan arazilerin de Dadyan ailesine verildiği söylenmektedir.

Baruthanede 1 numaralı cephanelik yapısının olduğu yerde günümüzde Yunus Emre Kültür Merkezi, 2 numaralı cephaneliğin olduğu yerde ise ulaşılan tüm kaynaklarda 1917'de inşa edildiği belirtilen İspirtohane binası olduğu görülmektedir. Sahil bölgesinde yer alan ve günümüzde boş ve harap durumda bulunan yapılar baruthanenin diğer binalarıdır. 1792 yılında baruthanenin sahil tarafında, III. Selim bir seyir ve dinlenme kasrı yaptırmıştır (Aydın, 2017). Padişah baruthanenin geniş arazisini bu kasrın üst katından inceleyerek gelişmeleri takip etmiştir. Deniz kıyısında bulunan Hünkâr Köşkü aynı zamanda bir dinlenme mekânı olmuştur (Resim 7, 8).

İspirtohane Binası Tarihi

“İspirtohane” olarak adlandırılan ülkenin ilk ispirto fabrikasının yapım tarihinin, yapının avlu kapısında yer alan “İspirto Fabrikası 21/2/33” ibaresinde yer aldığı tahmin edilmektedir (Resim 9). Baruthane-i Âmire içinde yer alan yapı, ülkenin barut ihtiyacını karşılamak üzere, savaş yıllarının yiyecek sıkıntısına rağmen, nişastalı maddelerin işlenmesiyle, ispirto üretimini gerçekleştirmiştir (Akın vd, 2002).

Geleneksel kara barut üretiminde kullanılan güherçilenin sağlanmasındaki zorluklar ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrası artan barut ihtiyacı, XX. yüzyılın başında dumansız barut üretimini daha önemli hale getirmiştir. Dumansız barutu yıkamakta kullanılan ispirtonun temin edilmesi için tesisin içerisine bir ispirtohane binası inşa edilmiştir.

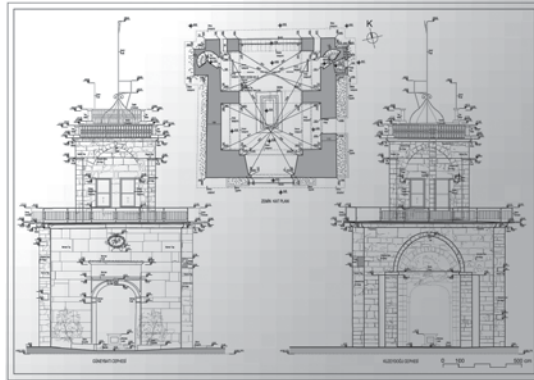
Osmanlı İmparatorluğu süresince üretime ve faaliyete devam eden Baruthane ve İspirtohane tesislerinin yönetimi önce Tophane-i Âmire'ye verilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise öncelikle Askeri Fabrikalar İdaresine, daha sonrasında ise Makina Kimya Endüstrisine devredilmiştir (Kütükoğlu, 1992). 1958-1959 yılları arasında ise Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın mülkiyetine geçerek, Ataköy toplu konutları olarak kullanılan arazi alanı içerisinde yer almıştır.

Baruthane ve İspirtohanenin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi

Baruthane ve İspirtohane binaları günümüzde iki farklı işlevde kullanılan yapılardır. Baruthane binasının 1992 yılında Mimar Haydar Karabey

önderliğinde restorasyon çalışması yapılmış ve günümüz adıyla Ataköy Yunus Emre Kültür Merkezi olarak 1993 yılı itibarıyla faaliyete geçirilmiştir (Resim 10-13). 4800 m²'lik kapalı kullanım alanına sahip yapı, 250 kişilik bir sinema salonu 400 kişilik gösteri ve konser salonu, yönetim ofisleri, kafe-bar ile dükkân ve sosyal alanları içeren birimlerden oluşmaktadır.

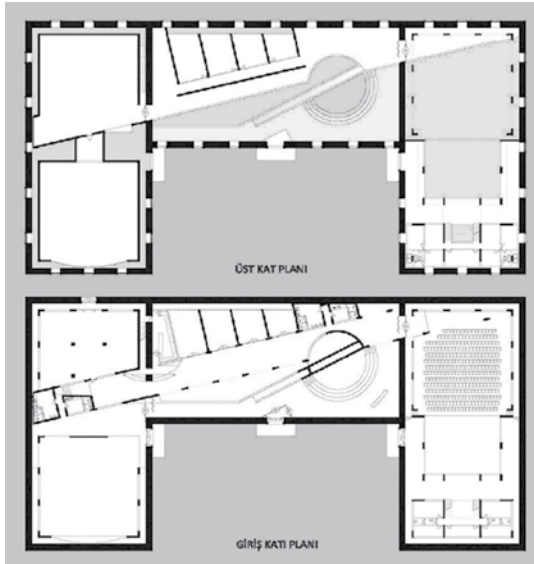
Genel anlamıyla yeniden işlevlendirme projelerinde amaç yapının var olan tarihi dokusunu bozmadan, günümüze uyarlamaktır. XX. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'de uygulanmaya başlayan yöntemin ilk örneklerinden biri olan Baruthane-i Âmire'nin yeniden işlevlendirilerek Yunus Emre Kültür Merkezi'ne dönüşmesi projesi, var olan endüstri mirasının korunması adına yapılmış bir çalışmadır. Ancak yapının proje grubu tarafından amaçlanan ve projelendirilen düzenlemeden farklı bir uygulama ile değişime uğradığı görülmektedir. Yeniden işlevlendirme

Resim 7-8. Hünkâr Köşkü girişi ve röhlöve çizimleri (Mimos Mimarlık Arşivi).

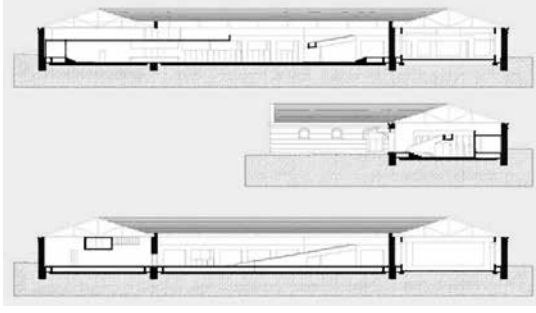

Resim 9. İspirtohane (Akın, 2002).

Resim 10. Yunus Emre Kültür Merkezi, kat planları (Haydar Karabey projesi).

Resim 11. Yunus Emre Kültür Merkezi, kesitler (Haydar Karabey projesi).

Resim 12-13. Yunus Emre Kültür Merkezi, iç mekân (Haydar Karabey projesinden).

sırasında yapının mevcut formu bozulmamaya çalışılmıştır. Hazırlanacak olan yeni strüktür ile de eski yapının birbirine müdahalesi olmadan, yeni işlevler için mekânlar tasarlanması planlanmıştır. Bu durum aslında yeniden işlevlendirmede öncelikli olarak eskiye sadık kalınarak, eski ve yeni arasındaki farkın okunabilirliğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Tasarlanan projede zeminde ve çatıda uygulanan farklı teknikler yardımıyla birbirinden bağımsız çalışabilen iki strüktür oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak projenin uygulama aşamasında, yapılan müdahale ve değişiklikler ile proje grubunun tasarladığından daha farklı bir yapı ortaya konulmuş olduğu söylenmektedir (Cengizkan, 2006). Sonuç olarak Baruthane binası Bakırköy Belediyesinin onarımı ile kültür

merkezi olarak tekrar kullanıma açılmış ve bugünkü halini almıştır (Bakırköy Belediyesi, 2008).

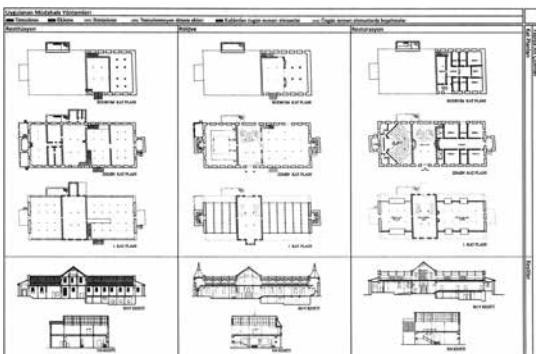
İspirtohane günümüzde yeniden işlevlendirilerek Bakırköy İspirtohane Konservatuvarı ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür. Yapının restorasyon çalışmaları İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinin oluşturduğu, Prof. Dr. Nur Akın önderliğindeki İspirtohane Proje Grubu tarafından yürütülmüştür (Resim 14, 15). Yapının mevcut durumu göz önünde bulundurularak, yapıya ait tüm mekânların çözümünde özgün özelliklerine sadık kalınmasına dikkat edilmiştir (Cengizkan, 2006). Tesis içerisinde yer alan ek binada ise cephede yarı şeffaf bir yüzey tercih edilerek tarihi yapıyı yansıtan bir cephe oluşturulması amaçlanmıştır. İspirtohane binası 1997 yılında 49 yıllığına Emlak Kredi Bankası'ndan Bakırköy Belediyesi'ne kiralanmıştır (Bakırköy Belediyesi, 2008). Rölöve, restitüsyon ve restorasyonunu projelerini hazırlayan öğretim üyelerinin, 2000 yılında sona eren çalışmaları ile yapı halen kültür merkezi ve müzik okulu olarak işlevine devam etmektedir (Resim 14) (Akın vd, 2002).

Bakırköy Baruthane tesisinden günümüze kadar ulaşan diğer kısımlar sahilde bulunan cephanelik yapıları, su kulesi, çeşme ve üzerinde II. Mahmut'un tuğrasının yer aldığı Hünkâr Köşkü'nün girişine ait bölümdür (Resim 16).

TOKİ'nin araziyi kiraladığı şirket buraya dördü 80 metre, üçü 40, 25 ve 19 metrelik, toplam 7 blok inşa etmeyi planlamıştır. Ancak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Bakırköy Belediyesi'ne bir yazı göndererek inşa faaliyetini durdurmuştur. İnşaat devam ettiği takdirde baruthane binalarının yanında çok yüksek ve silueti değiştiren bir görünüm ortaya çıkacaktır. Bunun yerine binaların geçmiş endüstrini anlatan, daha çok halkın kullanabileceği bir işlev ile tekrar kullanıma açılması uygun olacaktır.

Hünkâr Köşkü'nün yer almış olduğu parsel plan 1909 haritasında görülen halinden uzaklaşmıştır. Köşkün parsel planı Ayamama Deresi ve Zeytinlik Mahallesi arasında yayılan tesislerin arazisinden ayrılmıştır. Bu durum Roma-Bizans sarayı ve diğer sanayi tesislerinin de içinde yer aldığı arazinin ciddi bir kısmının imara açılmasına sebep olmuştur (Aydın, 2017). Günümüzde bu ek binaların yakın çevresinde, sahil silueti üzerinde ciddi bir etki yaratan konut projeleri başlanmıştır. Daha önce Ataköy sahil tesislerinin yer aldığı arazi başlanılmış olan projeler ile tamamen kamuya açık bir kullanımdan uzaklaştırılıp, özel mülk alanına dönüştürülmüştür. Özellikle konut projelerinin sahil şeridinde giderek artması, tarihi dokuyu olumsuz yönde etkilerken, yüzyıllar boyu yerleşim üzerinde büyük etkisi olan sahil şeridinin daralmasına sebep olmuştur.

Resim 14. İspirtohane restitüsyon-rölöve-restorasyon plan ve kesitleri (KTÜ Mimarlık Bülteni, H. E. Engin, H. Özen).

Basmahane (Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası)

İstanbul'un en eski fabrikalarından olan Basmahane, 1850 yılında Yenimahalle'de, tren yoluyla deniz kıyısı arasında kalan bölgede özerk olarak kurulmuştur. Basmahane (Bakırköy Pamuklu Sanayi Müessesesi) dönemin ikinci büyük sanayi tesisidir ve bölgede yer alan tekstil alanında faaliyet gösteren ilk tesis olma özelliğini taşımaktadır. Fabrika, Barutçubaşı Ohannes Dadyan tarafından kurulmuştur. Yenimahalle tren istasyonu ile deniz arasında yer alan tesisin kuruluşunda da deniz ulaşımına yakınlığı önem taşımıştır (Resim 17). 1860 yılında devlet idaresine geçen, sonraki yıllarda Basmahane-i Âmire adıyla kullanılan tesiste önceleri basma üretimi, devamında da bez üretimi yapılmaya başlanmıştır.

Osmanlı devletinin XIX. yüzyılda başlattığı sanayileşme hareketi çerçevesinde, dokuma endüstrisi özel bir yer taşımaktadır. Yeniden biçimlendirilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin elbise ve iç çamaşırı ihtiyacını karşılamak amacıyla iplik, yün ve çeşitli dokumaları üretecek fabrikalar kurulmaktaydı (Küçükerman, 1993). Bu projenin ilk ve önemli fabrikaları Eyüp'te bulunan Feshane ve İplikhane'dir. Daha sonra İslimiye Çuha Fabrikası, İzmit Çuha Fabrikası kurulmuştur. Basmahane 1867 yılında Harbiye Nezaret-i Levazımat-ı Askeriye dairesinin idaresinde ordu için bez üretimi gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Bakırköy ve Zeytinburnu çevresinin organize sanayi bölgesi olarak geliştirilmeye çalışılması amaçlanmıştır. Fabrika önce Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'na ve sonrasında 1932 yılında Sanayi Ofisi idaresine bağlanmıştır (Doğaner, 2012). 1933'de ise Sümerbank'ın devraldığı Basmahane, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası adıyla üretime devam etmiştir. Zaman içerisinde tesis, Sümerbank Fabrikası olarak Cumhuriyet döneminin önemli mimarlarında biri olan Sedad Hakkı Eldem tarafından yeniden tasarlanmış ve Türkiye'nin modern tekstil kuruluşlarından biri haline gelmiştir (URL 2).

1968-1980 yılları arasında fabrikada tezgâh sayıları artırılmış, yeni makine ve bölümler eklenmiştir. 1983 yılında Sümerbank Pamuklu İşletmeleri Rasyonalizasyon ve Modernizasyon Projesi kapsamında iplik makineleri çıkartılarak kapasitesi artırılmış; 1986 yılında hazır giyim tesisi üretime geçmiştir. Sonrasında da çeşitli dönemlerde üretim ve kapasiteyi artırmak adına yenileme ve düzenleme çalışmaları yapılan tesis, bir süre daha üretime devam etmiş, daha sonra fabrika arazisinin de özelleştirilmesi sonucu 2004 yılında kapatılmış ve satılmıştır.

Resim 15. İspirtohane Kültür Merkezi, restorasyon sonrası (tamsanat.net).

Resim 16. Baruthane'nin sahil kesiminde günümüze ulaşan yapılar (Mimos Mimarlık Arşivi).

Resim 17. Bez Fabrikası, Makriköy Haritası, 1909 (Aydın, 2017).

Resim 18. Sümerbank arazisi proje öncesi (sozcu.com).

Basmahane'nin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi

XIX. yüzyılda kurulan fabrikada günümüze kadar ulaşan herhangi bir donanım ve yapı bulunmamaktadır (Resim 18). Sadece Sümerbank'a ait olan, hipodrom tarafında yer alan birkaç yapı varlığını sürdürmektedir (Aydın, 2017). 2011 yılında fabrika arazisini satın alan şirket, arazinin turizm ve konut imarı olması sebebiyle tesisin yerine otel ve rezidans inşasına başlamıştır. 22 katlı ve on bloktan oluşan site, Bakırköy sahilinde Veliefendi Hipodromu'nun önünde konumlanmakta ve semtin silüetinde kötü bir görünüm oluşturmaktadır (Resim 19). Yapının inşaatı sırasında Bizans dönemine ait antik yapı kalıntıları ortaya çıkmış ve bu nedenle çalışma durdurulmuştur (Hürriyet, 9.5.2014). İnşaat devam ettiği takdirde Basmaha-

Resim 19. Sümerbank arazisi proje görünümü.

Resim 20. Bakırköy Tren Garı, eski görünüm (eskibakirkoy.com).

Resim 21. Tren Yolu İnşası, günümüz (Fotoğraf: Ceyda Güney).

ne tesisi ile hiç bağ kurmayan, endüstri mirasını yok sayan yeni bloklar yapılacaktır.

Bakırköy Tren İstasyonu

Avrupa'da buharlı makinelerin kullanılmaya başlanmasıyla, demiryolu ve deniz ulaşımında tercih edilmesi endüstri alanında büyük bir devrim niteliği taşımaktadır. Ulaşımında elde edilen bu yeni imkânlar, Osmanlı devleti tarafından da kısa zamanda benimsenmiş ve bu amaçla hizmet verecek yeni yapılar inşa edilmiştir. Demiryolu ulaşımında kullanılan ilk istasyon yapısı, günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan Haydarpaşa Tren Garı'dır. 1872'de hizmete açılan istasyonda demiryolu ağırları Alman mimarlar Otto Ritter ve Helmut Cuno tarafından hazırlanan projeye bağlı olarak genişletilerek düzenlenmiştir (Resim 20).

Bu dönemde genişleyen demiryolu ağlarından biri de Bakırköy tren istasyonudur. 1871 yılında Bakırköy'ün demiryolu ile kent merkezine bağlanması sağlanmış ve bu durum ilçenin yerleşimi ve gelişimi üzerinde büyük etki göstermiştir.

Resim 22. Bakırköy eski gar binası, günümüz (Fotoğraf: Ceyda Güney).

Resim 23. Demiryolu binası (Aydın, 2017).

Günümüzde İstanbul Caddesi olarak geçen bölgede yer alan "Yeşilköy-İstanbul Yolu" merkeze bağlantının sağlandığı ağın geçtiği yerdir. Kurulan bu demiryolu ile Bakırköy'ün önce Yedikule'ye, 1871'de Yenikapı ve bugünkü Yeşilköy ve Florya'ya, sonrasında ise 1872 yılında Sirkeci, ardından Küçükçekmece'ye bağlanması sağlanmıştır. Demiryolu ulaşımının bölge nüfusu ve yerleşiminin artması açısından büyük etkisi olmuştur. Demiryolu mesafenin ve dolayısıyla zamanın kısalmasını sağlamıştır. 1955'te elektrikli trenlere geçiş ile ulaşımın çok daha kolaylaşması da yerleşimin rağbet görmesine olanak tanımıştır. Demiryolunun Sirkeci'den itibaren izlediği hat kıyı kesiminden geçmektedir. Ancak Bakırköy'de ise yerleşimin içinden geçirilmiştir (Doğaner, 2012). Bu durum Bakırköy'ün artık daimi yerleşim alanı olarak kullanılmasında etkili olmuştur.

Tren yolu ile ticari ürünlerin gelmesi kolaylaştığı gibi, bir sayfiye yeri olarak görülen yerleşim İstanbullular için de daha ulaşılır olmuştur. Trenler ile işlerine, alışverişe ve gezmeye giden Bakırköylülerin yanı sıra buraya ziyarete gelenlerin de sayısı artmıştır.

Bakırköy Tren İstasyonu'nun Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi

Günümüzde restorasyon çalışmalarının devam ettiği tren istasyonu ve halen yenileme çalışmalarının yürütüldüğü demiryolu hattı 2010 yılına kadar aktif olarak çalışmasını sürdürmüştür (Resim 21). Bakırköy Tren İstasyonu çeşitli dönemlerde yapılmış birçok binadan meydana gelmekteydi. Bu binalardan günümüzde ayakta kalanları ve çok farklı fonksiyonlarla işlevlendirilenleri bulunmaktadır. Tren istasyonu içinde gar binası olarak yapılmış yapı yeniden işlevlendirilmiştir. Çarşının içinde Gençler Caddesinde kalan özel mülkiyete ait olan yapı fastfood restoranı olarak kullanılmaktadır (Resim 22). Binanın geçmiş işlevi ve yaşanmışlıkları ile yeni işlevin ne kadar uyum içinde olduğu tartışma konusudur.

Diğer istasyon binalarından biri de demiryolu binasıdır (Resim 23). Oldukça bakımlı olarak günümüze kadar gelen yapı, istasyonun kullanılmamasına bağlı olarak işlevsiz kalmıştır. İstasyon yapılarının korunarak özgün işlevlerinde kullanılmalrı, değişen ihtiyaçlar için yeni binalarla desteklenmeleri ve dönemin demiryolu endüstri tarihini anlatacak müze, sergi gibi alanlara yer verilmesi uygun olacaktır.

Sonuç

Bakırköy semti yıllar boyu, doğal sahil şeridi, sayfiye yeri olma özelliği ve ulaşım açısından uygunluğu nedeniyle endüstri, ekonomi ve konut yerleşimi açısından önemli olmuştur. Özellikle Osmanlı

Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında endüstri tesislerinin yerleşimi adına tercih edilen bir bölge halini almıştır. Günümüzde bu semtte bir dönemin endüstrisini görüp yaşayabileceğimiz mekânların çok azının ayakta kaldığı, birçoğunun yok olduğu, konumu itibarıyla özellikle rezidans projelerinin sıklıkla görüldüğü bir bölge haline geldiği gözlenmektedir.

Yapılan çalışmada Bakırköy'de yer alan ve günümüzde üç farklı kullanım durumunda bulunan örnekler incelenmiştir. Bu örneklerden ilki kültür merkezi ve konservatuar olarak kullanılan Baruthane ve İspirtohane binalarının bulunduğu tesistir. Yapıların restorasyon çalışmaları ile döneminde sahip oldukları fonksiyonlardan farklı kullanımları sağlanmış ve yeniden işlevlendirilme ile sahip olunan endüstri mirasının devamlılığı korunmuştur. Bir diğer örnek ise Basmahane binasıdır. Yapıda farklı dönemlerde restorasyon ve yenileme çalışmaları yapılmıştır. Ancak günümüze kadar ulaşan herhangi bir donanımın bulunmaması sebebiyle sonrasında farklı fonksiyona sahip otel ve rezidans inşasına başlanmıştır. Bu durum sahip olunan endüstri mirasının korunmaması ve devamlılığının sağlanamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Son örnek ile belirtilen Bakırköy Tren İstasyonunun bulunduğu alanın yapılan restorasyon çalışmaları ile aynı işlevde, yeniden kullanımı sağlanmaktadır. 2010 yılı itibarıyla hizmete kapatılan istasyon ve demiryolunun günümüzde aynı fonksiyonu devam ettirerek yenilenmesi yine var olan endüstri mirasının korunması adına yapılan bir çalışmadır.

Bakırköy'de yer alan tarihi endüstri yapılarına farklı bir yaklaşımın sağlanması için bu çalışma ile belirtilen örnekleri incelediğimizde, mevcut yapıların korunması ve/veya yeniden işlevlendirilmesi için sunulan önerilerde alınması gereken çeşitli önlemler bulunmaktadır. Bu mirasın korunması gerektiği bilincinin oluşturulması ile bölgenin gelişiminin ve tarihinin sonraki nesillere aktarımı sağlanmış olacaktır. Bunun için mevcut yapıların kullanıcılarının bu koruma sürecine destek vermeleri gerekmektedir. Yaşadığımız çevrede, sahip olduğumuz endüstri mirası yapılarının gerek belediyelerce gerek tarihi koruma müdürlüklerince gerekse sivil kullanıcıların bu bilinçle bilgilendirilmesi ile koruma ve yeniden işlevlendirme sürecinde bilinçli ve sağ duyulu bir düşünce yapısı oluşturulması sağlanacaktır. Aynı zamanda semtin köklü tarihi ve endüstri mirası örnekleri düşünülünce, imar alanında süren çalışmaların daha hassas bir şekilde devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. ■

Fusun Seğer Kariptaş, Doç. Dr., Haliç Üni. Mimarlık Fak. İç Mimarlık Bölümü, fusunsecer@halic.edu.tr

F. Ceyda Güney, Yrd. Doç. Dr., Arel Üni. Mühendislik-Mimarlık Fak. İç Mimarlık Bölümü, fceydaguney@arel.edu.tr

Kaynaklar

- Akın, N., Y. Kahya, Y. Salman (2002), "20. Yüzyıl Endüstri Mirasının Korunmasına Bir Örnek: Bakırköy İspirtohane Binası", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayın Grubu, S. 5, s. 110-116
- Aydın, D. (2017), "Bakırköy'ün Kültür Varlıklarının Saptanması, Topluma Sunum ve Koruma Projesi", İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Bakırköy Belediyesi (2008), "Bakırköy Belediyesi 2008 Yılı Faaliyet Raporu", İstanbul, s. 30-31
- Belge, M. (1993), İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 205-207
- Cengizkan, M. (2006), "Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: 'İşi' Biten Endüstri Yapıları Ne 'İşe' Yarar", TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dergisi, s. 9-13
- Doğaner, S. (2012), "Bakırköy'ün Mekânsal ve Kültürel Değişimi", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Doğu Kitabevi, S.1-2, s. 213-245
- Eken, F. (1950), "İspirto Sanayii", İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi V, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul, s. 315
- Erez, S. (2009), *Ayamama'dan Zuhuratbaba'ya Bakırköy*, Heyamola Yayınları, İstanbul
- Gölen, Z. (2006), *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Köksal, T. G. (2005), "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi
- Köksal, T. G., Z. Ahunbay (2006), "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", İTÜ Dergisi, c. 5, S. 2, Kısım: 2, s. 125-136
- Küçükerman, Ö. (1993), "Bakırköy Pamuklu Sanayi İşletmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, c. 1, s. 558
- Kütükoğlu, M. S. (1992), "Baruthane-i Âmire", İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, c. 5, s. 96-98
- Tuna, T. (2015), *Bir Zamanlar Bakırköy*, E Yayınları, İstanbul
- URL 1: <http://www.bakirkoy.gov.tr/nufus-durumu/17.01.2018>
- URL 2: (<http://v3.arkitera.com/h54539-gecmisin-modern-mimarligi--2-bakirkoy.html/25.12.17>).
- URL 3: <http://karabeylimited.com/yunus-emre-kultur-merkezi-atakoy-istanbul/25.01.18>

Evaluation of the Industrial Heritage in Bakırköy

Today Bakırköy is one of the most crowded districts of Istanbul. Due to its location, it has access to sea, air, land and railway transportation. This situation has made the region interesting in terms of residential and social life, trade and industry restructuring throughout its history. Although Bakırköy has been perceived mainly as a residential area in recent years, it is seen that it is a region providing the suitable environment for industrial facilities in its history. In this respect, the fact that the water factor, which is one of the indispensable factors for the operation of the industrial facilities in the period, is the most important factor in the region. Except this, the fact that the city has a long coastline and its distance from the city walls made Bakırköy suitable for the establishment of industrial facilities over time. Its known that there were many industrial facilities through Zeytinburnu, Bakırköy, Küçükçekmece line which had continued to operate until the end of the 20th century. Despite the fact that these facilities have lost their function today, there are also survivors with a new function as a result of restoration work. However, there are examples of industrial heritage that are totally extinct. Baruthane-i Amire, İspirtohane, Basmahane-i Amire and Bakirkoy Train Station are some of the most important and known examples of Bakırköy's industrial history. Today, the examination of the historical industrial structures that are trying to find life by re-functioning in the city gives us a clue about the history of the industry in Bakırköy which has not been handled much so far. In this article, it is thought that a very unknown face of the district will come out as a result of researching the mentioned examples. In this way, it is hoped that contribution to the preservation and maintaining of the structures within the industrial heritage of our country.

Bakırköy'ün Geç Osmanlı Dönemi Yapıları

Turgay Tuna

1872 yılının ilk pazar günü Yedikule-Küçükçekmece arasında açılan 18 km'lik demiryolu hattı ile nüfusunun büyük çoğunluğu Rum ve Ermenilerden oluşan Makriköy sayfiyesi, kısa zamanda seçkin Müslüman aileler tarafından ilgi görmeye başlamış, çok geçmeden de saraya yakın bürokratlar, paşa aileleri gibi seçkin zümre Makriköy'e taşınmaya başlamışlardı. Demiryolu yapımı öncesi, denize bakan güney tarafında kurulmuş olan köy, istasyon binasının açılışından hemen sonra İncirli bağlarına bakan kuzey tarafına da taşınmaya başlamış, çok geçmeden de İncirli bağları yolu üzerinde ardı ardına, büyük bahçelerle çevrili köşkların, konakların inşasına başlanmıştı. Bu arada Kartaltepe ve Zuhuratbaba taraflarında da yeni yapılar inşa ediliyor, iki yeni mahalle kuruluyordu.

Ne var ki, 1894 İstanbul depremi, Marmara kıyıları üzerindeki yerleşimlerde büyük yıkıma neden olmuş, Bakırköy ve Yeşilköy'de de birçok yapı yerle bir olmuştu. Bu deprem sonrasında Beyoğlu'ndan Samatya'ya, İstanbul'un hemen her semtinde olduğu gibi, Bakırköy'de de çok daha sağlam yeni ve görkemli yapılar birbiri ardına inşa edilmeye başlanmıştı. Genelde Rum ve Levanten kökenli mimarlar tarafından yapılan yeni binalar arasında birbirinden güzel eklektik örnekler yükseliyordu. Rum ve Ermenilerin yoğun oldukları Zeytinlik, Sakızağacı mahallelerinde, bunun yanı sıra Müslüman ailelerin tercih ettikleri Kartaltepe ve Zuhuratbaba taraflarında o kadar güzel köşklar yapılmıştı ki, bunlardan bazılarının o görkemli güzelliklerini bugün yalnızca sararıp solmuş eski fotoğraflar üzerinde görüp algılayabiliyoruz. Maalesef günümüze dek korunamayan bu güzelim yapılar (*Resim 1*) geçen süreç içinde tek tek yıktırılarak yerine tek tip örneği kişilsiz, zevksiz malum yapılar inşa ettirildi. Bir gerçek var ki, eski Bakırköy'ün ahşap üzerine dantel gibi işlenmiş o muhteşem yapıları günümüze dek kalmış olsalardı, Bakırköy Belçika'daki Bruges, Fransa'daki Colmar gibi ilgi çeken, sırf o eski

yapıları görmek için binlerce ziyaretçinin gelip göreceği bir yer olur çıkardı. Fazla değil, bundan elli yıl öncesine kadar rant uğruna hunharca, acımasızca yıktırılan ve maalesef yıktırılmasına izin verilen bu güzelim yapılardan birkaç tanesi büyük şans eseri günümüze kadar korunabilmiş, aralarından bazıları kırık dökük, viraneye dönüşmüş hallerine rağmen büyük bir ilgi ve beğeni odağı haline gelmişlerdir. Son yıllarda baş gösteren ekonomik sıkıntılarının paralelinde inşaat sektöründeki canlılığın bir can simidi gibi yükselişe geçmiş olması, kimi odakların iştahını kabartmış, bundan böyle yeşil alanlar, arkeolojik alanlar ve de eski tarihi yapılar kılıfına uydurur şekilde çıkartılan yeni yasalarla usul usul ele geçirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında, eski Sümerbank Bez Fabrikası bölgesi, Ataköy sahilindeki Baruthane alanı, Zuhuratbaba futbol sahası en belirgin örnekler olup, Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi gibi tarihi ve yeşil alanlarda da yıkım tehlikesi kapıya dayanmıştır.

Bakırköy'de Günümüze Kalmış Geç Osmanlı Dönemi Yapılarından Bazı Örnekler

Kont Alleon Konağı (Taş Mektep)

Bakırköy'de kendilerine özgü mimari güzellik ve özelliklerini barındıran geç Osmanlı dönemi yapıları arasında en görkemli olanı muhakkak ki, Yenimahalle-Bakırköy merkez sınırı üzerinde yer alan Kont Alleon konağıdır (*Resim 2*). Marsilya tuğlaları ile inşa edilmiş bu muhteşem yapı, 1874 yılında Fransız kökenli banker aile Alleon'ların son temsilcilerinden, Kont Amade Alleon tarafından yazlık bir köşk olarak yaptırılmış, ancak Kont, bir süre sonra Pera'daki kışlık malikânesinden ziyade yaz-kış burada oturmayı

1. 1950'li yılların başlarında yıkılıp yok edilen, İstasyon Caddesi girişindeki Türk Hava Kurumu'na ait Tayyare Evleri (Turgay Tuna arşivi).

2. 1900'lü yılların başlarından itibaren ilkokul olarak kullanılmaya başlanan ve Taş Okul adıyla bilinen, Hazırlık Sokaktaki Kont Amade Alleon'a ait konak (Fotoğraf: Turgay Tuna).

yeğlemiştir. Mimarının kim olduğunu bilemediğimiz bu yapı, uzun yıllar öncesinde deniz tarafına doğru uzanan büyük bahçesini ve de müstemilatını kaybetmiş, yerine bugünkü binalar yapılmıştır. Konağın yapımında tuğlalardan kiremitlere, ahşaptan ferforje-ye, pencere sövelerinden kapılara çok kaliteli ve pahalı malzeme kullanılmış, bütün bunların yanında Kont Alleon, dışı gibi binanın iç mimarisine de büyük özen göstermiş, hatta konağın mobilyalarını o zamanlar çok revaçta olan Darius Patriano ve Psalty mobilya mağazalarına özel olarak ısmarlamıştır. Kont Alleon, bu malikâneyi yaptırırken, tren hattının öteki tarafında kalan Kartaltepe Mahallesiye kolaylıkla geçebilmek için de, konakla birlikte, Türkiye genelinde aynı tipoloji ve güzellikte bir başka örneği olmayan, yine Marsilya tuğlalarıyla bezenmiş, bir zamanların ünlü Taş Köprüsü'nü de inşa ettirmiştir (Resim 3). Alleon'lar, 1894 depremi sonrasında üzerinde çatlaklar oluşan konağı terk edip, hemen yanı başındaki yine kendi mülkleri olan iki katlı ahşap eve taşınmışlar, bir süre de burada ikamet etmişlerdir. Sonradan Maarif Nazırlığına satılan konak, restore edilip üzerine bir kat daha çıkılarak uzun yıllar ilkokul olarak kullanılmış, 2009 yılında vuku bulan yangın sonrasında da büyük bir onarım görmüş, bu onarım sırasında çatı katı yeni baştan eski özgün şekline kavuşturulmuştur. Her ne kadar Alleon konağı günümüze kadar ulaşmışsa da, Türkiye genelinde aynı özellikte bir başka örneği olmayan Taş Köprü, yeni bir köprü'nün yapımı ile dinamitlenerek yok edilmiştir.

Maurice Alleon Evi

Bakırköy Sakızağacı Mahallesi'nde Şinasi Gürünlü Sokakla Yurt Sahibi Sokağın kesiştiği köşede kalan üç katlı bu muhteşem *Art Nouveau* bina (Fotoğraf 4), Kont Amade Alleon'un oğlu, ailenin İstanbul'daki son temsilcisi Maurice Alleon tarafından yaptırılmış ve uzun bir süre kendisi tarafından kullanılmıştır. Ferforje balkonlarından çatı üzerindeki ahşap bezemeler, ailenin kontluk armasını simgeleyen sokak kapısı üzerindeki iki aslan heykelciğinden binanın dış duvarları üzerindeki *Art Nouveau* süslemelere, dört dörtlük bir güzellik sergileyen bu yapı, uzun yılların verdiği yorgunluk nedeniyle kıyısından köşesinden dökülmeye başlamış, ancak bundan on yıl kadar önce binayı satın alan yeni sahipleri, binanın eski özgün görünümüne sadık kalarak mükemmel bir restorasyon gerçekleştirmişlerdir.

Eski Rum Okulu (Taş Okul)

Bakırköy'de, günümüze kalmış eski binalardan biri de, dış duvarlarının yüksekliği ve bir ara sokakta kalmış olması nedeniyle, pek fazla fark edilmeyen eski Rum Okulu binasıdır (Fotoğraf 5). 1940'lı yıllarda Bakırköy Karma Ortaokulu olarak kullanılmaya başlanan bu tarihi bina, yıllar sonra ünlü sanatçımız rahmetli Tarık Akan tarafından alınarak Bakırköy Özel Taş Okulu adıyla bilinen eğitim

3. Kont Alleon'un Marsilya tuğlalarından yaptırmış olduğu, 1970'li yıllarda dinamitle yıkılarak yok edilen tarihi köprü (Turgay Tuna arşivi).

yuvasına dönüştürülmüştür. Aslında burada ilkokul binası 1884 yılında inşa edilmiş, ancak 1894 depreminde büyük hasar gören bina 1903 yılında bugünkü haliyle yeni baştan yapılmıştır. Kırmızı çatılı binanın kimin tarafından yapıldığı bilinmemese de, bir Rum mimarın elinden çıkmış olduğu düşünülmektedir. Binanın inşa tarihi kapısı üzerinde yer almakta, ayrıca binanın arka yüzündeki bir köşede küçük bir kitabe bulunmaktadır.

Fransız Okulu

İstanbul Caddesi üzerinde Bakırköylü Sanatçılar Derneği olarak kullanılan bu yapı (Resim 6), Bakırköy'le özdeşmiş ve adeta Bakırköy'ün sembolik görüntülerinden birini oluşturmuştur. 1900'li yılların başlarında Fransız Dominiken rahipler tarafından bir okul olarak inşa edilen bu bina, uzun yıllar Notre Dame du Rosaire Fransız Okulu olarak kullanılmış, ardından Özel Bezezyan Okulu olarak eğitim vermeye devam etmiş, 1940'lı yılların başlarında da Bakırköy Halk Evi binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Halkevlerinin kapatılmasından sonra, uzun bir dönem Bakırköy Gençlik Kulübü'ne ev sahipliği yapan bu tarihi bina, sonradan uzun süre Ağır Ceza Mahkemesi olarak hizmet vermiş, 1990'lı yılların başlarında da eski işlevine uygun olarak Bakırköy Belediyesi tarafından Bakırköy Sanatçılar Derneği'nin kullanımına tahsis edilmiştir. Geçmişte binanın arka tarafında yer alan voleybol, basketbol sahalarıyla, tiyatro binasının bulunduğu büyük avlu, maalesef Bakırköy Vergi Dairesi binasının inşasıyla ortadan

4. Sakızağacı Mahallesi'nde Şinasi Gürünlü Sokakla Yurt Sahibi Sokağın kesiştiği köşede yükselen, günümüze kadar iyi şekilde korunmuş olarak gelen Maurice Alleon'un yaptırmış olduğu Art Nouveau ev (Fotoğraf: Turgay Tuna).

5. Günümüzde Taş Okul olarak adlandırılan, 1903 tarihli eski Rum Okulu binası (Fotoğraf: Turgay Tuna).

6. Günümüzde Bakırköylü Sanatçılar Derneği olarak kullanılan, 1900'li yılların başlarında inşa edilmiş eski Fransız Okulu binası (Fotoğraf: Turgay Tuna).

7. İskele Caddesi üzerinde yükselen, XX. yüzyıl başlarında Mimar Psalty tarafından yapılmış *Art Nouveau* evin kapısı (Fotoğraf: Turgay Tuna).

8. Gençler Caddesi üzerinde, Bakırköy Belediyesi'nin mülkiyetinde olan eski Kaymakamlık binası (Fotoğraf: Turgay Tuna).

9. İncirli Caddesi üzerinde, günümüze dek gelebilmiş son Osmanlı döneminin nadir binalarından biri olan Resneliler Konağı (Fotoğraf: Turgay Tuna).

kaldırılmıştır. Binanın mimarının kim olduğu bilinmese de, Levanten bir mimar tarafından yapıldığı tezi ağırlık kazanmaktadır.

İskele Caddesi Üzerindeki Art Nouveau Bina

Günümüzde Bakırköylü Sanatçılar Derneği olarak kullanılan Fransız Okulu binasından 100 metre kadar ilerde, sahile doğru uzanan İskele Caddesi üzerinde, sol tarafta yeni dönem binalar arasında sıkışıp kalmış *Art Nouveau* ahşap yapı, dantel gibi güzelliği, özellikle de geometrik bitkisel motifli ferforje kapısıyla, buradan geçenlerin dikkatini üzerine çekmektedir (*Resim 7*). Birkaç yıl önce yeni sahipleri tarafından yaptırılan titiz bir restorasyonla eski, muhteşem güzelliğine kavuşmuş olan bu tarihi bina, Bakırköy'ün nadir eski yapıları arasında kendine özgü konumunu korumaktadır. Bu güzel yapının mimarı Psalty'nin adı, binanın ön cephesinde sağ tarafındaki küçük bir taş üzerine işlenmiş olup, net bir şekilde okunabilmektedir. Levanten mimar Psalty XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında Beyoğlu, Yeşilköy gibi semtlerde binalar inşa etmiştir.

Bakırköy Eski Kaymakamlık Binası

Gençler Caddesi üzerinde yer alan, yüzyılın başlarında yan yana inşa edilmiş dört köşkten günümüze kalmış tek örnek olarak yükselen bu ahşap yapı (*Resim 8*), uzun yıllar Bakırköy'ün eski ailelerinden, aynı zamanda mülk sahibi Şamlı'lar tarafından kullanılmış, çok sonra mülkiyeti devlete geçmiş ve yine uzun yıllar Bakırköy Kaymakamlığı

binası olarak hizmet vermiştir. Günümüzde Bakırköy Belediyesi tarafından kullanılmaya devam edilen bu eklektik güzel yapı, uzun bir dönem de Bakırköy Evlendirme Dairesi olarak hizmet vermiştir. 1960'lı yılların başlarında çıkan bir yangınla hasar gören bina, orijinal görüntüsüne sadık kalınarak restore edilmiştir.

Chef de Gare Binası

Bakırköy'ün en görkemli eski yapılarından biri de, tren istasyonunun hemen yanı başında yükselen ve buna rağmen maalesef varlığını yokluğunu pek fazla fark ettirmeyen, bir zamanlar Devlet Demiryolları lojmanı olarak kullanılmış Chef de Gare binasıdır. Yıllardan beri, kafe-lokanta olarak hizmet veren bu bina, 1890'lı yıllarda Rumeli Demiryolları İşletmesi'nin bünyesi içinde Almanlar tarafından inşa edilmiştir. Yeri ve konumu itibarıyla gelecekte mükemmel bir Bakırköy Kent Müzesi olarak kullanılabilir bu tarihi bina, kafe-restoran olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Resnelilerin Evi

İncirli Caddesi üzerinde, 1970'li yıllardan beri terk edilmiş haliyle adeta bir harabeye dönüşmüş, konak tarzındaki bu muhteşem bina (*Resim 9*) Sadettin Teksoy'un programlarından gazete haberlerine kadar "Perili Köşk" adıyla nam salmış, Bakırköylülerin de ilgi odağı haline gelmiştir. İnşa edildiği 1900'li yılların başlarından günümüze Resneli ailesinin mülkiyetinde olan bu bina, İncirli Caddesi üzerinde kalmış, XX. yüzyıl başlarına ait iki tarihi yapıdan biridir. "Hürriyet Kahramanı" lakabıyla ünlü Resneli Niyazi Beyin kardeşi İhsan Bey tarafından yaptırılmış bu konak, Resneli Niyazi Beyi de ağırlamış, uzun yıllar Resneli ailesi tarafından kullanılmıştır. Bir zamanlar zambak çiçekleriyle süslü bahçesinde çok güzel bir verandanın da yer aldığı bu tarihi konak, Bakırköy Belediyesi başkanları Ahmet Bahadır ve Ateş Ünal Erzen tarafından Bakırköy temalı bir kent müzesine dönüştürülmek istenmişse de, mülk sahipleri bu öneriye sıcak bakmamışlar, viraneye dönüşmüş tarihi yapı kaderiyle baş başa bırakılmıştır.

Kılıç Ali Evi

İncirli Caddesi üzerinde yer alan, günümüze dek sağlam şekilde gelebilmiş ikinci tarihi bina da Atatürk'ün silah arkadaşı Kılıç Ali ve ailesinin Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ikamet etmiş olduğu, Gündüz ve Altemur Kılıç kardeşler gibi iki ünlü şahsiyetin dünyaya geldiği Çamlık Hastanesinin İncirli Caddesi'ne bakan tarafında, yeşil panjurlarıyla bilinen üç katlı binadır (*Resim 10*). Kılıç Ali'nin ilk eşi Hümevra Hanımın ailesine ait olan bu ev, yıllar sonra nöropsikiyatri uzmanı Dr. Rahmi Duman tarafından satın alınmış ve evin arka tarafında uzanan büyük arsasında Rahmi Duman Kliniği adıyla, Türkiye'nin ilk özel kliniği inşa edilip açılmıştır. Söz konusu bu kliniğin yerinde bugün Özel Çamlık Hastanesi yükselmektedir.

10. İncirli Caddesi üzerinde, son Osmanlı döneminden günümüze kalmış, bir dönem Atatürk'ün silah arkadaşı Kılıç Ali ve ailesinin ikamet etmiş olduğu köşk (Fotoğraf: Turgay Tuna).

Elektrik Şirketi Binası

İstanbul caddesi üzerinde, Hazırlık Sokak girişinin sağ tarafında yer alan iki katlı, sivri kemerli pencerele-ri üzerinde minik türkuaz renkli çinilerle bezeli eski Elektrik Şirketi binası (*Resim 11*), son elli yıldan bu yana kendi başına terk edilmiş işler acısı haliyle, kurtarıcı bir el beklemekte, her geçen gün o eski güzel görüntüsünü yitirmektedir. 1999 yılında Bakırköy Belediyesi tarafından bastırılan *Hebdomon'dan Bakırköy'e* adlı kitabımı yayına hazırlarken, Birinci Ulusal Mimari döneminin çizgilerini taşıyan bu tarihi bina üzerine yaptığım araştırmalarda, tasarımının Mimar Kemalettin Bey'e ait olduğunu ortaya çıkartmış, bunu da değişik vesilelerle seminer, konferans ve makalelerimde defalarca dile getirmiştim. Ancak kimse bu tarihi binanın ivedilikle kurtarılması için tek bir girişimde bulunmamıştır.

Reşadiye Süvari Kışlası ve Camii

Sultan Reşat'ın emriyle Makriköy kırsalında yapımı gerçekleştirilen Reşadiye Süvari Kışlası 1914 yılında ordu kumandanı Mehmet Ali Paşa ve Enver Bey'in gayretleriyle inşa edilmiş, 1919 yılında İstanbul'un yabancı güçler tarafından işgaline dek kışla olarak kullanılmış, işgal süresi boyunca da 1922 yılının sonlarına kadar Fransız İşgal Kuvvetleri ordusuna ev sahipliği yapmıştır. 1928 yılından bu yana Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılan kompleks içinde bir iki eski yapı ile kışlanın eski nizamiye kapısı ve camisinden başka hiçbir şey kalmamıştır. Günümüze dek iyi bir şekilde korunmuş Birinci Ulusal Mimari akımının özgün çizgilerini taşıyan caminin hangi mimar tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber, kimi eski Bakırköylülerin anlatımlarına göre Mimar Kemalettin Bey tarafından yapıldığı görüşü ağırlık kazanmaktadır (*Resim 12*). Eski fotoğraflarda da görüldüğü gibi, geçmişte caminin kendine özel, geniş balkonlu özgün minaresi, bu camiyi tüm İstanbul camileri arasında ayrıcalıklı kılmış, ancak söz konusu minare 1950'li yılların sonlarında yıkılarak, yerine günümüzde görülen klasik planlı bir minare inşa edilmiştir.

Behram Ağa İlkokulu

II. Abdülhamit döneminin ünlü harem ağalarından Behram Ağa tarafından bir hayır işi olarak yaptırılan bu okul, kapılarını 1885 yılında eğitime açmış ve o tarihten bugüne dek işlevini sürdürmüştür. Uzun yıllar, Adile Sultan Kız Mektep Okulu olarak kullanılan bu eğitim yuvası, çok sonradan karma sisteme dönüştürülmüştür. İstanbul'un işgali döneminde Fransız ordusu tarafından askeri polis karakolu olarak kullanılan okul binası yalın bir görüntü sergilemektedir.

Dadyan Ermeni Okulu

II. Mahmut döneminin ünlü barutçubaşısı Hovhannes Dadyan Bey tarafından 1844 yılında, hemen yanı başındaki Surp Asdvadzazin Kilisesi ile birlikte yaptırılan okul binası (*Resim 13*), uzun yıllar anaokulu ve ilkokul olarak hizmet vermiş, 1958 yılında da orta-

kula dönüştürülüp, yanı başına eklenen büyük bina ile büyütülmüştür. 2003 yılında eski bina yenilenmiş, temelden itibaren çelik konstrüksiyonla desteklenerek, olası bir depreme karşı dayanıklı hale getirilmiştir.

Bakırköy Özel Rum İlkokulu

İstanbul Caddesi üzerinde Bakırköy tarafından gelirken eski Elektrik Şirketi binasına 50 metre kala sol tarafta, bir bodrum katı üzerinde yükselen iki katlı, ahşap kaplama bina (*Resim 14*), uzun yıllar Rum Kız İlkokulu olarak kullanılmış, 1938 yılında karma olmuş, öğrenci yetersizliği nedeniyle de 2003 yılında kapılarını kapatmıştır. Mimarının kim olduğu bilinmeyen yapı, Bakırköy'ün günümüze kalmış birkaç eski binasından biridir. [11]

Turgay Tuna, Araştırmacı Yazar

11. İstanbul Caddesi üzerinde, günümüzde harap bir şekilde kaderine terk edilmiş, Mimar Kemalettin Bey'in yapmış olduğu Elektrik Şirketi binasının 1938 yılında çekilmiş bir fotoğrafı (Zeynep Büke albümü).

12. Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesinin iç bahçesinde yer alan eski Reşadiye Süvari Kışlası'nın camii (Fotoğraf: Turgay Tuna).

13. Ebüzziya Caddesi üzerinde yer alan Dadyan Ermeni Okulu'nun 1930'lu yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı (Dadyan Okulu arşivi).

14. İstanbul Caddesi üzerinde yer alan eski Rum Özel Okulu'nun binası (Fotoğraf Turgay Tuna).

Late Ottoman Buildings of Bakırköy

Seaside resort village Makriköy, to the west of Istanbul, mostly populated by Greeks and Armenians started to attract the Muslim bureaucrat families after the opening of the railway line connecting Istanbul to Küçükçekmece in 1872. New quarters near the road to the İncirli vineyards, towards the north were added to the village. After the 1893 earthquake a new generation of buildings appeared, mostly designed by Levantine and Greek architects. Most of this residential building stock is lost due to speculative high rise building activity in the last 50 years. Interesting remaining buildings from the period include mansions built by French banker Count Alleon, Greek, Armenian and French community schools, an art-nouveau building by Levantine architect Psalty, wooden "konak"s by Turkish families, Reşadiye Cavalry Barracks and various railway buildings.

Modern Bir Planlama Deneyimi: Ataköy, İstanbul

Nilüfer Baturayoğlu Yöney

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye siyasetinde yaşanan değişim kentlerin imarı ve mimarlık alanlarında da etkisini göstermiştir. Yapılı çevrede meydana gelen dönüşümün en önemli nedenleri arasında 1950'lerde yaşanan kentsel nüfus artışı ve buna bağlı hızlı kentleşme anılabilir. Bu durumun ortaya çıkardığı büyük konut açığı ise, gecekondulaşma gibi plansız yapılaşma yaklaşımlarına yol açmıştır (Tekeli, 1984; Sey, 1984). Aynı dönemde yaşanan ekonomik sorunlar ile çimento gibi en temel ürünlerin bile ithalini zorunlu kılan, yapı malzemesi teminindeki sıkıntılar inşaat sektörünü sınırlamış ve fiyatları yükseltmiştir (Güvenç ve Işık, 1999). Ancak 1960 İhtilali ve 1961 Anayasası'nın ardından yeniden sosyal bir devlet idealinin gündeme gelmesiyle, ulusal imar hareketleri toplumsal amaçlara odaklanmıştır (Tekeli, 1984). O dönemdeki adıyla Türkiye Emlak Kredi Bankası AO tarafından tasarlan ve uygulanan Ataköy/Baruthane Projesi, ülkemizdeki bu tarihsel dönüm noktasını planlı imar hareketleri ve toplu konut üretimi bakımından dönemi için farklı ve yenilikçi bir modelle yansıtmakta ve belgelemektedir.

II. Dünya Savaşı'nın Ardından Türkiye'de Toplu Konut Yatırımları ve Türkiye Emlak Kredi Bankası

1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası adıyla kurulan kurumun öncelikli işlevi, imar sektörünü kamu eliyle canlandırmak olduğu kadar yeni başkent Ankara'nın konut sorununa da çözüm üretmek idiye de, dönemin öne çıkan diğer ekonomik sorunları ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikli yatırım alanlarının sanayi, ulaşım ve idareden eğitime kamu yapıları olması, konut alanındaki etkinliğini sınırlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı ekonomik sıkıntılar, 1939'dan başlayarak konut yatırımlarını azaltmıştır. Ulusal basında ve mimarlık çevrelerinde sorun tartışılmaya devam ederken, 1935-1946 yılları arasında Ankara Üniversitesi'nde ülkenin ilk şehir planlama bölümünü kuran ve başkanlığını yürüten Ernst Reuter (Akcan, 2005), geleneksel Osmanlı/Türk vakıf sisteminde de yer alan "kamu hizmetlerine yatırım taah-

hüdünü" ele alarak, bu sistemin modernize edilmesini ve Avrupa'da olduğu gibi yerel yönetimlerle eliyle uygun fiyatlı konut üretiminin desteklenmesini savunmuştur. Reuter (1943a, 1943b, 1946; Keleş, 1986), kiralardan kontrol ve sübvansiyon edilmesini, olabildiğinde çok yurttaş için yeterli nitelikte konut üretilmesi ve belediyelerin planlı kentleşmede yol gösterici rol oynaması gerektiğini vurgulamıştır. Başarılı bir devlet konut üretim politikası için üç gereksinimden bahsetmiştir: Bunlar arazi, kredi ve teknolojidir. Sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ise toplu konut alanlarının uygun biçimde idaresi gereklidir. Konut edindirme için sağlanacak finansal desteğin "sosyal ve ekonomik bakımdan doğru ilkelere" bağlı olması ve sübvansiyon biçiminde karşılıksız olarak değil, ipotek değerinin %50-60 kadar kredi olarak verilmesi ve yine Avrupa'da olduğu gibi "tasarruf sandıkları" aracılığıyla sağlanmasını önermiştir. Bunlar, "mevduatın belli bir yüzdesini ve çoğu kez yarısını, birinci derecede ipotek sahibi olarak, uzun vadelerle, konut yapımına ayıran kuruluşlardır." Yine yerel yönetimler ya da başka kamu kurumları ile kooperatiflerin desteklenmesi de uygun bir yöntem olarak sunulmuştur. Mimarlık ve teknoloji bakımından ise Reuter, uygun konut büyüklükleri, prefabrikasyon ve yapı malzemesi sağlanması gibi konulara öncelik vermiştir.

II. Dünya Savaşı devam ederken, devletin konut alanındaki en büyük etkinliği Kayseri, Nazilli, Ereğli, Hereke ve İzmit sanayi tesislerinde çalışanlar için işçi/ustabaşı evleri inşa etmek olmuştur ("Sümer Bank", 1944). Savaşın sonuna doğru ise Türkiye Emlak ve Eytam Bankası'nın ilk büyük ölçekli projesi olan Saraçoğlu Mahallesi ya da Memurin Apartmanları, 1944-1947 yılları arasında Ankara Yenişehir'de inşa edilmiştir. Tasarımı o yıllarda Türkiye'de çalışan Paul Bonatz tarafından yapılan ve 2, 3 ve 5 odalı 434 apartman dairesinden oluşan proje, Ankara'da inşa edilen ilk toplu konuttur. Proje aynı zamanda Türkiye'de planlama alanında da bir ilke imza atmıştır: İmar planı ve belediye imar yönetmeliği dışında, adaları parsellere bölmeden bütün ola-

arak değerlendiren ve mevzii imar planı değişikliği yapan bir tasarımdır (Güvenç ve Işık, 1999). Mimari bakımdan bu yeni planlama yaklaşımı olumlu bulunurken, cephelerin yöreselci yaklaşımı ile konut büyüklükleri eleştirilmiştir (“Saraçoğlu”, 1946). İlerleyen yıllarda imar planını kendisi yapan ve konutları parseller içinde sınırlamayan bu yenilikçi yaklaşım, bankanın alamet-i farikası haline gelecektir.

Saraçoğlu Projesi'nin ardından bankanın adı ve amaçları 1946 tarih ve 4947 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir. Yeni adıyla Türkiye Emlak Kredi Bankası, artık “yurtta yapı ve onarma işleri ve bilhassa meskeni olmayan yurttaşlara ucuz mesken yaptırmak için süresi elli yılı geçmemek üzere arsalarıyla birlikte bina ve yapı ipotegi karşılığında ikrazlarda bulunmak ve kredi açmak, bankaya veya başkalarına ait arsalar üzerine bina yapmak, peşin veya ipotek karşılığı taksitle satmak ve yapı ve yapı malzemesi endüstrisi ve ticareti yapmak, ortaklıkları kurmak ve kurulmuş olanlara ortak olmakla” yükümlüdür. Bu amaçlar ülkedeki konut açığı ve yapı malzemesi temininde yaşanan sıkıntılara devlet eliyle fakat bir kamu iktisadi teşekkülünden yararlanarak çözüm getirmeye yöneliktir.

Yine aynı yıllarda konut sorunu iki ulusal toplantıda, I. Türk Yapı Kongresi (Ankara, 1948) ve Türk Belediyecilik Derneği III. Kongresi'nde (Ankara, 1949) tartışılmıştır. Bu dönemde hazırlanan 1948 tarih ve 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu, konut üretimini “devlet meselesi haline getirmesi” bakımından olumlu ancak sadece arsa temini ile sınırlı kaldığından yetersiz niteliktedir. Kanun, konut inşaatına uygun Hazine arazilerinin, planlanarak evi olmayan yurttaşlara ya da konut kooperatiflerine 10 yıl vade ile satışı için yerel yönetimlere devredilmesine, bir yıl içinde inşaata başlanması koşuluyla, %5 faizle, 20 yıl vadeli ve ipotek bedelinin %75'i oranında kredi kullanımı ile yapı malzemelerinin sübvansede edilmiş fiyatlarla sağlanmasına olanak veren hükümler içermektedir. Bu kanunda Türkiye Emlak Kredi Bankası, söz konusu konut kredilerini sağlayacak yasal kurum olarak tanımlanmıştır. Yine 1948 tarihli, 5218 sayılı kanun ise, bu yıllarda hızla artan gecekondu sorununun çözümü için hazırlanmış ancak sorunu çözmek yerine meşrulaştırarak yeni gecekondu üretimini teşvik etmiştir (Arû, 1950; Ayataç vd, 2016).

Diğer yandan sermayesi büyük oranda artırılan Türkiye Emlak Kredi Bankası, bu yeni “yapı tasarrufu” sistemini 1951 yılından uygulamaya başlamıştır (Tekeli, 2012). Banka 1951-1966

yıllarında 114.520 adet kişi ve 1946-1966 yılları arasında 420 adet kooperatife konut üretimi için kredi sağlamıştır. 4.25 milyar Türk Lirası tutarındaki bu kredilerin, 2 milyar Türk Lirası (yaklaşık 200 milyon ABD Doları) tutarındaki kısmı 1966 yılına kadar geri ödenmiştir (40. Yıl, 1966). 1966 tarih ve 6143 sayılı kanunla kredi oranı %75'ten %90'a yükseltilmiş ve 1972 yılı sonuna dek 50 bin kişi daha konut kredisi kullanmıştır (Ellinci Yıl, 1973).

Banka bir yandan uzun vadeli ve düşük faizli kredilerle konut üretimini teşvik ederken, diğer yandan uygun fiyatlı ve nitelikli konut üretimini destekleyecek farklı bir yöntem daha geliştirmiştir: İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerin büyüme koridorları üzerinde geniş arsalar satın alarak yeni toplu konut projeleri uygulamak. Dönemin ünlü mimarları tarafından planlama ve mimari tasarımı yapılan bu projeler genellikle “bahçe şehir” (*garden city*) ve/veya “yeni kent” (*new town*) ilkelerine göre düzenlenmiştir. Mevcut imar plan ve yönetmeliklerinden bağımsız olarak planlanan bu alanlarda, beledi, ticari, sosyokültürel ve eğitim altyapılarının yine banka tarafından inşa edilerek ilgili idarelere devredildiği izlenir. 6 Ocak 1954 tarihinde Tapu Kanununda yapılan bir değişiklikle “kat mülkiyetine” izin verilmesi, aynı arsa üzerinde yer alan çok katlı bloklarda bulunan apartman daireleri için de ipotekli konut kredisi kullanımını olanaklı hale getirmiştir. Artık bankanın en önemli misyonu haline gelen düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle satılan bu alanlarda, banka müteahhitliği de kendi üstlenerek maliyet giderlerini en aza indirmekte ve inşaat kalitesini de azami düzeye çıkarmaktadır (Güvenç ve Işık 1999; Baturayoğlu Yöney 2010; Ayataç vd, 2016). Banka 1946-1972 yılları arasında bu yöntemle İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Uşak ve Erzurum başta olmak üzere pek çok kentte 11 binden fazla konut üreterek kredilendirmiş ve satmıştır (Ellinci Yıl, 1973).

II. Dünya Savaşı sonrası modernizmi ya da uluslararası üslubun ülkemizdeki önemli konut örneklerini oluşturan bu projeler arasında öne çıkanlar aşağıdaki gibi sıralanabilir: Atatürk Bulvarı Blok Apartmanları olarak bilinen ve tarihi yarımada da yer alan yapı, 1954-1957 yılları arasında İstanbul Belediyesi Mesken Bürosu ve Emlak Kredi Bankası Fen Heyeti tarafından tasarlanarak bankanın ticari bir iştiraki olan TİMLO (Türkiye İnşaat ve Malzeme Ltd. Ort.) tarafından inşa edilmiştir. 1650 metrekaarelik bir arsa üzerinde birbirinden ayrı fakat bitişik

nizamda inşa edilen 8-9 katlı üç bloktan oluşan yapıların toplam inşaat alanı 15 bin metrekare civarındadır. Zemin ve asma katlarda bir banka şubesi ve 35 dükkân ile her blokta 30'ar daire olmak üzere toplam 90 daire yer almaktadır. Cadde cephesindeki daireler 3+1 oda ve 140 metrekare olarak, arka cephedeki daireler ise yine 3+1 oda ve 110 metrekare olarak düzenlenmiştir. Bodrum katta ısıtma sistemi, kömürlükler, çöp odası, depo ve bakım atölyeleri ile personel yatakhaneleri, çatı katında ise gazino ve su depoları yer almaktadır ("Atatürk Bulvarı", 1957). Yapı, Le Corbusier'nin *Unités d'Habitation* binaları gibi dönemin çoklu-işlevli konut blokları ile benzer nitelikler göstermektedir. Ancak dairelerin belediye ve bir KİT tarafından tasarlanmış olmasına rağmen, sosyal toplu konut standartları için fazla geniş oluşu ve "ucuz mesken vasfını haiz bulunmaması" nedeniyle eleştirilmiştir.

Bankanın eş zamanlı diğer projelerinden biri olan Levent I-III. kısımlar, Kemal Ahmet Arû ve Rebii Gorbon tarafından 1947-1956 yılları arasında tasarlanmış, bahçe içinde 1007 evden oluşan geniş bir kent alanıdır. Ancak parsellerde birer konut yer alması nedeniyle burada ele alınan diğer toplu konut projelerinden farklıdır. Bu projeyi izleyerek yine Kemal Ahmet Arû tarafından 1954-1957 yılları arasında tasarlanan ve İstanbul'un kuzey gelişim koridoru üzerinde yer alan Levent IV. Kısım ise, kentsel planlama ve mimari tasarım özellikleri ile önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Levent I-III. kısımlardan ayrı bir arazide konumlanan Levent IV. Kısım, yüksekliği 1-11 kat arasında değişen 82 adet yapıda 18 farklı plan tipinde 373 birimden oluşmuştur. Büyükdere Caddesi üzerinde yer alan 35 m yüksekliğindeki 11 katlı Tip A, tamamlandığı

1957 yılında İstanbul'un en yüksek konut yapısı olarak basında yer almıştır (*Şekil 1*). Kreş ve spor/tenis kulübü gibi ayrı yapılarda çözülen donatılara ek olarak, diğer ticari ve sosyal donatıları blokların zemin ve teras katlarına yerleştirilmiştir. Çamaşırhane, garajlar ve diğer servislerin ise blokların bodrum ve eğimden kazanılan yarı-bodrum katlarında çözüldüğü izlenmektedir. 10 farklı tipte apartman 1-6 kez, 8 farklı tipte müstakil ve sıra ev ise 6-16 kez tekrarlanmıştır. Bu nitelikleri ile Levent IV. Kısım, deneysel ve özelleştirilmiş bir tasarım olarak karşımıza çıkmakta, gerek tasarımcıların gerek yatırımcıların örnek olacak nitelikte özel bir proje gerçekleştirmeye çalıştıklarını düşündürmektedir (Ayataç vd, 2016). Diğer yandan Arû ve ekibi belediyeyle anlaşarak çok birimli apartman blokları ile çevresindeki yeşil alanların mülkiyeti konusunda yenilikçi bir çözüm bulmuşlardır: "En sonunda IV. Levent'te dahiyane bir fikir geldi aklımıza; binaların bastığı alan o binanın mülküdür. Yani bastığı yerin dışına ilave yapı hakkı yoktur. Bu suretle tabanın dışına çıkmadılar. IV. Levent'te, bütün boş alanlar Belediye'nin ..." (Arû, 1995). Günümüz büyük kentlerinde sıklıkla rastlandığımız kapalı konut siteleri (*gated communities*) modeline dönüşmeden, tüm açık alanların kamusal yeşil alan olarak belediyeye bırakıldığı bu sistem, Türkiye'de şehir ve kentsel planlama alanında bir ilk olmakla kalmayıp, Ataköy I-II. kısımlar başta olmak üzere bankanın toplu konut projelerinde yinelenen bir model oluşturmuştur.

Türkiye Emlak Kredi Bankası Ataköy Projesi

Ataköy ya da ilk adıyla Baruthane Projesi, Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın bu kez İstanbul'un batı gelişim koridoru üzerinde 3.769.483 metrekare (yak. 375 ha) büyüklüğünde bir arsayı 27

Şekil 1. Levent IV. Kısım, Büyükdere Caddesinden genel görünüş, 1957. Önde görülen Tip A, döneminde İstanbul'un en yüksek konut yapısı olarak dikkat çekmiştir.

Nisan 1955 tarihinde 60 milyon TL bedelle satın alınmasıyla başlamıştır (*Ellinci Yıl*, 1973). Söz konusu bu meblağ bankanın o dönemdeki sermayesinin yaklaşık yarısına denktir (Güvenç ve Işık, 1999). Osmanlı döneminde, I. Dünya Savaşı sonuna dek barut üretimi amacıyla kullanılan fabrika ve işliklerin yer aldığı, Baruthane-i Âmire olarak bilinen alandaki en eski tarihli yapı 1689'da inşa edilen bir atölye, en yakın tarihli yapı ise 1917 yılına kadar kullanılan İspirtohane'dir (Erdoğan, 1956; Kahya vd, 2004). Bakırköy ile Yeşilyurt arasında yer alan arsa, Marmara Denizi kıyısı üzerinde ve Yeşilköy Havalimanına yakın mesafededir. 1950'ler İstanbul planlarında kentin yerleşim alanının kontrolü için stratejik önemi olduğu belirlenen şehrin batı gelişim koridoru üzerinde yer almaktadır (Tanyeli vd, 2015). Aynı yıllarda alanı kente bağlayan Sirkeci-Florya Sahil Yolu (Kennedy Caddesi, 1956-1957), E5 Otoyolu (Londra Asfaltı) ve Sirkeci-Florya demiryolunun elektrifikasyonunun tamamlanmasıyla ulaşım altyapısı elverişli hale gelmiştir (Baturayoğlu ve Manioğlu, 2006). 1956 yılında bu yeni kentsel alana yeni bir isim bulmak için bir yarışma açılmıştır. Dönemin önemli tarih, edebiyat ve siyasetçilerinden Cemal Kutay, Fahrettin Kerim Gökay, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal Beyatlı, Falih Rıfkı Atay ve Abdülhak Şinasi Hisar'dan oluşan jüri, Mustafa Kemal Atatürk'ten esinlenen "Ataköy" adını seçmişlerdir.

Diğer yandan alanın kentsel ve mimari tasarımı amacıyla yine aynı yıl düzenlenen proje yarışması sonuçsuz kalmış, jüri beğenilen projelerin bir sentezini oluşturmayı önermiştir. Bunun üzerine kentsel planlama ve mimari tasarım projeleri, Ertuğrul Menteşe yönetiminde ve aynı yıllarda İstanbul şehir planlama çalışmalarına da danış-

Şekil 2. Ataköy Plaj Tesisleri, 1957 (Ağa Han Arşivi).

manlık yapan İtalyan kent plancısı Luigi Piccinato danışmanlığında 13 Eylül 1956 tarihinde alanda terk edilmiş yapıların birinde çalışmaya başlayan Baruthane Proje Bürosu tarafından gerçekleştirilmiştir. 1957-1964 yılları arasında *Arki-tekt* dergisinde yayımlanan çok sayıda makalede adları geçtiği için Baruthane Proje Bürosu ile ilişkilendirilen diğer mimarlar arasında Tuğrul Akçura, Ümit Asutay, Firuzan Baytop, Nejat Erem, Ergün Ersöz, Muhteşem Giray, Eyüp Kömürcüoğlu, Bedri Kökten, Hamdi Şensoy ve Yümnü Tayfun ile statik hesapları yürüten inşaat mühendisi Şevket Koç sayılabilir. Tamamlanan projeler 7 Eylül 1957 tarihinde banka yönetim kurulu tarafından onaylanmıştır. Ataköy I. Kısım temel atma töreni ise 15 Eylül 1957 günü, genel seçimlerden bir ay kadar önce gerçekleştirilmiştir (Güvenç ve Işık, 1999; Tanyeli vd, 2015).

Projenin 1957 yılında tamamlanan ilk tesisi, I. Kısım önünde, sahil yolunun deniz tarafında yer alan yaklaşık 3.000 kişilik kabin ve 1.100 kişilik gardırop ile birlikte gazino, lokanta vb donatılar içeren Ataköy Plajıdır. E. Menteşe yönetiminde, E. Kömürcüoğlu, H. Şensoy, M. Giray, N. Erem, E. Ersöz ve T. Akçura tarafından tasarlanmıştır (Şekil 2) ("Ataköy Plaj Tesisleri", 1958). 1959 yılında plaj tesislerinin yanında Ataköy Plaj Motelleri ve mantar kabinleri

Şekil 3. Ataköy Turistik Tesisleri (Giray ve Tayfun, 1963).

Şekil 4. Ataköy sahil yerleşimi; satış broşürünün kapağında yer alan illüstrasyon, 1957.

inşa edilmiştir. İkişer katlı üç blokta toplam 66 oda içeren bu tesisle plaj arasında kalan sık ağaçlı bölümde ise dolap ve kabin içeren 27 adet betonarme mantar saçak inşa edilerek plajın kapasitesi 1296 kişi daha artırılmıştır. 1962 yılında iki yeni motel bloğunda 48 oda daha eklenmiştir. Bu projeler M. Giray ve Y. Tayfun tarafından tasarlanmıştır (Şekil 3) (Giray ve Tayfun, 1963). 1961-1963 yılları arasında plaj tesislerinin iki tarafında 200'er çadır ve treyler yeri ve ilgili donatıları içeren Camping Ataköy ile Camping 2, M. Giray ve F. Baytop tarafından tasarlanarak inşa edilmiştir. Donatılar iki farklı yapıdan oluşan donatılarının birinde “müdüriyet-dükân-mutfak-ütü yeri”, diğerinde ise “WC-duş-tıraş-bulaşık/çamaşır yıkama yerleri” bulunmaktadır. Bunlara ek olarak açık alan donatı alanları da tesis edilmiştir (Giray ve Baytop, 1964). 1967 yılında motel tesislerine 24'er oda içeren 8 blok daha eklenmiştir. Bu tesisler aynı zamanda bu bölgede Baruthane'den kalmış olan yapıları da yeniden işlevlendirerek kullanmıştır (Kökten, 1967). 1970'lerde artan deniz kirliliği sonucu zamanla işlevini yitiren Ataköy Plaj Tesisleri ile campingler, 1986-1988 yıllarında Hayati Tabanlıoğlu tarafından tasarlanarak yine banka tarafından inşa edilen Ataköy Turizm Kompleksi için yıkılmıştır. Turistik alan-

lar ilgili olarak en iyi hatırlanan olay ise, gece kulübü olarak kullanılan tarihi Baruthane yapısında 21 Kasım 1982 gecesi çıkan yangındır; bu olayda ne yazık ki 21 kişi hayatını kaybetmiş ve 30 kişi de yaralanmıştır. Yakın zamanda dek kullanılmaya devam eden moteller ise 2009 yılında TOKİ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından sahilde inşası planlanan farklı konut projeleri için yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Turistik tesislere verilen öncelik göz önüne alındığında Ataköy Projesinin İstanbul'un gelecekteki sayfiyelerinden farklı olarak yeni ve planlı bir uydu kent/sayfiye yerleşimi kurmak amacıyla gerçekleştirildiği düşünülmelidir (Şekil 4). Şehir ve kentsel planlama bakımından, yukarıda bankanın alamet-i farikası haline geldiği ifade edilen, mevcut imar yönetmelikleri, ada/parsel düzeninden farklı, “yeni şehir” ilkesine uygun, tüm altyapı ve ticari, sosyokültürel vb donatıları yatırımcı banka tarafından inşa edilerek ilgili idarelere devredilen ve yapıların ayak bastığı arsalar dışında kalan ortak alanları yerel idare denetimine bırakan farklı ve yenilikçi bir yaklaşım izlenmektedir. İlk kentsel yerleşim planlarında yaklaşık 375 hektar genişliğindeki arazinin tamamının etaplandırılarak mahallelere ayrıldığı görülmektedir (Şekil 5). Yerleşim düzeni 1956 yılındaki uluslararası plan ve proje yarışmasının ardından oluşturulan kavramsal yaklaşımla (Şekil 6) ve aynı dönemde Luigi Piccinato'nun İstanbul Belediyesi'ne metropol için önerdiği geniş yeşil alanlarla birbirinden ayrılmış ve otomobil yollarıyla birbirine bağlanmış, çok merkezli ve ahtapot biçimli sistemle uyumludur. Bu uydu kent, toplam 53 bin kişi için, 3-7 bin kişilik 10 mahalle halinde planlanmıştır (Menteşe, 1958). Bu plan ileri tarihli projelendirme ve inşaat süreçlerinde pek çok değişikliğe uğramıştır. Muhtemelen bu dönemde projesi tamamlanmış ve/veya hazırlanmakta olan plaj, moteller ve I-II. kısımlar bu plana uygun olarak inşa edilmiştir. İnşa edilen kısımlar genel olarak konsept planda da izlenen ikili gruplar halinde gerçekleştirildiği (kronolojik olarak I-II, III-IV, IX-X ve VII-VIII) bilinmektedir; V, XI ve VI. kısımlar ise tekil olarak inşa edilmiştir. Spor dona-

Şekil 5. Ataköy için hazırlanan yerleşim planı; Baruthane Proje Bürosu, 1957 (Menteşe, 1958).

tı alanı olarak işaretlenen alandaki spor tesisleri 2000'li yıllarda inşa edilmiştir. Kültürel donatı olarak işaretlenen alan ise daha sonra konut alanına dönüştürülmüştür; burada inşa edilmesi öngörülen bir lise, bir sanat okulu ve iki ortaokul ise alanın başka yerlerinde tesis edilmiştir. V. Kısımda işaretlenmiş olan bölge yönetim merkezi ile banliyö treni istasyonu ise hiçbir zaman gerçekleştirilmemiştir; bu alanda sadece V. Kısma ait ticari merkez inşa edilmiştir. İlçe merkezi halen alanın hemen doğusundaki Bakırköy'dedir. Ataköy, mahalle muhtarlıkları dışında hiçbir zaman başka bir yönetim bölgesi niteliği kazanmamıştır. Benzer biçimde Bakırköy'deki istasyon dışında başka bir istasyon da inşa edilmemiştir. Ancak önümüzdeki yıllarda bu alanda Marmaray üzerinde bir istasyon tesis edilmesi beklenmektedir (Şekil 7).

Birlikte tasarlanarak inşa edilen I-II. kısımlardan, I. Kısım (1957-1962) 3-13 katlı 52 blokta 662 konut biriminden, II. Kısım (1959-1964) ise 2-12 katlı 38 blokta 852 konut biriminden oluşmuştur. Toplam 16 farklı daire tipinin düzenleri 2+1 - 7+1, büyüklükleri ise 93-248 m² arasında değişmektedir (Şekil 8) (Tanyeli vd, 2015). İlk düzenlemede dairelerin %18'i 85 m², %50'si 110 m², %25'i 140 m² ve %7'si 200-240 m² olarak düzenlenmiştir (Menteşe, 1958). Sağlık, çevre, ulaşım, ticaret, eğitim ve rekreasyon altyapı ve donatıları dahil her detayında modernist planlama ve tasarım ilkelelerini yansıtan farklı büyüklükte fakat benzer mimari dile sahip yapılar geniş yeşil alanlar içine yerleştirilmiştir. Serbest planlar, iyi aydınlatılmış mekânlar, büyük pencereler, mimari olarak tasarlanmış tesisat ve servis sistemleri, *pilot*ler ya da geniş ayaklar üzerinde yükseltilmiş yapılar, servis kovaları, bacalar ve betonarme pergolalarla bezenmiş ortak kullanıma açık düz teras çatılar ve pastel tonlar arasında cesur canlı renkler kullanan kübist cephe düzenleri mimari modernizmin kalıplarını izlemektedir (Şekil 9, 10, 13, 14). Fiziksel çevre kontrolüne önem verilmiş, tüm yaşam mekânları güneğe yöneltilmiş, binalar gölgeleri birbirinin üzerine düşmeyecek şekilde yerleştirilmiş ve hem içerde hem dışarda doğal hava akımı sağlayacak çözümler geliştirilmiştir (Baturayoğlu ve Manioğlu, 2006)

Aynı yıllarda M. Giray tarafından tasarlanarak tamamlanan Ataköy II. Kısım İlkokulu da, çocuklar için özel olarak tasarlanmış mekânsal ve modernist eğilimleri yansıtan mimari nitelikleriyle dikkat çeker. Aslında I. ve II. kısımlar için öngörülen 3.500'er kişilik nüfusa istinaden 10'ar sınıflı iki ayrı ilkököl tasarlanmış olmakla

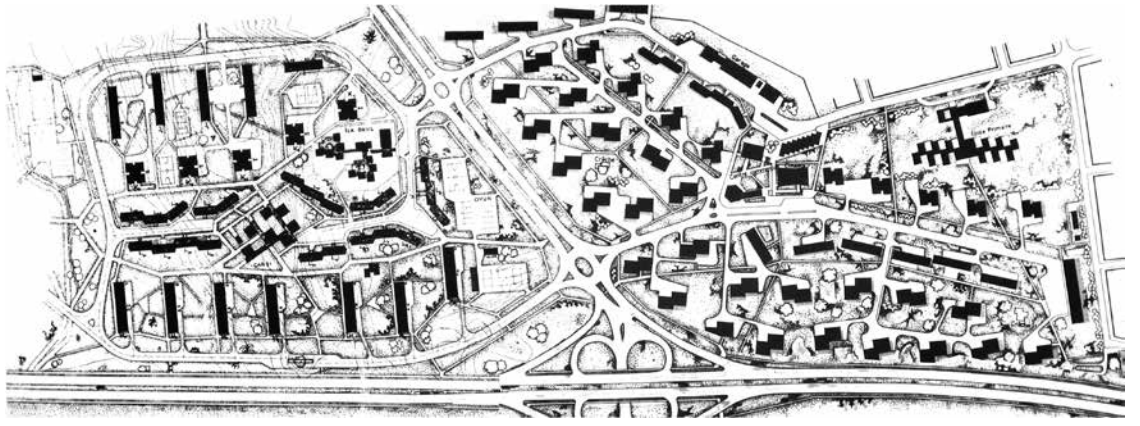
birlikte (Giray, 1963), yalnızca Ataköy II. Kısım İlkokulu inşa edilmiştir (Şekil 11, 12, 14). M. Giray'ın projesine uygun olarak 1964-1965 yılları arasında inşa edilen ilkököl, yönetim, eğitim-öğretim ve spor-kültür işlevlerini birbirinden ayıran, o dönemdeki ilkököl eğitim-öğretim düzeni uyarınca beş sınıflık iki öbek oluşturan, rampa ve köprülerle birbirine ve çevreye bağlanan tek katlı avlulu düzeniyle dikkat çekmektedir. Her sınıf en az iki yönden ışık alacak biçimde düzenlenmiş, kuzey duvarına yerleştirilen tepe pencereleriyle sabit ve kaliteli doğal ışık sağlanmıştır (Giray, 1967). II. Kısım yerleşim planında gerçekleştirilen motorlu trafik düzenlemesi sayesinde, ilkökula II. Kısımın her noktasından yaya olarak ve motorlu trafikle kesişmeden ulaşmak mümkündür. Yapı DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubunun başvurusu üzerine, İstanbul I Numaralı Koruma Bölge Kurulu'nun 11 Mayıs 2006 tarih ve 14 sayılı

Şekil 6. Uluslararası plan ve proje yarışması ardından hazırlanan kavramsal yerleşim haritasının (1956) ilk yerleşim planı (1957) üzerine uygulanmış hali.

Şekil 7. Ataköy gerçekleştirilmiş yerleşim planı.

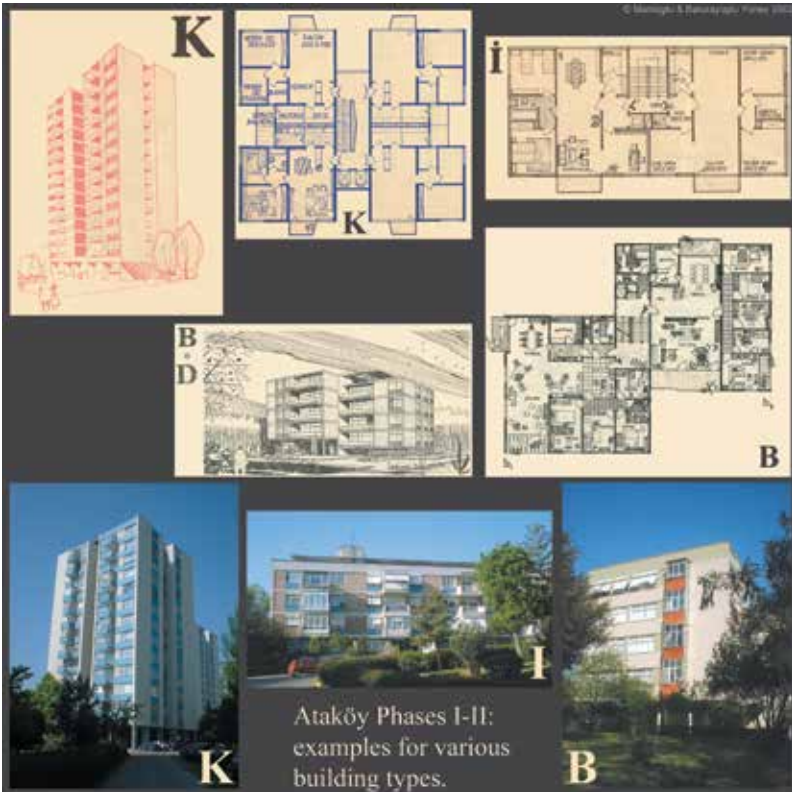
Şekil 8. Ataköy I-II. kısımlar yerleşim planı (Ataköy, Ataköy 1 ve Ataköy 2, 1958).

kararı ile kültür varlığı olarak tescillenmiştir. 2010 yılında İSMEP tarafından hazırlanan röleve ve güçlendirme projeleriyle onarılmıştır.

Tüm altyapı ve donatılar ile üzerinde buldukları arsalar, inşaatın tamamlanmasının ardından ilgili idarelere devredilmiştir; yeşil alanlar ise hazırlanan mevzii imar planında yeşil alan olarak işaretlenerek yerel idare denetimine bırakılmıştır. Aynı yöntemin ilerleyen yıllarda inşa edilen diğer mahallelerde de tekrarlandığı, bankanın sadece ticari alanların mülkiyetini koruyarak, buralardan gelir elde ettiği bilinmektedir. Ataköy II. Kısım İlkokulunun arsasının banka tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildiği, projelerinin yine bankanın bürosu tarafından hazırlandığı, inşaat maliyetinin %50'sinin Milli Eğitim Bakanlığı, %25'inin banka ve %25'inin de bankanın inşaat işitiraki olan TİMLO tarafından karşılandığı bilinmektedir (Giray, 1967).

Şekil 9. Ataköy I. ve II. kısımları (1957-64) oluşturulan yapı tiplerine örnekler (Ataköy, Ataköy 1 ve Ataköy 2, 1958).

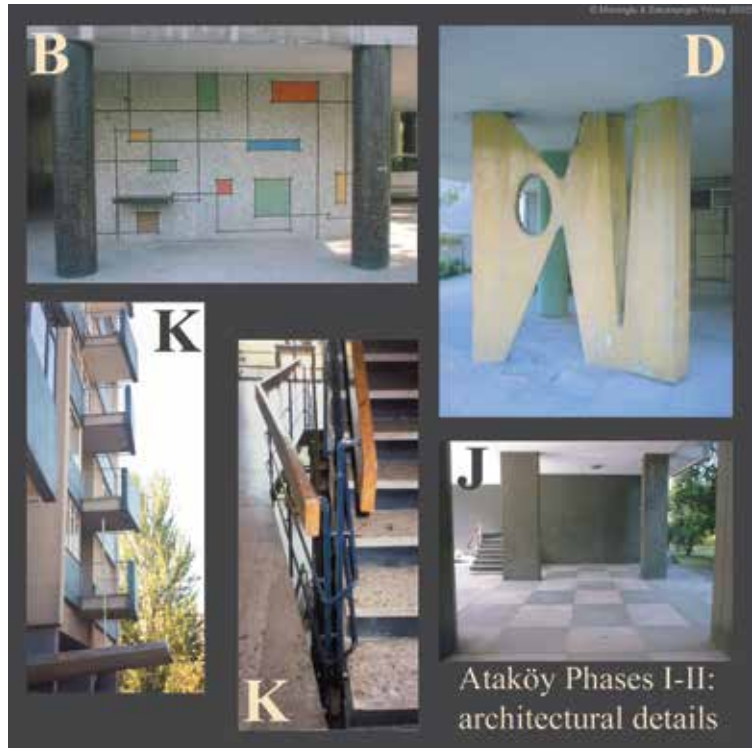
Fakat Ataköy, hiçbir zaman Avrupa'da anlaşıldığı biçimde bir toplu/sosyal konut ya da *Siedlung* modeli olmamıştır: Yapılar mimari biçim açısından modern olmakla birlikte, gerçekleştirilişlerindeki kavramsal ve kuramsal yaklaşım ile inşaat kalitesi bu tür konutlar için oluşturulan boyut, taşıyıcı sistem, malzeme vb ilkelere uyumlu değildir. Henüz projelendirme çalışmaları devam ederken talep görülmesine rağmen, 1958 yılında daireler satışa çıktığında, talep I. Kısım için %70 ve II. Kısım için %45 seviyesinde kalmıştır. Bu rakamlar, Levent I-IV. Kısım Projesi için alınan talebin çok altındadır. Bu durumun nedenleri ekonomik bakımdan karmaşıktır: Dönemi için geniş ve lüks olarak nitelendirilen dairelerin inşaatı sırasında yapı malzemelerinin zorunlu olarak ithal edilmesi, kısmen lagün/bataklık niteliğindeki II. Kısım arazisinde özellikle yüksek blokların inşaatında temel maliyetlerinin yükselmesi, 4 Ağustos 1958 tarihinde gerçekleşen devalüasyon, izleyen yıllarda %20'ye ulaşan yüksek enflasyon, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yaşanan ekonomik durgunluk ve 1963'te getirilen yeni gayrimenkul vergisi gibi etmenler sayılabilir (Güvenç ve Işık, 1999). Satışlardaki düşüklük sonucu, projeye K Bloklar gibi daha küçük ve ucuz daire ve yüksek blok tiplerinin eklendiği bilinmektedir. Ancak bu değişiklikler, bankanın diğer projelerinde olduğu gibi hedef kitlenin genellikle orta üst sınıf mensubu bürokratlar olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bu durum, kentin eski mahallelerinde asla rastlanmayacak ve modernizmin sosyalist ideallerine hiç de uygun olmayan, içinde sınıf farkı barındırmayan ütopyik bir sosyal yapı ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Baturayoğlu ve Manioğlu, 2006).

Bunun yanında Ataköy, Levent ve Atatürk Bulvarı blok apartmanları gibi diğer banka projeleriyle birlikte, özellikle 1960 sonrası oluşan sosyalist eğilimli siyasi ortamda, sosyal konut niteliği taşımadığı, çok geniş ve lüks olduğu, kredi kulla-

nan mal sahiplerinin genellikle orta ve alt sınıf değil, üst sınıf bürokrat olduğu, dolayısıyla kamu kaynak ve etkinliklerinin gerektiği gibi kullanılmadığı gerekçesiyle sık sık eleştirilmiştir. Ancak ekonomik bağlamda, bir kamu iktisadi teşekkülü (KİT) olan bankanın, devlet desteğiyle değil kendi sermayesi ve kârı ile iş yapan bir kurum olduğu, maliyetleri indirgemek için malzeme ithali ve inşaatları kendisi yaparken, diğer yandan inşaat kalitesinden ödün vermediği için genel geçer müteahhitlere göre kâr sınırlarının daha düşük olduğu, üstelik yaptığı projelerden ve verdiği kredilerden kazanç sağlamadığı takdirde iflas edebileceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Herhalde Ataköy Projesi aynı zamanda, bankanın Baruthane arazisi için ödediği yüksek meblağ olabildiğince hızlı bir biçimde geri döndürmek amacını gütmekteydi.

Özellikle 1960'larda sık sık eleştirilen projenin ekonomik, sosyal ve mimari yapısına rağmen Ataköy I-II. kısımlar, Türkiye mimarlığında II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen modernin yeniden yorumlanmış eğilimiyle oluşmuş ve mimarlık ortamı değerlendirildiğinde, özellikle tümel planlama eğilimi, iç ve dış mekân kalitesi ve malzeme seçim ve uygulamaları açısından başarılı bir örnek olarak öne çıkmıştır. Kullanılan baskın modern mimarlık dili, batılı modellerle kolayca uyum gösteren ulusal politikalar ve sosyal hayat yaklaşımları ile de çakışmaktadır.

1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığının kurulmasını ve 1961 yılında kabul edilen yeni anayasayı izleyerek sosyal nitelik kazanan siyasi yaklaşımlar, “devlet destekli konut” konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasını sağlayan, 1963 tarihli Beş Yıllık Kalkınma Planı, “konut edindirme konusunda özel amaçlar” içermekteydi. İzleyen planlarda da kaynaklarla konut ihtiyaçlarını dengelemek, uygun fiyatlı konut üretmek için standartlar hazırlamak, gecekondu alanlarını yeniden düzenlemek, konut üretimini merkezden yönetirken, bu alandaki devlet yatırımını azaltmak ve kooperatifler, özel yatırımcılar, yerel idarelerin payını yükseltmek ile sürekli olarak artan konut açığını kapatacak yeni teknolojiler ve örgütlenme yaklaşımlarından yararlanmak gibi konuların gündemde kaldığı görülmektedir. 1966 yılında kabul edilen Kat Mülkiyeti Yasası da, bu gelişmeleri yasal, ekonomik ve toplumsal olarak desteklemiştir. Ancak 1970'lerin ortalarında 4. Beş Yıllık Plan hazırlandığı sırada, konut açığı yılda 300 bin birime ulaşmıştır. 1960 ve 1970'lerde kentsel yerleşim alanlarında, özel müteahhitler eliyle

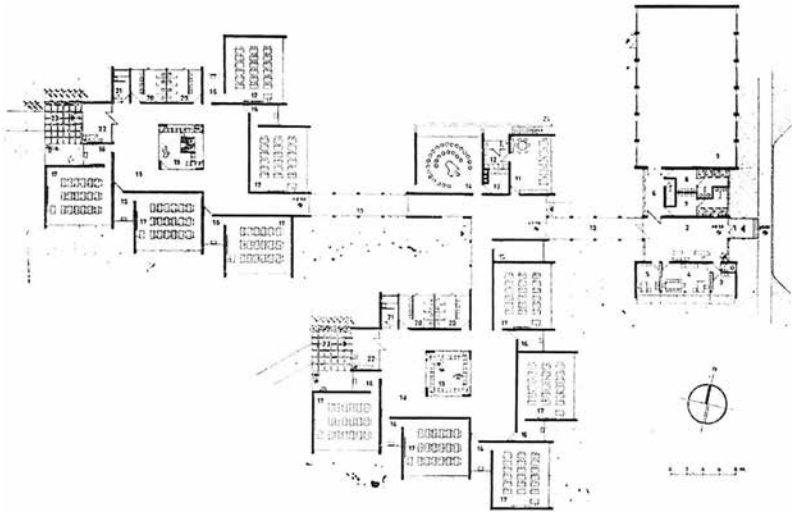
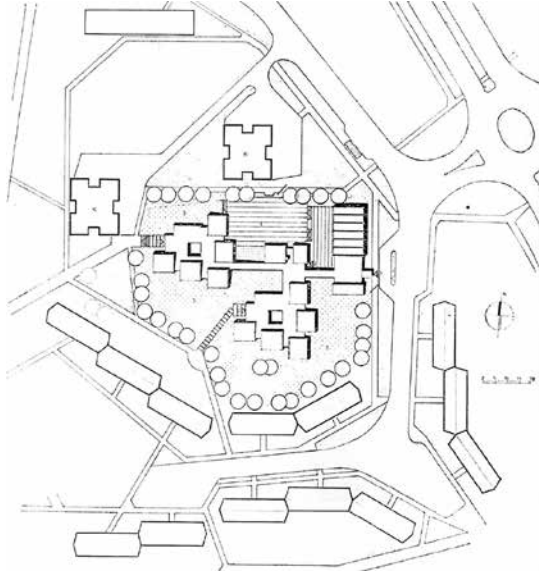

düşük mimari ve teknolojik nitelikte konutlar inşa edildiği izlenmektedir. Bunlar genellikle arsa spekülasyonu amaçlı, mal sahibi ve/veya yatırımcı-müteahhit girişimleridir ve geniş kentsel alanlarda imar plan ve yönetmeliklerine uygun fakat niteliksiz fiziksel çevreler yaratılmasına neden olmuştur.

Bankanın aynı yıllara ait projeleri, I-II. kısımlara göre çok daha basit ve sade tasarlanmış 738 konuttan oluşan Ataköy III. Kısım (1963-66) ile 1881 konuttan oluşan IV. Kısım (1965-1972), bankanın Ankara'daki eş zamanlı Telsizler Projesi (1963-1972; I-VII. kısımlar, yak. 3.000 konut) gibi, sosyal toplu konut standartlarına uygun yerleşimlerdir ve mimari dili modern kalmakla birlikte elde edilen mekân kalitesi dışında dönem mimarlığı içindeki ayırıcı niteliklerini kaybetmiştir. Blok ve daire tipi sayısı çok daha az çeşitlenmektedir: III. Kısımda iki ayrı tipte blok ve daire, IV. Kısımda ise üç farklı tipte blok ve daire düzeni bulunmaktadır. Aynı blok içindeki dairelerin planları arasında küçük farklılaşmalar izlenmektedir. İnşaatlarda taşıyıcı sistem kalitesinden ödün verilmezken, kaplama malzemeleri ve mekân büyüklüğünden tasarruf edildiği izlenir. Yüksek blokların sayısı da sınırlı tutulmuştur. III-IV. Kısımlar ile II. Kısımda inşa edilen H ve M blokların “sosyal konut niteliği” taşıdığı vurgulanmıştır. Ticari alanlar ile bu kez kanalizasyon tasfiye tesislerini de içeren tüm beledi altyapı banka tarafından tasarlanarak inşa edilirken, okulların sadece arsalarının tahsis edildiği, tasarımları konusunda I-II. kısımlarda

Şekil 10. Ataköy I. ve II. kısımlardan (1957-64) modernist mimari detaylar ile tasarım özellik ve elemanlarını gösteren örnekler.

Şekil 11 ve 12. Ataköy II. Kısım İlkokulu, M. Giray, 1963-1965; vaziyet planı (sol) ve plan (sağ) (Giray, 1967).

izlenen özelliklere rastlanmadığı izlenir (Şekil 15) (“Ataköy Sosyal Konut”, 1975).

1980’lerde bankanın uydu kent projeleri çoğalarak devam ederken, 1981 yılında çıkan 2457 sayılı ve 1984 yılında çıkan 2984 sayılı Toplu Konut Kanununu izleyerek 1984 yılında Toplu Konut İdaresi kurulmuştur. 8 Ocak 1988 tarihinde ise bankanın adı Türkiye Emlak Bankası olarak yeniden düzenlenmiştir.

2993 konuttan oluşan V. Kısım (1972-1984) ile birlikte arsa kullanım yoğunluğu artmış ve yapı üretiminde kısmen prefabrikasyon

kullanılmaya başlanmıştır. IX.-X. kısımlar (1984-1987) ve bunu izleyerek 1987’de inşaatına başlanan VII.-VIII. kısımlar ile 1990’larda inşa edilen XI. Kısım, tünel kalıp sistemiyle inşa edilmiştir. V. Kısımdan sonra inşa edilen mahallelerde, bankanın eğiliminin yeniden lüks ve pahalı konut üretmek yönünde olduğu izlenmektedir. Bu uygulamalarda bankanın artık kendi işbirlikleri aracılığıyla inşaatları yüklenmediği ve farklı müteahhitlere iş verdiği izlenir. Bu yıllarda banka Ataköy dışında, büyük çoğunluğu İstanbul, Ankara ve İzmir’de uydu kentler olmak üzere 80 binden fazla konut üretmiş ve kredilendirerek satmıştır (Güvenç ve Işık, 1999; 60. Yıl, 1986). 3 Temmuz 2001 tarihinde 4684 sayılı kanunla bankanın kapatılmasını izleyerek, bankacılık dışında kalan tüm konut üretim etkinlikleri 2002 yılında Toplu Konut İdaresi’ne devredilmiştir. Proje ve yatırımlar Emlak Konut GYO ve Emlak Planlama, İnşaat ve Proje Yönetimi tarafından sürdürülmektedir.

Bankanın kapatılmasının ardından TOKİ tarafından uygulanmasına başlanan VI. Kısım (2004-2006) ise, mekânsal ve mimari nitelikleri ile Ataköy’ün geri kalanından ayrılırken, arazi rantları ve gayrimenkul fiyatlarında 2001’den beri izlenen hızlı artış sonucu, toplu konut yerine lüks ve pahalı konut üretimi konusunda bir uç noktaya erişmiştir.

Diğer yandan bankanın ticari alanlardan beklentisinin 1980’lerde değişen eğilimler yönünde yeniden tanımlandığı izlenmektedir. 1986 yılında Ataköy Plajı yerine 50 hektar alan üzerinde Hayati Tabanlıoğlu tarafından tasarlanan Ataköy Turizm Kompleksi, bir alışveriş merkezi, bir uluslararası yat limanı, oteller ve diğer ticaret, yeme-içme ve eğlence birimlerinden oluşmakta ve deniz otobüsü iskelesini içermektedir. Bu kompleksin bir parçası olarak Sirkeci-Florya sahil yolu üzerinde 1987-1988 yılları arasında inşa edilen Galleria Alışveriş Merkezi, bu yapı tipinin Türkiye’deki ilk örneğidir. Mimarının deyişiyle “geleneksel kapalı çarşı modelinin modern yorumu” olan yapı, 80.000 m² kullanım alanı ile yaklaşık 100 adet ticaret birimi içermektedir. Yapının deniz tarafına yerleştirilen 2.000 araçlık kapalı otopark, yapının adeta denize sırtını dönmesine neden olmuştur. Üretildiği dönemin geç-modern/post-modern etkilerini ve renklerini yansıtan yalın fakat hareketli mimari dili, geçtiğimiz yıllarda anayol cephesi, girişler ve iç mekâna yapılan müdahale ile daha çağdaş fakat niteliksiz hale getirilmiştir. Yapı, 1989’da “Uluslararası Alışveriş Merkezleri Konseyi” (*International*

Şekil 13. Ataköy I. Kısım, genel görünüş (Ağa Han Arşivi).

Council of Shopping Centers) tarafından verilen "En Başarılı Mimari Proje" (*The Best Architectural Project*) ödülünü almıştır. Galleria'nın ardından IX-X. kısımlarda bir AVM daha inşa edilmiştir. Atrium olarak bilinen bu yapı, daha küçük ölçekli olarak, yakın çevreye hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Bugün olimpiyat spor tesislerinden bir bölümünün yer aldığı, spor hizmetlerine ayrılmış alan ise 1986 yılında ilgili idareye bırakılmıştır (Tanyeli vd, 2015).

Ataköy Projesi ise, başlangıcından bugüne geçen 60 yılın ardından bugün hâlâ mimari ve toplumsal seçkinliğini korumaktadır. Ataköy I-II. kısımlar, İstanbul kentsel yerleşim alanındaki en düşük zemin yoğunluklu bölge olarak varlığını sürdürmektedir. Mimari ve peyzaj nitelikleriyle, 1999 depreminin ardından arazi rantları ve emlak değerleri yükselmektedir. Ancak günümüzde konforlu yaşam gereksinimleri 60 yıl öncesinden çok daha farklıdır. Yüksek rant değerleri eskiyen konutların hızla renove edilmesine, özgün mimari tasarım ve elemanların korkutucu bir hızla ve geriye dönüştürülmesi olanaksız yöntem ve malzemelerle yok edilerek yenilenmesine yol açmaktadır. Herhangi bir koruma güdüsü olmadan, özgün mimari nitelikler ile kaliteli tasarım özelliklerini değerlendirme ve korumaya yönelik olmayan biçimde, bir bölümü yapılar inşa edildikten sonra ortaya çıkan imar yönetmeliklerine bağlı olarak gerçekleştirilen bu müdahaleler ne yazık ki, yapıların özgün malzeme ve detaylarını ortadan kaldırmaktadır.

Alanın özelliklerini belirlemek ve değerlendirmek üzere 2006 yılında I. Uluslararası DOCOMOMO Çalıştayı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin desteğiyle ve 100'ün üzerinde uzman katılımcıyla Ataköy I-II. kısımlarda gerçekleştirilmiştir. Levent I, II, III ve IV. kısımlar, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 13.05.2008 tarih ve 3047 sayılı kararı ile Türkiye'nin "ilk toplu konut örneklerinden biri olmaları, planlama düzeni ve modeli açısından daha sonra yapılan çalışmalara örnek oluşturmaları, yapıların mimari ve yapısal özelliklerinin bilinçli olarak sade ve gösterişsiz seçilmiş olmaları nedeniyle oluşan belirgin karakterleri, günümüzde artık kullanılmayan bir yapım sistemi ile gerçekleştirilmiş olmaları ve kentin bu bölgesinde meydana gelen gelişme çerçevesinde bozulma ve niteliklerini kaybetme riski altında bulunmaları ve gerek mimari gerekse planlama açısından bütünlük, süreklilik ve niteliklerini halen devam ettirmeleri" nedeniyle 2863 sayılı Kültür ve

Şekil 14. Ataköy II. Kısım, ilkokul ile birlikte genel görünüş (Giray, 1967).

Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası kapsamında "kentsel sit alanı" ilan edilmişlerdir. Aynı günlerde, benzer gerekçelerle ve kentsel alanda Ataköy I-II. kısımlar ve turistik tesislere ilişkin olarak izlenen tehditleri takip ederek, DOCOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubu ve Ataköy II. Kısım Sakinleri Derneği tarafından ilgili İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na başvuru yapılmıştır. Ancak TOKİ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Ataköy Turistik Tesisleri'nin bulunduğu alana yönelik projeleri sonucu, bölge 05.07.2005 tarih ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında İstanbul VII Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na devredilmiştir. Bölgede oluşan kamuoyu ile TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi ile Bakırköy Belediyesi'nin desteğine rağmen alanın "kentsel sit alanı" ilan edilmesi 2009 yılında reddedilmiştir. Bunu izleyerek turistik tesislerin parçası olan A, B ve C motelleri ile geçmişte banka tarafından kullanı-

Şekil 15. Ataköy III-IV. kısımlar, genel görünüş ("Ataköy Sosyal Konut", 1975).

lan dinlenme tesisleri ile camping yıkılmıştır. Bugün yerlerinde farklı konut ve turistik tesis projeleri yer almaktadır. ■

Nilüfer Baturayoğlu Yöney, Doç. Dr., DOCOMOMO Türkiye, Abdullah Gül Üni. Mimarlık Fak., nilufer.yoney@gmail.com

Kaynaklar

- Akcan, E. (2005), "The 'Siedlung' and the 'Mahalle'", *Eurozine*, 21.12.2005, <http://www.eurozine.com/articles/2005-12-21-akcan-en.html>
- Arû, K. A. (1950), *İkinci Dünya Harbinden Sonra Garp Avrupa'sında Mesken Problemi*, İTÜ Mimarlık Fakültesi
- Arû, K. A. (1995), "Anılarda Mimarlık Özel Sayısı", *Yapı Dergisi*, YEM, 9-47
- Ataköy, *Ataköy 1 ve Ataköy 2* (1958), Türkiye Emlak ve Kredi Bankası, Ankara (satış broşürleri)
- "Ataköy Sitesi" (1958), *Arkitekt*, No. 2 (291), 61-66
- "Ataköy Plaj Tesisleri" (1958), *Arkitekt*, No. 3 (292), 99-106
- Ayataç, H., N. Baturayoğlu Yöney, A. Türer Başkaya (2016), "The Planning of Housing Areas in Turkey, Prof. Kemal Ahmet Arû's Design Approach in Levent Phase IV / "Türkiye'de Konut Alanlarının Planlanması, Prof. Kemal Ahmet ARÜ'nun Levent 4. Mahalle Tasarım Yaklaşımı", *Kemal Ahmet Arû / Profesör, Architect - Urban Planner, 1912-2005, Urban Planning and Design*, N. Zeren Gülersoy, T. K. Koramaz (yay. haz.), İTÜ Mimarlık Fakültesi, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul, 237-274
- Baturayoğlu, N., G. Manioğlu (2006), "A Late Modern Housing Utopia of the 1950s and 1960s: Ataköy Phases I and II / 1960'lardan Geç Modern Bir Toplu Konut Ütopyası: Ataköy I. ve II. Kısımlar", *Conservation of the 20th Century Architectural and Industrial*

A Modern Planning Experience: Ataköy, Istanbul

Turkish Real Estate and Credit Bank was one of the three institutions created between the two world wars to facilitate public construction activity including housing in Turkey. It was restructured in 1946 and became responsible for providing loans in return for building mortgages and their land with the purpose of supplying affordable housing and importing building materials. This was also concurrent with the model suggested by Ernst Reuter during his tenure at Ankara University in the 1940s, based on "saving banks".

The 1950s and 1960s in Turkey was characterized by the increasing rate of urbanization, which led to a great lack of housing and soon to uncontrolled development, especially in the form of squatter zones while economic problems and the lack of building materials limited construction activity and raised the prices. Between 1946 and 1973, the bank was instrumental in the production of nearly 13,000 apartments in 49 housing projects in nine different cities. Some of the projects including Levent Phase IV (1954-1958) and Ataköy Phases I-II (1957-1964) in Istanbul became iconic examples of modern housing estates in Turkey. The model developed by the bank for these projects, including urban planning, providing all the physical infrastructure as well as commercial and socio-cultural amenities, and leaving all the green areas as municipal land while making use of the commercial spaces to provide income for the bank, became an important factor in the planning of major cities.

Ataköy Project became an experiment in modernism at its beginning, and through the years it was developed with alternative urban planning as well as contemporary and innovative technologies. It also created an alternative lifestyle with its select population. Today it is trying to survive as model and monument against new urban development and transformation strategies.

- Heritage*, D. Mazlum, Z. Ahunbay, Y. Kahya (yay. haz.), Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul, 125-128
- Baturayoğlu Yöney, N., Y. Salman (2010), "Mass Housing Development by a Government Agency and the Politics of Urbanization in Turkey", *International Planning History Society (IPHS) Conference Proceedings*, N. Zeren Gülersoy, H. Ayataç, K. Koramaz, B. Önem (eds), İTÜ, 441-456
- Baturayoğlu Yöney, N. (2016), "A State-Supported Private Investment Model to Finance Housing in Post World War II Turkey", *Abstracts of the European Architectural History Network / Fourth International Meeting Dublin/Ireland/ June 2-4 2016 (EAHN 2016 Dublin)*: 23-24
- "Bina Yapımını Teşvik Kanunu", Kanun No. 5228, Kabul Tarihi: 28.06.1948, *Arkitekt*, No. 5-6 (197-198), 1948: 138-139
- Erdoğan, M. (1956), "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthaneleri", İstanbul Enstitüsü *Dergisi*, c. 2, İstanbul
- Evimiz 60. Yıl* (1986), özel sayı, Türkiye Emlak Kredi Bankası, Ankara
- Giray, M. (1963), "Ataköy'de İki İlköğretim Projesi", *Arkitekt*, No. 1 (310), 7-11
- Giray, M., F. Baytop (1964), "Ataköy Campingleri", *Arkitekt*, No. 1 (314), 8-10
- Giray, M., Tayfun, Y., "Ataköy Plaj Motelleri ve Mantar Kabinleri", *Arkitekt*, No. 4 (313), 1963: 149-154
- Giray, M. (1967), "Ataköy İkinci Mahalle İlkokulu", *Arkitekt*, No. 2 (326), 58-61
- Güvenç, M., O. Işık (1999), *Emlak Bankası: 1926-1998*, İstanbul
- "İstanbul Belediyesi, Türkiye Emlak Kredi Bankası Blok Apartmanları - Atatürk Bulvarı" (1957), *Arkitekt*, No. 286: 12-16
- Kahya, Y., Y. Salman, N. Akın (2004), "Conservation and Adaptive Re-use of the Spirit Factory in Istanbul", *Journal of Architectural Conservation*, c. 10, No. 1
- Keleş, R. (1986), "Ernst Reuter ve Türk Kentbilimi", *Anıme İdaresi Dergisi*, c. 19, S. 3 (Eylül), s. 81-98
- Kökten, B. (1967), "Ataköy 2. Kısım Motelleri", *Arkitekt*, No. 3 (327) 104-107, 127
- Menteşe, E. (1958), "Ataköy Sitesi Hakkında Rapor", *Arkitekt*, 2 (291), 79-81
- Reuter, E. (1943a), "Belediyenin Yapı İşletmeleri", *Arkitekt*, No. 1/2 (133/134): 27-32.
- Reuter, E., "Mesken Meselesinin Halli Çareleri", *Arkitekt*, 1943(b), No. 11/12 (143/144): 263-271.
- Reuter, E. (1946), "Gayri Menkullerin Üzerine Kredi Meselesi", *Arkitekt*, No. 7/8 (163/164): 179-182
- "Saraçoğlu Mahallesi, Proje: Prof. Paul Bonatz, Tatbik: Emlak Yapı Şirketi" (1946), *Arkitekt* 3-4 (171-172), 56-59, 86
- Sey, Y., "To House the New Citizens: Housing Policies and Mass Housing" (1984), *Modern Turkish Architecture*, R. Holod, A. Evin (yay. haz.), University of Pennsylvania Press, 153-177
- "Sümer Bank Amele Evleri ve Mahalleleri, Proje ve Tatbik: Sümer Bank İnşaat Fen Heyeti" (1944), *Arkitekt*, No. 1/2 (145/146), 9-13
- Tanyeli, U., N. Baturayoğlu Yöney, E. Omay Polat, Y. Salman (2015), İstanbul Mimarlık Rehberi: Modern ve Çağdaş, A. Batur (yay. haz.), C. Yapıcı (koord.), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
- Tekeli, İ. (1984), "The Social Context of the Development of Architecture in Turkey", *Modern Turkish Architecture*, R. Holod, A. Evin (eds.), University of Pennsylvania Press, 9-33.
- Tekeli, İ. (2012), *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü* (1923-1980), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Türkiye Cumhuriyeti'nin Ellinci Yılında Emlak Kredi Bankası* (1973), Ankara
- "Türkiye Emlak Kredi Bankası Ataköy Sosyal Konut Uygulaması" (1975), *Arkitekt*, No. 2 (358), 53-57
- Yurt Hizmetinde 40. Yıl* (1966), Türkiye Emlak Kredi Bankası, Ankara

Beklenen Batı İstanbul Kentsel Dönüşümünün Odağı Olarak Bakırköy Alt Merkezi

Zafer Akay

İstanbul metropoliten alanının batı kesimindeki en önemli tarihsel yerleşim alanı olan Bakırköy, II. Dünya Savaşı sonrasında, özel girişim ağırlıklı sanayinin gelişmesine paralel olarak önemli bir kentsel gelişme alanına dönüştü. Hemen savaş sonrasında yoğunlaşmaya başlayan Bakırköy'ün yanı başındaki Kazlıçeşme gecekondu gelişmesi hızla geniş bir alana yayıldı. Bir başka sanayi aksı olan, Bakırköy eski ilçe sınırlarında yer alan, bugün Esenler adını taşıyan eski Litros köyünün güneyindeki vadi de erken gecekondu alanları arasında sayılıyor. 1957'de Zeytinburnu ilçesinin batı kesiminin kopmasının ardından, bugün Bakırköy'ün çevresi olarak incelediğimiz Güngören, Esenler, Bağcılar ve Bahçelievler ilçelerinin eski ilçe alanından ayrıştırılmış oluşu Bakırköy'ün bir alt merkez olarak önemini açıklayabilir. Kentin en önemli, bütün etapları düşünüldüğünde kuşkusuz en büyük toplu konut projesi olan Ataköy de başlangıçta finans koşulları nedeniyle öncelikle üst gelir grubunu hedeflese de, kooperatifleşme deneyimlerine paralel olarak, giderek sosyal konut kavramının ülkedeki en belirgin deneyim alanına dönüştü (Sey, 2005: 173). Son etaplarında sosyoekonomik anlamda giderek karmaşık bir yapının oluşumuna yol açılrsa da oldukça örgütlü bir konut üretimi gerçekleşti (Aktulga, 2016). İhsan Bilgin'in "içe patlama" olarak tanımladığı, İstanbul'un 1950 sonrası gelişmesi ithal ikameci ekonominin iç pazara yönelik sanayileşmesini yansıtır (Bilgin vd., 2010). 1950-80 dönemi İstanbul için kentsel gelişme açısından bir batı yönünde saçaklanma dönemi sayılabilirse, Bakırköy de bu dönemin en önemli alt merkezi olarak görülmeli. Bu dönemde sosyal ve demografik yapıdaki çok önemli değişime rağmen farklı azınlıkların bir arada barışık yaşadığı çok kültürlü bir dokuya sahip olan Bakırköy'ün sosyokültürel açıdan böyle bir önem taşıdığı çok açık. 1970'lerden sonra Boğaziçi Köprüsü ile ağırlık kazanan, Kadıköy'ü de daha önemli bir alt merkeze dönüştüren Anadolu yakasındaki kentsel yayılmanın da batı yönündeki gelişmeyi yavaşlatmadığı söylenebilir.

Bu çerçevede Bakırköy merkezi de kuzeyindeki İncirli Çiftliği'ne uzanan ana yol ekseninde, münferit bahçeli konut gelişmesiyle başlayan hızlı bir büyüme süreci yaşadı. Çok geçmeden, 1960'larda iyice yoğunlaşan çok katlılaşma baskısı sonucunda, ızgara planlı eski Makriköy yerleşim alanını birkaç istisna yapı dışında tümüyle yok eden oldukça yoğun bir doku oluştu. Yeşilköy sayfiyesi ve Ataköy modern konut gelişmesi ile Zeytinburnu gecekondulaşması arasında oldukça spekülatif bir yapılaşma sürecinin bugünkü sıkışık fakat canlı alt merkezi yarattığı söylenebilir. Bu açıdan mimari ölçeğini kaybetmiş olsa da eski "grid"i sürdüren bugünün çok katlı konut dokusu, aralarda karşımıza çıkan yüzyıl başının tarihsel değerleriyle kültürel değer taşıyor ve "sit" unvanını kazanamasa da bütünüyle korunması söz konusu edilebiliyor. Mevcut kültürel varlıkların 1984 yılında kurul üyeleri tarafından gözlemsel bir tespitten sonra tescillendiğini, ancak yoğun yapılaşma baskısı altında büyük ölçüde yok edildiğini de vurgulamak gerekir.¹

Otomobil ve karayolu odaklı bir ulaşım anlayışı dışına çıkmanın pek düşünülmediği 1950-80 döneminde gündeme gelemese de, kent için çok önemli bir raylı toplu taşıma sistem potansiyeli taşıyan demiryolunun komşuları Yeşilköy ve Zeytinburnu gibi, Bakırköy merkezinin gelişmesinde de rol oynadığı düşünülmeli. Bugün Marmaray adını alan demiryolu kuzeyinde, İncirli Caddesi'nin iki yanındaki Zuhuratbaba ve dev Kartaltepe mahallelerinin de daha çok 1970 sonrasındaki hızlı gelişmesinin de daha çok dönemin özelliği olarak spekülatif, parçacı planlamalarla oluştuğu anlaşılıyor. Eski taş ocakları ve Çimento Fabrikası yakınında ve Veliefendi çayırına komşu sanayi tesisleriyle çevrelenmiş eski Osmaniye köyü alanındaki kentsel gelişme ise daha plansız bir gelişme olarak görülmekte.

Bakırköy'ü Çevreleyen Kentsel Dönüşüm Zorunluluğu ve Yeşil Alan Potansiyeli

1999 depremi sonrasında kaçınılmaz bir biçimde gündeme gelen yapı güvenliği genel olarak

eski Bakırköy ilçe sınırlarında özellikle “gecekondu ıslahı” ve “imar affı” anlayışları sonucunda oluşmuş 1980 sonrası kentsel gelişme için çok önemli bir gündem oluşturdu. Özellikle Bakırköy’ün hemen doğusu ve batısındaki Çırpıcı-Çinçindere ve Tavukçudere² vadi tabanlarının, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin herhangi bir kentsel dönüşüm gündemi oluşturmamasına karşın beklenen İstanbul depremi açısından çok önemli bir risk alanı oluşturduğu biliniyor (Akay, 2015). 1999 depreminin hemen sonrasında basında yer alan, İBB tarafından hazırlanan, zemin özelliklerini konu alan “mikrozonlama” haritaları ne yazık ki önemli bir gündem oluşturmuyor. Aslında ilçe belediyeleri elinde bulunan, gözleme dayanan deprem son-

rası hasar tespit raporları, riskli yapılar hakkında ipucu verebilecek belgeler oluştururken, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nün risk alanı tanımlamalarına konu edilmemekteler. Elbette bu tanımlamaların doğru yöntemlerle güncellenmesi önem taşıyor. Yanlış olarak “kentsel dönüşüm” olarak adlandırılan rant odaklı bir yapı yenileme anlayışı, 1999 depreminde özellikle orta hasarlı olarak tespit edilmiş, gözlenebilir risk taşıyan yapıların gündeme taşınmasını 20 yıla yakın bir dönem ertelemiş durumda. İslah planlarına göre küçük parsellerde, genel olarak çekme mesafesi kabullerine aykırı olarak oluşmuş, yeterli sosyal donatı alanları ayrılmamış bu çok katlı yapılaşma alanları yapı yoğunlukları da sağlıklı kentleşme ölçülerinin oldukça üstünde olduğundan, planlı

1970 tarihli uydu fotoğrafında Bakırköy ve çevresindeki kentsel gelişme alanları (İBB Şehir Rehberi).

çevrelerdeki “müteahhit payı” ekleyerek yeniden yapılandırma modellerine uymamaktalar. Bu yüksek yoğunluklu alanların ancak metropoliten ölçekte bir kentsel dönüşüm strateji planı çerçevesinde, arsa takası gibi modeller ve eski sanayi işlevlerinin üretilecek örgütlü sanayi alanlarına taşınması gibi önemli operasyonlarla yerinde dönüşümünün sağlanabileceği gerçekçi bir senaryo olarak tanımlanabilir (Altınar, 2015).

Öte yandan üzerinde bu riskli yapılaşmayı barındıran vadi tabanları kentin büyük gereksinim duyduğu yeşil alanlar için önemli bir potansiyel taşıyorlar. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin geçen yıllarda gündeminde olan, olasılıkla New York'taki *Central Park*'ı model alarak isimlendirilen, Hipodrom kuzeyindeki genişletilmiş Çırpıcı Parkı önerisi bu potansiyeli tanıma ve kente kazandırma yönünde çok önemli bir adım olarak görülmeli. Yeşil alan ihtiyacı kavramının da ötesinde, bugünlerde küresel iklim değişikliği sonucunda önemli kentsel bir soruna dönüşen sağanaklar sonrası sel felaketlerinin arkasında, vadi tabanlarının yol ve sert kaplamalı açık alana dönüştürülmesinin yattığı gerçeği ve bu kentsel katastrofu ortadan kaldırmanın tek yolunun vadi tabanlarında tekrar su emici toprak zeminlere dönülmesi olduğu yadsınamaz biçimde ortaya çıkmakta.

Kentin deprem sonrası toplanma alanı olarak tanımlanmış açık alanlarının tümüyle kaybedildiği, çok değerli kentsel kamu alanlarını ranta dönüştüren bir anlayışın egemen olduğu bir ortamda vadi tabanlarının yeşil alanlara dönüştürme düşüncesinin gerçekçiliği elbette sorgulanabilir. Ancak rant ekonomisinin kenti çökme aşamasına getirdiği bir dönemin yarattığı kayıpların inkar edilemeyecek boyutları artık sorumlularını dahi bu yanlış gidişi kabul etmek zorunda bırakmakta. İstanbul'un içinde bulunduğu kültürel kıyım ve kentsel kimlik kaybının sürdürülemezliği açıklık kazandıkça, kenti yok etmekte olan rant çılgınlığının ancak gerçek kentsel dönüşüm ve yeniden yapılanma ihtiyacının bulunduğu alanlardaki rantı geliştirecek yaklaşımlarla dizginlenebileceği daha görünebilir hale geliyor. Merkezini ve sadece modern mimarlık mirasını değil değerli konut stokunu da yok etmekte olan kentin, bu yok oluşu bir kader olmaktan çıkarmak için farklı bölgelerinde yeni merkezleşme olanaklarını geliştirmesi ve sağlıklı yeni kentleşme bölgeleri yaratmak için yeni rant koridorları oluşturması gerekiyor (Akay, 2017).

Bakırköy'ün merkezini oluşturacağı bu kentsel yenileme potansiyelinin gerçekleşebilmesini

gerektirecek koşullardan söz etmek gerekirse öncelikle yakın çevredeki küçük sanayi alanları ve çoğunlukla kullanım dışı olan sanayi tesislerini ele almak gerekiyor. Sanayi arsalarının yerel yönetim tarafından yapılacak çok aktörlü bir senaryo temelinde oluşturulacak bir stratejik plan aracılığı ile kent dışındaki kamu arazilerinde oluşturulacak örgütlü sanayi alanlarıyla takas edilmesi kentin merkez ile yakın çevre arasında önemli yapı alanları oluşturma potansiyeli taşıyor. Özellikle bu alanları kullanmak üzere, toplu taşıma olanaklarının yeterli olduğu bölgelerde küçük sanayi ve toptan ticaret alanlarının çağdaş nitelikte yeniden yapılandırılması kentin öncelikleri arasında olmalı. Özellikle yer değiştirmesi zor olan toptan ticaret alanlarının kent dışına çıkarılmaması, tersine uygun merkezi noktalarda yer bulması temel bir ilke olarak alınmak zorunda. Böyle bir stratejik planlama sonucunda deprem güvenli yeni yapılaşma alanlarını yaratacak gerçek anlamda bir kentsel dönüşüm uygulaması, bisiklet ve yürüyüş yollarıyla desteklenen yeşil akslar çevresinde kentin yaşam kalitesini de yükselterek oluşturulabilir. Giderek kent içi ulaşım için kayda değer bir seçenek oluşturmakta olan bisiklet, ekolojik koridorlar olarak da tanımlanan, kuzey güney eksenindeki bu rekreasyon alanlarını bütünleştirmekte önemli bir rol oynayabilir.

Bakırköy ve Yakın Çevresinde Kayıplar ve Tehdit Altındaki Kentsel Değerler

Bakırköy ilçesi son 15 yılda özellikle açık alan açısından çok önemli kayıplara uğramış durumda. Ataköy yerleşim alanının kıyı bölümü planlama sürecince kentin en önemli plaj tesislerini barındırmak üzere açık alan olarak bira-

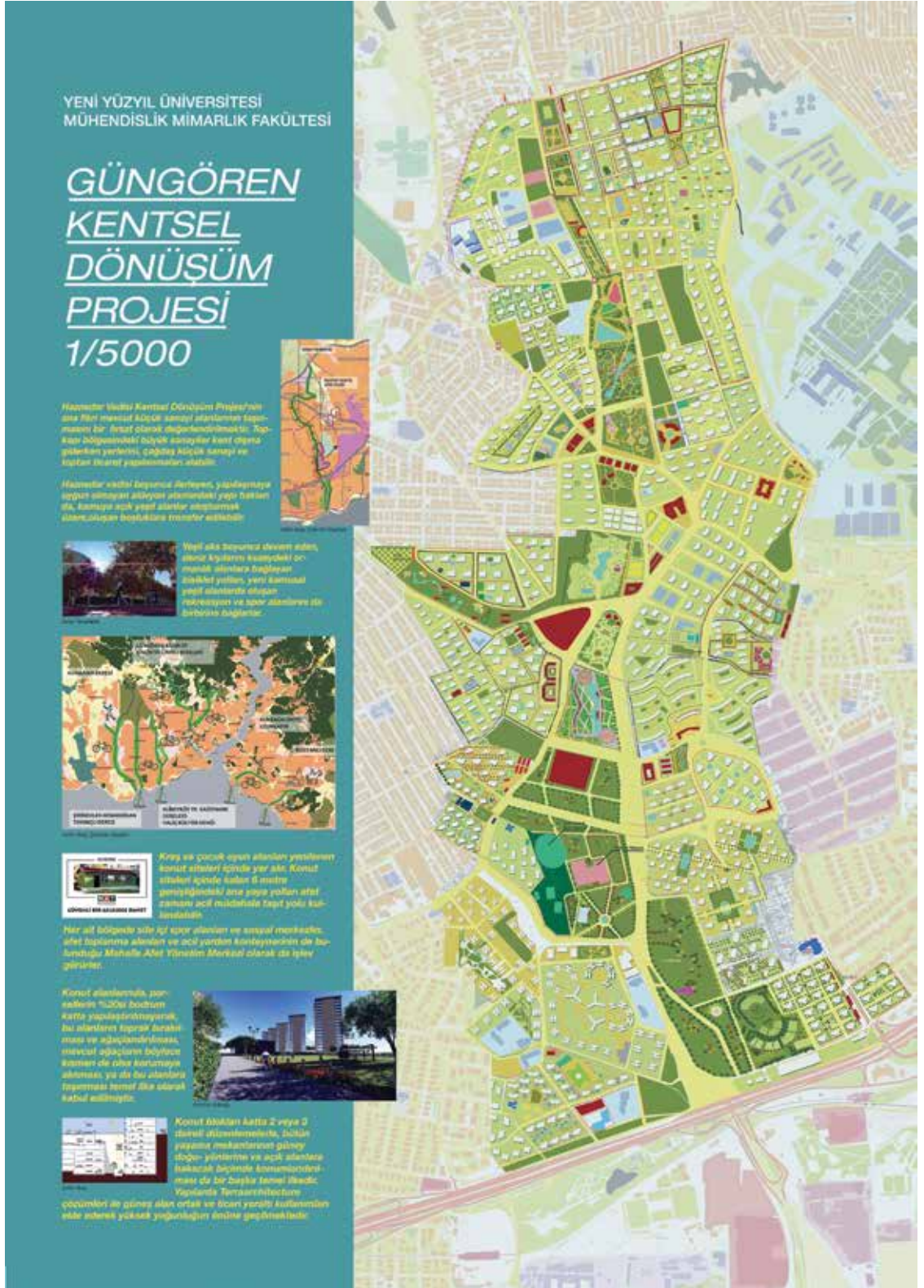
Batı İstanbul merkez bölgelerindeki sanayi alanlarının kent dışı alanlarla takası ile oluşacak boşluklara küçük sanayi ve toptan ticaret işlevlerinin yönlendirilmesi (İstanbul Bütünü Üzerine Düşünceler, Zafer Akay - Şebnem Kayhan, 2015).

kılmıştı. Bu alanların yapılaştırılmaması kararının arkasında, Ayamama dere yatağından uzak durulmasında olduğu gibi, özellikle faya yakın bölgelerde alüvyon zeminlere tedbirli yaklaşma bilinci de vardır. Ataköy'ün ilk planları Tavukçu deresinin de bu açıdan dikkate alındığını belgeler. Bu eski plaj ve turizm alanlarının Marmara Denizi'ndeki kirlilik sonucunda kullanılmadığı dönemde, kentsel park niteliğinde rekreasyon alanlarına dönüştürülemediği oluşu kuşkusuz

bir talihsizliktir. Ne yapılaşma koşullarını etkileyecek bilimsel verileri ne de yeşil alan talebini yükselten Ataköy sakinlerinin sivil direnişlerini her hangi bir şekilde dikkate almayan son on yılın kent arsası rantı temelindeki ekonomik anlayışı, bu çok değerli açık alanları ortadan kaldırarak çok yüksek yoğunluklu yüksek yapı kompleksleriyle doldurdu. Oldukça benzer bir kayıp olarak eski Sümerbank arazisi olarak tanımlanan, Çırpıcı deresi alüvyonunda yer alan

Güngören Paneli Sunum Poster, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 1.12.2015.

Veliefendi Hipodromu'nun hemen güneyindeki sahil kesiminin yüksek yapılarla doldurulmasından söz edilebilir.

Bakırköy'ün kuzeyindeki bölgede mezarlıklar dışında çok az yeşil ya da açık alan bulunuyor. Güngören Çiçin Deresi boyundaki, çoğunlukla özel mülkiyette bulunan sanayi ve depolama kullanımlı alüvyon alanlarında yüksek yoğunluklu yapılaşma beklentisi rant yetersizliği nedeniyle beklemekte görünüyor. Bu bölgenin hemen doğusunda yer alan, oldukça geniş ağaçlandırma alanları bulunan YTÜ Davutpaşa Yerleşkesi de hızla yeni yapılaşma ile büyüyerek açık alanlarını kaybetmekte. Yerleşkenin güneyinde, M1 metrosu olarak adlandırılan hafif raylı sistem hattı sistem üzerinde bulunan, önemli bir ağaç varlığına sahip olan açık alanlarıyla düşük yoğunluklu Tozkoparan toplu konut alanı, düşük mevcut yoğunluk ve Güngören Belediyesi tarafından göreceli olarak yüksek rant denklemine göre kentsel dönüşüm alanı olarak hedef seçilmiş durumda. Bölgenin kuzeyinde, Esenler Belediyesi ise düşük rant baskısı olan bölgelerde çeşitli kentsel dönüşüm projelerini uygulamakta.

Bakırköy ilçesi merkezinde Ataköy mahalleleri açık alan ve sosyal donatı açılarından oldukça rahatken, Marmaray kuzeyindeki diğer mahalleler çok sınırlı yeşil alana sahipler. D 100 karayoluna komşu Botanik Parkı bölgenin tek önemli rekreasyon alanı olarak iyi bir katkı yapmış görünüyor. Bu iki bölge arasında kalan Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Yerleşkesi de oldukça geniş ağaçlandırma alanlarına sahip olarak önemli bir potansiyel taşıyor. Kentin kullanımına kapalı olan bu açık alanların kazanılması için her hangi bir girişim şöyle dursun, bu alanın tümüyle yeniden yapılandırılması yoluyla rant odaklı bir yüksek yapı programı son yıllarda önemli bir gündem oluşturmuş durumda. Kamusal kullanımlar için önemli bir arsa yetersizliği varken, eldeki resmi kurum alanlarının hoyratça özelleştirilmesi ve kent suçu niteliğinde rant projelerine dönüştürülmesi son 15 yıla damgasını vuran gelişmeler.

Askeri araziler de 2015 darbe girişiminin ardından oluşan fiili durum sonrası önem bir gündem oluşturdu. Askeri birliklerin kentin daha dışındaki alanlara taşınma kararı sonucunda, bir süredir kentsel gelişme alanı olarak ilgi çeken bu alanlar da tartışma konusu olmaya başladı (Alp, 2016). Bu arazilerde yer alan ağaçlandırma alanlarının korunması konusunda genel bir konsensüs bulunduğu söylenebilir. Esenler ilçesi

kuzeyinde bulunan askeri alanlarda bu ağaçlandırma alanları yanı sıra, kuşkusuz önemli yeşil alan potansiyeli barındıran, bölgedeki akarsularını oluşturan küçük derelerin vadileri de bulunuyor. Ancak bu ağaçlı alanlar dışında kalan azımsanamayacak yüz ölçüme sahip bölgelerin, üzerlerinde önemli riskli yapılaşma bulunan alüvyon bölgeleri yapılaşmadan arındırmak için önemli bir potansiyel oluşturması da dikkate değer bir olasılık olarak not edilmeli. Kamu mülkiyetindeki bu alanlar ile, alüvyonlardaki yerleşim alanlarının takası ile kamusal yeşil alanlar elde edilmesi yöntemi tartışılması gereken yöntemler olarak konu edilebilir. Bu tartışmanın en önemli boyutu olarak bölgedeki mevcut yapılaşmanın aşırı yoğunluğu belirtilmeli. Bu koşullarda müteahhit paylı yeniden yapılanma modeli aşırı yüksek yoğunluklara yol açabilir. Uzak yeni yerleşim alanlarına taşınma kentsel yenilemenin en

Bakırköy, Kartaltepe ve Osmaniye mahalleleri işlev analizi çalışmaları, 2017 (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi öğrenci çalışmalarının birleştirilmesi, görsel: Zafer Akay - Şebnem Kayhan).

tartışmalı ve toplumsal açıdan sorunlu başlığını oluştururken, yerinde kentsel dönüşüm de bazı koşullarda oldukça zorlayıcı olabilmekte. Bu koşullarda askeri alanlar bir ara çözüm potansiyeli taşımaktalar.

Kent ekonomisi için vazgeçilmez öneme sahip Atatürk Havalimanı da kuşkusuz Bakırköy ilçesini ilgilendiren bir başka çok önemli açık alan gündemi oluşturuyor. 3. Havalimanı olarak tanımlanan genel olarak yapılaşmaya uygun olmadığı değerlendirilen Terkos Gölü doğusundaki yeni havalimanı alanında yaklaşık 60 hektar kadar ağaçlık alan kamuoyunun izleyemediği koşullarda sessizce ortadan kaldırıldı (Akay, 2014). Buradaki ağaçlardan taşınabilir olanların Eyüp Belediyesi sınırlarındaki alanlarda değerlendirildiği söylendi. Bu sürecin sonunda oldukça önemli zemin düzenleme faaliyetinin ardından, henüz ulaşım altyapısı hazır olmak şöyle dursun, planlanmadan, yeni havalimanı inşaatının tamamlanması siyasi propaganda malzemesi olarak kullanılırken Atatürk Havalimanı alanının kazanacağı yeni kullanım da kamuoyunda tartışılmaya başlandı. Alanın doğu kesimini oluşturan Ayamama çayırı bölgesi doğal olarak yeşil alan kullanımı potansiyeli taşıdığı not edilebilir.

İçinde bulunduğumuz siyasi ortam bu kültüre ne kadar uzak olsa da kent için bu denli önemli bir konunun sivil toplum ve meslek kuruluşlarını da içeren demokratik platformlarda tartışılabilmesi önemli bir zorunluluk olarak görülmeli.

Uzmanlarca ekolojik olarak büyük bir çılgınlık olarak görülen Kanal-İstanbul düşüncesi de aslında daha çok, doğusundaki vadi tabanlarına oldukça benzeyen bir ekolojik koridor olarak rant yaratıcı bir yeşil aks potansiyelinin, arsa spekülasyonunu körüklemek adına yeni bir boğaz yaratma hevesine kurban edilmesi olarak yorumlanabilir. Yeni havalimanı ile de ilişkili olan bu spekülasyon alanının aslında kentin batısındaki, Bakırköy'ün geometrik merkezini oluşturduğu, deprem tehdidi altındaki sıkışık kentleşme bölgelerini rahatlatabilecek, olumlu bir etkisi olacağı dahi düşünülebilir. Ancak arsa fiyatlarını önemli ölçüde etkilediği anlaşılan bu spekülasyon çılgınlığının, bir yeşil aks yaratma potansiyeli şöyle dursun, bölgedeki Yarımburgaz Mağaraları ve Batoneia antik kenti gibi önemli tarihsel sitlerin konusu bile edilemiyor. İçinde bulunduğumuz küresel iklim değişikliği gündemi bile böyle bir müdahalenin yaratacağı ekolojik sorunları algılayabilmek için yeterli olmuyor (Saydam, 2016).

Bakırköy Alt Merkezinin Geleceği

Bakırköy Belediyesi tarafından gündeme getirilerek basına yansıyan, merkez bölgelerindeki hasarlı yapı oranlarında yola çıkan risk değerlendirmeleri bölge için bir kentsel dönüşüm gündemi yaratmış durumda. Son yıllarda gündeme getirilen müteahhit paylı kentsel dönüşüm modeli de bu tartışmada yer alıyor. Özellikle Zuhuratbaba Mahallesi'nde yapı bazında yenilemelere çoklukla rastlanmakta. Marmaray kuzeyinde yer alan Kartaltepe ve Osmaniye mahallelerindeki, bazı özel durumlar dışında, İstanbul ölçülerinde göreceli olarak uygun yapı yoğunluk değerlerine sahip olan, ortalama 5 katlı mevcut konut dokusunun, Belediye tarafından sözü edilen 2 katlık yükseltme ile yine de sağlıklı bir kentleşme için oldukça iyi bir potansiyel taşıdığı düşünülebilir. Bu konuda Belediye tarafından hazırlanmış olan İmar Planı'nda mevcut ağaçlık alanlar dikkate alınarak oluşturulan yeşil alan kararlarının önemli bir değer oluşturduğuna dikkat çekilmeli. Bölgenin yapı adası boyutunda birimler temelinde planlanması, yeraltı otoparkları ile ortak açık alanların yaratılmasıyla birlikte, yeniden yapılanma faaliyetinin mahalle ölçeğinde bir kentsel tasarım ile yol dokusunun iyileş-

Batı İstanbul yeşil aks çevresinde kentsel dönüşüm önerileri (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi 2014-2018 dönemi "Kentsel Tasarım" stüdyo çalışmalarının birleştirilmesi, görsel: Zafer Akay - Şebnem Kayhan).

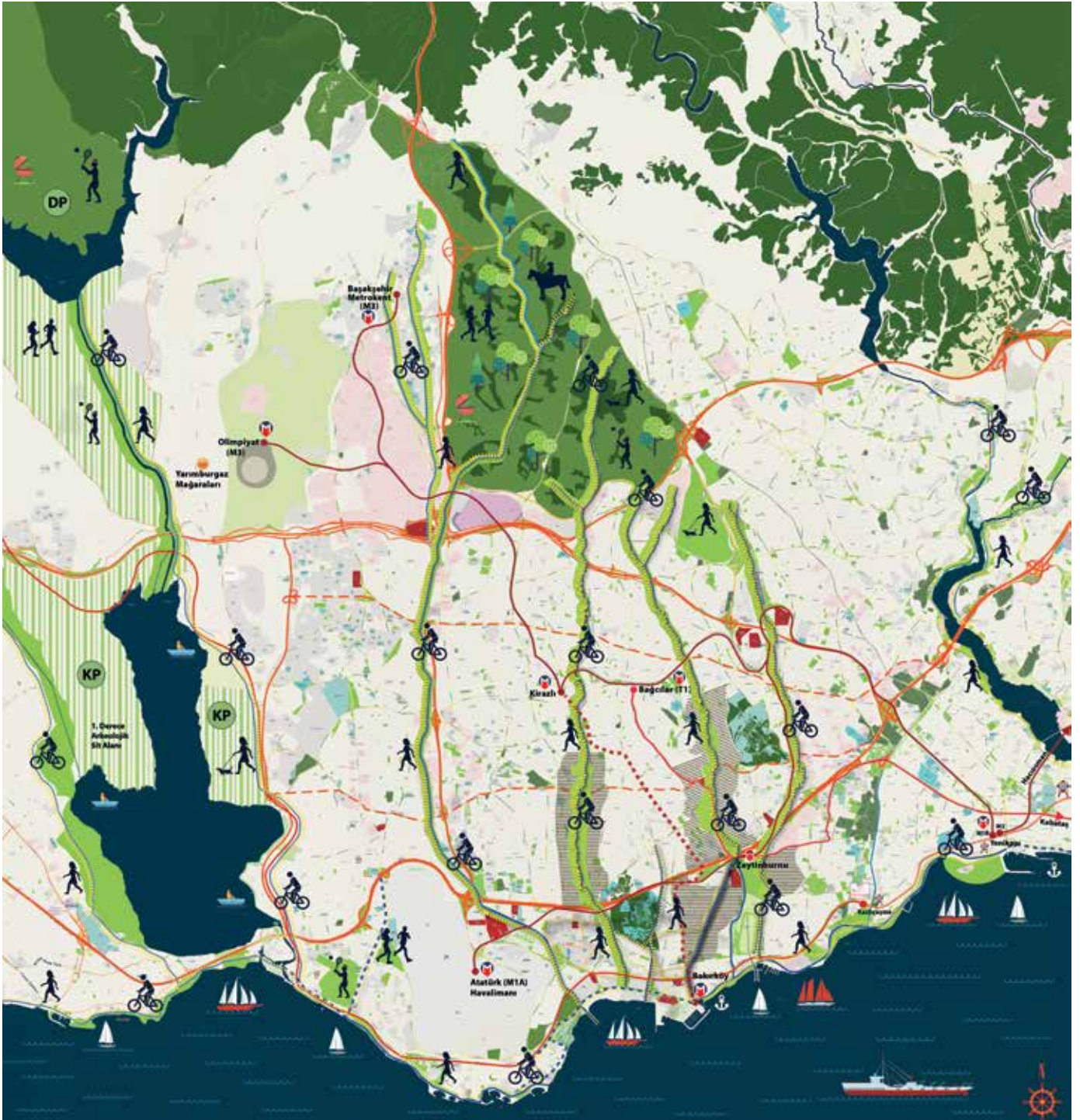

tirilmesini de sağlayabilir.³ Bu ölçekteki planlamalarda yeraltı kullanımlarının, mevcut ağaç dokusunun korunması ve yeni ağaçlandırma olanakları yaratmak üzere sınırlandırılmasının önemi vurgulanmalı. Parsel boyutunda yeraltı kullanımları sınırlandırılmalı. Marmaray kuzeyindeki bu bölgelerde temelde orta hasarlı yapılaşmayı hedef alan, 2000 sonrası ve daha önceki yıllarda yönetmeliklere uygun olarak oluşmuş güvenli yapılaşmayı korumaya alan bütünsel bir kentsel tasarım anlayışı, sözü edilen vadi tabanlarındaki yeni yeşil aksları, bisiklet ve yürüyüş yolları ile Bakırköy ticari merkezine taşıyan gerçek bir kentsel dönüşüm uygulaması ortaya

koyabilir. Bu bölgelerdeki bütünsel bir kentsel tasarım sözü edilen altıvyonlardaki yüksek riskli yapılaşmanın kentsel dönüşümünü sağlayacak başlatıcı itkiyi sağlama olanağı da sağlıyor.

Marmaray güneyindeki, çoğunlukla bitişik düzende oluşmuş, yüksek mevcut yapı yoğunluğu dolayısıyla müteahhit paylı dönüşüm modeline çok da yatkın olmayan bölgelerde ise bütünsel bir yeniden yapılanma anlayışından uzak durmak gerekiyor. Burada oldukça dikkatli bir yapı risk analizi ile mevcut doku içindeki orta hasarlı yapıların yenilenmesi en doğru yaklaşım olarak görülmeli. Eski mahalle dokusunu oluşturan ızgara planlı bölgede mevcut yapı stoku-

Batı İstanbul, Marmara Denizi'ni ormanlık alanlara bağlayan bisiklet ve yürüyüş yolları (görsel: Zafer Akay - Şebnem Kayhan, 2018).

nun olabildiğince korunması anlayışı temel alınmalı. Bölgenin çeperinde olabildiğince otopark olanağı yaratılarak, yeni Ataköy-Kirazlı metro hattının da desteğiyle, yaya bölgelerinin artırılması hedeflenmeli. Yapı adalarının ortalarındaki alanların ortak yeşil alan kullanımı olanakları araştırılmalı.

Bu çevresel bağlamda bakıldığında oldukça büyük bir kentsel alanın ticari merkezi olma niteliğini taşıyan, İstanbul metropoliten alanı için vazgeçilmezliği giderek ortaya çıkan, Bakırköy tarihsel merkezinin korunabilmiş değerleriyle geleceğe aktarılabilmesinin önemini her şey rağmen anlatabilmek gerekiyor. Kuşkusuz kentin çok önemli açık alanlarını oluşturan Bakırköy sahilinin, 1980'li yıllarda turizm yatırımlarını teşvik etmek amacıyla "turizm alanı" ilan edildiğini ancak bu alanlarda dönem boyunca verilen tüm mücadelelere rağmen, "ayrıcılık imar ko-

şulları" kullanılarak neredeyse tamamının konut fonksiyonlu yapılarla doldurulduğunu da unutmamak gerekiyor. Gerek Zeytinburnu sahilini ve Veliefendi Çayırı alüvyon alanı, gerek de Ataköy sahilinde oluşmuş olan yüksek yoğunluklu yapılaşmanın yarattığı tüm distopik çevrelerin sınırlandırılmasının tek yolunun bütünsel bir kentsel tasarım anlayışıyla sahildeki çok değerli açık alanların yeşil akslar ile kuzeydeki ormanlar ve yeni rekreasyon alanlarına ulaştığı, deprem güvenli bir kentte sahillerin betonlaşmasına karşı bir bilinç uyanması olacağı görülmeli. ■

Zafer Akay, Mimar

Notlar

1. Bakırköy'deki kültür varlıklarının korunması ile ilgili deneyimlerini paylaşan ve yazımı okuyup eleştiren Ali Hacıoğlu'na teşekkür ederim.
2. Günümüzde pek de adlarıyla anılmayan bu akarsulardan Çiçin Dere yüzünlü başı Goltz haritalarında Haznedar Deresi olarak belirtilmiş. Şirinevler ve Kocasinan mahallelerini kat eden Tavukçu Dere ise Siyavuş Paşa Deresi olarak da adlandırılmış.
3. Burada sunulan genel yaklaşımın temelini oluşturan çalışmalar Ahmet Turhan Altın ve Dr. Celal Kızıldeli ile birlikte, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde yürütmüş olduğumuz Kentsel Tasarım stüdyolarına dayanıyor. 2013 yılından başlayarak sırasıyla Güngören, Zeytinburnu, Bahçelievler ve Bakırköy ilçelerini kapsayan, "yeşil aks çevresinde kentsel dönüşüm" temalı çalışmaların temelini, tabandan başlayan "Mahalle Afet Yönetimi" projesinin katılımcı yaklaşımı oluşturdu. Yeniden yapılanma önerileri afet sonrası toplanma ve konteyner alanları ile birlikte planlandı. Kentsel tasarım önerileri, ilgili ilçe belediyelerinden sağlanan veriler, muhtarlarla işbirliği içinde öğrenciler tarafından gerçekleştirilen anket çalışmalarından yola çıkılarak ilgili belediye planlama birimleri ile iletişim içinde ortaya çıkarıldı. Tüm ilçe belediye yetkililerine desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Akay, Zafer (2014), "Kuzey Ormanlarını Nasıl Savunmalı", *Mimar.ist*, 51, 2014/3, s. 15-18
- Akay, Zafer (2015), "İstanbul'u Yok Etmeden Dönüştürmenin Bir Yolu Var mı?", *Mimar.ist*, 52, 2015/1, s. 52-57
- Akay, Zafer (2017), "Kentsel Yıkıma Karşı Kentsel Dönüşüm için bir Strateji Planı", *Mimar.ist*, 59, 2017/2, s. 16-18
- Aktulga, Erdal (2016), "Ataköy'ün Gelişim Sürecinin Siyasi, Sosyoekonomik ve Teknolojik Bir Analizi", *Mimar.ist*, 57, 2016/3, s. 109-111
- Alp, Jülide (2016), "Askeri Alanlar/Kışlalar: İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Yeni Gözdesi/Öznesi", *Mimar.ist*, 57, 2016/3, s. 102-108
- Altın, Ahmet Turhan (2015), "Mahalleden Başlayan Takas Yöntemiyle İstanbul'u Taşımak" *Mimar.ist*, 52, 2015/1, s. 48-51
- Bilgin, İhsan, vd (2010), *İstanbul 1910 - 2010*, İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Saydam, Cemal (2016), "Kanal İstanbul", *Mimar.ist*, 56, 2016/2, s. 15-22
- Sey, Yıldız (2005), "To House the New Citizens: Housing Policies and Mass Housing", der. Renata Holod, Ahmet Evin, Suha Özkan, *Modern Turkish Architecture*, Chamber of Architects of Turkey, s. 159-181

Bakırköy Sub Center as the Focus of the Expected West Istanbul Urban Transformation

Bakırköy, as the most important historical settlement in the western part of the Istanbul metropolitan zone, transformed into a very important urban development area during the post-war industrialization period. Bakırköy historical center, inhabited by a peaceful multicultural society suffered a drastic social and demographic change, losing most of her architectural heritage. The close vicinity of the Bakırköy sub center to both east and west sides, are low quality uncontrolled housing areas developed in the boom of the 1980's liberalization, located on river bed alluvia. The anticipated urban transformation in these vulnerable zones under the threat of the expected earthquake disaster, yields an interesting opportunity for creating green areas in the north-south direction and funding the cost of the necessary urban rent. The proposed green axes containing bicycle and walking routes that link the seaside and the forests of the north will make Bakırköy sub center a circumstantial commercial center of the west Istanbul.

The Bakırköy district lost very valuable open areas, especially the coastline, in the construction craze of the last 15 years. The idea of green axes as ecological corridors can be healthily useful in creating public consciousness against the dystopian developments on the Bakırköy coastline within the present era of unprecedented disasters due to global climatic change.

İstanbul'da Denize Girme Alışkanlığının Mekâna Yansıması: Deniz Hamamları

Nefise Burcu Yağan

Osmanlı döneminden başlayarak denize girmek, gündelik hayattaki önemli bir alışkanlıktır. Denize girmek, XVII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar deniz hamamları aracılığıyla gerçekleşmiş, XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren plajlardan denize girilmeye başlanmıştır. Plajlara giden deniz serüveninin hız kazanmasında Tanzimat ve modernleşme çabalarının etkisi büyüktür.

Uzun bir dönem İstanbul'un sosyal hayatında önemli bir yer tutmuş olan deniz hamamları hakkında çalışma yapmanın en büyük zorluğu konu hakkındaki kaynak sıkıntısıdır. Deniz hamamlarıyla ilgili günümüze gelebilmiş fotoğraflar dışında yazılmış çok az kitap ve makale vardır. Türklerin gündelik yaşantısının tarihiyle ilgili önde gelen araştırmacılar arasında Gökhan Akçura ve Burçak Evren yer almaktadır. İstanbul'da denize girme alışkanlığı ve deniz hamamlarıyla ilgili bu iki yazarın kitapları ve makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili var olan az sayıda kitap da, geçmişe dönük anı anlatımı biçimindedir. Bu araştırmalar dışında Süleyman Beyoğlu'nun *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*'nde deniz hamamlarıyla ilgili yayımlanan bir makalesi bulunmaktadır. Dönemin Osmanlıca dergi ve gazetelerinde de deniz hamamları ve denize girme alışkanlığıyla ilgili haberlere ulaşılmıştır. Arşivlerde bulunan deniz hamamlarıyla ilgili belgeler ise, deniz hamamlarındaki yaşanmışlıklardan çok işin teknik ve mali yönüne açıklık getirir niteliktedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bulunan bir belge, deniz hamamlarının ilk ortaya çıktığı zamanı tarihlendirmek açısından önemlidir. Sosyal hayatla ilgili yapılan araştırmalar arttıkça Osmanlı insanının denizle ilişkisinin bilinmeyen yönleri ortaya çıkacaktır.

Bu makalenin yazılma amacı, İstanbul'da denize girme alışkanlığı konusunda bilgi vermek, bu alışkanlığın mekâna yansıması olan deniz hamamlarının fiziki özelliklerini tanımlamak, Türk toplumunun denize girebilmek için "deniz hamamları" adında özel mekânlar oluşturduğu ve bu yapıların zaman içinde biçim değiştirerek plajlara dönüştüğü konusunda bir farkındalık yaratmaktır.

Denize Girme Alışkanlığı

Denize girme alışkanlığının Türk ve dünya kültüründe tam olarak ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili yorum yapmak mümkün değildir. XIX. yüzyılda Avrupa'da Victoria dönemiyle (1837-1901) birlikte hızlı bir boş zaman etkinliğine dönüşen denize girmek, Tanzimat'la birlikte Batıyla daha yoğun etkileşime geçen Osmanlı'da ve imparatorluğun başkenti İstanbul'da karşılığını bulmuştur.

Deniz suyunun zararlı olduğu inancı, Sanayi Devrimi'ne kadar tüm kültürlerde inanılan bir düşüncedir. Ayrıca esmer ve koyu bir tene sahip olmak alt sınıflara ait bir özellik olarak görüldüğünden, denize girmek üst sınıflar için düşünülemeyecek bir eylemdir (Evren, 2000). Deniz suyunun sağlık açısından yararlı olduğu düşüncesi XVIII. yüzyılın sonlarında halk arasında yayılmış, 1773 yılında İngiltere'de Charles Rusel tarafından yayımlanan "Deniz Suyunun Kullanımı" adlı kitapta, çok çeşitli hastalıklardan kurtulmak için deniz suyunun kullanılması önerilmiş, doktorlar deniz banyosunu reçetelere bile yazmaya başlamıştır (Selvi, 2010). Denize girme alışkanlığıyla ilgili Osmanlı basınında XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başında pek çok makale yayımlanmış, denize girmenin sağlık açısından önemi üzerinde durularak, denize nasıl girilmesi gerektiğiyle ilgili bilgiler verilmiştir (B. Öner, 1892; Servet-i Fünun, 1908; A. Seyfi, 1915; A. Seyfi, 1916). Ayrıca XX. yüzyıl başında, 18 Şubat 1934 tarihli *Akşam* gazetesinde, İngiltere'nin sayfiye şehri Brighton ve 27 Haziran 1931 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde de Blackpool'da halkın denize girme alışkanlığıyla ilgili haberler çıkmış, İngiliz kadınlarının açıktan denize girmesi 22 Eylül 1927 tarihili *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan bir makalenin konusu olmuştur (Akşam, 1934; Hâkimiyet-i Milliye, 1931; Servet-i Fünun, 1927).

Osmanlı toplumunda sayfiye alışkanlığının yayılmasına öncülük eden Osmanlı sultanlarının denize girme alışkanlığıyla ilgili kaynaklarda ve arşivlerde yeterince bilgi yoktur. Yalnızca Ayşe

Şekil 1. Salacak Deniz Hamamı, 1875 (URL 1).

Şekil 2. Selanik'te deniz hamamı (Beyoğlu, 2008).

Osmanoğlu *Babam Abdülhamit* adlı anı kitabında padişahın doktor tavsiyesiyle denize girmeye başladığını, ilerleyen dönemde ise bunun vazgeçemediği bir alışkanlık haline geldiğini belirtmektedir (Evren, 2000). Osmanlı devlet adamlarının ise zaman zaman hastalıklarına şifa bulmak için Avrupa deniz banyolarına gittikleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki izin belgelerinden anlaşılmaktadır (“Gittiği deniz hamam...”, 1283; “Berlin Sefiri...”, 1310; “Belgrad Sefiri...”, 1310; “Tunalı Hilmi...”, 1318). Beyoğlu'nun belirttiğine göre, 1865-1866 yılında Re'fet Paşa ve yakınları Paris'e beş saat mesafede bulunan Trovil'deki deniz hamamlarında tedavi amacıyla bir süre kalmışlardır (Beyoğlu, 2004).

Şekil 3. Rus Sefareti özel deniz hamamı, Büyükdere (Evren, 2000).

Deniz Hamamları

İnsanların denize girebildiği, sosyal mahremiyet kavramına aykırı olmayan, ahşaptan yapılmış, denizin üzerinde dört tarafı kapalı mekânlar “derya hamamı” ya da “deniz hamamı” olarak adlandırılmıştır. Deniz hamamları, Fransızca “*bain de mer*”den Türkçeye “hamam” olarak çevrilmiştir. Bu mekânlara “deniz banyosu” dendiği de olmuştur (Akçura, 1994). Osmanlı devleti zamanında denize girme alışkanlığı toplum tarafından benimsenirken, deniz hamamları adlı özel mekânlar geliştirilmiş, böylece bu alışkanlık toplumsal kültürle uyumlu bir hale getirilmiştir. Deniz hamamlarında toplumsal yapıya uygun olarak gözden iraklık ve güvenlik ön planda tutulmuştur (Şekil 1).

Osmanlı zamanında deniz hamamlarının ilk kez ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir tarih vermek mümkün değildir. XVII. yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi, İstanbul'daki eğlence yerlerini sayarken, Langa ve Eyüp'teki deniz hamamlarından bahsetmektedir. Beyoğlu, Evliya Çelebi'nin bu kayıtlarına dayanarak Osmanlı deniz hamamlarının XVII. yüzyılda sosyal hayatın içinde yer aldığını belirtmektedir (Beyoğlu, 2004). Deniz hamamlarıyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ulaşılan en eski belge 1783 tarihidir. Bu belgede, Davutpaşa İskelesi'ndeki deniz hamamı çeşmesinden bahsedilmektedir (“İstanbul Davutpaşa...”, 1197). Reşat Ekrem Koçu da, İstanbul Ansiklopedisi'nde 1826-1850 arasında kurulduğunu sandığı Çardak Deniz Hamamı'nın ilk deniz hamamı olduğunu iddia eder (Koçu, 1974). XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı Batılılaşmasının bir sonucu olarak, Avrupa ile iletişim geliştiğinden deniz hamamlarının sayısında bir artış gözlenmiştir. Hatta deniz hamamlarında geçerli olan kuralların ve yapım ilkelerinin düzenlendiği çok sayıda nizamname çıkarılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ulaşılan başka belgeler, deniz hamamlarının İstanbul'a özgü yapılar olmadığını kanıtlamakta, XIX. yüzyıl boyunca İzmir'de, Çanakkale'de, Samsun'da ve hatta Dicle Nehri kıyısında deniz hamamlarının varlığını ortaya koymaktadır (“İzmir'deki deniz...”, 1269; “Dicle Nehri...”, 1285; “Çanakkale Karabiga...”, 1334). Selanik'te XIX. yüzyılda yapılmış deniz hamamlarını gösteren kartpostallar da vardır (Şekil 2). 1868 tarihine kadar Tersane-i Âmire'ye bağlı olan deniz hamamları konusunda, 6 Ekim 1868 tarihli Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'nin 4. maddesiyle şehremaneti yetkili kılınmıştır.

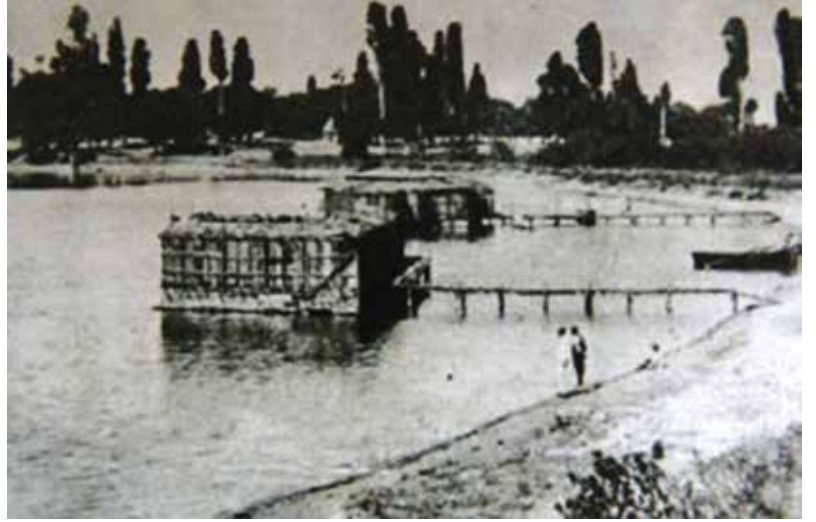

Literatürdeki çeşitli kaynaklara ve 1875 Nizamnamesi'ne göre deniz hamamlarının genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Deniz hamamları umumi ve hususi (Şekil 3, 4) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Umumi deniz hamamları erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı yapılmıştır (Şekil 5). Deniz hamamları, 1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda "bains" yani hamam yazılarak gösterilmişlerdir (Şekil 6).
- Umumi deniz hamamlarını işletme hakkı için bir ya da iki yıllık sürelerle ihaleye çıkmıştır.
- Deniz hamamları derin olan sahillerde kıyıda, derin olmayan sahillerde ise açıkta yapılmıştır.
- Hamamlar taşlık ve uçurumlarda yapılmamıştır.
- Umumi deniz hamamlarında, bir belediye çavuşu ve bir yüzme öğretmeni ile, çifte hamamların arasında kayıkla dolaşan zaptiyeler görev yapmıştır.
- Umumi deniz hamamlarında, yüzme bilmeyenler için havuz kenarına halatlar ve su kabakları konulmuş, yüzme bilmeyenlerin bunlara tutunarak yüzmeleri sağlanmıştır (Şekil 7).
- Umumi deniz hamamlarında limonata ve meşrubat dışında bir şey satılmasına izin verilmemiştir.
- Umumi deniz hamamlarına sarhoş olanlar alınmamıştır.
- Umumi deniz hamamlarının içinde soyunma yerleri umumi ve hususi localar olmak üzere iki sınıf halinde yapılmıştır.
- Özel deniz hamamları şehremaneti tarafından verilen ruhsatla yapılabilmektedir.
- Özel deniz hamamları yazlık otellerin ya da sefarethanelerin önünde yapılmıştır.

Deniz hamamlarının fiziki özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

- Deniz hamamları ahşaptan yapılmıştır.
- Umumi deniz hamamlarının birinci tipi, 40 zira (25,6 m) boyunda, 24 zira (15,3 m) eninde, suya dayanıklı sağlam kereste ayak-

larla denizin içine çakılmış ahşap yapılarıdır. Havuzun boyu 30 zira (19,2 m), eni 14 ziradır (8,9 m). Bu ölçüdeki deniz hamamında kabinler, 2 adet loca, 2 hela ve 1 kahvehane bulunmaktadır. Birinci tip deniz hamamı için çizilen restitüsyonun plan, kesit ve görünüşü Şekil 8 ve Şekil 9'da görülmektedir. Ayrıca restitüsyonda esas alınan deniz hamamının içinden çekilmiş bir fotoğraf Şekil 10'da yer almaktadır.

- Umumi deniz hamamlarının ikinci tipi, 32 zira (21,1 m) boyunda, 22 zira (14 m) enindedir. Havuzun boyu 22 zira (14 m), eni 12 ziradır (7,68 m). Bu ölçüdeki deniz hamamında kabinler, 2 adet loca, 2 hela ve 1 kahvehane

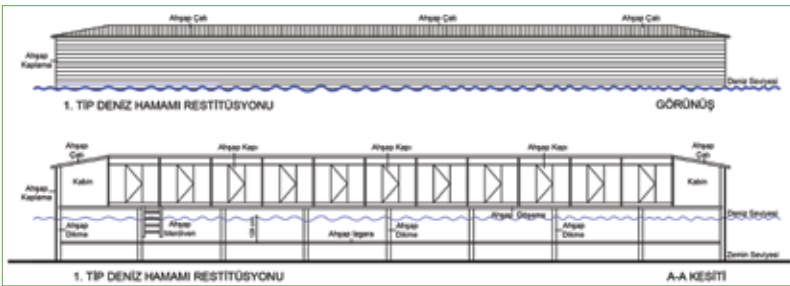
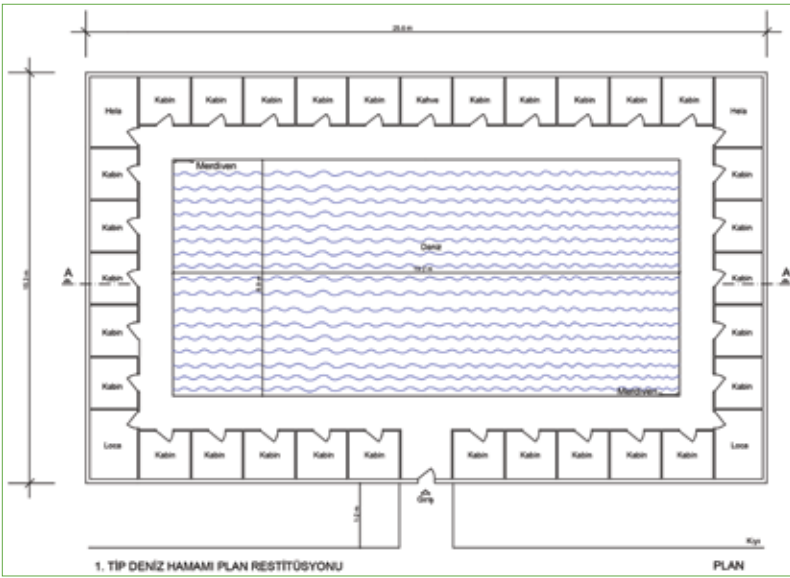

Şekil 4. Burgazada'da özel deniz hamamları-1912 (URL 2).

Şekil 5. Kadın ve erkek deniz hamamları (Evren, 2000).

Şekil 6. Necip Bey Haritası, Sarıyer, 1918.

Şekil 7. Deniz hamamı içinden görünüş (Evren, 2000).

Şekil 8. Birinci tip deniz hamamı restitüsyonu, plan.

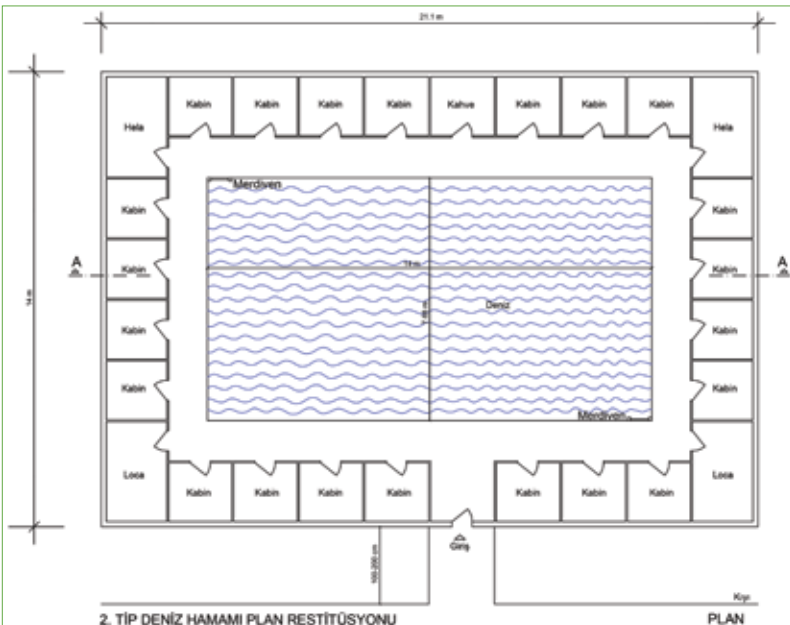
Şekil 9. Birinci tip deniz hamamı restitüsyonu, kesit ve görünüşü.

Şekil 10. Deniz hamamı içinden görünüşü (Evren, 2000).

Şekil 11. İkinci tip deniz hamamı restitüsyonu, plan.

bulunmaktadır. İkinci tip deniz hamamı için çizilen restitüsyonun plan, kesit ve görünüşü Şekil 11 ve Şekil 12'de görülmektedir.

- Umumi deniz hamamlarının üçüncü tipi, 28 zira (17,9 m) boyunda, 20 zira (12,8 m) enindedir. Havuzun boyu 18 zira (11,52 m), eni 10 ziradır (6,4 m). Bu ölçüdeki deniz hamamında kabinler, 2 loca, 2 hela ve 1 kahvehane bulunmaktadır. Üçüncü tip erkekler deniz hamamı için çizilen restitüsyonun plan, kesit ve görünüşü Şekil 13 ve Şekil 14'te görülmek-

tedir. Bu restitüsyonda bazı erkek deniz hamamlarında yer alabilen gezinme terasına yer verilmiştir.

- Umumi deniz hamamları, özel deniz hamamlarına göre daha sade ve özensiz bir biçimde yapılmıştır.
- Umumi deniz hamamları en fazla 4 kadem (1,28 m) derinlikte yapılmıştır.
- Deniz hamamlarına karadan kurulan küçük bir ahşap iskele ile ulaşım sağlanmıştır (Şekil 5). Bu iskelelerin uzunlukları kıyısı sığ yerlerde 5-6 metre, kıyısı akıntılı ve derin yerlerde 1-2 metredir.
- Yalılara mahsus özel deniz hamamlarında, derinliği 2,5 kademden (1,5 arşın = 80 cm) fazla olan yerlerde havuzun altına ahşap ızgara yapılmıştır. İffet Evin'in verdiği bilgiye göre deniz hamamlarının zemini Vaniköy'deki özel bir deniz hamamında olduğu gibi, ahşap yerine mermerle de kaplanmış olabilir (Evin, 1999).
- Özel deniz hamamlarında herkes istediği keresteyi kullanabilmiştir.
- Yerleşim yerlerinde deniz hamamlarının üstten görünmemesi için hamamın üstü branda bezleriyle kapatılmıştır.
- Umumi deniz hamamları sonbahar gelince kapatılmış ve keresteleri sökülüştür. Sökülmeyen deniz hamamlarının bir sonraki mevsimde tahrip olan kısımları onarılmıştır.
- Umumi deniz hamamlarında havuz kısmı açık bırakılmış, soyunma hücrelerinin üzeri ahşaptan bir çatı ile kapatılmıştır (Şekil 15).
- Erkek umumi deniz hamamlarının kadınlarından farkı, hamamın çevresini dolaşan ikinci bir balkonun ya da güneşlenme-dinlenme yolunun bulunabilmesidir. Bu balkon yolda, denize girenlerin şilteler üzerine oturarak dinlenmesi amaçlanmıştır.
- Deniz hamamlarının alt kısımları dışarıdan görünmemesi için ahşaplarla kaplanmıştır.

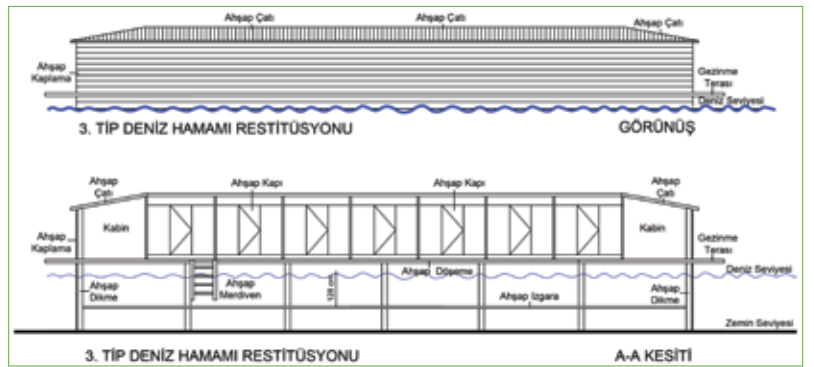
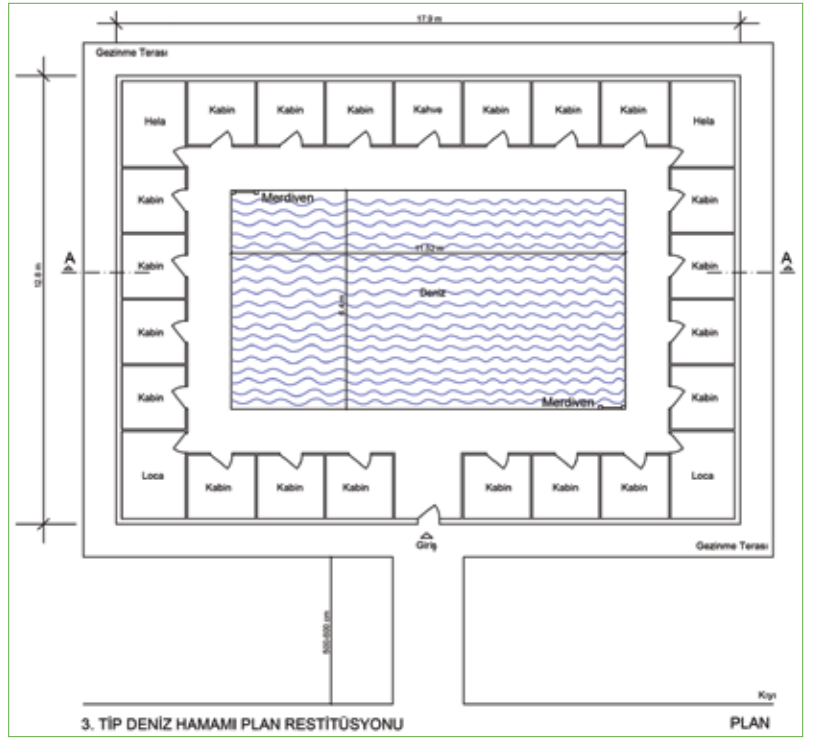
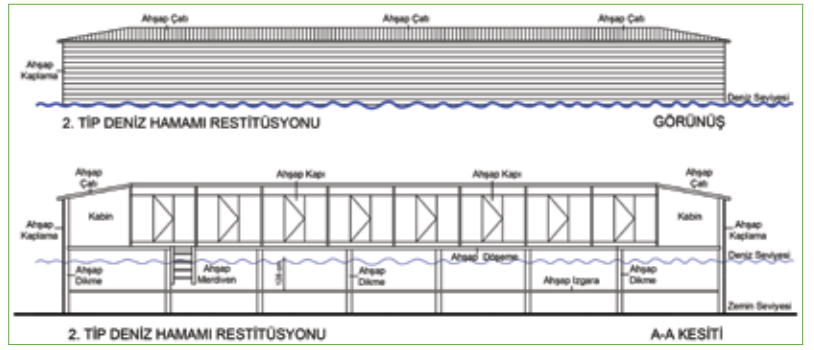
1875 Nizamnamesi'nde, Salacak, Bebek, Ortaköy, Kabataş, Üsküdar, Çengelköy, Tarabya, Yeniköy, Salıpaazarı, Eskiköprü, Davutpaşa, Çatladıkapı, Yenikapı, Ahırkapı, Üsküdar Ayaz-

ma İskelesi, Heybeliada, Kuleli, Beykoz, Yenimahalle, İstinye, Kuruçeşme, Kumkapı, Samatya, Makriköyü ve Ayastefanos'ta biri kadınlara biri erkeklere özel 2 adet, Moda Burnu, Beylerbeyi, Paşabahçe'de ise yalnız erkekler için bir adet deniz hamamının yapılacağı belirtilmiştir.

Deniz banyoları ya da deniz suyuyla sağlık kazanılması amacıyla banyo yapılması ve bu banyo esnasında iki karşı cinsin birbirinden olmadığına yalıtılması kültürümüze özgü bir durum değildir. Avrupa'da Victoria döneminin tutucu aile yapısı da, deniz hamamlarıyla benzer işlevi olan "banyo makineleri"nin geliştirilmesine yol açmıştır (URL 5). Banyo makineleri, XIX. yüzyılda insanların denize girebilecekleri, çatısı ve duvarları olan bir çeşit at arabası biçimindeki araçlardır (Şekil 16). Bu araçların bazıları aralıksız ahşap duvarlara sahipken, diğerleri ağaç bir çerçevenin üzerine geçirilmiş bezden duvarlara sahiptir (Selvi, 2010) (Şekil 17). Erkekler ve kadınların giyinirken ve denize girerken birbirlerini görmemesi için, o dönemdeki ahlaki kuralların bir sonucu olarak, ayrı alanlarda banyo makinelerinin kullanılması zorunlu kılınmıştır.

Banyo makinelerinin içinde bulunan kullanıcı denizde yeterli derinliğe geldikten sonra inerek banyosunu yapmaktadır. Osmanlı devletinde denize girebilmek amacıyla geliştirilen deniz hamamları ise her tarafı kapalı, denizin üzerinde yapılan mevsimlik yapılardır. Banyo makineleri ile deniz hamamları arasındaki en büyük fark, ikisinde de üst değiştirme eylemi içeride gerçekleştiği halde deniz hamamlarında ahşaplarla çevrilmiş iç bölümde, banyo makinelerinde ise aracın dışında denize girilmesidir. Ayrıca banyo makineleri tek kullanıcının kullanımına uygun olup, mobil araçlardır (Şekil 18). Deniz hamamları ise denizin üzerine yapılmış sabit bir yapıdır.

İstanbul'da XX. yüzyılın ilk yarısında deniz hamamlarından plajlara geçiş süreci başlamıştır. Cumhuriyet dönemi deniz hamamlarını, Osmanlı dönemi deniz hamamlarından ayıran en önemli fark, Cumhuriyet dönemi deniz hamamlarında kadınlar tarafına erkeklerin girememesi, erkekler tarafına ise isteyen kadınların girebilmesidir (İkdam, 1929). 1929 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Seyrüsefain İdaresi tarafından kendisi için seyyar bir deniz hamamı inşa edildiği gazetelerden öğrenilmektedir (Beyoğlu, 2008). Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın bu seyyar ve küçük deniz hamamını kullanıp kullanmadığı konusunda bir bilgiye rastlanmamıştır. Umumi deniz

hamamlarından en sona kalan, 1980'lere kadar varlığını sürdüren Moda Deniz Hamamı'dır. Özel deniz hamamı örnekleri ise, Büyükdere ve Tarabya'da Rusya ve Almanya büyükelçilik yazlıklarında bulunan deniz hamamlarıyla günümüze kadar gelmiştir (Akçura, ty).

Sonuç

Bu makalede, İstanbul'da XIX. yüzyılın ortasında, toplumun tüm kesimlerinde kabul görmüş olan denize girme alışkanlığının mekâna yansması deniz hamamlarının 1930'lara kadar, ortaya çıkış ve ortadan kayboluş hikâyesi anlatılmaya

Şekil 12. İkinci tip deniz hamamı restitüsyonu, kesit ve görünüş.

Şekil 13. Üçüncü tip deniz hamamı restitüsyonu, plan.

Şekil 14. Üçüncü tip deniz hamamı restitüsyonu, kesit ve görünüş.

çalışılmıştır. Deniz hamamları Cumhuriyet dönemi plajlarının öncüsü, yalnızca Osmanlı toplumuna özgü simgesel bir yapıdır ve gelecekselden Batılılaşmaya, feraceden mayoya uzanan bir sürecin önemli bir parçasıdır. Deniz hamamları ayrıca, hem insanı denizle barıştıran, hem de plajlara geçişi sağlayan önemli bir ortam yaratmıştır.

Kentin gelişmesine, toplumsal yapı değişikliklerine ve bunun sonucunda açık plajların kurulmaya başlanmasına bağlı olarak umumi ve özel deniz hamamlarının bir bölümü 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında ortadan kalkmış ya da uzun süreler plajların bir köşesinde umumi kadınlar deniz hamamı olarak varlıklarını korumuştur. Fenerbahçe ve Moda deniz hamamları yakın tarihlere kadar gelen örneklerdir. Boğaziçi'nde Tarabya ve Büyükdere'de hâlâ özel deniz hamamı örneklerini görmek mümkündür.

İstanbul'un sayfiye bölgelerindeki deniz hamamları XX. yüzyılın ilk çeyreğinde plaja dönüşme sürecine girmiş, plaj kültürü Avrupa'da da I. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Bu dönemde dış mekân eğlencesi olarak denize girmek, toplum hayatında yer edinmeye başlamıştır. İstanbul'da kadınlı-erkekli olarak denize

açıktan ilk girenler işgal yıllarındaki yabancı uyruklu askerler ile, Bolşevik İhtilali'nden kaçarak İstanbul'a gelen Beyaz Ruslardır. Denize girilen ilk plajlar ise, Florya, Yeşilköy ve Bakırköy'dedir.

İstanbul'da XIX. yüzyıldan itibaren suyla kurulan özel ilişkinin üzerine, bu şehrin insanları bir yaşama biçimi inşa etmiş, doğayla ve bu coğrafyada onun en önde gelen elemanı olan suyla, samimi bir birliktelik var etmiştir. Özellikle Cumhuriyet döneminden sonra İstanbul, su, yüzme, plaj, kürek ve yelken yarışlarını konu alan çok sayıda makale ve kitap yayımlanmış, sergiler açılmıştır. İstanbul'un denize girme eylemine konu olabilmesi hâlâ çok ilgi çeken ve hakkında çalışmalar yapılan bir konudur. Geçmişten günümüze İstanbul'daki sosyal hayatla ilgili yapılan araştırmalar arttıkça İstanbul insanının denizle ilişkisinin bilinmeyen yönleri ortaya çıkacaktır. [m](#)

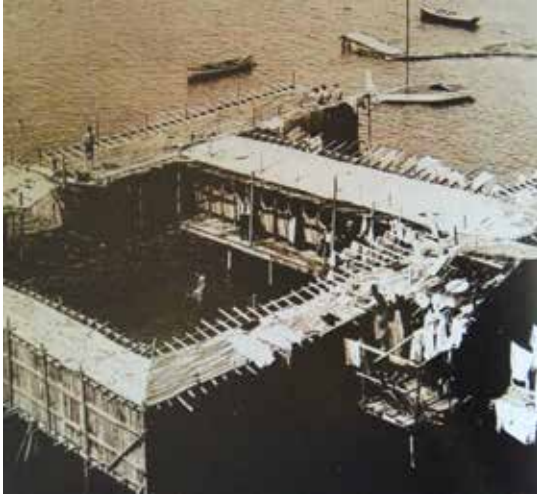
Nefise Burcu Yağan, YTÜ Mimarlık Fak. Restorasyon Anabilim Dalı, burcuyagan@gmail.com

Şekil 15. Deniz hamamının iç yapısı ve çatısı (URL 4).

Şekil 16. Avrupa'da kullanılan deniz kulübeleri (URL 6).

Şekil 17. XIX. yüzyılın sonunda deniz kulübesinden denize giren kadın (URL 7).

Şekil 18. Banyo makineleri (URL 8).

Kaynaklar

- A. Seyfi (1915), "Deniz Banyolarının ve Denizin Sıhhi Faideleri", *Donanma Dergisi*, S. 53, s. 74
- A. Seyfi (1916), "Denize Nasıl Girmeli", *Donanma Dergisi*, S. 54, s. 78-79
- Akçura, G. (1994), "Deniz Hamamları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, s. 24-25
- Akçura, G. (ty), *Boğaziçi*, Aktif Finans Factoring Yayını
- Akşam (1934), "Brightonun Eğlence Yerleri", *Akşam*, 18 Şubat 1934, s. 7
- B. Öner (1892), "Mubahasa-i Sıhhiye ve Tıbbiye", *Servet-i Fünun*, S. 68, s. 242-246
- Beyoğlu, S. (2004), "Osmanlı Deniz Hamamları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 53-73
- Beyoğlu, S. (2008), "Boğaziçi'nde Deniz Hamamları ve Plajlar", *Geçmişten Günümüze Boğaziçi*, c. 2, İBB Yayını, s. 769-798
- Evin, İ. (1999), *Yaşadığım Boğaziçi*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Evren, B. (2000), *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- Hâkimiyet-i Milliye (1931), "Deniz ve Güneşin Harareti Devresi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Haziran 1931, s. 3
- İkdam (1929), İkdam, 17 Haziran 1929
- Koçu, R. E. (1974), "Deniz Hamamları", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. VIII, s. 4438-4442
- Selvi, U. (2010), "Kentsel Gelişme Dinamikleri Çerçevesinde İstanbul'da Plaj Olgusu", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- Servet-i Fünun (1908), "Deniz Suyuyla Sıhhat ve Afiyet", *Servet-i Fünun*, S. 856, s. 383-384
- Servet-i Fünun (1927), "İngiliz Kadınları - Deniz Hamamları", *Servet-i Fünun*, S. 1623, s. 296

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

- "Berlin Sefiri Aristaki Bey'e muvakkaten deniz hamamlarına gitmek üzere ruhsat itası", Tarih: 29/R/1288 (Hicri), Dosya No: 250, Gömlek No: 14885, Fon Kodu: İ.HR.
- "Belgrad Sefiri Feridun Bey'in tedavi için Belçika deniz hamamlarına gitmesine müsaade olunduğu", Tarih: 24/M/1310 (Hicri), Dosya No: 2, Gömlek No: 1310, Fon Kodu: İ.HUS.
- "Gittiği deniz hamamlarında pek ziyade rahat ettiği ve vücutta istifade eylediği hakkında Rafet Bey'in babası Saffet Paşa'ya mektubu", Tarih: 04/Ra/1283 (Hicri), Dosya No: 44, Gömlek No: 94, Fon Kodu: Y.EE.
- "Tunalı Hilmi Efendi'nin deniz hamamına girmek için İspanya'daki Fadiks'e gittiği", Tarih: 01/Ca/1318 (Hicri), Dosya No: 36, Gömlek No: 44, Fon Kodu: Y.PRKEŞA.
- "İstanbul Davutpaşa İskelesi kurbunda Deniz Hamamı Çeşmesi karşısında kain iken yanmış olan küçük fırının o civarda başka bir arsaya nakli", Tarih: 23/Za/1197 (Hicri), Dosya No: 127, Gömlek No: 6337, Fon Kodu: C.BLD.
- "İzmir'deki deniz hamamlarını usulsüz olarak yıktıran Redif Miralayı Hacı Reşit Bey'le tazminat isteyen hariciye kâtibinin muhakemesini icrası", Tarih: 12/M/1269 (Hicri), Dosya No: 111, Gömlek No: 18, Fon Kodu: A.}MKT.UM..
- "Çanakkale Karabiga'da mahalli belediyece deniz hamamı inşası", Tarih: 22/Ş/1334 (Hicri), Dosya No: 139, Gömlek No: 59, Fon Kodu: DH.UMVM.
- "Dicle Nehri civarında yaptırılan Deniz hamamları hasılatının hükümete terki", Tarih: 13/C/1285 (Hicri), Dosya No: 422, Gömlek No: 37, Fon Kodu: A.}MKT.MHM.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <http://www.Ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html>
- URL 2: http://dokuzadabirdeniz.com/?attachment_id=3536

- URL 3: <http://eskidenbakirkoy.blogcu.com/bakirkoy-veyesilkoyun-deniz-hamamlari/4100582>
- URL 4: <http://www.ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html>
- URL 5: http://www.knowledgerush.com/kr/encylopedia/Bathing_machine/
- URL 6: <http://www.ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html>
- URL 7: www.messynessychic.com/2014/04/15/victorian-prudes-beachside-bathing-machines
- URL 8: <http://www.messynessychic.com/2014/04/15/victorian-prudes-beachside-bathing-machines/>

Reflection of Place Have a Swim Habits in İstanbul: Sea Baths Starting from the Ottoman Period, have a swim is an important habit in everyday life. Have a swim was started through the sea baths from the end of the 17th century to the beginning of the 20th century and started to enter the sea from the beaches from the first quarter of the 20th century. The acceleration of the marine adventure going to the beaches is a big influence of Reorganizations and Modernization efforts. It is not possible to comment on exactly when the habit of have a swim has emerged in Turkish and world culture. In the 19th Century, entering the Victorian Era (1837-1901) together in Europe turned into a fast leisure activity, and the reorganizations together with the wider interaction with the western part of the Ottoman Empire and the capital of the empire were found in İstanbul.

It was made of a maid who was able to enter the sea and was not contradictory to the concept of social privacy, and the four sides of the sea were called closed spaces as "ocean bath" or "sea bath". Sea baths, "bain de mer" translated into Turkish baths. It was also called sea bath in these places. While the habit of entering the sea in the time of the Ottoman Empire was adopted by the society, private spaces were developed in the coasts of İstanbul and this habit was made compatible with the social culture. In the sea baths, in accordance with the social structure, the frontal and security front are kept on the front.

It is not possible to give a definite date about the first appearance of sea baths in Ottoman times. Evliya Çelebi gives the 17th century history for the sea baths. The oldest document in the Ottoman Archives of the Prime Ministry concerning sea baths is dated 1783. With the 19th century, the Ottomans increased communication with Europe as a result of Westernization, and an increase in the number of sea baths was observed. Moreover, the resources that have been reached show that sea baths are not structures unique to İstanbul.

Bathing in order to get health by sea baths or sea water and isolating two opposite gender as much as possible during this bathing is not a culture-specific situation. The conservative family structure of the Victorian Period in Europe has also led to the development of the "Bathroom Machines", which is similar to that of marine baths. The biggest difference between the bath machines and the sea baths is the fact that the upper changing action takes place in the inner part surrounded by wood in the sea baths and the sea outside the vehicle in the bathroom machines. The bathrooms are also suitable for single use. In this article, in the middle of the 19th century in İstanbul, the habit of have a swim, which was accepted in all sections of the society, has been tried to be explained to the place, the story of the sea baths emerging until 1930s and disappearing. Sea baths The forefront of the Republican Period beaches is a symbolic structure peculiar to the Ottoman society and is an important part of the process of ferace to swimsuit from traditionally Westernization. Sea baths are also available; has created an important environment that allows people to reconcile with the sea as well as to pass through the beaches.

Çöküntü Alanlarında Dayanışma Kültürü Arayışı

Kolombiya Medellin Örneği ve İstanbul İçin Çıkarımlar

Evrin Töre - Öznur Çağlayan

Dünyada çöküntü alanları bugün, topluluk iyileştirme programlarından yıkıp yeniden inşa etmeye varan geniş bir yelpazede, çeşitli düzeyde müdahaleler geçirmektedir. Ancak düzeyi ve ölçeği ne olursa olsun, bu müdahalelerin alanda yaşayanların görüş ve taleplerini ne derece içerdiği, süreçteki aktör yapısının zenginliği ve karar alma süreçlerinin katılıma, ortaklıklara yatkınlığı, süreç yönetimine dair değerli veriler olarak durmaktadır. Türkiye’de bu müdahaleler, gecekondu alanlarının af yasaları ile legalleştirilmesinden başlayarak, islah imar planlarıyla kısmi olarak iyileştirmesine ve kentsel dönüşüm kapsamında yıkılarak, yerinde veya değil, yeniden inşa edilmesine evrilmiş durumdadır. Çalışmaların altını çizdiği olumsuz unsurlar arasında, gecekondu alanlarındaki dönüşüm süreçlerinin uzlaşmadan yoksun olması ve hak kayıplarına yol açan süreç yönetimi başı çekmektedir.

Bu makalede bir Latin Amerika ülkesi olan Kolombiya’nın Medellin kentinde yaşanan dönüşüm süreci, varoşlarda tırmanan toplumsal ve siyasal olayların zorlamasıyla yasal-kurumsal altyapıda ortaya çıkan radikal değişiklikler ve bu değişikliklerin kaçınılmaz kıldığı dayanışma kültürü üzerinden okunmaktadır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika deneyimlerinin ötesine geçilerek seçilen bu örneğin, gelişmekte olan ülkelerdeki katılıma odaklı dönüşüm süreçlerini öğrenme ve İstanbul’daki gecekondu alanlarının dönüşümünde katılım ve ortaklıklar konusunda çıkarımlar yapma noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çöküntü Alanları, Katılım ve Ortaklıklara Dair...

İlk kez, konut kalitesinin en düşük olduğu ve hijyenik olmayan koşulları tanımlamak için 1820’li yıllarda kullanılan “çöküntü alanı” teriminin (Lemma, 2005’ten akt. Khalifa, 2011) günümüzde çok sayıda çağrışımı ve anlamı bulunmaktadır. Çöküntü alanı kavramı, genellikle, mülkiyet belgesine (tapu) sahip olmayan son derece yoksul insanların yaşadığı düşük nitelikli veya gayriresmi konutlarla karakterize edilen bir yerleşim alanını ifade etmektedir. Bu alanlarda bulu-

nan yapılar geçici kulübemsi yapılardan, kalıcı ve bazen beklenmedik biçimde bakımlı yapılara varan bir çeşitlilik sunabilmektedir (UN-Habitat, 2003; Carrie, 2009’dan akt. Khalifa, 2011).

Çöküntü alanlarının ortaya çıkış biçimleri ve yerleşme özellikleri içinde buldukları coğrafyaya, toplumsal ve ekonomik yapılara göre değişiklik gösterdiğinden, kimi kez dilin etkisiyle ve yapıların inşa edildiği malzemeye vurgu yapılarak, kimi kezse alanın genel özellikleri öne çıkarılarak, farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. Örneğin Türkiye coğrafyasında “gecekondu”, “gecekondu mahallesi” olarak adlandırdığımız yapı, İspanya’da *baraka*, *barrio marginales* (çöküntü alanı, varoş), Portekiz’de *favela* (gecekondu mahallesi, varoş), Mısır’da *aşwa’iyyat* (düzensiz, gelişigüzel yerleşmeler) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yerleşme tipleri, Almanya’daki *Elendsviertel* (sefalet mahallesi), Rusya’daki *truşçobi* (çöküntü alanı), Afrika’daki *mabanda* ya da Malezya’daki *kampung* tipleri gibi, daha pek çok örnekle zenginleştirilebilir. Bu anlamda çöküntü alanlarını, sözü edilen farklı tipleri altında toplayan bir “şemsiye kavram” olarak kabul etmek mümkündür.

Birleşmiş Milletler çalışması (UN-Habitat, 2003), temiz su, hijyen ya da diğer altyapılara yetersiz erişimi, yetersiz konut kalitesini, yüksek yoğunluklu ve güvenliksiz konutları karakteristik özellikler olarak tanımlayarak bu unsuları çeşitli varyasyonlarda bulduran yerleşmeleri “çöküntü alanı” olarak adlandırmaktadır. Bununla birlikte Gilbert (2007), BM tanımlamasındaki bu mutlak ölçütlerin dünyanın her yerinde farklılık göstereceğinin, böylece bir ülkede çöküntü alanı olarak kabul edilen yerleşmelerin, başka bir ülkede yoksul insanların konakladığı, kabul edilebilir standartlara sahip yerleşmelere karşılık gelebileceğinin altını çizmektedir. Davis (2010) ise, BM’in benimsediği bu operasyonel tanımın yerleşmenin fiziksel ve yasal özellikleri ile sınırlı olduğuna ve toplumsal boyutlardan uzak durduğuna dikkat çekmektedir. Ancak kapsam ve ölçütler bir kenara bırakıldığında, pek çok çöküntü alanının ortak noktası, su, sağlık, atık toplama,

sokak aydınlatma, asfalt döşeme yolları, acil ulaşım yolları gibi temel kentsel hizmetlerden, okullar, sağlık merkezleri, pazar yerleri, oyun alanları gibi donatı ve alanlardan ve toplulukların sosyalleşebileceği alanlardan yoksun olmalarıdır (Khalifa, 2011; Gilbert, 2007).

Dünya nüfusunun 2030 yılında iki milyar daha artmış olacağı, bu artışın neredeyse tümünün kentsel alanlarda ortaya çıkacağı (Pitcher, 2009'den akt. Khalifa, 2011) ve yarısının çöküntü alanlarında görüleceği (Payne, 2005) varsayımı, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı küresel ölçekte mevcut çöküntü alanı nüfusunun da (Davis, 2010) ikiye katlanarak bir milyardan iki milyara ulaşacağını göstermektedir. Dolayısıyla, çoğunlukla az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde gözlemlediğimiz bu alanların nasıl dönüşüm süreçleri geçirecekleri, gerek bu alanlarda artmakta olan nüfus, gerekse toplumsal faydalar açısından giderek önem kazanmaktadır. Bu dönüşüm süreçlerinde katılım unsuru, dönüşümün başarısında ve sürdürülebilirliğinde önemli bir parametre olarak öne çıkmaktadır.

Dönüşümde katılım unsuruna dair bildiklerimizin önemli bir kısmı Batı literatürüne aittir. Gerek kentsel dönüşümü, gerekse katılımı ilk deneyimleyen ve aktaran Batı coğrafyasında, karar alma süreçlerinde ortaklıklara ve topluluk katılımına önemli bir vurgu olduğu görülmektedir (Arnstein, 1969; Choguill, 1996; Sanoff, 2000; McEwan, 2002; Fandino, 2010; Adamson, 2010; McCarthy, 2005, 2007; Henderson, 2005; Maginn, 2004; Atkinson, 1999, 2005; Hastings, 1996; Bailey vd, 1995; Abbott, 1996; Carter, 2000; Pearson ve Craig, 2001; McQuaid, 2000; Cornwall ve Coelho, 2007).

Katılımın bağlamsal olduğu, dolayısıyla tip, yoğunluk düzeyi, boyut ve frekans itibarıyla çeşitleneceği kabul edilmektedir (Sanoff, 2000). İlk olarak, topluluk katılımı konusunda öncül çalışmalarından biri olan Arnstein'in çalışmasına (1969) bakıldığında, katılımı, "mevcut durumda politik ve ekonomik süreçlerden dışlanan, toplumun güce sahip olmayan gruplarının gelecekte sosyal olarak bütünleşmesini sağlayacak gücün yeniden dağıtılması" olarak tanımlamakta olduğunu görmekteyiz. Katılımın sekiz basamaklı bir merdiven olarak kavramsallaştırıldığı bu çalışma, en alttan yukarı doğru tırmanan basamakları manipülasyon, terapi, bilgilendirme, müzakere, ikna etme, ortaklık, devredilmiş yetki ve kentli kontrolü olarak tarif etmektedir. En alttaki iki basamakta (*manipülasyon* ve *terapi*) katılımdan söz edilemeyeceğini belirten Arnstein,

bilgilendirme, müzakere ve ikna etme basamaklarını sembolik ödün verme basamakları olarak yorumlamaktadır. Arnstein çalışmasında (1969), katılımın, kentte yaşayanlar ve yetki sahipleri arasında yetki yeniden dağıtıldığında *ortaklık* basamağında başladığını vurgulamaktadır. *Devredilmiş yetki* yerel sakinlerin mahalle planları ve eylem programları konularında karar verme yetkisine sahip oldukları bir düzeydir. *Kentli kontrolü* ise toplumun veya katılımcıların bir programı veya kurumu yönetebildikleri, politika ve idari yönlerden tam kontrole sahip oldukları, pazarlık edebildikleri bir 'yetki derecesi' olarak tanımlanmaktadır. Arnstein'in yaptığı bir diğer önemli vurgu ise bu tipolojinin evrensel olmadığı, paternalist ve yetki dağılımına direnen sistemlerde ya da sosyoekonomik altyapısı ve bilgi tabanı zayıf olan toplumlarda farklılaşacağına ilişkin uyarısıdır (Arnstein, 1969).

Deshner ve Sock'un çalışmasında (1985, akt. Sanoff, 2000) katılım, "yalancı katılım" ve "hakiki katılım" olmak üzere basitçe iki düzeye indirgenmiştir. Yazarlar, Arnstein'in tanımladığı en alttaki beş basamağı (manipülasyon, terapi, bilgilendirme, müzakere ve ikna) "yalancı katılım (*pseudo participation*)" olarak, en üstteki üç basamağı (ortaklık, devredilmiş yetki ve kentli kontrolü) ise "hakiki katılım (*genuine participation*)" olarak tanımlamış ve tıpkı Arnstein gibi, ortaklık basamağı öncesinde gerçek anlamda katılımdan bahsedilemeyeceğine vurgu yapmıştır.

Choguill (1996) ise, Arnstein'in tipolojisini az gelişmiş ülkelere uyarlamıştır. Göz ardı etme, reddetme, manipüle etme ve destekleme altında grupladığı sekiz basamağın en tepesinde güçlendirme (*empowerment*) bulunmaktadır (1996). Yazar'a göre (1996), hükümetler halkın taleplerini destekleyebilir, manipüle edebilir ya da reddedebilir. Bu bağlamda, topluluğun çabasının potansiyel sonuçlarında belirleyici olan hükümetin yaklaşımıdır. Benzer şekilde Sanoff (2000) ve McEwan (2002) da toplulukların güçlendirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Sanoff (2000), kentlilere, onlar için ne planlandığını anlatmanın katılımcı bir yaklaşım olmadığını vurgular. Yazara göre katılım, insanlar kontrolü alacak kadar güçlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır.

Abbott (1996), barış, sosyal adalet ve demokrasi arayışının kalbinde katılımcılık olduğundan söz etmekte, katılım, başarılı bir dönüşümün ana bileşenlerinden biri olarak görülmektedir (Adamson, 2010). Henderson (2005) katılımı, toplumsal dışlanmayı engelleyen bir araç olarak tanımlarken, Fandino (2010), yer-

leşmelerin iyileştirilmesi süreçlerinde topluluk katılımının önemine işaret etmektedir. McCarthy (2007) ise kentsel dönüşümün, kent ölçeğinde ortaya çıkan sürdürülebilir faydalarını vurgulayan topluluk katılımı ve stratejik yaklaşımlarına dair çağdaş vurgulara dikkat çekmektedir. Yazar, bütüncül, entegre, kapsamlı ve koordine bir dönüşüm eylemi için ilgili tüm aktörlerin sürece dahil edilmesi gereğini vurgulamaktadır (McCarthy, 2005).

Kentsel dönüşüm politikaları, karar alma süreçlerinin pek çok aktörü içerdiği daha geniş bir saha kazanmış durumdadır. Bugün kentsel dönüşümüne dair politika alanını kaplayan dört ana aktör arasında kamu sektörünü, özel sektörü, gönüllüleri (STK'lar gibi örgütlü inisiyatifler) ve mahalle bazlı toplulukları saymak mümkündür. Maginn'e göre (2004), kentsel dönüşüm ortaklıkları yoluyla bir araya gelen bu aktörler, kentsel dönüşüm politikalarında çoğulcu bir değişime işaret etmektedir. 1980'lerin sonlarında gelişen ve 1990'ların kilit kavramlarından biri olan ortaklık yaklaşımı, kamu politikalarının mesleki eğitim, konut, sağlık ve sosyal hizmetler gibi tüm sektörlerinde benimsenmeye başlamıştır. Etkin bir kentsel dönüşüm stratejisinin bileşenlerinin kamu ve özel sektörün daha yakın çalışması ve yerel toplulukların doğrudan katılımı olduğu tüm siyasi taraflarca kabul görmektedir (Carter, 2000; McCarthy, 2005). Hastings'e göre (1996) kentsel dönüşümü, ortaklık ve topluluk katılımına referans vermeden tartışmak mümkün değildir. Bailey ve diğerleri (1995) ortaklıkları, başarılı bir kentsel dönüşümün yegâne yolu olarak tariflemektedir. Kentsel dönüşümde ortaklıkların varlığı ve toplulukların güçlendirilmesi, mevcut toplumsal ilişkileri de sağlamlaştırmaktadır (Atkinson, 1999).

Pearson ve Craig (2001), Birleşik Krallık deneyimlerinden hareketle, stratejik ortaklıklarda topluluk katılımına dikkat çekmektedir. 1999'a kadar Birleşik Krallık hükümetinin önemli bir kolu olan İskoç Ofisi (The Scottish Office, 1993) ortaklıkları, alan için kapsayıcı, uzun vadeli dönüşüm stratejileri üreten; yerel yönetimlerin, toplulukların, merkezi aktörlerin ve özel sektörün gönüllülüğe dayalı birlikteliği olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte İngiltere'deki kentsel dönüşüm politikalarındaki bu "ortaklıklara" dair süreçlerin daha net bir şekilde tanımlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim "ortaklık" ifadesi fazla kullanılan, muğlak ve politik bir hale gelmiş durumdadır (Hastings, 1996). Ortaklıklar dinamik olabileceğinden ve

zaman içerisinde önemli değişikliklere maruz kalabileceğinden (McCarthy, 2005), tüm bağlamlar için geçerli olabilecek tek bir ortaklık modeli olmadığı, esnek, yenilikçi, deneysel ortaklık modellerine ihtiyaç olduğu hatırlanmalıdır (Geddes, 1997'den akt. Carter, 2000).

McQuaid (2000), yapılacak daha kapsamlı analizlerle, farklı ortaklık tiplerinin ayırt edilebileceğini ve ortaklıkların daha efektif hale getirilebileceğini belirtmektedir. Cornwall ve Coelho'ya göre (2007) katılımcı forumlar, devlet ve yurttaş arasında, demokrasiyi güçlendirmeye, yeni yurttaşlık biçimlerinin oluşumuna ve kamu politikalarının daha etken ve eşitlikçi olmasına hizmet edecek, daha etkin iletişim ve uzlaşma kanallarını açacaktır. Yazarlar, insanların hak sahibi ya da müşteri olmadan önce, kendilerini yurttaş olarak hissetmeleri gereğine dikkat çekmektedir.

Atkinson'a (2005) göre ise ortaklıklar, tüm katılımcıların birlikte nasıl çalışılacağını öğrenmek zorunda oldukları bir öğrenme süreci olarak görülmelidir. Bu süreçte katılımcılar kendi çıkarlarını bir kenara bırakıp 'ortak fayda' kavramını geliştirmeyi amaçlamalıdır. Belki de hepsinden önemlisi, yerel halkın katılımı ile birçok iniş ve çıkışla dolu yavaş bir sürecin sonunda olumlu ve sürdürülebilir sonuçlar alındığının hatırlanması, bu nedenle merkezi yönetimin çok hızlı sonuç alma beklentisini terk etmesi gerekliliğidir (Atkinson, 2005).

Sadece batı coğrafyasında değil, Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Hindistan, Afrika, Arjantin, Brezilya, Meksika, Filipinler, Pakistan, Güney Kore, Kolombiya gibi ülkelerde de katılım unsurunu karar alma süreçlerinin bir parçası haline getirme çabası okunabilmektedir (Henderson, 2005; Mohanty, 2007; Williams, 2007; Castello vd, 2007; Rodgers, 2007; UN-Habitat, 2003; Lee vd, 2003; Maclean, 2014). Maginn'e göre (2004), ortaklıklar, şu ya da bu biçimde, kentsel politikaların bir parçası haline gelecektir.

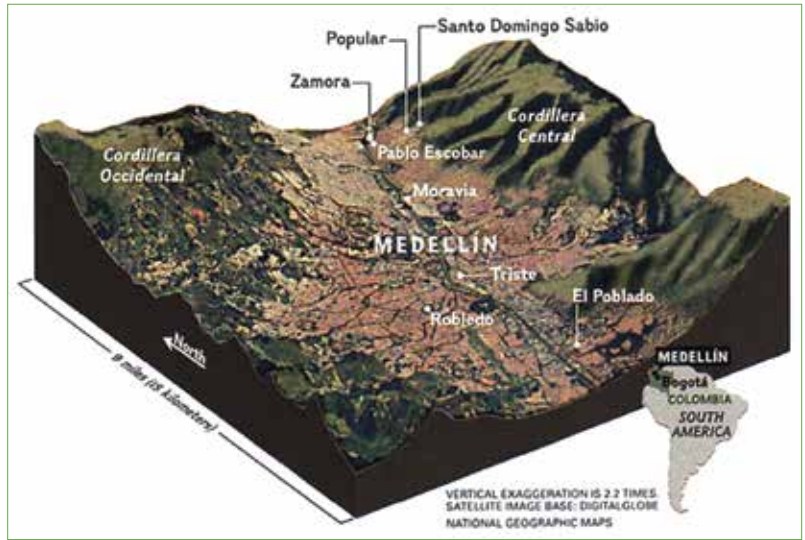
Medellin

Güney Amerika'da, Kolombiya'nın Antiqua bölgesinde yer alan Medellin'in 2015 nüfusu yaklaşık 2,5 milyondur (URL 1, 2017). Kolombiya'nın en büyük ikinci kenti ve ekonomisi olan Medellin, ülkenin endüstri motoru olarak bilinmektedir. Kentte aynı zamanda altın madenciliği ve kahve üretimi yapılmaktadır (Betancur, 2007). Kentin fiziksel yapısına bakıldığında, bir vadide yerleşen kent merkezinin "comuna" adı verilen 16 alt birime ayrıldığı görülmektedir (Şekil 1, 2). Güneyde bulunan

zengin semtler, çok katlı binalar, lüks oteller, şehir kulüpleri ve lüks restoranlara sahipken, şehrin yamaçlara doğru genişlediği Aburra Vadisi'nde yoksulluk giderek artan bir şekilde görünür hale gelmektedir. Zengin mahallelerin, sosyal statüsü yüksek bölgelerin, elitlerin yaşama alanlarını içeren *comunalar* kendi isimleriyle anılırken (Pablado gibi), az gelişmiş ve enformel yerleşimleri içeren bölgeler numaraları ile anılmaktadır (Comuna 13 gibi) (Maclean, 2014).

Escobar'ın uyuşturucu kaçakçılığı örgütü olan Medellin karteli, paramiliter güçler, şehir gerillaları ve devletin ana aktörler olduğu silahlı örgütlü organizasyonların varlık gösterdiği Medellin (Maclean, 2014), 1980'ler ve 1990'larda dünyanın en yüksek cinayet oranına¹ sahip kenttir. 2001'de ise sözü edilen bu şiddet oranında önemli bir düşüş baş göstermiştir.² Sadece 20 yıl gibi kısa bir sürede ortaya çıkan bu iyileşmeye "Medellin mucizesi" denmekte ve bu değişim "sosyal şehircilik" denen kentsel gelişim/dönüşüm hamlesinin başlatılması ile ilişkilendirilmektedir (Maclean, 2014). Politik, toplumsal, ekonomik ve mekânsal sorunlarla ve doğal afetlerle boğuşan Medellin'de 1990'ların başında, dönüşüm sürecinde uygulanmış politikalar için kullanılan bu şemsiye terim, "şehrin elitleri"nin marjinalleşmiş ve fakir alanlara olan "toplumsal borç"larının ödenmesi olarak da tariflenmektedir. Sözü edilen dönüşüm sürecinin sonunda Medellin, 2013 yılında The Urban Land Institute, Citibank ve Wall Street Journal'in sponsorları olduğu Yılın Yenilikçi Şehri Ödülü'nü almış ve Kolombiya'nın diğer şehirlerindeki dönüşüm süreçlerine de örnek olmuştur (WSJ, 2012). Sosyal entegrasyon altyapısı sayesinde 2015 yılı Dünya Ekonomik Forumu'nda ilk 10 Kentsel Yenilik'ten (Global Agenda Council on the Future of Cities, 2015) biri olarak sayılmıştır. Tüm Kolombiya'da, bilim-teknoloji-inovasyon planına sahip tek kent olan Medellin'in "akıllı kent" olması yolunda plan ve projeler yürütüldüğü görülmektedir (Florez, 2016). Bugün kentin GSMH artışı %4,2 dolayındadır ve Medellin bu oranla Şikago, Barselona, Manchester gibi kentlerin çok önünde gitmektedir (Florez, 2016).

Medellin'in bu pozitif tabloya ulaşabilmesi, görece kısa fakat oldukça çetrefilli bir dönüşüm sürecinin sonunda gerçekleşmiştir. Aşağıda bu süreçlere "dönüşümün nedenleri", "aktörleri", "finansmanı", "amaç-hedefleri", "araçları" ve "sonuçları" üzerinden ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

Şekil 1. Medellin'in Topografik Durumu (URL 2, 2017).

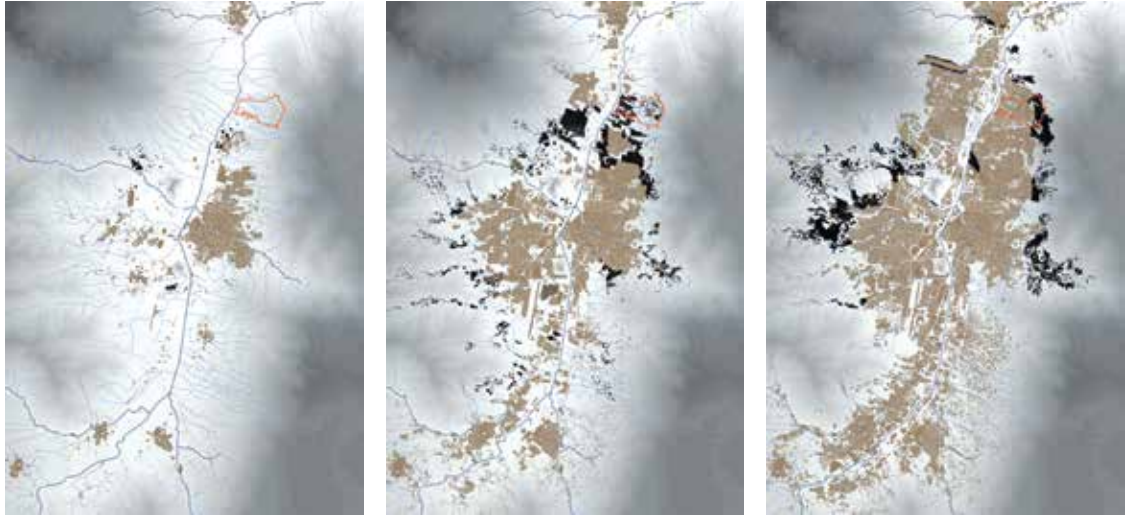

Şekil 2. Medellin (URL 3, 2017).

Medellin'de Kentsel Dönüşümün Nedenleri

Kolombiya, 1940'lardan itibaren uzun dönemli ve çok taraflı çatışmalara sahne olmuştur. 1948-58 yılları arasında Liberal ve Muhafazakâr partiler arasında yaşanan çatışmalar sırasında ("*la Violencia*") Medellin görece sakin kalırken, başkenti olduğu Antiqua bölgesinin kırsal çok yoğun şekilde etkilenmiştir. Medellin'e göçün birinci dalgası kırsalda yaşayan halkın şiddet ortamından kaçmaya başlaması ile gerçekleşmiş, Medellin'de başlayan endüstrileşmeye bu dalga destek vermiştir. Göçmenler, madencilik ve kahve üretimindeki başarılarını sanayileşmeye – özellikle de tekstile– taşıyan girişimci elit aileler için istihdam sağlamış, şehrin tüm yapısını kontrol eden elitlerin elinde bulunan ve endüstriyel arka bahçe olarak kullanılan kent yamaçlarına yerleşmişlerdir. İlk başlarda patriarkal düzende güçlü ve adil baba/patron modeli olarak elitler, fabrikalarında çalışan işçileri için iyi şartlarda

Şekil 3. Medellin’de yerleşmenin tarihsel gelişimi: 1948, 1970, 2011. Riskli alanlar üzerindeki yerleşim alanları siyah renkle gösterilmiştir (URL 4, 2017).

konutlar ve okullar üretmiştir. Bu sistem, Kolombiya’nın geleneğinde güçlü bir şekilde yer alan baba-patron modelini daha da güçlendirmiştir (Maclean, 2014).

İlk göç dalgasının yarattığı canlılıkla ekonomik olarak büyüyen kentin yarattığı çekim gücü 1980’lere dek devam etmiştir (Maclean, 2014). 1980’lerde gerilla, paramiliter güçler ve ordu arasındaki çatışmalar ise göç hareketini şiddetlendirmiştir (Betancur, 2007). Yoksul kırsal halk için çekim merkezi haline gelen Medellin’in nüfusu böylece (1951 ile 1985 tarihleri arasında) 4 katına erişmiştir.³ Sürekli artan göç ile Medellin, yamaçlara doğru biraz daha genişlemiş, her ne kadar şehrin ekonomik olarak büyümek için yeni göçmenlere ihtiyacı olsa da, yeni gelenler, şehri o zamana kadar yönetenler için çeşitli nedenlerle⁴ tehdit olarak görülmüştür. O dönem kentin gelişimine dair planlama kararlarının da elitlerin güvenliğini sağlamak ve göçmen yerleşimlerini fiziki olarak belirli coğrafyalarda tutmaya yönelik alındığı bilinmektedir. Göçmenler, şehrin formel ve çeşitli standartlardaki enformel yerleşimlerini çevreleyen dik yamaçlara yerleşmişlerdir. Bu dik yamaçlar kentin fiziksel gelişimi için bir sınır oluşturmaktadır. Dolayısıyla yerleşim alanları fiziksel olarak genişlemek yerine yoğunlaşmış ve coğrafi olarak riskli (heyelan riski taşıyan) alanları da kapsama başlamıştır (Şekil 3). Bu yığılma kentin refah düzeyi yüksek güney kısmı ile yoksul ikincil alanlar arasında var olan eşitsizliği daha da artırmıştır. Kent dokusunun sıkışıklığı ve yüksek işsizlik oranı, artmakta olan kent içi illegal hareketliliğe zemin hazırlamış, bu süreç 1991’de pik noktaya ulaşacak ve ulusal bir mesele olarak tariflenecek şiddet dalgasının taşıyıcısı olmuştur.

Kentteki formel siyasal güç, kentte yaşayanların güvenliğini sağlayacak yatırımlar yapma

tafaftarı olmadığından, tüm kaynaklar, elitlerin hizmetine sunulmaktadır. “Toplumsal borç” tam da, bu ve bunun gibi uygulamalardan kaynaklanan eşitsiz kaynak dağıtımının yarattığı toplumsal eşitsizliğe vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla Medellin, Lefebvre’in (1996) kent hakkı tartışmaları çerçevesinde vurguladığı üzere nüfusun bütün kesimlerinin kent kaynaklarına erişebildiği ve alternatif hayat tarzlarının gerçekleşmesinin mümkün kılındığı bir kent biçimi sunmaktan çok uzaktır.⁵

Buna karşın, çöküntü alanlarına hâkim olmaya başlayan uyuşturucu karteli, elitler tarafından dışlanan, göz ardı edilen bu alanlarda konut inşa etmekte, kendi dönüşüm programlarını planlamakta (The Guardian, 2016), hatta popüler bazı etkinliklere, örneğin Medellin’deki futbol kulüplerine, hayvanat bahçesine yatırım yapmaktaydı (Touryalai, 2015). Kartelin güç kazandığı bu dönemde, sanayi güç kaybetmeye başlamıştır (Maclean, 2014). Diğer kentlerde sanayiye destekleyen kararlarla avantajlarını kaybeden Medellin, tüm dünyada yapısal kriz olarak bilinen süreçte temel ekonomik gücünü ve buna bağlı istihdamı kaybetmiş (Betancur, 2007), bu olumsuz gelişme göçmenlerin istihdama bağlı konut ve eğitim haklarını da kaçırmaz olarak etkilemiştir (Maclean, 2014).

Sözü edilen koşullar gerek ekonomide gerekse kentsel yerleşimde enformelleşmeyi artırmıştır. Uyuşturucu karteli, kentte kazandığı siyasi gücü, işlerini kaybeden gençleri istihdam etmek üzere kullanmıştır⁶ (Maclean, 2014). 1990’a gelindiğinde, enformel istihdam %52’ye yaklaşmıştı (Betancur, 2007) ve Medellin’deki konut yerleşimlerinin %30’unu enformel yerleşimler (*barrio marginales*) oluşturmaktaydı (Roldan, 1997’den akt. Maclean, 2014). Nüfusun yaklaşık 2/3’ü, minimum standartları dahi

sağlamayan, hizmet ve donatılardan yoksun bu alanlarda ikamet etmekteydi (Betancur, 2007).

Sözü edilen enformel yerleşimlerin, genel özellikleri itibarıyla birinci nesil gecekondular ile önemli benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Kırsalda yaşayan halkın kentsel alana göçü ile ortaya çıkan bu oluşumlar, kullanıcısı tarafından, özel araziler üzerine inşa edilmiştir. Altyapıya oldukça geç kavuşan bu oluşumlar, sıkı toplumsal ağların gözlemlendiği ve mahalleliliğin önem kazandığı bir yerleşme dokusu ortaya çıkarmıştır. Mülkiyet üzerinde hak sahipliği bulunmayan bu enformel yapılara, Tablo 1’de temel unsurlar üzerinden ve gecekondular ile karşılaştırılabilir olarak yer verilmiştir.

Böylece 1940’larda şiddetten kaçanlar için bir sığınak olan Medellin, geçen zaman içinde şiddetin hüküm sürdüğü bir yer haline gelmiştir. Cinayet oranı 1980’lerde yükselmeye başlamış ve 1990’ların ilk yarısında uç noktalara ulaşmıştır. Çoğunluğu rapor edilmemiş adam kaçırma olayları çok yüksek sayılardadır ve bu tablo yolsuzluk, haraç alma, şantaj ve dolandırıcılık sarmalının doğal bir parçasıdır (Maclean, 2014).

Bu gelişmeler ekonomik sorunlardan ayrı düşünülemez. Nitekim bu sırada Medellin’de ciddi bir ekonomik kriz de yaşanmaktadır. İşsizlik önemli düzeydedir. Şiddet sarmalı ve ekonomik kriz birbirlerini destekleyerek büyümekte-

dir. Yeni gelişen küresel sermaye ve ticaretin ülkenin endüstri motoruna yatırım yapması ve ekonomik krizin hafifletilmesi için de güvenlik problemlerinin aşılması gerekmektedir. Böylece uluslararası sermayenin baskısı ulusal bir mesele haline gelmektedir.

Bu süreç, ülkedeki genel durumun⁷ bir yansıması olarak görülse de, Medellin’e özgü yapısal faktörler de şüphesiz ki bu gidişatı körüklemiştir. Bu faktörler arasında kentin stratejik lokasyonu ilk sıralarda sayılmaktadır. Kent, uyuşturucu kartelleri, Marksist gerilla ve paramiliter güçler için stratejik bir konumdadır. Yoksulluğun ve eşitsizliğin mekânsal dağılımı bu aktörlerin, politik aktörler tarafından unutulmuş alanlarda güvenliği sağlayarak güç kazanmalarına izin vermiştir. İkinci neden olarak elitler ve ekonomik dışlanma sayılabilir. Şehrin ekonomik gelişimini yönlendiren elitlerin şehrin çeperlerini dışlaması, güvensizliği daha da artırmış ve formel politik aktörlerin meşruiyetinin altını kazımıştır. Üçüncü neden ise siyasi patronaj ve yolsuzluktur. Gücü dağıtmak yerine kendinde toplayan paternalist politik yapı, formel ve enformel güçlerin birbirlerine karışmasına neden olmuştur (Maclean, 2014).

1983-90 döneminde ülke çapında yaşanan depremler, toprak kaymaları, seller, volkanik patlamalar gibi afetler de Medellin’i etkileyen

UNSURLAR	Gecekondular	Barrio
ORTAYA ÇIKARAN BAŞAT NEDENLER	Göç: Birinci dalga ekonomik nedenlerle, Marshall Planı’na bağlı itici faktörler ile sanayileşmeye bağlı çekici faktörler nedeniyle 1950’lerde. İkinci dalga ekonomik nedenlerle, 1980-90 döneminde sanayileşmeye ve inşaat sektörüne bağlı olarak gerçekleşti.	Göç: Birinci dalga şiddet nedeniyle, 1950’lerde kırsalda yaşayan köylü halkın şiddet ortamından kaçmaya başlaması ile başladı. İkinci dalga ekonomik nedenlerle: 1980’lerde. Medellin ekonomisi yoksul kırsal halk için çekici.
YAPISAL DÖNÜŞÜM	1980’lerde ikinci dalga gecekondular işgal edilen arazi türü ve üretim süreci açısından farklı.	Farklılık yok.
ÜRETİM SÜREÇLERİ	Birinci Dalga: Kırsaldan kente göç edenler tarafından oluşturuluyor. Kullanıcı tarafından üretiliyor. İkinci Dalga: Müteahhit tarafından paralı işgücüne imal ettiriliyor.	Kırsaldan kente göç edenler tarafından oluşturuluyor. Kullanıcı tarafından üretiliyor.
KENT İÇİNDEKİ KONUM	Birinci Dalga: Kamu arazisi üzerinde kuruluyor. İkinci Dalga: Kamu arazisi ve şahıs arazileri üzerine kuruluyor. Kentın çeperinde kuruluyor sonradan kentın içerisinde kalıyor. Parçalı bir yapı gösteriyor. Birbirinden kopuk alanlarda bağımsız şekilde oluşuyor.	Kamu arazilerinin yanı sıra özel araziler üzerinde de kuruluyor. Kentın çeperlerinde yamaçlara yayılıyor. Kent içerisinde kalmıyor. Çeperde birbirine bağlanan alanlar haline geliyor ve formel yerleşimleri sarıyor.
ALTYAPI	Islah imar planları ile kısa sürede altyapı geliyor.	Altyapı oldukça geç sağlanıyor.
TOPLUMSAL YAPI	Bazı suç/şiddet/uyuşturucu/illegal örgüt bağlantıları görülmekle birlikte bölgelerin baskın karakterleri bu değil. İşçi, emekçi orta altı gelir ve eğitim seviyesinde göçmenler için yaşam alanları. Sıkı mekânsal ilişkiler ile toplumsal ağlar gelişiyor. Mahalleli ortaklaşıyor.	Şiddet ve uyuşturucu trafiği ile karakterize oluyor. Her <i>barrio</i> hun koruyucu silahlı grupları var. Bunlar siyasi (militan) örgütler veya uyuşturucu kartelleri olabiliyor. Yine sıkı toplumsal ağlar gelişiyor. Mahallelilik önem kazanıyor.
HAK SAHİPLİĞİ	Af yasaları ile kazanılan haklar. Tapu ve tapu tahsis belgesi olanların yanında, tapusuz olan kesimler de var.	Hak sahibi değiller.

Tablo 1. Gecekondular-*Barrio Marginales* Karşılaştırması
Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

olumsuzluklar arasında sayılmalıdır. 1986'da Ulusal Planlama Ofisi'ne bağlı Medellin Planlama Ofisi tarafından yapılan tespit çalışmasında 48 mahallede yaşayan 87.000 insanın doğal afetler nedeniyle büyük risk altında yaşamakta olduğu ortaya konulmuştur. 1989'da gerçekleştirilen Ulusal Arazi Reformu, yerel yönetimleri, diğer konuların yanı sıra, jeolojik riskler, enformel yerleşimler gibi yerel sorunları da ele alacak bölgesel gelişim planları hazırlamaları konusunda zorunlu ve yetkili kılmıştır (Betancur, 2007).

1990'da Kolombiya devlet başkanı seçilen Cesar Gaviria, hemen ertesi sene ülkenin en önemli sorununun Medellin'deki şiddet olduğunu ilan etmiştir. Şiddet sorununun tanımlanması, dönüşümün gerekliliğini ortaya koyması açısından, takip eden yıllarda ortaya çıkacak olumlu gelişmelerin habercisi olmuştur.

Dönüşümün Aktörleri, Finansmanı, Amaç ve Araçları

Yeni politik sürecin gelişmesini sağlayan başat girişimler arasında Medellin'deki şiddeti bir kriz olarak tanımlayan Başkanlık Programı gelmektedir. 1990'da devreye giren programı, sorunu tespit eden ve dönüşümün nasıl bir kurgu ve aktör yapısı içerisinde yapılacağını tariflemeye çalışan bir ön çalışma olarak görmek mümkündür. Yuvarlak masa toplantıları ile harekete geçirilen programın işaret ettiği öncelikli amaç, şehirde yaşayan herkes için yüksek düzeyde güvenlik tehdidinin bertaraf edilmesi, şiddetin azaltılması olmuştur. Şiddete sebep olan yapısal faktörlerin artık zemin bulamayacağı yöntemler geliştirilmesi gerekliliği ortadadır. Bir diğer amaç ekonomik krizden çıkmak ve küreselleşen dünya ekonomisine katılabilmektir. Şehirde üretim ve değer zincirlerini artırmak ve kuzey İtalya ve Bask kooperatif modellerinden ilham alarak, kamusal anlaşmalara teklif verecek yerel ortaklıkları cesaretlendirerek daha fazla formel girişimci sağlamak önemlidir. Doğal afet risklerini azaltmak ise üçüncü amaç olarak ifade edilebilir.

Bu amaçla gelişme kaydedilmesi hedeflenen temel konular;

- Sosyokültürel dışlanmayı azaltmak,
- Mekânsal dışlanmayı ve eşitsizliği azaltmak,
- Gayrimeşru güçlerin etkisini azaltmak ve meşru güçlerin olması gerektiği şekilde kontrolü ele almalarını sağlamak,
- Yoksullar için meşru gelir seviyesini yükseltecek alanları açmak,
- Eğitim seviyesini yükseltmek,

- Gençlerin potansiyellerini yönlendirmek,
- Toplumsal itibarı artırmak ve
- Kadınların gelir ve eğitim seviyelerini artırmak

olarak tanımlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için geliştirilen stratejiler ise;

- Sosyal ve coğrafi dışlamayı azaltacak ulaşım ve altyapı projeleri gerçekleştirmek,
 - Şehrin en fakir alanlarına dikkat çekici yatırımlar yapmak,
 - Kamusal alanlar ve parklar yaratmak,
 - Eğitim alanına yatırım yapmak,
 - Ekonominin odak noktasına rekabetsizliği, yarışmasızlığı koyarak dayanışma kültürü yaratmak ve
 - Paydaşlık ve halk katılımını sağlamak
- olarak özetlenebilir (Maclean, 2014).

Ulusal bütçeden programa aktarılan 93 milyon Kolombiya Pezosu (yaklaşık 155 milyon dolar⁸), STK'lar, üniversiteler ve yeni aktörler için finansal destek alanları tanımlamıştır.⁹ Başkanlık programı tarafından başlatılan "Medellin İçin Gelecek Alternatifleri Seminerleri" ile birçok sivil toplum kuruluşu ortaya çıkma ve fikirlerini paylaşma zemini bulmuşlardır. Bu görünürlük ise giderek şehrin politik ortamında etkili olan inisiyatiflerin güçlenmesine olanak tanımıştır. Bu bir anda Medellin'deki politik çerçeveye (elitler) yeni alternatifler geliştirmek için ulusal baskı yaratmıştır.

1991 yılında Medellin'in Birleşmiş Milletler tarafından "şiddet oranı en yüksek şehir" olarak belirlenmesi şüphesiz ki dönüşüm sürecini tetikleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Sözü edilen şiddet patlaması bir kriz olarak tanımlandıktan sonra paydaşlık ve halk katılımı dönüşümün dinamosu haline gelmiş ve pek çok politik aktöre, sosyal hareketlere alan açılmıştır. Mahalli örgütler, sosyal örgütler, aktivistler, çete üyeleri, bilim adamları, tasarımcılar, akademisyenler, ayrıcalıklı ve korumacı elitler ile aynı masada yer bulabilmiştir (Maclean, 2014). Bunun yanı sıra başta anayasa gelmek üzere pek çok yapısal değişiklik yapılması için harekete geçilmiştir. Toplumsal ve ekonomik hakları içeren, kâr amacı gütmeyen organizasyonların görevlerini tanımlayan ve bu organizasyonların politik yasallıklarını kabul eden anayasal değişikliklerle bu tür sivil örgütlere ve sivil toplum kuruluşlarına legal bir çerçeve kazandırılmıştır.

Daha sonra Kolombiya başkanı olacak Alonso Salazar'ın lideri olduğu *Corporacion Region* söz konusu sivil toplum kuruluşlarından biridir. Şehrin politik güçleri ile doğrudan ve yoğun

işbirlikleri olan kuruluşun amacı, geniş sosyal ve kültürel farkındalık yaratmak, daha yüksek sosyal eşitlik seviyelerine çıkmak ve toplumun radikal demokratik dönüşümüdür (Maclean, 2014).

Kolombiya'nın sol kanadı ise, silahlı Marksist-komünist FARC gerillalarının şiddet eylemlerinin yarattığı tepkiler nedeni ile ağır baskı altındadır ve kendi programını ortaya koyacak meşru-politik alan bulamamaktadır. Ancak Medellin özelinde tüm tarafları ve görüşleri bir araya getirme amacı ile yürütülen seminerlerde, terörist sayılmadan sosyal eşitlik ve demokrasi fikirlerini ortaya koyabilmişlerdir. Birlikte Yaşayalım Birliği (*Corporacion Convivamos*) bunlardan biridir. Birliğin amacı, eğitim, toplumsal destek ve paylaşımcı aksiyon araştırmaları ile yerel gelişimin sağlanmasıdır. Birlik zaman içinde Vatandaş Taahhüdü (*Compromiso Ciudadano*) isimli yeni bir politik partiye dönüşmüş, bu parti Kolombiya'nın geleneksel sağ ve sol kanatlarından ortaklıklar çıkarmayı başarmıştır. Klasik politik elitler karşısında dönüştürücü bir politik rol almak istediklerinde, başkanlık seçimleri için bir aday ortaya koymaya karar veren parti, Andes Üniversitesi'nde matematik alanında öğretim üyesi olan Sergio Fajardo'yu aday göstermiştir. Fajardo'nun 2003 yılında Medellin tarihindeki en yüksek oyla belediye başkanı seçilmesi (IDB, 2014) sembolik olarak önemlidir. Nitekim Fajardo, "sosyal şehircilik" dalgasının fikir babasıdır ve ilerleyen yıllarda bu programa bağlı pek çok alt program yürütmüştür.

Bir başka kâr amacı gütmeyen oluşum, yerel girişimciler tarafından 1975'te kurulan *Proantuoquia*'dır. Bu yapı altında örgütlenen özel sektör temsilcisi elitler, sosyal şehircilik projelerine yatırım yaparak yukarıda da bahsi geçtiği şekilde tarihten gelen "toplumsal borç"larını ödemeye başlamıştır. Bu kapsamda, özel sektör tarafından destek verilen çok etkin bir kamu hizmeti şirketi olan, aynı zamanda sosyal programlar için kaynak üreten, Güney Amerika'nın en büyük enerji şirketi olan *Empresas Publicas de Medellín* (EPM) (UN-Habitat, 2013) önemli bir araç olarak ifade edilmelidir.

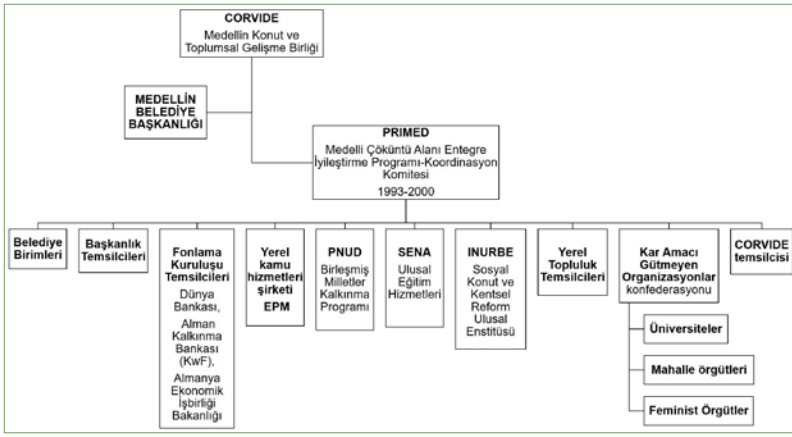
Aynı yıl, Medellin devlet üniversiteleri, çeşitli sivil toplum örgütleri ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yazılan Medellin'in geleceği ile ilgili "Medellin: Gelecekle Yeniden Buluşma - 1991" raporu yayımlanmıştır. Yoksulluk ve eşitsizlik, işsizlik, diğer Kolombiya şehirlerine göre düşük eğitim ve sağlık seviyesi, yüksek enformel yerleşme oranı (%30), bu alanlardan birçoğunun afet riski taşı-

ması ve kamusal alanların dikkat çekecek ölçüde azlığı konularında tespitler içeren rapor, yeni politik aktörlere bir gündem ortaya koymaları ve güç elde etmeleri için zemin yaratmıştır. 1991 raporunun ana bulguları gündemi tanımlamakta, şiddeti artıran yapısal nedenleri vurgulamaktadır.

1994 tarihinde Medellin Ticaret Odası tarafından hazırlanan ve Medellin'deki ekonomik durumu ülke konjonktüründe inceleyen "Medellin için Rekabetçi Avantajlar - İzleme Raporu", kentin dönüşümünde bir diğer kırılma noktasıdır. Bu rapor, Medellin'deki ekonomik liderlerin küreselleşme ile gelen olanaklar ve tehditlerle baş edebilmek için dayanışmacı bir yaklaşımı benimsemek zorunda olduklarını ortaya koymuştur (Maclean, 2014).

Yukarıda kısaca yer verildiği üzere Medellin'de 1991'den sonra yaşanan en önemli farklılık, koalisyonlar yapan, politik güç kazanan "dönüştürücü orta sınıf"ın (*reflexive middle class*) ortaya çıkışı olmuştur. Bu sınıf üniversiteler, akademisyenler, STK'lar ve çeşitli sosyal organizasyonlardan oluşmaktadır. Dönüştürücü orta sınıf 1990'larda Medellin'de ilk olarak bir gündem tanımlayacak gücü elde etmiş, koalisyonlar oluşturmuş ve sonunda formel güce sahip olabilmıştır.

Tüm bu çalışmaların yön verdiği katılımcı dönüşüm sürecini fiilen başlatan gelişmenin ise 1993'te "Medellin Çöküntü Alanı Entegre İyileştirme Programı"nın (PRIMED - *Programa Integral de Mejoramiento de Barrios Subnormales en Medellín*) Kolombiya ve Almanya hükümetleri işbirliğinde başlatılması ve koordinasyon komitesinin kurulması (Betancur, 2007) olduğunu söyleyebiliriz. Medellin Konut ve Sosyal Gelişim Kurumu (CORVIDE) çatısı altında faaliyet gösteren PRIMED, tüm koordinasyonu sağlamak üzere Devlet Başkanlığı ile de bağlantılı ancak yerel belediyeye bağlı çalışacak bir yürütme komisyonu olarak kurulmuştur. PRIMED, planlama, koordinasyon ve yönetimden sorumludur. CORVIDE, Sosyal Konut ve Kentsel Reform Ulusal Enstitüsü (INURBE), Ulusal Eğitim Hizmetleri (SENA), STK'lar konfederasyonu, metropoliten alan yönetimi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (PNUD), yerel kamu hizmetleri şirketi EPM, belediye birimleri ve yerel topluluk temsilcileri, PRIMED'in direktörlüğünde kapsamlı faaliyetlerin koordinasyonunda çalışmıştır (*Şekil 4*). Şekilden de izleneceği üzere, PRIMED CORVIDE'a, CORVIDE ise doğrudan belediyeye sorumlu olmakla birlikte, PRIMED yürü-

Şekil 4. Medellín'in çok paydaşlı dönüşüm şeması (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

tücülüğünde bir araya gelen belediye birimleri, başkanlık temsilcileri ve diğer aktörler arasında herhangi bir hiyerarşik örgütlenme bulunmamaktadır. Bu çalışmalar bir çeşit yuvarlak masa yöntemiyle yürütülmüştür.

PRIMED Programının 1993-1997 yılları arasında planlanan fakat 2000'de tamamlanabilen ilk fazında, "Kentsel Entegrasyon Projeleri - KEP'ler" (*Proyecto Urbano Integral - PUI*) aracılığıyla, çeperde yer alan 15 çöküntü alanında yaşayan 51.000 kişinin, sürdürülebilir kamusal hizmetlere kavuşturulmasına ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine odaklanılmıştır (Betacur, 2007). 30 milyon Kolombiya pezosuna mal edilen ilk faz, Alman Kalkınma ve Yeniden İnşa Bankası KfW ve bir kısım ulusal ve yerel fonlardan karşılanmıştır. 1998-2003 için planlanan ikinci faz ise 60.000 kişiyi hedeflemiş ve proje 42,6 milyon Kolombiya pezosuna mal olmuştur. Sözü edilen kentsel entegrasyon projeleri oldukça yüksek maliyetlidir. Örneğin, problemler alanlardan biri olarak görülen Communa 13'ün entegrasyonunun maliyeti 155 milyon dolardır. Belediye kaynaklarıyla yürütülemeyecek düzeyde olan bu projelerin tamamlanmasında kentin elitlerinden "toplumsal borç" kapsamında gelen kaynaklar etkili olmuştur. Önemli bir kaynak olarak EPM, gelirinin %30'unu belediye bütçesine aktarmıştır. PRIMED, 2000 yılında Lois Perez'in belediye başkanlığına seçilmesi ile birlikte lağvedilmiş ve yükümlülükleri Medellín Konut ve Toplumsal Gelişme Birliği'ne (*CORVIDE*) aktarılmıştır (Betacur, 2007).

Yukarıda sözü edilen ve KEP'ler üzerinden yürütülen katılımcı süreci kısaca açmak gerekirse, paydaşlık ve eşitlik fikrine temellenen KEP'lerin, Medellín Belediyesi ve Medellín Kentsel Gelişme Girişimi (*Empresa de Desarrollo Urbano - EDU*¹⁰) tarafından ortaya çıkarılmış entegre bir kurumsal-sosyal-fiziksel kentsel gelişme stratejisi olduğunu söylemek önem taşı-

maktadır (EDU, akt. Calderon, 2008). KEP'ler kentteki mevcut sorunların noktasal olarak aşılması için ilk adım olarak ortaya çıkmıştır. Karar alma ve projelendirme süreçlerine katılmak üzere özel sektör, STK'ları, sendikaları, sağlık, kamu ve çevre ile ilgili grupları da kapsayan 2.779 organizasyon tanımlanmıştır. Fakat yapılan değerlendirme, bu organizasyonların birbirleriyle hiçbir etkileşimlerinin olmadığını ve pek çok durumda karar alma süreçlerinde birer engel olarak görüldüklerini ortaya koymuştur.

Katılıma verilen önem, bu grupları hedeflere ulaşmak için temel araçlar olarak dikkate almayı gerektirmiş, söz konusu organizasyonları güçlendirmek sürecin bir parçası haline gelmiştir (Municipio de Medellín, 2004'ten akt. Calderon, 2008). 2004 yılında Medellín'de yönetimin değişmesiyle birlikte katılım artık bir tehdit değil, yeni demokratik modeli yasallaştırmak için bir araç olarak görülmektedir (Calderon, 2008). Böylece, çöküntü alanlarının tam olarak tespiti ve bir öncelik sırası belirlenmesi çalışmaları başlatılmıştır. Analiz çalışmalarında öncelikli sorunlu bölgeler ortaya konulmuş, bu bölgeler planlama etaplarına ayrılmış, her bölge için kurumsal, sosyal ve fiziksel bileşenleri kapsayan KEP'lerin hazırlığına başlanmıştır. Alcaldia de Medellín (2007a'dan akt. Calderon 2012) *fiziksel* bileşenin yeni kamusal alanlar ve tesisler olarak görünür olduğunu, *sosyal* bileşenin projelerin farklı aşamalarında katılımı sağlanmış ve böylelikle projeleri benimsemiş olan komüniteye dayandığını, *kurumsal* bileşenin ise yerel yönetimin mevcut sosyal programlarının koordine yürütülmesi ve yerel yönetim dışındaki kurumları ve sektörleri de içerir şekilde bir işbirliği için alan yarattığını ifade etmektedir.

Buna göre *fiziksel bileşen*, bozulmuş doğal çevrenin yanı sıra, düşük nitelik ve nicelikteki kamusal mekân ve yerlerin, konutların, araç ve yaya altyapısının iyileştirmesine yönelik planlama, tasarım ve projelerin uygulamasına dayalıdır. *Sosyal bileşen*, süreçte toplulukların varlığını ve katılımını garanti altına almaktadır. Karar alma süreçlerinde bireyler ve toplumsal gruplar için ortamlar yaratır. Topluluğu, süreçte aktif ve gerekli bir aktör olarak tarifler, gelişimlerine yön verecek kararları alabilmeleri için güçlendirir (Calderon, 2008). *Kurumsal bileşen* ise belediyenin tüm aktör ve temsilcilerinin, aralarında iletişim ve koordinasyon kurarak, bir araya gelmesi ile sağlanır. Bu bileşen kapsamında, özel ve kamu sektörlerinden üniversiteler, özel şirketler, STK'lar ve ulusal/uluslararası ajanslar gibi tüm diğer aktör-

lerin de uzun vadeli paydaş olarak ya da kısa dönemli işbirlikleri yapacak şekilde bir araya gelmesi sağlanmaktadır. Burada fikir, kentteki kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği kültürünü destekleyerek etkin kurumlar arası veya sektörler arası işbirliklerine ilişkin mekanizmalar yaratmaktır. Bu süreçte teknik kişi, sosyal hizmet görevlisi, tasarımcı, planlamacı, toplulukla bağları güçlü yerel gönüllüler gibi temsilcilerin oluşturduğu, tekil projelere odaklanan KEP takımları, koordinasyona, yönetime, iletişim ve enformasyona ilişkin bir kanal haline gelir. Böylece ortaya çıkan çaba ve kaynaklar zaman içerisinde daha etkin ve sürdürülebilir olarak kullanılabilir hale gelmektedir. Örneğin projelerin mimari tasarımlarını KEP takımı yapmamakta, kurum içinde bir ajanstan destek almaktadır. Fiziksel bileşenin görevlerini gerçekleştirecek ya da inşaat sonrası bir sosyal program uygulayacak bir sponsor bulmak da yine bu bağlamda değerlendirilebilir (EDU, 2005a ve EDU, 2007a'dan akt. Calderon, 2008).

Bu bileşenleri, sözü edilen KEP'lerden ilki olan Kuzeydoğu Kentsel Entegrasyon Projesi üzerinden kısaca açmak önem taşımaktadır. Beş aşamalı sürecin ilk aşaması, alan sakinlerinin katılımıyla başlayan, saha gezileri ve toplantılarla ilerleyen "teşhis"tir. Bu ilk aşamada toplulukla bağları güçlü yerel gönüllüler topluluk komiteleri altında organize olmuş ve KEP takımlarına dahil edilmiştir. İkinci aşama olan "planlama" aşamasında KEP takımları, Medellin Kentsel Gelişme Girişimi tarafından ana omurgası oluşturulan stratejik planın projeler bazında uygulanması için öncelik ve sıralamayı oluşturmaktadır. Yerel yönetim ise bu aşamada, katkı verme potansiyeli taşıyan yönetim dışındaki kurumlarla iletişime geçmiştir. Üçüncü aşama "tasarım" aşamasıdır. Bu süreçte Rüya ve Fikirler Atölyesi çalışmaları kapsamında paydaşlar, alana yönelik talepleri kâğıt ve kalem kullanılarak ifade etmiştir. KEP takımları bu atölyeler sırasında katılımcıların ürettikleri fikirleri dikkate alarak ilk eskizleri dahi oluşturmuş ve katılımcılarla paylaşmıştır. Böylece alınan geri dönüşlerle tasarım detaylandırılarak projelendirilmiş ve topluluklarla paylaşılmıştır. Bir sonraki aşama olan "uygulama" aşamasında belediyenin farklı birimlerinin, inşaatların finansı ve yönetimi için görev ve projeler üretecek şekilde koordinasyonu ve yetki aktarımları gerçekleşmiştir. Projenin bu ayağında bölge sakinlerinden ücretli işgücü olarak hizmet alınmıştır. Son aşama olan "aktivasyon/devamlılık" aşamasında ise sosyal şehirciliğe ilişkin entegre politikalar gereği, fiziksel dönüşümün devamı olan eğitim,

Şekil 5. Kablo Metro sistemi (URL 5, 2012).

spor ve rekreasyon, kültür ve ekonomik kalkınma programları yürütülmüştür. Topluluklar, üretilen bu aktivasyon projeleri ile tasarımına dahil oldukları mekânları etkin olarak kullanmaya başlamışlardır. Aktivite ve programların yeni kamusal mekânlarla entegrasyonuna önemli bir örnek Mingo Festivali'dir. Festival, ana kamusal alanlardan birinde bir ay süreyle yer alan bir sokak pazarı etkinliğidir. Bu etkinlik, mahalle sakinlerinin iş bulmalarına yardım edecek yetenekleri geliştirme ya da kendi işyerlerini açma yönünde eğitim ve destek sağlayan bir kurumsal programa bağlıdır. Küçük aile işletmelerinden oluşan büyük bir grup ve kuzeydoğu bölgesindeki yerel girişimcilerin yanı sıra diğer topluluklar da bu pazarda ürünlerini satma ve tanıtma fırsatı bulmaktadır.

Toplumsal aktörlerin kendilerini ve birbiriyle ilişkilerini dayanışma kültürü üzerinden yeniden tanımladıkları bir örnek olarak Medel-

Şekil 6. Eğitim Merkezi (URL 6, 2016).

lin kentsel dönüşüm süreci, fiziksel dokudaki stratejik müdahaleler ile görünürlük kazanmıştır. Bunlara kısaca bakmak gerekirse:

- Fiziksel erişilebilirliği artırmak üzere toplu taşıma sistemleri ağı geliştirilmiştir.
- Bu toplu taşıma sistemleri ağı sosyal donatılar ile desteklenmiştir. Örneğin Metrocable teleferik metronun her durağında mahallenin ve bölgenin ihtiyacına uygun bir sosyal çekim noktası (eğitim alanları, spor kompleksleri, kütüphane ve sağlık birimleri) yer almıştır.
- En yoksul mahallelere toplumsal değersizlik hissini azaltmak ve “hizmeti ayaklarına götürmek” üzere prestijli mimarlık ürünleri inşa edilmiştir.
- Afet riski taşıyan bölgeler için yere özel çözümler üretilmiştir. Alanda sadece jeolojik olarak kayma tehlikesi taşıyan bölgede yıkım yapılmıştır. Geri kalan yerlerde basit onarımlar gerçekleştirilmiş, altyapı geliştirilmiştir.
- Tek tek tüm konutlar için (legal ya da illegal oluşuna bakılmaksızın) altyapı (elektrik, su, kanalizasyon, iletişim) sağlanmıştır.
- Hak sahiplikleri yeniden düzenlenmiştir.
- Fiziksel çevreyi iyileştirmek amacıyla bireysel konut teşvikleri (mikro krediler vb) verilmiş, yol ve kaldırımların sağlıklılaştırılması gibi alt ve üst yapılar üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir.
- Medellin’in dönüşümü “yerinde dönüşüm” yaklaşımıyla gerçekleştirildiğinden, müdahalelerin ölçeği ve sosyal kitlenin değişmemiş olması sayesinde, soylulaşmanın önüne geçilebilmiştir.

İstanbul’da Gecekondu Dönüşüm Süreçleri: Sorun Nerede?

Mevcut pratiklerden hareketle gecekondu alanlarındaki yaygın dönüşüm yöntemlerine ve dönüşüm süreçlerinin temel unsurlarına bakıldığında üç yaklaşım görülmektedir. İlk yaklaşım –Ayazma-Tepeüstü gecekondu mahallelerinde yaşanan dönüşüm örneğinden de izleneceği üzere (Perouse, 2013)– dönüşüm alanı ilan edilen alanın gecekonduculardan temizlenmesi, alan sakinlerinin alan dışında inşa edilen toplu konutlara gönderilmesi ve gecekonduculardan arındırılmış dönüşüm alanında özel sektör tarafından konut yerleşmeleri/karma projeler inşa edilmesi şeklinde tezahür etmektedir. Bu yeni yerleşmeler genellikle yüksek kaliteli hizmetlere sahip prestijli konutlardan ve kısmen ofis/ticaret yapılarından oluşurken, gecekonducuları yıki-

lan yerel sakinler, alan dışında TOKİ tarafından inşa edilen, genellikle çok katlı bloklardan oluşan toplu konut alanlarına yerleştirilmektedir.

Bir diğer yaklaşım, dönüşüm alanını en az iki farklı alt-alan olacak şekilde tasarlamaktır. Bu yöntem, gecekondu sahiplerinin alanın küçük bir kısmında, daha düşük metrekaferelerde ve daha az sosyal donatıyla yaşamasını öngörmekte, alanın daha büyük kısmı ise, alanın yeni sakinleri için, büyük metrekafereli, geniş ve çeşitli ortak donatılara sahip olacak şekilde tasarlanmaktadır. Özel sektörün üstlendiği bu tür süreçler, gecekondu alanlarında kâr unsurunu öne çıkararak rant odaklı dönüşüm yaklaşımını tetiklemektedir. Derbent Projesi (Yalçın vd, 2014) bu yaklaşımın bilinen bir örneğidir.

Üçüncü yaklaşım ise, dönüşüm alanı içinde dışarıdan gelenlerin yanı sıra alan sakinlerinin de yaşayacağı karma bir konut dokusu yaratmaktır. Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan’da yürütülen kentsel dönüşümün ilk etabında izlenebilecek bu yaklaşımın (Töre vd, 2016) temelinde, konut ve yaşam biçiminin alan sakinlerinin dışındaki kişilere de sunulması yatmaktadır. Çeşitli donatılar içeren yeni doku, yaygın olarak kapalı yerleşmelerde gördüğümüz şekliyle, farklı büyüklüklerde konut birimleri, zemin altı otoparklar, havuz, kortlar gibi donatılar içermektedir. Bu donatıların alan sakini gecekonducularca, mevcut ekonomik düzeyleri de düşünülerek, ne kadar talep edil(ebil)diği temel sorulardan biri olarak görünmekte, toplu yaşamın ortaya çıkaracağı toplumsal sorunlar alan sakinlerince sıklıkla vurgulanmaktadır.

Bu üç yaklaşımın ortak özelliği, yıkım ve yeniden inşa yoluyla oluşan bu yeni morfolojinin, geçmişe dair hiçbir referansı barındırmadığı ve bugün hâlâ mahalle bilinci ve mahallelilik duygusunun gözlemlendiği gecekondu dönüşüm alanlarının belirgin sosyo-mekânsal bağlarını zedelemekte olduğudur. Mekânsal dönüşüm, alışkanlıkların, güven unsurunun, dayanışma ağlarının yara aldığı hatta yok olma noktasına geldiği olumsuz bir toplumsal ve ekonomik dönüşümü tetiklemektedir. Alan sakinleri, özellikle de riskli alan ilanlarının yapıldığı ve de acele kamulaştırma kararlarının çıkarıldığı durumlarda, bakanlık, TOKİ, ilgili belediye ve inşaat firmalarının ana aktörler olarak rol aldığı karar süreçlerine dahil olamamaktadır. Bu durumun beklenen bir sonucu olarak, meslek odaları, sendikalar, STK’lar, politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalli örgütlenmeler ve şemsiye organizasyonlar (Yalçın vd ve Çavuşoğlu, 2013) altında, dağınık ola-

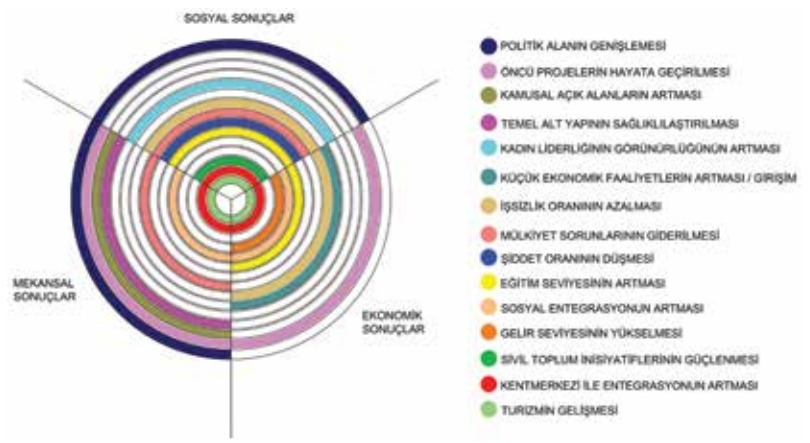
rak örgütlenmiş kitleler ve dönüşüm süreçlerini yöneten ana aktörler arasında, çoğu örnekten de izleneceği üzere idari mercilere taşınan uzun ve sıkıntılı dönüşüm süreçleri yaşanmaktadır. Oysa ki tüm bu kitleleri içerisine alan katılımcı bir yapı 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda ve ilgili yönetmelikte "kent konseyleri" aracılığıyla tanımlıdır. Ancak ilgili hükümlere rağmen, Türkiye genelinde mevcut olan 2.890 belediyenin yaklaşık olarak 190'ında kent konseyi bulunmaktadır (Dolu, 2014) ve organizasyonel, idari, mali yapılarıyla ilgili tartışmaların yanı sıra, bu konseylerden kaçının katılıma aracılık etmekte olabildiği tartışmalıdır.¹¹

Gecekondu alanlarında yürütülmüş ya da yürütülmekte olan söz konusu dönüşüm süreçlerinin yarattığı ve/veya tetiklediği toplumsal, mekânsal ve ekonomik sorunlar planlama, mimarlık ve sosyoloji yazınının önemli bir parçası haline gelmiştir. Katılım sorunu ve ortak karar/plan üretme (Karaman vd, 2005; Dayanışmacı Planlama Atölyesi, 2007; Ramazanoğulları Turgut ve Çaçtaş Ceylan, 2009; Gökşin, 2009; MİMDAP, 2007; Türkün vd, 2010; Demirdizen, 2015; İzci, 2014; Çavuşoğlu, 2008; Yücak, 2013, Töre vd, 2017) çalışmalarda sözü edilen temel sorunlar arasında sıralanmaktadır. Kısaca özetlendiği üzere, İstanbul özelinde kentsel dönüşüme dair pratikler ve eleştiriler; dönüşümün sosyal, mekânsal ve ekonomik boyutlarda belirlenen sorunlara kalıcı çözümler üretme temelli değil, hızla sermaye üretme ve yeniden paylaşma amaçlı olduğu bir tablo çizmektedir.

Sonuçlar-Çıkarımlar

Medellin yukarıda bir kısmına değinebildiğimiz uzun bir sürecin ardından tüm dünyanın dikkatini çeken, aşağıdaki tabloda özetlemeye çalıştığımız Sosyal, Mekânsal ve Ekonomik başlıklar altında toplayabileceğimiz başarılı sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçlar arasında başta politik alanın genişlemesi, sivil toplum inisiyatiflerinin güçlenmesi, kadın liderliğinin görünür hale gelmesi ve şiddet oranının düşmesi gibi toplumsal sonuçlar ve bunlarla iç içe geçmiş mekânsal ve ekonomik gelişmeler izlenebilmektedir (Şekil 7).

Dünyaca bilinen uluslararası kurumlar tarafından hakkında çeşitli raporlar oluşturulan, örnek olarak gösterilen ve daha önce de kısaca değinildiği üzere birkaç kez ödül alan bu başarılar şüphesiz ki tüm dünyada da takip edilmiştir. Güney Amerika'nın birçok ülkesinde ve kentinde, Medellin'den ilham alan, benzer yöntemleri kullanan dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır.

Bu başarılarla rağmen yöntemle ilgili endişe ve konuyla ilgili eleştiriler, çeşitli aktörler tarafından gündeme getirilmektedir. Şehrin huzursuzluğunun derin, köklü, politik ve sosyal nedenleri bulunmaktadır. Sosyal şehircilik ile ilişkilendirilen politikalar, elitlerin güçlerini ve tüm şehri kendi yönetimleri altında tutmalarını engelleyecek mekanizmalar geliştirmek yerine kentlin imajına odaklanan, kozmetik önlemler olarak görülmektedir. Ayrıca, dönüşüm süreçlerinde kullanılan katılımcı mekanizmaların tabandan yukarı değil, yukarıdan tabana işleyen doğası modernist bir bakış açısı olmakla eleştirilmektedir.

Ancak tüm bu süreç sonunda ortaya çıkmış olan toplumsal, mekânsal, ekonomik ve politik iyileşmeler şimdilik bu eleştirilerin uç fikirler olarak kaldığını göstermektedir. Sözü edilen eleştirilere rağmen, Medellin'deki dönüşüm süreçlerinin en belirgin özelliği, süreç yönetiminde gerek yerel gerekse merkezi aktörlerce aceleci bir tavırdan kaçınılması, dönüşümün nasıl gerçekleşeceği, hangi yöntem ve araçların kullanılacağına katılım yoluyla belirlenmiş olmasıdır. Müdahaleler toplumsal açılımlarla birleştirilmiştir. Katılımcılığın her aşamada temel unsur olarak yer aldığı dönüşüm süreci, yaşayanların kendi fiziki çevrelerini sahiplenmeleri, geleceklerine birlikte karar verebilecekleri bir duygudaşlık iklimi yaratmış görünmektedir.

Bu bağlamda, her proje alanının özgün toplumsal, mekânsal ve ekonomik yapı ve niteliklere sahip olduğu göz önünde bulundurularak bakıldığında temel çıkarımlar arasında ilk sırada *dönüşümün amacının net bir şekilde tanımlanabilmesi* gelmektedir. Kentsel dönüşümün gereği açık bir biçimde ortaya konulmalı ve tüm paydaşlar bu gerekler konusunda ikna edilebilmelidir. Fiziki çevrenin dönüşümüne odaklı bir yaklaşımdan uzak durulması bu bağlamda önem taşımaktadır. Temel çıkış noktası itibarıyla

Şekil 7. Medellin'de dönüşümün sosyal, mekânsal ve ekonomik sonuçları (yazarlar tarafından oluşturulmuştur.).

büyük soru işaretleri taşıyan bir sürecin uzun vadede sağlıklı biçimde yürütülemeyeceği hatırlanmalıdır. Kentsel dönüşümün mekânın yanı sıra, ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlardaki tüm ilişkileri dönüştürmek için çok değerli bir araç olduğu dikkate alınmalıdır. Medellin örneğinde de okunduğu üzere fiziki çevrenin dönüşümü ve mekân tasarımı, katılım için araçsallaştırılmaları dahilinde değerli ve sürdürülebilirdir.

İkinci çıkarım ise yönetime yani süreç yönetimine ilişkindir. Süreç yönetimi, sadece kentsel dönüşüm projelerinin değil, bunun da ötesinde, dönüşüm projelerini üreten sürecin tasarlanması olarak düşünülmeli, uzun vadeli ve çok aktörlü yapılar olarak görülmelidir. Bu çok aktörlü yapıların katılımcı bir yaklaşım çerçevesinde etkileşimde olmaları önemlidir. Katılımcı ortamlar ise, çöküntü alanlarının kentle toplumsal, mekânsal ve ekonomik bağlarının (yeniden) kurulması ile mümkün olabilir. Söz konusu bağlar, tüm paydaşların temsil edilebildiği dayanışma kültürünün gelişmesi ile gerçekleştirilecek ve kalıcı olabilecektir. Dolayısıyla gerek mevzuat gerekse pratikler bağlamında, dayanışma kültürünü ve katılımcılığı besleyen değişimlere gitmek önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda, KEP takımları ile benzerlik gösteren ve yukarıda kısaca değinildiği üzere Türkiye’de halihazırda oluşmuş bir organ olan kent konseylerini aktive etmek, mahalle ölçeğinden başlayarak örgütlenmeyi ve karar mekanizmalarına erişimi sağlayarak, katılım yöntemlerine ilişkin yelpazeyi genişletecektir. Odağına, kentsel dayanışma kültürü ve toplulukları güçlendirme gereğini koymuş bir kentsel dönüşüm sürecinin, kent konseyleri gibi katılım araçlarını aktif olarak kullanmadan başarılı ve sürdürülebilir sonuçlara ulaşması beklenemez.

Sonuç olarak, çöküntü alanlarının dönüşümünde katılım araçlarını geliştirmek, farklı dinamiklerin, doğruların ve beklentilerin olduğu süreçlerde ortak faydanın geliştirilmesini ve benimsenmesini sağlayarak, tüm paydaşların sahiplenerek sürdürebileceği toplumsal, kurumsal ve ekonomik ilişki ağlarını ve sosyo-mekânsal ürünleri ortaya çıkarabilmenin temel yapıtaşları olarak değerlendirilmelidir. ■

Evrinm Töre, Doç. Dr., İstanbul Kültür Üni. Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü, e.tore@iku.edu.tr

Öznur Çağlayan, Y. Mimar, oc@interpartner.com.tr

Notlar

1. 1991 verisi, Medellin’de 100.000 kişide 381 kişinin cınayete kurban gittiğini göstermektedir. Aynı yıl için Kolombiya verisi 100.000 kişide 86 kişi iken, Birleşmiş Milletler ortalaması 100.000’de 10 kişidir.

2. Cınayet oranı 2001 yılında 100.000’de 31,4’e düşmüştür.
3. Kentin 1951 yılındaki nüfusu 350.885 iken, 1985 nüfusu 1.468.443 olarak gerçekleşmiştir (Maclean, 2014).
4. Politik nedenler, sınıfsal nedenler ve taşralılık öne çıkmaktadır.
5. Kent hakkı kavramının çıkış noktasının 1960’larda Fransa’da ortaya çıkan muhtelif toplumsal hareketlere dayandığı hatırlanırken (Schmid, 2014), sözü edilen siyasal çatışmalar ve kent hakkı arasındaki ilişki belirginleşmektedir.
6. Kentteki aylık uyuşturucu trafiğinin 5,5 milyon dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Bargent, 2014).
7. Bu ölçekte bir şiddet patlaması, politik süreçlerin ve mekanizmaların bir sonucu olarak okunduğunda, yüksek düzeyde dışlanma ve eşitsizlik, devletin meşruiyetinin ve kapsayıcılığının kısıtlı olması, gücün meşru kullanımı üzerinde tekeli olmayan meşru politik güçler ve resmi politik aktörlerin meşruiyet yoksunluğu nedeniyle (paramiliter güçlere biat etmeleri, yolsuzluk, elitlerin politik etkisi) enformel aktörlerin güç kazanması temel etkenler olarak görülmektedir (Maclean, 2014).
8. Amerikan doları, Kolombiya pezosu karşısındaki en düşük değerini 1992’de görmüştür. 1992’de 1 dolar 0,68 değerindedir.
9. Bugün hâlâ belediye bütçesinin %5’i sivil toplum kuruluşlarına ayrılmaktadır (Scruggs, 2014).
10. EDU, merkezi otoriteden bağımsız, belediye bünyesinde bir devlet kurumudur. EDU, tüm kentsel projeleri hayata geçirmekle yükümlüdür.
11. Bu yazıda kent konseyleri ile ilgili ayrıntılı tartışmaya girmek mümkün olmamıştır. Konseylerin idari, mali, organizasyonel yapıları ve ilgili tartışmalar için bkz. 5393 sayılı Belediye Kanunu madde 76; Kent Konseyi Yönetmeliği; Dolu, 2014; Batat, 2015; Afacan ve Duman, 2015; Karanuh, 2015; İzci, 2014. Örnek olarak İstanbul, Bursa, Çanakkale, Elazığ ve Karabük Kent Konseyleri ile ilgili tartışmalar için sırasıyla bkz. Öztürk ve Öktem, 2015; Polat, 2014; Erkul vd, 2013; Aygen, 2014; Büyükgenç, 2015.

Kaynakça

- Abbott, J. (1996), *Sharing the City. Community Participation in Urban Management*, UK: Earthscan
- Adamson, D. (2010), *The Impact of Devolution: Area-Based Regeneration in the UK*, Londra: Joseph Rowntree Foundation
- Afacan, A., E. Duman (2015), “Kent Konseylerinin İşlevselliği ve Sürdürülebilirliği”, *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ed. E. B. Keskin, E. Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi
- Arnstein, S. R. (1969), “A Ladder of Citizen Participation”, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 4, 216-44
- Atkinson, R. (2005), “Kentsel Dönüşüm, Ortaklıklar ve Yerel Katılım: İngiltere Deneyimi”, *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu İstanbul 2004 Bildiriler Kitabı*, 87-98
- Atkinson, R. (1999), “Discourses of Partnership and Empowerment in Contemporary British Urban Regeneration”, *Urban Studies*, 36, 59-72
- Aygen, M. (2014), “Kent Konseylerinin Kent Yönetimine Katkıları Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Örneği”, *International Journal of Social Science*, Autumn III 2014 (29), 217-236
- Bailey, N., A. Barker, K. MacDonald (1995), *Partnership Agencies in British Urban Policy*, Londra: UCL Press
- Bargent, J. (2014), “Who Controls Medellin? Fragile Peace in Colombia’s ‘model’ city”, *The Christian Science Monitor*, July 18.2014. <https://www.csmonitor.com/World/Americas/2014/0718/Who-controls-Medellin-Fragile-peace-in-Colombia-s-model-city> (erişim tarihi: 18 Ağustos 2017).
- Batat, A. (2015), “Yerel Gündem 21’den Kent Konseylerine”, *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*,

- Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ed. E. B. Keskin, E. Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi
- Betancur, J. J. (2007), "Approaches to the Regularization of Informal Settlements: The Case of Primed in Medellín, Colombia", *Global Urban Development*, Vol. 3, No. 1 November
- Büyükgöçer, Ö. (2015), "Türkiye'de Kent Konseyleri Deneyimleri: Karabük Örneği", *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ed. E. B. Keskin, E. Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi
- Calderon, C. A. A. (2008), Learning from Slum Upgrading and Participation. A case study of participatory slum upgrading in the emergence of new governance in the city of Medellín-Colombia, KTH, Department of Urban Planning and Environment Division of Environmental Strategies Research - fins, Degree Project SoM EX 2008-18, Stockholm.
- Calderon, C. (2012), "Social Urbanism - Integrated and Participatory Urban Upgrading in Medellín, Colombia", R. J. Lawrence, H. Turgut, P. Kellett (der.), *Requalifying the Built Environment: Challenges and Responses*, Göttingen: Hogrefe Publishing
- Carter, A. (2000), "Strategy and Partnership in Urban Regeneration", P. Roberts, H. Skyes (der.), *Urban Regeneration: A Handbook*, Londra: Sage Publications.
- Castello, G., A. Gurza Lavalle, P. P. Houtzager (2007), "Civil Organizations and Political Representation in Brazil's Participatory Institutions", A. Cornwall, Vera Schattan Coelho (der.), *Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas*. Londra: ZedBooks
- Choguill, M. B. G. (1996), A Ladder of Community Participation for Underdeveloped Countries, *Habitat Int*, 20 (3), 431-444
- Cornwall, A., V. S. P. Coelho (2007), "Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas", A. Cornwall, Vera Schattan Coelho (der.), *Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas*. Londra: ZedBooks
- Çavuşoğlu, E. (2008), "Gülensu: Bir Kentsel Toplumsal Hareket", İstanbul, 62
- Davis, M. (2010), *Gecekonduların Gezegeni*, İstanbul: Metis Yayınları
- Dayanışmacı Planlama Atölyesi (2007), "Gülsuyu ve Gülensu Mahallelerinde Alternatif Bir Planlama Deneyimi", Ölçü, 65-76
- Demirdizen, E. (2015), "Kentsel Dönüşümde TOKİ'nin Rolü", B. Duman, İ. Coşkun (haz.), *Neden, Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm?* İstanbul: Litera Yayıncılık
- Dolu, T. (2014), "Katılımcı Yerel Yönetimler ve Kent Konseyleri", *Katılımcı Yerel Yönetim*. İ. İzci (der.), İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Erkul, H., T. Baykal, H. Kara (2013), "Kent Konseylerinin Sorunları Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale Kent Konseyi Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (22), 85-105
- Fandino, S. (2010), "Community Participation and the Sustainability of the Settlement Upgrading Process", E. Rojas (ed.), *Building Cities Neighbourhood Upgrading and Urban Quality of Life*, Washington: IDB
- Florez, D. A. (2016), International Case Studies of Smart Cities Medellín, Colombia, Inter-American Development Bank (IDB) Institutions for Development Sector Fiscal and Municipal Management Division. Discussion paper No IDB-DP-443, June 2016. <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/7716/International-Case-Studies-of-Smart-Cities-Medellin-Colombia.pdf?sequence=2> (erişim tarihi: 18 Ağustos 2017)
- Gilbert, A. (2007) "The Return of the Slum: Does Language Matter?", *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 31.4 December 2007 697-713
- Global Agenda Council on the Future of Cities (2015), Top Ten Urban Innovations, Global Agenda, http://www3.weforum.org/docs/Top_10_Emerging_Urban_Innovations_report_2010_20.10.pdf (erişim tarihi: 10 Eylül 2017).
- Gökşin, Z. A. (2009), "Sürdürülebilir Mahalle Yenileşmesinde Toplum Tabanlı Model: Kadıköy - Fikirtepe İçin Bir Model Önerisi", yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: MSGSÜ-FBE
- Hastings, A. (1996), "Unravelling the Process of 'partnership' in Urban Regeneration Policy", *Urban Studies*, 33, 253-268
- Henderson, P. (2005), *Including the Excluded: From Practice to Policy in European Community Development*, Bristol: Policy Press
- IDB (2014) #Ask the Mayor. Etkinlik Programı, Sergio Fajardo biyografisi. Inter American Development Bank. <http://www.iadb.org/en/topics/emerging-and-sustainable-cities/ask-the-mayor-bios,17910.html> (erişim tarihi: 20 Ağustos 2017)
- İzci, İ. (2014), "Katılımcı Yerel Yönetim: Genel Bir Bakış", *Katılımcı Yerel Yönetim*, İstanbul: Kalkedon
- Karaman, A., G. Konuk, T. Öztaş, T. Tekkökçü, Ö. Sancaklı Balkan (2005), *Deprem Gerçeğinde Sürdürülebilir Mahalle Yenileşmesi için Eylem Planı ve Projesi. Zeytinburnu Yerleşmesi Pilot Alanı (Model Önerisi)*, c. II, İstanbul: İBB Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü
- Karanuh, Z. D. (2015), "Yerel Yönetimlerde Katılım ve Kent Konseyleri", *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, E. B. Keskin, E. Karakurt Tosun (der.), Bursa: Bursa Kent Konseyi
- Kent Konseyi Yönetmeliği (*Resmî Gazete*, 8.10.2006/26313)
- Khalifa, M. A. (2011), "Redefining slums in Egypt: Unplanned versus unsafe areas", *Habitat International* 35 (2011) 40-49.
- Lee, C. M., J. H. Lee, C. H. Yim (2003), "A Revenue-sharing Model of Residential Redevelopment Projects: The Case of the Hapdong Redevelopment Scheme in Seoul, Korea", *Urban Studies*, Vol. 40, No. 11, 2223-2237
- Lefebvre, H. (1996), "The Right to the City", E. Kofman, E. Lebas (haz.), *Writings on Cities*, Cambridge: Blackwell
- Maclean, K. (2014), The 'Medellin Miracle': The Politics of Crisis, Elites and Coalitions, Research Paper 24, Developmental Leadership Program
- Maginn, P. J. (2004), *Urban Regeneration, Community Power and The (in) Significance of 'Race'*, UK: Ashgate
- McCarthy, J. (2005), "Kentsel Dönüşümde Ortaklık Pratiği", D. A. Özdemir, P. P. Özden, D. A. Özdemir, S. R. Turgut (der.), *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu İstanbul 2004 Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Yayınları Tayf Matbaası
- McCarthy, J. (2007), *Partnership, Collaborative Planning and Urban Regeneration*, Aldershot: Ashgate
- McEwan, C. (2002), "Bringing government to the people: women, local governance and community participation in South Africa", *Geoforum* 34 (2003), 469-481
- McQuaid, R.W. (2000) "The Theory of Partnerships - Why Have Partnerships?", S. P. Osborne (der.), *Managing Public-Private Partnerships for Public Services: an International Perspective*, Routledge: Londra
- MİMDAP (2007), "Murat Yalçın ve Erburar Çavuşoğlu ile Röportaj: Yerinden Dönüşüm Projesi, Mimarlıkta Demokratik Açılım Platformu", <http://www.mimdap.org/?p=658>, (erişim tarihi: 4 Ekim 2014)
- Mohanty, R. (2007), "Gendered Subjects, the State and Participatory Spaces: The Politics of Domesticating Participation in Rural India", A. Cornwall, Vera Schattan Coelho (der.), *Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas*, Londra: ZedBooks

- Öztürk, K., K. Öktem (2015), “Kent Konseylerinde Katılım Etkileyen Faktörler: Kadıköy Kent Konseyi Örneği”, *II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ed. E. B. Keskin, E. Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi
- Payne, G. (2005), “Getting Ahead of the Game: A Twin-Track Approach to Improving Existing Slums and Reducing the Need For Future Slums”, *Environment and Urbanization*, 17 (1), 135-146
- Pearson, S., G. Craig (2001), “Community Participation in Strategic Partnerships in the United Kingdom”, J. Pierson, J. Smith (der.), *Rebuilding Community, Policy and Practice in Urban Regeneration*, Hampshire: PALGRAVE
- Pearse, J. F. (2013), “Sözde büyük organizasyon ve göz ardı edilebilen sözde küçük sosyal oluşumlar. Ayazma mahallesi ve Atatürk Olimpiyat Stadyumu’nun paralel hikâyesi”, *Olimpiyat 2020: İstanbul İçin Fırsat mı Tehdit mi? Panel Konuşmaları*, MSGSÜ ŞBP Panel Kitapçıkları Serisi
- Polat, İ. (2014), “Bir Katılım Deneyimi Olarak Nilüfer Mahalleleri Komiteleri”, *Katılımcı Yerel Yönetim*. İ. İzci (der.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Ramazanoğulları Turgut, S., E. Çağtaş Ceylan (2009), “Gecekondu Alanlarında Kentsel Dönüşüm Uygulamasına Bir Örnek: Küçükçekmece/Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, c. 18, S. 3 (Temmuz), s. 23-51
- Rodgers, D. (2007), “Subverting the Spaces of Invitation? Local Politics and Participatory Budgeting in Post-Crisis Buenos Aires”, A. Cornwall, Vera Schattan Coelho (der.), *Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas*, Londra: ZedBooks
- Sanoff, H. (2000), *Community Participation Methods in Design and Planning*, New York: John Wiley & Sons Inc.
- Schmid, C. (2014), “Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı”, N. Brenner, P. Marcuse, M. Mayer, *Kâr İçin Değil Halk İçin Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, çev. A. Yağız Şen, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Scruggs, G. (2014), “Latin America’s New Superstar”, Next City, <https://nextcity.org/features/view/medellins-eternal-spring-social-urbanism-transforms-latin-america> (erişim tarihi: 2 Ekim 2017)
- The Guardian (2016), Story of cities #42: Medellín escapes grip of drug lord to embrace radical urbanism, <https://www.theguardian.com/cities/2016/may/13/story-cities-pablo-escobar-inclusive-urbanism-medellin-colombia> (erişim tarihi: 12 Eylül 2017)
- The Scottish Office (1993) Progress in Partnership: A Consultation Paper on the Future of Urban Regeneration Policy in Scotland. Edinburgh, HMSO
- Touryalai, H. (2015), “Watching Netflix’s Narcos? Here’s Pablo Escobar in Forbes’ First-Ever Billionaire Issue in 1987”, Forbes, <https://www.forbes.com/sites/halaha-touryalai/2015/09/15/watching-netflixs-narcos-heres-pablo-escobar-in-forbes-first-ever-billionaire-issue-in-1987/> (erişim tarihi: 12 Eylül 2017)
- Töre, E., Z. A. Gökşin, Y. Erkan Yazıcı (2016), “Katılımcı Bir Kentsel Dönüşüm Modeli Önerisi: Gaziosmanpaşa İlçesi Sarıgöl-Yenidoğan Mahalleleri Örneği”, TÜBİTAK Proje Raporu, Proje No: 114K626
- Töre, E., Z. A. Gökşin, Y. Erkan Yazıcı (2017), “Gecekondu Alanlarında Dönüşümü Yönetmek: Gaziosmanpaşa Sarıgöl-Yenidoğan Örneği”, *Mimar:ist*, S. 58 (Kış), 90-100
- Türkün, A., B. Şen, B. Öktem Ünsal, Ş. Aslan, Ş., M. Yapıcı (2010), “İstanbul’da Eski Kent Merkezleri ve Gecekondu Mahallelerinde Kentsel Dönüşüm ve Sosyomekânsal Değişim”, TÜBİTAK Proje Raporu, Proje No: 108K134
- UN-Habitat (2003), The Challenge of Slums. Global Report on Human Settlements 2003. United Nations Human Settlements Programme. Sterling: EARTHSCAN.
- UN-Habitat (2013) State of the World’s Cities 2012-2013 Prosperity of Cities, UN-Habitat Report, New York: Routledge
- Williams, J. J. (2007), “Social Change and Community Participation: The Case of Health Facilities Boards in the Western Cape of South Africa”, A. Cornwall, Vera Schattan Coelho (der.), *Spaces for Change? The Politics of Citizen Participation in New Democratic Arenas*, Londra: ZedBooks
- Yalçın, M., E. Çavuşoğlu, E. (2013) “Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek”, Kalem Berk, S., Uyan Semerci, P. (haz.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, M., E. Çavuşoğlu, H. Yücel, S. D. Yücel, M. Akı, Ö. Temiz (2014), “Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçleri ve Bu Süreçlerin Sosyo-Ekonomik ve Fiziki Etkileri”, TÜBİTAK Proje Raporu, Proje No: 110K404
- Yücek, E. (2013), “İstisnalar Şehrinde Muhalefet”, A. Çavdar, P. Tan (der.), İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali, İstanbul: Sel Yayınları
- URL 1 (2017) <http://citypopulation.info/php/colombia-admin.php?adm2id=05001> (erişim tarihi 20 Ağustos 2017).
- URL 2 (2017) <http://www.mappery.com/map-of/Medellin-physical-oblique-map> (erişim tarihi 12 Eylül 2017).
- URL 3 (2017) <http://www.gifex.com/detail/2011-08-16-14284/Comunas-de-Medelln.html> (erişim tarihi 12 Eylül 2017).
- URL 4 (2017) <http://www.urbandesignprize.org/past/medellin/#medellin-intro>(erişim tarihi 2 Ekim 2017).
- URL 5 (2012) <http://architectureindevelopment.org/news.php?id=49>(erişim tarihi 12 Eylül 2017).
- URL 6 (2016) Educational Center ‘MontecarloGuillermoGaviriaCorrea’ / EDU - Empresa de DesarrolloUrbano de Medellín, <http://www.archdaily.com/790755/educational-centrality-montecarlo-guillermo-gaviria-correa-edu-empresa-de-desarrollo-urbano-de-medellin/577b402be58ece621b000049-educational-centrality-montecarlo-guillermo-gaviria-correa-edu-empresa-de-desarrollo-urbano-de-medellin-photo>(erişim tarihi 12 Eylül 2017).
- WSJ (2012) City of the Year Medellín, WSJ, online.wsj.com/ad/cityoftheyear (erişim tarihi: 12 Eylül 2017).
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (*Resmî Gazete*, 13.7.2005/25874)

Search of Solidarity Culture in Deteriorated Areas: Colombia Medellín Case and Inferences for Istanbul

There is a significant literature on regeneration processes carried out in gecekondu areas in Istanbul, stressing the problems on residents’ participation. It is possible to address this problem as a major component of process management and identify as a problematic item related to legal-institutional infrastructure. As for that, how this problem will be overcome is an important issue. In this regard, the authors open up Medellín’s regeneration which is located in Colombia –a Latin America country- for discussion by going beyond the experiences on West Europe and North America.

Until very recently, almost a boiling communal- political structure was dominant in Medellín which also went through an industrialization and squatting period similar to Istanbul. Nevertheless, the effort to solve the local problems initiated a regeneration wave which reflected up to the central government. The participatory approach guided by the constitutional regulations brought together actors and organizations, which are elements of the violence wave, and created a culture of solidarity. Urban regeneration process shaped by this solidarity culture swept the violence which is one of the major problems of the city and this development made the city a part of the global economy.

Konut Tasarımında Açık Sistem Önerileri: Frans van der Werf'in Düşündürdükleri

Güldehan Fatma Atay - Mustafa Gülen - Melek Kılınc

Papendrecht'teki projede, destek birimler kolektif, dolgu birimler de özerk olanın temsili olarak, birlikte uyum içinde yaşamak için gerekli olan dengeyi kurarlar. Molenvliet yerleşmesinde hedeflediğimiz de buydu: İnsanların birlikte yaşadığı, bahçelerinde çalıştığı, her çeşit malzeme ve rengi kullanarak sahiplenebilecekleri, geleneksel köyün çağdaş bir uyarlaması olan bir yerleşim modeli. (URL 1)

Frans van der Werf

Mimarlık eğitimi sürecinde fakültelerin yoğun programlarının yanı sıra, gerçekleştirilen konferans, panel, seminer, sergi, çalıştay vs gibi etkinlikler, öğrencilerin mimari üretimin çeşitli alanlarında çalışan kişilerle tanışabilmesi ve mimarlığa dair perspektiflerinin gelişmesi bakımından son derece değerlidir. Özellikle atölye çalışmaları, mimarlık öğrencilerinin herhangi bir not kaygısı olmaksızın belli bir süre içinde verilen konuyu kendi kendilerine sonuçlandırmaları açısından hiç kuşkusuz önemli bir deneyimdir.

5 Aralık 2017'de MSGSÜ'de Yunus Aran Birlikteliği konferans dizisi çerçevesinde gerçekleştirilen Frans van der Werf¹ "Açık Yapı Deneyimi - Esnek Konut ve Kullanıcı Katılımı" başlıklı konferans ve ertesi gün yapılan atölye çalışması, mimarlık eğitimine bu yönde bir katkı sunmaktadır. Frans van der Werf'in gözünden hümanist bakış açısını dile getirdiği projelerini ve ardından düzenlediği atölye çalışmasını yakından izleme şansını bulmak, öğrenciler için olduğu kadar biz akademisyenler için de umut vericiydi.

Bu yazının amacı, "ideal bir dünya temsiline öte, insani bir dünyanın yaratılmasının mümkün olduğu inancı" (Werf, 1993) ile yola çıktığını ifade eden mimar Frans van der Werf'in, projelerine ilişkin söylemleri, atölye çalışmasındaki yaklaşımı ve öğrenciler ile kurduğu iletişimi aktarmaktır. Özellikle atölye çalışmasının seyrini aktarmak bu yönde yapılacak tespitler ve değerlendirmeler doğrultusunda mimarlık atmosferinde sıklıkla telaffuz edilen çoğulculuk, katılımcılık, ölçek gibi meseleleri bir kez daha gözden geçirmek için yararlı olacaktır.

"Açık Yapı Deneyimi - Esnek Konut ve Kullanıcı Katılımı" başlıklı konferansı ve atölye çalışmasını gerçekleştiren Frans van der Werf'i, düşük gelirli için konut, az katlı - yüksek yoğunluklu planlama, "açık yapı" uygulamaları, esnek konut planlaması, biyoekolojik tasarımlar, sürdürülebilirlik, kullanıcı katılımcı yaklaşımlar ve akıllı kentsel tasarım gibi çeşitli alanlardaki çalışma yöntemleri nedeniyle, de Certeau'nun altını çizdiği uzman-düşünür arayüzünde bir figür olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Uzman ve düşünür arasındaki ayrışma, mimari üretim atmosferinde çeşitli tartışmalar açan bir alan yaratması bakımından önemli bir mesele olagelmıştır.² Bir ürünü geliştirebilmek ve uygulanabilir hale getirmek üzere çeşitli üretim teknikleri konusunda uzmanlardan yardım almak mimari üretim sürecinin de kaçınılmaz bir parçasıdır. Bununla birlikte, ürünü ait olduğu mekân ve zaman bağlamı içinde toplumsallığın bir parçası olarak görebilme işi, her ürüne ilişkin bir durum değildir. Bu iki türlü veri akışını bir araya getirebilme işinin, mimarı da karmaşık bir ilişkiler ağının içerisine çektiği söylenebilir. Uzmanlaşmayla düşünür olabilme hali arasındaki ilişkiyi de Certeau, toplumsal kırımlara paralel biçimde inceler:

Uzman ve düşünür: Her ikisi de bilgi ile toplum arasında arabulucu konumdadır. Uzman, sosyopolitik kararların geniş ve karmaşık alanında uzmanlığını gösterir. Düşünür ise, genel sorgulamaların kesinliğini ve sürekliliğini özel tekniklerin alanlarına yeniden dahil edendir. Uzmanın yetkinliği toplumsal bir otoriteye dönüşür, düşünür ise sıradan soruları teknik bir alanda, bir sorgulama ve kuşkulama ilkesine dönüştürür. (Certeau, 2009)

Tam da bu iki uçluluğuyla, mimari üretim her seferinde toplumsallığa ilişkin yeni sorular üretecek, eş zamanlı olarak da teknik ya da diğer türlü uzmanlık alanlarını devreye sokacaktır. Bu anlamda, içinde bulunduğu üretim koşullarının verimliliği, mimarın hem bütüncül bakışı hem de muhtelif uzmanlık alanları ile uzlaşabilme biçimi ile doğrudan ilişkilidir.

1960'lı yılların dönüşen sosyal ortamında önemli bir toplumsal ihtiyacı karşılamak üzere, John Habraken ile birlikte “destek-dolgu” (*support-infill*) sistemleri ile ilgili çeşitli çalışmalarla farklı tasarım yöntemlerini uygulamaya çalışan van der Werf, bu yıllarda önemli bir aktivist olarak (İncedayı ve Şahinler, 2017b) insan hakları savunuculuğunu mimari üretim atmosferine taşımakla kalmaz, meselenin mimari pratiğe nasıl aktarılabilirliği üzerine araştırmalarda bulunur. Bu yönüyle mimar, kendisi gibi “çoğulculuk” meselesine kafa yoran durumculardan farklı olarak, Constant'ın “New Babylon” projesinin ötesine geçer, meselenin uygulama alanındaki karşılığını arayan çalışmalarda bulunur. MSGSÜ'de gerçekleştirdiği konferansında da söz konusu arayışı temel alan sosyal ve mimari yaklaşımını sırasıyla, Molenvliet, Pelgromhof ve Solids projeleri üzerinden anlatır.

Molenvliet (Papendrecht, Hollanda, 1969-1976)

Van der Werf'in çalışmaları arasında bulunduğu toplumsal koşulları yeniden yorumlayan bir proje olması sebebi ile öne çıkan Molenvliet projesi, Papendrecht kentindeki konut birliğinin, 82 odalı bir konut projesi talebinde bulunması ile, 67 farklı konut tipiyle üretilen 123 birim olarak tasarlanır ve ilk defa uygulanan deneysel bir proje olması yönüyle Hollanda Konut Bakanlığının verdiği destekle gerçekleştirilir (*Resim 1*).

Molenvliet projesi çoğunluğu üç katlı ve çatı katlarına sahip dört avlu etrafında toplanmış yapılardan oluşur. Yapılar zemin katları bahçeye, üst katları da terasa açılan birimlerden meydana gelir. Bu birimler genellikle avlulara, sokaklara ve yeşil dokuya bağlanır. Projedeki temel öğelerden biri olan avlular komşuları,

aileleri ve arkadaşları birleştiren, sosyalleşilen, paylaşılan, sessiz bir ortam olmakla birlikte çocuklar için de güvenli bir oyun alanıdır. Bu yönüyle proje dolu-boş dengesinin açıklıkla okunduğu, avlu-konut ilişkisinin de sosyal konut bağlamında komşuluk ilişkileri için referans oluşturduğu önemli örneklerden biridir (*Resim 2*).

Molenvliet projesinde her birim, çekirdekler, merdivenler ve ayrıca ihtiyaç duyulan mekânlar için 480 cm genişliğinde standart döşeme plakalarından oluşur. Projede standart tipte iskeleler, döşeme plakaları ve eğimli çatılar ile kurgulanan bu tipoloji seri üretime uygundur.

1970'li yılların Hollanda'sı için yönetimin mimarlık alanında öncü bulduğu ve uygulanması için destek verdiği Molenvliet projesi, Werf'in John Habraken ile ortaya koydukları “destek-dolgu” birimlerinin uygulanması yönünde “uyarlanabilirlik kapasitesinin”³ geliştirildiği ufuk açıcı bir çalışmadır. Ortaya konduğu dönemin şartları göz önüne alındığında van der Werf'in Molenvliet projesi öncü olmakla birlikte, aynı zamanda kendi deyimi ile ‘kışkırtıcı’dır da. Çeşitli tartışma ortamlarında bu yönde eleştirildiklerini söyleyen Werf, sistem önerilerini geliştirirken bunu sadece modernist yaklaşımı protesto etmek için yapmadığını, bu türlü bir araştırmanın dönemin çoğulcu ve insani ölçekteki yaklaşımlarının yansımaları olduğunu anlatır.

Frans van der Werf'e göre (2017), bir mahalledeki sosyal ilişkiler, aynı ya da bitişik kentsel alanlarda yaşayanlar arasında ortaya çıkar. Bu ilişkiler, aile hayatının farklı evrelerinde ve farklı yaş grupları arasında olursa daha da ilginç bir hal alabilir. Her kullanıcının benzersiz yaşam deneyimini dikkate alarak, tasarım sürecine katılımına güvenmek önemlidir. Buradan hareketle mimar, ilk taslakları farklılaşma teması üzerinden kurgular, ortaya çıkan birimlerin her birinin serbestçe düzenleneceğini öngören bir tasarım üzerine yoğunlaşır. Molenvliet projesinin inşaatı başladıktan sonra mimar, kullanıcıların her biri ile bir saatlik iki görüşme yapar. İlk toplantıda her aile bireyinin yaş, hobi ve tercihlerine ilişkin bilgileri kaydeder, daha sonra kullanıcılar ile birlikte birimlerin iç mekân kurguları gerçekleştirilir. İkinci toplantı bilgilerin onaylanması ve mutfak, banyo ayrıntıları üzerine yapılan tartışmalar ile devam eder. İç mekânlarla birlikte cephelerin düzenlenişi yine kullanıcının öngörülerıyla biçimlenir.

Mimar-kullanıcı görüşmelerinin çoğunluğu

Resim 1. Molenvliet Projesi.

Utrecht Üniversitesi Sosyal ve Davranış Bilimleri Fakültesi'nde araştırmacı A. Gotink tarafından değerlendirilir, projenin üzerinden üç yıl geçtikten sonra da kullanıcılar takip edilir. Bu takipler, kullanıcıların yaşamlarını sürdürürken çevrelerine ne derece müdahale edebildiklerini gözlemlemek açısından önemlidir. Aynı zamanda van der Werf'in ve Habraken'in ortak çalışmalarındaki esas ilkelerden birini de ortaya çıkarır. Bu ilkeyi şöyle açıklamak mümkündür: Yapılı çevrenin devam eden, sonlanmayan bir tasarım süreci vardır; bu sürece hizmet eden tasarım metodlarıyla birlikte uygun açık yapı sistemi geliştirilmelidir.

Molenvliet projesindeki "destek ve dolgu" birimler, sabit ve değişkenler olarak sistemi iki katmana ayırarak, kullanıcı ve mimar arasındaki işbölümünü ortaya koyar. Böylelikle kullanıcı da sınırları belirgin bir özgürlük alanı içerisinde kolayca kendi kararlarını verebilir. Bu yönüyle yapı, bir bina değil sistem önerisi olma yönünde önemli bir adımdır.

Pelgromhof Projesi (Zevenaar, Hollanda, 1998-2001)

Pelgromhof projesi, Molenvliet projesi gibi binanın destek ve dolgu birimlerine ayrışmasına bir başka örnektir. Molenvliet'teki sistem önerisi yerine burada mimar, insancıl yaşam ölçülerini belirleyerek, daha yönlendirici bir yaklaşımla, içleri kullanıcı tarafından düzenlenecek hareketli üniteler tasarlar (*Resim 3*).

Hollanda'nın Zevenaar kent merkezinde, tarihi kalenin yakınında yer alan Pelgromhof projesinin çevresinde bir pazar meydanı, postane, belediye binası ve tren istasyonunu bulunur. Yerel konut derneği "Pleyade Bakım Kuruluşu Pelgrom" tarafından kiralama sektörü için geliştirilen proje, Hollanda Yapı Ödülü'ne aday gösterilerek "Sürdürülebilir ve Enerji Verimli Tasarım Ulusal Modeli" olarak seçilmiş ve Dünya Habitat Ödülleri 2004'ün de finalisti olmuştur.

Yaşlılar için 169 daire, 46 hemşire odası, 86 araçlık otopark, bir restoran, büyük bir mutfak, şapel, tiyatro, dükkân, kuaför ve kütüphane kompleksinden oluşan projenin genel amacı, sessiz, güvenli ve canlı bir ortamda uygun fiyatlı ve bağımsız bir yaşam olanağı sunmaktır. Yapı, sokak izlerini takip eden, mevcut ağaçlara göre konumlanan organik bir mimariye sahiptir. Yapının çevrelediği sessiz avlu yeşil bitkileri, göledi, köprüsü ve kuş kafesleri ile gün boyunca dışarıdan gelen kullanıcılara açıktır. Bu yönüyle kentle sıkı ilişkiler kurmayı hedefleyen projede

Resim 2. Molenvliet Projesi Vaziyet Planı.

yayalar üç dar geçitten geçerek bu avluya ulaşabildikleri gibi, proje sakinleri de meydan, sokak ve avluya bakan daireleri ile gündelik yaşamın içinde yer alırlar. Yapının içindeki galeriler, bağlantılı olduğu bakım merkezinin koridorları ile sakinlerin restoran, şapel ve diğer hizmet birimlerine kolayca erişimini sağlar (*Resim 4*).

Pelgromhof projesi sürdürülebilir ve enerji verimli bir tasarım olmasının yanı sıra konut birimlerindeki kullanıcılar ile kent sakinlerini buluşturması yönünde önemli bir sosyal ağı içinde yer alır. Daireler gün ışığından maksimum derecede faydalanmak ve yeşil ile ilişki kurabilmek için özel pencere ve balkonlara sahiptir. Katlar prekast beton döşemelerden; galeriler, balkonlar ve sütunlar ise prefabrik beton dandır. Cephelerde ısı yalıtımı mevcuttur. Yapı yüzeylerinde doğal boya kullanılırken, ahşap çatılar yeşil bitkiler ile kaplıdır (*Resim 5*). Farklı bir tasarım yöntemi uygulansa da, bu projede de Molenvliet projesindeki gibi kullanıcı katılımlı bir süreç gerçekleşir. Görüşmelere ayrı ayrı davet edilen kullanıcılara yaşam alanlarını nasıl ve ne için kullanacakları, özel hobileri-

Resim 3. Pelgromhof Projesi.

Resim 4. Pelgromhof Projesi Vaziyet Planı Eskizleri.

Resim 5. Pelgromhof Projesi-İç Avlu.

Resim 6. Solids Projesi.

nin olup olmadığı, tuvalet ve banyonun nerede bulunmasını istedikleri, teknik kısımlar için ekstra bir alana ihtiyaç duyup duymadıkları gibi çeşitli sorular sorularak, maket üzerinden birlikte tasarım yapılır.

Mevcut Düzensiz Yapılaşmayı Düşük Maliyetli Açık Yapı Sistemine Dönüştürme: "Solids" Projesi

Frans van der Werf'in bu proje önerisi en temel hizmetlerden bile mahrum olan ve dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan bu insanlara yüksek katlı binalar veya prefabrik evler önermek yerine, ucuz, yaşanabilir, az katlı, yüksek yoğunluklu, sokak-ev ilişkisini öne çıkaran bir sistem geliştirmeye yöneliktir (Resim 6).

Van der Werf'in tasarladığı "açık yapı" mahalle yaşamı için güvenli avlular, galeriler, çatılar ve sokaklar bütünü içinde esnek bir yapı

modeli olmasıyla devlet yetkililerinin geçekondü çözümlerine bir alternatiftir. Frans van der Werf'e göre (2017) hükümetlerin yapacakları bir kerelik yatırım ile bu yöntem sayesinde inşa edilecek yapılar 200 yılı aşkın bir ömre sahip olabilir. Proje, sokak, yapı bazında şehrin bir bölümünü yenilemeyi hedeflemektedir.

Projenin genel özellikleri:

- 1) Yapılar çevreledikleri avlu ve sokaklar boyunca az katlı olarak konumlanacaktır. Standartlaştırılmış boş birimler kullanıcılar tarafından doldurulacaktır. Tüm mahalle halkının katılacağı katılımcı bir tasarım süreci geliştirilecektir.
- 2) Bina çatılarının yarısı sebze bahçeleri için toprakla kaplanacak diğer yarısı da yağmur sularını depolamak ve güneş panellerini yerleştirmek için ayrılacaktır.
- 3) Avlularda bir taraftan kirli suların saflaştırılma işlemi yapılırken bir taraftan da güneş enerjisinden faydalanılarak pompalar aracılığıyla içme suyu temin edilecektir.
- 4) Yereldeki bir elektrik şirketinin çatılara kuracağı güneş panelleri sayesinde elde edeceği gelir ile bu yerleşimlerin su, kanalizasyon arıtımı ve aydınlatma sorunları çözülecektir.
- 5) Yapıların her biri 45 m² olmak üzere, bir hektarlık alanda 200'den fazla birim yer alabilecektir. Ayrıca yeteri kadar açık alan bulunacaktır.
- 6) Konutlar, kullanıcılara kendi evlerini, kendi zevk ve imkânlarına göre tanımlama ve gerçekleştirme özgürlüğü verecektir.
- 7) Proje yüksek katlı olmadığı için, yakınında bulunan her türlü küçük ölçekli ticari ve kültürel etkinliğe ulaşımı mümkün kılacaktır.

Frans van der Werf, bu özelliklere sahip kentsel dönüşüm projesinin, uygulandıktan sonra çeşitli projelere de öncülük edebileceğini dile getirmektedir.

Farklılıkları Anlamak: Bir Atölye Çalışması

"Açık Yapı Deneyimi - Esnek Konut ve Kullanıcı Katılımı" atölye çalışması, Frans van der Werf'in yürütücülüğünde 6 Aralık 2017'de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde 16 mimarlık öğrencisinin⁴ katılımıyla gerçekleştirildi. Atölyenin amacı mimari tasarım sürecinde kullanıcı ihtiyaçlarının, taleplerinin çeşitliliğine dikkat çekmek ve bu çeşitliliğin tasarım sürecine, kullanıcı-mimar ilişkisine etkisini öğrencilerle birlikte deneyimlemektir (Resim 7-10).

Atölye çalışması iki ana bölüm olarak kurgulandı. İlk bölüm Molenvliet yerleşimine, ikinci bölüm ise Pelgromhof yerleşimine ait birer

daire planı üzerinden öğrencilerden birinin kullanıcı diğeri mimar rolünde olduğu ikişerli gruplar ile gerçekleştirildi. Atölye yürütücüsü olarak Frans van der Werf, ‘mimar’lardan, plan çizimin yer aldığı kâğıda müşterilerinin isimlerini yazmalarını istedi; bununla birlikte ilk aşamada yapmaları gerekenin dinlemek ve müşterinin taleplerini anlamak olduğunu hatırlattı. Daha sonra mimarlardan, verilen diğeri kâğıtta bulunan tefriş elemanlarını kullanarak, kullanıcının talepleri doğrultusunda müşterek bir tasarım süreciyle, üzerinde 30 cm aralıklarla oluşturulmuş grid bulunan Molenvliet’in 50 m²’lik bir ünitesinin⁵ planında, bölücü düşey elemanları grid üzerine yerleştirerek mekân organizasyonunu yapmalarını istedi. Müşteri ve mimarın birlikte ürettiği nihai planın duvara asılmasının ardından, çalışmanın ilk bölümü mimarların müşterilerinin isimlerinin yazılı olduğu plan tasarımlarını diğeri katılımcılara anlatmasıyla sonlandı. İkinci bölüm ise Pelgromhof yerleşimine ait birer daire planı üzerinden roller tersine çevrilerek tekrarlandı. İkinci bölüm çizimlerinin tamamlanmasının ardından paftalar asılarak sürecin anlatılması istendi.

Atölye çalışmasının sonunda, oluşturulan plan şemalarının çeşitliliği dikkat çekiciydi. Her grubun, aynı hacim içine farklı kurgular bağlamında farklı düzende dolgular yapabildiğinin, kullanılan altyapı sistemlerinin kalıcı parçaları olarak verilen döşeme ve şaftlar dışında kalan boş hacmin, talepler doğrultusunda değişebilen, dinamik bir yapıya izin vermesi ile mümkün olabildiği gözlemlendi. Bu çalışmada van der Werf, katılımcılara örtük biçimde mimar-kullanıcı ilişkisinin nasıl biçimleneceğine dair ipuçlarını vermeye çalıştığının altını çizdi.

Atölye çalışması, çok basit ve temel olarak kullanıcıların taleplerinin belli genellemelere indirgenemeyecek kadar çeşitli ve karmaşık olduğunu ortaya koyan küçük ölçekli bir egzersiz; zaruri kalıcı yapı elemanları dışında, farklı kullanıcılara farklı dolgu olanakları sunabilecek esnek bir hacmin belirlenmesinde kullanıcı etkinliğinin genişletilmesi üzerine bir deneyim olarak değerlendirilebilir. Bu noktada van der Werf’in, mimar adaylarına tasarıma dinleyerek başlamaları gerektiğini hatırlatması da önemlidir. Mimarın, atölyede çizmekten ziyade dinlemeyi esas alması ve plan çizimi sırasında müşterinin müdahalesini olumlaması, tasarım sürecinin alışlagelmiş akışını bozar. Paralel biçimde, kâğıt üzerinde mimarın değil kullanıcının isminin yer alması, tasarımın mimara değil kullanıcı-

ya ait olduğuna dair bir vurgu olarak da yorumlanmıştır.

Resim 7-8. Atölye çalışmasından.

Konvansiyonel mimarlık eğitimi içinde öğrencilere alternatif, hızlı ve farklılaşan üretim alanları sunan atölye çalışmaları bağlamında düşünüldüğünde “Açık Yapı Deneyimi - Esnek Konut ve Kullanıcı Katılımı”, eğitimde sıklıkla rastlanan toplu konut yaklaşımlarından farklı bir bakış önermesi açısından önemlidir. Kullanıcı ile mimar arasındaki ilişki üzerine kurgulanan atölye, genelleştirilmiş mekân organizasyonu yaklaşımlarının esasen gerçeklikten kopuk bir soyutlama olduğu, dolayısıyla farklı kullanıcı taleplerini karşılayabilme potansiyeli taşıyan bir planlama arayışının tasarım sürecinde mimarın

Resim 9-10. Atölye çalışmasından.

uzman-düşünür arayüzündeki rolüyle aşılacağı düşüncesini destekler. Mekânın farklı biçimlerde deneyime açık olması açısından bu öneri önemlidir. Sadece kullanıcıların farklılaşması değil, aynı kullanıcının farklı ihtiyaçlarına cevap vermesi bakımından da tasarımın uyarlanabilir olması önem kazanır.

Sonuç

Atölye çalışmasının sunum aşamasında Frans van der Werf'in tasarımları herhangi bir biçimde kritik etmek yerine, katılımcılara “görüş farklılıklarını ortaya koymak açısından süreçten ne öğrendiklerini” sorması hem öğrenciler, hem biz eğitimciler açısından alışılmadık olmakla birlikte, son derece değerliydi. Bu yönüyle didaktik olmayan, çoğulculuğu vurgulayan bir

üslubun seçilmesi mimarın insancıl bakış açısını ve mesleki tecrübesinde geldiği sofistikasyonu açığa çıkarması bakımından önemli ölçüde öğreticidir. Bu bağlamda “Açık Yapı Deneyimi - Esnek Konut ve Kullanıcı Katılımı” atölye çalışması da, program ve işlevin konvansiyonel ele alınışları yerine, açık bir sistem kurgusunun gerekliliğine değinen, mimar-kullanıcı ilişkisi üzerine temellenen bir çalışma yöntemi arayışı olarak değerlendirilebilir.⁶ Werf, bu çalışma ile yaşanabilir ve sürdürülebilir çevrenin oluşturulabilmesinin, farklılıkları kabullenmekle mümkün olduğunu anlatmayı amaçlamaktadır.

Katılım meselesi, Werf'in çalışmalarında herhangi bir anlam kaymasına izin vermeden ortaya ilk atıldığı yıllarda telaffuz edildiği biçimiyle “çoğulcu” bir yaklaşımla ele alınır. Bu kavram, bugünlerde sıklıkla gündeme gelen mahalle bilincini yeniden oluşturma, çevreye aidiyet geliştirme gibi meselelerle, dolayısıyla da çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili önemli ipuçları taşımaktadır. Gerek mimari üretim sürecinde, gerekse yapının kullanım aşamasında kullanıcının kolaylıkla devreye girebileceği sistemler, varsayılanın aksine daha zor ve çelişkili üretim süreçleri yaratırlar. Planlama açısından birden çok varyasyona imkân verebilecek mekân üretme denemesi, sanılanın aksine, mimarın rolünü daha karmaşık hale getirir. John Habraken'in, “günlük çevreyi tasarlayamazsınız ama onun için tasarlayabilirsiniz, çünkü o, saygı duymamız ve geliştirmemiz gereken yaşayan bir organizmadır” (İncedayı ve Şahinler, 2017a) söyleminde altını çizdiği gibi öngörülere açık bir sistem tasarlamak her zaman mümkün görünmez.

Van der Werf'in çalışmalarını pek çok mimarlık ürününden ayıran, yazıda sözü edilen uzmanlık alanlarından yararlanırken, aynı zamanda ait olduğu toplumsallığın gereği olan çeşitli kavramların da sınırlarını araştıran manifestal bir üretim içinde olmasıdır. Werf, özellikle Molenvliet projesini açık uçlu bir sistem önerisi olarak geliştirmiş, yenilikçi yapım sistemlerinin uygulama alanındaki sınırlarını araştırmıştır.

Katılım meselesinin yanı sıra, bugün sıklıkla telaffuz edilen ve bu anlamda önemli bir tartışma alanı yaratan “sürdürülebilirlik” konusu da, Werf'in projelerinde ele aldığı biçimiyle yeşil çatı, enerji etkin sistemler, fotovoltaik panellerin ötesinde öncelikle yerleşim sakinlerinin çevreyi sahiplenmesi, dolayısıyla da yaşadığı çevreye ilişkin sözü söyleyebilmesiyle yakından ilişkilidir. Bu projelerde katılım meselesi gibi “sürdürülebilirlik” kavramı da, indirgemeci anlamından sıyrılarak her seferinde yeniden ortaya konulacak yeni

üretim yöntemleri ve süreçleriyle biçimlenebilir ancak. Bu yönüyle Werf'in çalışmaları, bina yerine sistem önerisi oluşturarak öncü bir nitelik taşımakla birlikte, sürdürülebilir olmanın şartlarını genişletmek gerektiğini vurgulaması bakımından da örnek oluşturmaktadır. ■

Güldehan Fatma Atay, Yrd. Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü

Mustafa Gülen, Arş. Gör., MSGSÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü

Melek Kılınc, Arş. Gör., MSGSÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Mimarlık eğitimini Hollanda'da, Delft Üniversitesi'nde tamamlayan Frans van der Werf, Fransa'da Evry kenti planlaması (1965), Eindhoven Üniversitesi'nde Kentsel Dokular Üzerine Araştırma Çalışması (1970), Rotterdam'da Kokon Mimarlık ofisi çalışmaları (1975), ABD'de MIT ve Boston, Finlandiya'da Rovaniemi üniversitelerinde konuk öğretim üyeliği, (1989), Hollanda'da Amsterdam'da ve Zandvoort'da, Frans van der Werf Mimarlık Bürosunda uygulama çalışmaları (mimarlık, kentsel planlama ve danışmanlıklar) (1990) gibi çeşitlilik içinde üretimini sürdürmeye devam eden bir mimar. Werf, SAR (Mimarlık Araştırmaları Vakfı) Eindhoven, Uluslararası "Açık Yapı Ağı", Rotterdam/Delft, VIBA, Den Bosch yönetimlerinde çeşitli görevler yürütmeye devam etmektedir.

2. Mimarlık atmosferinde modernleşme sonrasındaki üretimin belli bir evresinde farklı disiplinlerden alınan bilgilerin yan yana getirilmesi, modernizmi eleştiren metinlerde sıklıkla dile getirilen konulardan biridir. Bu yönüyle "uzmanlaşma", mimari üretimde modernleşme sonrasında belirginleşen ve beraberinde getirdiği her türlü disiplinin birbirinden ayrışma halini temsil eden bir terim olarak, mimarlık atmosferini önemli ölçüde etkileyecektir. Yine de bu ayrışma düzeneği içinde mimarın -Rönesans dönemini hatırlatan yönüyle- sahip olduğu bütüncül bakış, kolay rastlanmayan, üretime artı değer katan bir yetidir.

3. "Uyarlanabilirlik kapasitesi", bir yapının bütününe, bir bölümüne, biriminin ve/veya yapı elemanlarını kapsayan yapı alt sistem düzeylerinin başka biçim, boyut, konum veya kapasite kazanabilme yeteneğinin nitel ve nicel değeridir (Ekinci, 2016).

4. Atölye çalışması, Prof. Dr. Deniz İncedayı'nın katkılarıyla, Frans van der Werf'in yürütücülüğünde, Yrd. Doç. Dr. Güldehan Atay, Arş. Gör. Mustafa Gülen ve Arş. Gör. Melek Kılınc'ın desteğiyle gerçekleşmiştir. Eğitimlerinin farklı aşamalarında olan MSGSÜ Mimarlık Bölümü lisans ve Mimari Tasarım Sorunları Lisansüstü Programı öğrencilerinden oluşan katılımcılar ise şu isimlerden oluşuyordu: Meltem Cacina, Ümran Gençel, Fatih Mehmet Güler, Duygu Evren, Ahmet Serhan Kılıçkaya, Burak Erten, Furkan Berke Çilesizoğlu, Belgin Taner, Melike Yenice, Abdullah Cihad Ateş, Mahamat Al Al, Beyza Yıldız, İrem Yıldırım, Kadir Yesir, Ajla Limani, Gramina Elmazi.

5. Sözü edilen birim, 30x30 cm'lik grid sistem ile oluşturulan 4,5x11 m'lik bir dikkörtgen planlamadır.

6. Nitekim Werf ile çalışmaları bulunan Habraken, MIT için hazırlamış olduğu "tematik tasarım" (*thematic design*) dersi ile, mimarlık eğitiminde atölye işleyişini eleştirerek farklı bir yöntem arayışı sunar. Temel olarak, "anlam", "program" ve "işlev" in atölyelerde gerektiği gibi ele alınmadığına dikkat çekerek, mimarlık eğitimde, mimarlığın değil, çalışma yollarının aktarımının gerekliliğini vurgular.

Kaynaklar

Certeau, M. de (2009), *Gündelik Hayatın Keşfi - I*, çev. L. A. Özcan, Dost Kitabevi, Ankara

Ekinci, S. (2016), "Mevcut Yapıların Uyarlanabilirlik Kapasitesini Belirleme ve Değerlendirme Yöntemi", *Tasarım+Kuram*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniver-

sitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı: 21

Habraken, N. J., J. Th. Boekholt, P. Dinjens, A. P. Thijssen (1976), *Variations: The Systematic Design of Supports*, The MIT Press

İncedayı, D., M. Şahinler (2017a), "Habraken ile Mimarlık Eğitimi Üzerine Söyleşi", *Mimarlık*, Mimarlar Odası, Sayı: 395

İncedayı, D., M. Şahinler (2017b), "Benim Tasarım Anlayışında Birliktelik İçerisinde Özgürlük Anlayışı Yatıyor", *Mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Sayı: 59 (Yaz), s. 75-83

Werf, F. van der (1993), *Open Ontwerpen*, Uitgeverij 010, Rotterdam

İnternet Kaynakları

URL 1: <http://liblink.bsu.edu/catkey/1217401> (erişim: 26 Aralık 2017)

<https://www.briqs.org/open-building-as-a-blueprint-for-affordable-housing-worldwide/> erişim: 2 Ocak 2018

<https://www.briqs.org/wp-content/uploads/2015/04/AFFORDABLE-HIGH-DENSITY-LOW-RISE-LATERAL-GROWTH.pdf> erişim: 15 Ocak 2018

<http://thematicdesign.org/open-building-experience-5-the-pelgromhof-zevenaar-the-netherlands-2001/> erişim: 22 Ocak 2018

<http://thematicdesign.org/wpcontent/uploads/2017/10/Pelgromhof%20main%20text86.pdf> erişim: 8 Ocak 2018

<http://thematicdesign.org/open-building-experience-1-molenvliet-papendrecht-1978-2/> erişim: 15 Ocak

<http://thematicdesign.org/wpcontent/uploads/2017/05/Molenvliet%20for%20Thematicdesign.org%20-new%20main%20text.pdf> erişim: 1 Şubat 2018

<https://www.briqs.org/wp-content/uploads/2015/04/AFFORDABLE-HIGH-DENSITY-LOW-RISE-LATERAL-GROWTH.pdf> erişim: 1 Şubat 2018

Open-Ended Systems In Housing Design: Recommendations of Frans Van Der Werf

In addition to the intensive programs of the architectural faculties; conferences, panels, seminars, exhibitions, workshops etc. are extremely valuable in terms of the ability of students to meet people working in various fields of architectural production and the development of their architectural perspectives.

In this context, a conference entitled "Open Building Experience - Flexible Housing and User Participation" and the workshop carried out on the following day, which held by Frans van der Werf on the conference schedule of the Yunus Aran Association on MSGSÜ by 5th of December 2017, gave an opportunity of rethinking on the open-ended systems to the students and academicians as well by listening the conference and redesigning his housing units in workshop.

In this article, we intend to present the workings of Frans van der Werf Molenvliet, Pelgromhof and Solids and intelligent urban design in order to convey the course of the workshop that carried out in MSGSU and to examine the issues such as pluralism, participation, scale such as subtitles of sustainability, which are often pronounced in the architectural atmosphere in the direction of determinations and evaluations to be made in this direction.

It can be conceived that, Frans van der Werf is in a manifestal production by investigating the boundaries of the various concepts that sociality belongs to. In Werf's work, the issue of participation is addressed in a "pluralistic" approach, as pronounced in the first years of its pronunciation. This concept carries considerable clues for today's architectural atmosphere about environmental sustainability such as developing neighborhood belonging, and so on.

Akıllı Telefonlarla Yürümek: Kentsel Mekânın Dönüşümünün Yeni Biçimleri

Berrin Akgün Yüksekli

Giriş

Akıllı telefonlar, Facebook, Twitter, Instagram, Foursquare gibi sosyal medya uygulamalarında kurulan sosyal ağlara ve bu ağlara bağlı kullanıcıların fiziksel mekânla ilişkilerine farklı boyutlar kazandırdı.¹ Sosyal ağların mobil kullanıcıları, biri buldukları fiziksel çevre, diğeri de dahil oldukları sosyal ağın sanal ya da dijital mekânı olmak üzere aynı anda iki mekânda bulunmakta, internete ve diğer kullanıcılara sürekli bağlı olduklarından sanal mekânı fiziksel mekân üzerinde her an deneyimlemektedirler. Mobil sosyal ağın yüzergezer, göçebe mekânı hem dijital hem de fiziksel çevre ile ilişkili hale geldiği için gerçek ve sanal mekân kavramlarını bulanıklaştıran “melez bir mekân” olarak tanımlanmaktadır (Souza e Silva, 2006).

Bu çalışma akıllı telefon ile konum bilgisi açık ve sosyal ağlara dâimi bağlı durumdayken kentte dolaşmanın ve duraksamanın ve bu eylemleri sosyal ağ ile paylaşmanın kentsel mekânı hem eylemsel hem de retorik bağlamda dönüştüren bir eylem biçimi olduğunu öne sürmektedir.² Fransız ekolünün önemli düşünürlerinden Michel de Certeau'ya göre, toplumsal olarak sarmalandığımız güç ilişkilerini ve tabi kıldığımız iktidar stratejilerini dönüştürmenin yolları gündelik hayattaki bireysel pratiklerde gizlidir (Certeau, 1984). Bir mekânsal pratik biçimi olarak kentte yürümek, hem bu ilişkilerin nedeni ve sonucu olan fiziksel düzeni kabullenmeyi gerektirir hem de bu düzen tarafından tanımlanmamış farklı olasılıkları açığa çıkartarak mekânın dönüşmesine ve fiziksel kent mekânının üzerinde yeni eylemsel ve retorik katmanlar oluşmasına neden olur. Çalışmada M. de Certeau'nun önerdiği “mekânsal pratik” kavramı benimsenmiş, akıllı telefonların konum farkındalığı özelliğinin, sosyal ağ kullanıcılarının kent mekânındaki pratiklerine etkisi incelenmiştir.

Michel de Certeau'da Mekânsal Pratik Kavramı

De Certeau (1984), kentin mekânsal olarak birden çok kez inşa edildiğini ileri sürmektedir. Bu inşa katmanlarından ilki, “yer” olarak tanımladığı³

somut mekândır. Somut fiziksel düzen, tasarım ve kullanım arasındaki tüm prosedürlerin, yani üretim sürecinin nedeni ve sonucudur. Bu süreç, somut mekâna ilişkin her türlü iktidar ilişkisinin de yasa, yönetmelik vb ile meşrulaştığı bir zeminde işler. Bu nedenle yer, kendi muhtemel kullanılma biçimlerini, yani mekânsallaşırken yapılması ve yapılmaması gereken eylemlilikleri tanımlar. Kentlilerin gündelik hayatta⁴ yörüngeler, parkurlar ve rotalar kurarak ve bunlar üzerinde fiziksel izler bırakarak oluşturduğu eylemsel, insan-biçimsel kent (*organicity*) ikinci katmanı oluşturmaktadır.⁵ Devlet, karar vericiler, denetleyiciler ve fiziksel mekânı üreten mimarlar gibi profesyoneller mekânları ve bu mekânlardaki eylemlilikleri “fiziksel, algısal ve hatta kavramsal” olarak (Lefebvre, 1993) üretiyor, denetliyor ve tanımlıyor olsa bile gündelik olarak kurulan insan-biçimsel kent katmanında iktidarın talep ettiği pratikler tarafından dışlanan tüm olasılıklar barınır.

De Certeau (1984), fiziksel kent ve mekânsal pratik arasındaki ilişkileri, bir sistem olarak dil ve bu sistemin konuşma sırasındaki kullanımına (*speech act*) benzetir. Kent sisteminin yayanın yürüyerek gerçekleştirdiği işlevleri, konuşmacının dil sistemini eyleme geçirmedeki işlevleri ile aynıdır. Bu üç işlevden ilki dili bir sistem olarak kabul eden ve benimseyen konuşmacıya benzer şekilde yayaların kenti coğrafi ve fiziksel bir sistem olarak kabullenmeleri ve özümsemeleridir. Nasıl konuşurken dilin sözcük yapısı ve gramerini benimsiyor ve onaylıyorsak aynı biçimde kentin fiziksel katmanının kurulmasını ve kullanılmasını düzenleyen bütün kuralları, prosedürleri ve hatta o fiziksel düzenin o şekilde kurulmasını sağlayan iktidar oyunlarını da benimsemiş, kabullenmiş oluruz.

Dil, biz onu kullandığımızda harekete geçen, konuşarak onu sessel olarak aktive etmemizi bekleyen ölü bir sistemdir. Fiziksel mekân da biz onu kullanıp aktif hale getirmediğimizde atıl kalır, ölüdür. De Certeau'nun üzerinde durduğu ikinci işlev, konuşma sırasında dil sistemini sessel olarak gerçekleştiren konuşmacının eylemselliğinin yayanın geçtiği yerleri, burada-şimdi mekân

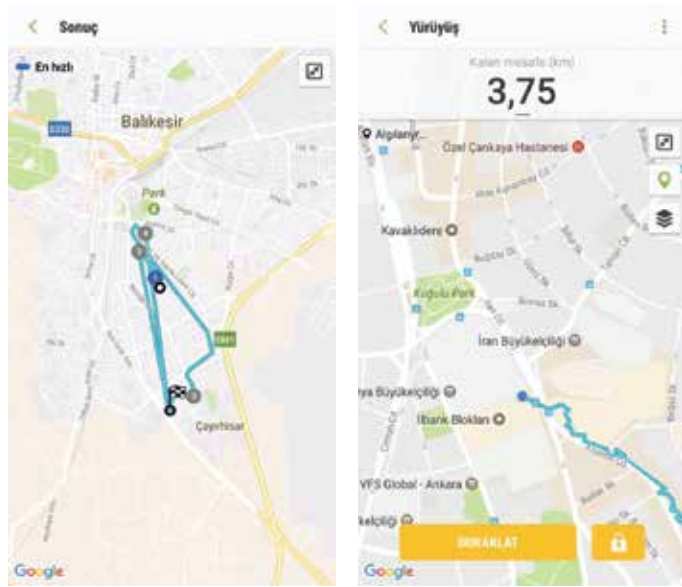
haline getirmesindeki aktivite ile benzerliğidir. Üçüncü işlev, konuşma ediminin konum belirleyiciliği ile ilişkilidir. Konuşan ve dinleyici arasındaki sözleşme, ben ve öteki olarak konum belirler. Dinleyiciyi ikna etmenin yolları çeşitlidir. Konuşmacı düşüncelerini ifade ederken dil sisteminden amacına uygun sözcükleri –hitabetin etkileyciliği de seçimlerdeki ustalıktan kaynaklanmaktadır– seçer ve birbiri ile ilişkilendirir. Sözcükler arasında ilişki kurulması, nasıl konuşmanın anlaşılır olmasını sağlıyorsa aynı biçimde yaya hareketlerindeki rotalar da fiziksel mekândaki konumlar ve yerler arasında bir ilişkisellik gerektirir. Yaya kentin mekânsal dilindeki bazı mekânları seçer, aktive eder, burada ve orada mekânlar haline getirir ve bir rota oluştururken amacına uygun olarak ilişkilendirir.

Akıllı telefonu vasıtasıyla sosyal ağla daimi bir ilişki kurarak yürüyen kullanıcı, de Certeau'nun (1984) belirttiği üç işlevi yerine getirdiği gibi tartışılması gereken yeni mekânsal işlevlerin de açığa çıkmasına neden olmaktadır. Aşağıdaki üç bölümde sırasıyla bu işlevlerin akıllı telefon kullanıcıları tarafından nasıl gerçekleştiği incelenecektir

Karar vericiler ve Kullanım Reçeteleri: Mekânsal Bir Dil Sistemi Olarak Akıllı Telefon Uygulamaları

Akıllı telefonlar, kendine özgü grameri ve kuralları olan dijital donanım, yani bir dil sisteminin ürünüdürler. Kullandığımız uygulamalar da aynı biçimde özel bir dijital yazılım diline sahiptirler. Ayrıca bu uygulamalar fiziksel mekânı ya da de Certeau'nun ifadesiyle yerleri ekrandaki farklı görüntü biçimleriyle temsil etmektedirler. Örneğin navigasyon uygulamalarında kenti temsil eden bir harita iken Instagram'da bu temsil bir fotoğraf olabilir. Nasıl fiziksel mekânın üretimi kendi sürecine özgü iktidar oyunlarını, meşrulaştırma teknikleri ve stratejilerini barındırıyorsa iletişim sektörü de kendi iktidar oyunlarının kurallarına tabidir. Üreticiler, karar vericiler, denetleyiciler ve yazılımcılar gibi profesyoneller bu dil ve temsil sistemi yoluyla pratiklerimizi üretmekte, tanımlamakta, belirlemektedirler. Bir akıllı telefonu satın aldığımızda hem bu dijital dil sistemini hem de ekrandaki temsil edilme biçimlerini benimsemiş, onaylamış oluruz.

Akıllı telefonlarımızdaki izleme teknolojileriyle kişisel bilgilerimizi ve konumumuzu, farkında bile olmadığımız üçüncü kişilerin inceleyebildiği küresel büyük veri (*big data*) tabanına her an ve her yerde bilgi göndeririz. En küçük eylemlerimizde bile karşımıza çıkan, farkında

Şekil 1. Android için hazırlanmış olan sağlık uygulamalarından Samsung Health ile farklı kentlerde yürüyüş.

olmadığımız ama etkileri ve sınırları bilinemez gibi görünen dolayısıyla da tedirgin edici bir güç ağı, cep telefonlarımıza gömülüdür. Bu ağ, devlete yurttaşını ya da bilinen-bilinmeyen başka güçlere özneyi gözetim ve denetim altında tutma olanağı sağlar (Humphreys, 2011). Çeşitli servis sağlayıcılar, arama motorları, sosyal paylaşım platformları, navigasyon sistemleri, karmaşık algoritmalarla kişisel bilgilerimizi kaydetmekte, filtrelemekte ve bize yeniden sunmaktadır. Örneğin Google'da yaptığımız herhangi bir aramada, daha önce yaptığımız arama verilerine, ilgi alanlarımıza ve yaşam tarzımıza göre düzenlenmiş seçenekler ve hatta ticari reklamlar da ekranımıza gelir. Ya da bazı sağlık uygulamaları, yürürken ya da koşarken adım sayımızı ve kat ettiğimiz mesafeyi hesaplayarak harita üzerinde işaretlerken kentteki konumumuzu kaydeder (Şekil 1).

Pek çok uygulama bize bulunmamız gereken yerler ve oralarda neler yapmamız gerektiği hakkında bilgi verir. Sözelimi, harita uygulamaları kentin herhangi bir yerindeyken evimizin ve arabamızın yerini işaretleyerek nasıl ulaşabileceğimizi gösterir (Şekil 2). Spesifik bir örnek olarak, Foursquare ve Swarm gibi uygulamalar kullanıcı ile sosyal ağ arasındaki ilişkiyi, bulunan ya da kullanıcılarca interaktif bir biçimde oluşturulan ve dönüştürülen, bulunulması tavsiye edilen mekânlar listesi aracılığıyla kurmaktadır. Kullanıcı çeşitli mekânlarda ve etkinliklerde yapılan yer bildirimleri (*check-in*) aracılığıyla mekândan veya etkinlikten puan, ödül ya da indirim kazanırken ticari amaçlı gözetim ve denetime gönüllü olarak hizmet etmektedir (Wilken ve Bayliss, 2015). Bu tip uygulamalar bize bulunduğumuz yerin yakınlarındaki sosyal

Şekil 2. iPhone Haritalar uygulamasında park edilmiş araç konumu.

etkinlikler ya da öğlen saatlerinde bir restoran, geç saatlerde gece kulübü önerileri sunarken kentsel deneyimizi bizden önce tasarlamakta (Jansson, 2013), kentsel mekânlar için kullanım reçetesi öngörmektedir (Şekil 3).

Akıllı telefonlardaki bu uygulamaların kullanıcılarını yönlendirdiği mekân alternatiflerini, telaffuz edilmesi beklenen yerler seçkisinden oluşan bir dil ya da kullanıcıları tarafından onaylanacak bir somut mekân sistemi olarak değerlendirmek mümkündür. O halde, bu yerler de kentin fiziksel mekânları gibi kentliler tarafından kullanılarak olumlandığında mekânsallaşacaktır.

Hem donanımları hem de çeşitli uygulamalarıyla akıllı telefonlar, kullanıcıları tarafından aktive edilmeyi bekleyen bir dil ve mekân sistemi sunmaktadır ki, bu sistem iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülemez ve gündelik hayatın dönüştürücü etkilerine açıktır.

Kullanıcıların Kenti:

Yerleri/Sistemi Benimsemek ve Aktive Etmek

Akıllı telefon ile yürüyen yayanın pozisyonu, dili bir sistem olarak benimseyen ve kullanan konuşmacının pozisyonu ile benzerdir. Bulduğumuz yeri sosyal ağımızla paylaşırken, hem kentin fiziksel mekânını hem de kullandığımız uygulamalardaki temsilini kabullenerek benimseriz. Telefon ekranımızda beliren mekânsal temsiller farklı biçimlerde olabilir; yani bu temsil, Google Maps'deki bir harita da olabilir, Swarm'daki bir fotoğraf hatta bir tavsiye de olabilir. Konum bilgisi paylaşmak, mevcut mekânı bedensel olarak işgal etmek ve aynı zamanda da ekrandaki temsili üzerinde sanal bir operasyon yapmak biçiminde ele alınması gereken bir eylemliliktir. Kullanıcı o yeri bedensel ve sanal olarak aktive eder, bir burada-şimdi mekân haline getirir. Bulduğu konumla uzak, yakın, burada, orada olma hallerini belirleyerek bir ilişki inşa eder. Söylev veren olarak kendisini, dinleyici olarak sosyal ağındaki "ben"e karşı "öteki" olarak belirler. Farklı mekânlardaki kullanıcılar tarafından takip edilen bu eylem, ekrandaki temsil düzeyinde, belirsiz "uzak mekânları bulunan mekânın üzerine katlar" (Souza e Silva, 2006). Yayımcının buradılığı ile takipçinin hem bedensel olarak orada herhangi bir yerdeliği hem de sanal olarak buradılığı ekrandaki temsil düzeyinde üst üste çakışır. Daha da ilginç bir durum, avatarlar kullanılarak kurulan sosyal ilişkilerdir. Sanal karakterler ile yer bil-

dirimi yapmak, hem melez hem de sanal eylem biçimlerinin kent mekânında sergilenmesine neden olur.

Kullanıcıların Retoriği:

Mekânsal Dili Kullanmak ve Dönüştürmek

De Certeau (1984), yürüyüş sırasında yayanın bir rota oluştururken, ihtimaller arasından seçim yaptığını, somut mekânda bazı yerler seçtiğini, bazılarını ise kullanmayarak ölü mekân olarak terk ettiğini belirtir. Yaya olarak istediğimiz sokaktan geçmekte özgür olduğumuz gibi, sosyal medya yayımcısı olarak da seçiciyizdir; bulunduğumuz her mekânı takipçilerimizle paylaşmayız. Kullanıcının bedensel mevcudiyetinin getirdiği kamusal mekândaki mecburi görünürlüğü ile sosyal ağdaki görünürlüğü birbiri ile örtüşmez. Üst-orta sınıf sosyal medya yayımcısı için paylaştığı mekânın lüks ve pahalı olması öne çıkarken, entelektüel kullanıcı, müze ve sergi gibi ilgi alanını besleyen mekânları paylaşmakta, kendisini ve bu mekânları sosyal ağında görünür hale getirmeyi tercih etmektedir.

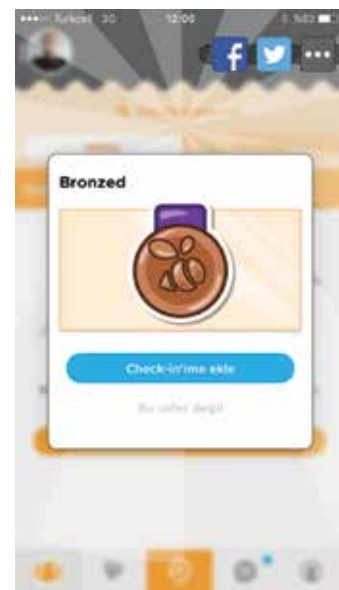
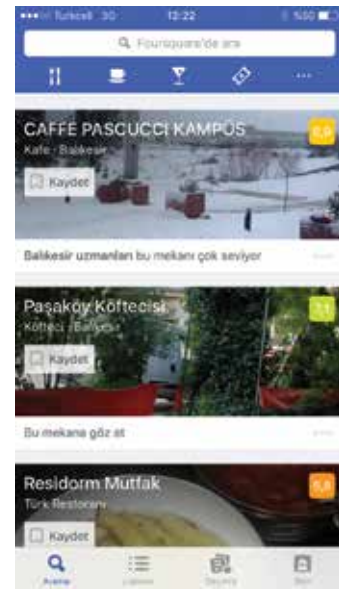
Sosyal ağ paylaşımlarının toplumsal statüyü yükseltme aracı olarak kullanıldığını ve fiziksel mekânı araçsallaştırdığını belirten eleştiriler, bu durumun bedensel varlık ve kimliğin sosyal ağlardaki temsili ile ilgili olduğuna dikkat çekmektedirler (Schwartz ve Halegua, 2014). Her yeri değil ama görünülmek istenen yeri sosyal çevre ile paylaşmak, kullanıcının bireysel ve sosyal kimliğini sunmak üzere gösterdiği performanslardır (Cramer vd, 2011). "Sosyal-medya-sever", sosyal ağdaki takipçilerine yani "dikizleyen"lerine (Niedzviecki, 2011) kimliğinin temsili ya da Goffman'ın (2016) terminolojisiyle "benlik sunumu"nu yaparken kentin hem fiziksel geometrik mekânından hem de kullandığı mobil uygulamaların kentsel metninden bazılarını seçerek ayıklamakta ve aktif hale getirmekte, yani benimsemekte, bazılarını ise görünür kılmayarak atıl bırakmaktadır. Bir sosyal medya yayımcısının kimliğinin izleyicisine sunmak istediği yönleri, ağında yayımladığı mekânsal rota ve yörüngeler gibi örüntülerden okunabilir. Mekân, sosyal medya kullanıcısının ilgi alanlarına, "kimlik performansı" bağlamında oluşturduğu belagatine göre benimsemekte, dile getirilmekte, telaffuz edilmektedir (Şekil 4).

Akıllı telefon kullanıcılarının fiziksel mekânı dile getirme biçimleri teknolojinin sunduğu olanaklarla yakından ilişkilidir. Bulunulan konumda fotoğraf ve video çekme, bunları filtreler yardımıyla düzenleme ve paylaşma imkânı, sosyal ağda

kullanılan pek çok program tarafından sağlanmaktadır. Örneğin, Instagram hem bireyin hem de bulunduğu mekânın en fotojenik halini, Facebook, Twitter, Swarm, Flickr, Youtube gibi çeşitli paylaşım platformları ve uygulamalarda yayımlayabilmesini sağladığı için popüler hale gelen bir uygulamadır. Çeşitli paylaşımlarda rastladığımız özenle hazırlanmış özçekimler (selfie), yayımcının fiziksel varlığının, o anda içinde bulunduğu grubun ve mekânın “yeniden sunulmuş” biçimidir (Lapenta, 2011). Mekânı mevcut görünümünden farklılaştırarak sunma, fiziksel mekânsal dilin göstergelerini görsel olarak dönüşüme uğratmak ve bu göstergelerin anlamını yerinden oynatmaktır. Bu eylem, gerçekte mekânsal dile müdahale etmektir. Mekânın fiziksel katmanının tasarımı ve inşası sırasında profesyonellerce öngörülen kullanım biçimleri ve anlamının kontrolden çıkması ve sıradan kentlilerin hafızasındaki anlamının değişimi ya da başka bir deyişle mekânsal “düzenlamlılığa bir darbe (*coup*)” indirilmesidir (Certeau, 1984). Mekânsal dilin şaşırtıcı, bazen mecazi ya da en azından farklı bir telaffuzunun yapılması, sosyal medya kullanıcısının belagatini bir sanatsal eyleme dönüştürür. Bu sanatsal eylem, kullanıcının bir sanatçıya oranla yaratıcılığı sınırlı bir mekân yorumu, bir mekânsal temsil ortaya koyarak mekânsal düzenlamlılığa getirdiği yeni yorumun oluşturduğu gündelik hayata özgü sıra dışı yaratıcılıktır.

Duraksamalar: Ağ Toplumsallığının Yeni Sosyalleşme Pratikleri ve Mekân

Mekânsal deneyimimizi sosyal ağımızın takip etmesine izin vermemiz, bir konuşmacının anlatma eylemine başlaması için kendisine bir dinleyici, muhatap belirlemesine benzer. Sanal bir yüz yüze ilişki kurulur. Akıllı telefonların konum farkındalığı özelliğini kullanan uygulamalar, kullanıcısına bulunduğu mekânı sosyal ağındakilere tanıtmak için yer bildirimini yapma, mekân hakkında bilgi verme amaçlı bilgi ve paylaşım notları gönderme ve fotoğraf çekimi yapma, yani mekânla ilgili deneyimlerini dinleyicileri ile paylaşma ve “hikayelerini anlatma” (Özkul ve Gauntlett, 2014) imkânı sunarlar. Hatta bu nedenle kullanıcıyı ve ağındakileri kentsel mekânı kullanmaya teşvik eden “sosyal bir navigasyon sistemi” (Lapenta, 2011) gibi çalışan, “sosyal arayüz”ler (Souza e Silva, 2006) olarak görülebilirler. Akıllı telefonların sunduğu uygulamalar, toplumsallık biçimlerinin ve toplumsal eylemlerin, özetle kentsel mekân pratiklerinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Michel de Certeau'nun kent mekânını dönüştüren gündelik bir eylem biçimi olarak ele aldığı yaya aktiviteleri, sosyal ağların getirdiği yeni bireysellik ve toplumsallık biçimleri ile birlikte değerlendirildiğinde kamusal alan ve gündelik hayat teorilerinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Çünkü sosyal medya, yeni toplumsal hareketlerin kent mekânındaki eylemlerinde doğru zamanda doğru yerde bulunmayı sağlayan bir örgütlenme zemini (Castells, 2013) olduğu gibi, kent mekânında tesadüfi karşılaşmaları da sağlayabilmektedir. Bu buluşmalar sırasında, kent mekânında daha önce öngörülmemiş, bağlantılar ve kestirmeler, yeni güzergâhlar da ortaya çıkmakta, kent mekânı kullanıcıya önerilenden farklı biçimde kat edilmekte ve retorik olarak dönüştürülmektedir. Sosyal medya bu noktada, birbirinden habersiz aynı mekânda bulunan kullanıcıların yer bildirimleri vasıtasıyla bir araya gelmelerine ve bu rastlantıyı farklı bir toplumsallık biçimine

Şekil 3. Lokasyon bazlı mobil uygulamalardan Swarm ile yapılmış bir yer bildirimini: Swarm tarafından kullanıcıya önerilen mekânlar, kullanıcı tavsiyeleri ve yer bildirimleri sonucu kazanılan ödül.

Şekil 4. Sıradan bir Facebook hesabındaki paylaşımlarında, kullanıcının anıları, ilgi alanları ve mekânsal pratikleri, yani kimlik performansı.

dönüştürmelerine olanak sağlayan bir “fırsat yönetimi” (*chance orchestration*) (Akker, 2015) aracıdır. Hatta daha önce hiç tanışmamış sosyal medya kullanıcıları, yani “tanıdık yabancılar” (Akker, 2013) bu bildirimler ile tanışmakta, bireylerarası ilişkilerde bazı formel ilişki aşamaları es geçilip, bir sonraki aşamadan başlanabilmektedir. Bireyler arasındaki sosyal sınırları esneten, gündelik hayata özgü bu yeni toplumsal biçimlerini Certeau terminolojisi ile kent- sel dilin sosyal medya retoriği ile kullanılması olarak ifade edebiliriz.

Sonuç Yerine: Dijital-Fiziksel ya da Melez Kent

De Certeau'nun kent mekânında önerdiği katmanlar, akıllı telefon kullanıcılarının mekânsal pratikleri doğrultusunda incelendiğinde, kent mekânını hem eylemsel hem de retorik olarak dönüştüren yeni bir dijital ve/veya sanal inşa katmanı ortaya çıkmaktadır. Çünkü akıllı telefon kullanıcıları, konuşmacının dili bir sistem ola-

rak kullanması ya da yayaların mevcut fiziksel kentsel metni okuyarak telaffuz etmeleri gibi hem fiziksel kentsel metni, hem de mobil uygulamaların mekân önerilerinden oluşan metnini bir sistem olarak benimsemekte, o yerleri aktive etmekte, iki mekânsal dilin de göstergelerini yerinden oynatmakta ve yeni bir dijital-fiziksel, melez coğrafya kurmaktadır. Kentin fiziksel katmanı üzerinde sosyal ağların örüntüleriyle kurulan bu katman, hem yayaların ayak izlerinin oluşturduğu insanbiçimsel coğrafyayı hem de akıllı telefonların çeşitli uygulamalarındaki dijital/sanal coğrafyayı kapsamaktadır.

Akıllı telefonların getirdiği olanaklar, mekânsal pratiklerimizi dönüştürdüğü gibi mekânın temsil ediliş biçimlerini de dönüştürmektedir (Lapenta, 2011). Örneğin telefon ekranı bir temsil yüzeyi, elemanı haline gelmiştir. Bugün pek çok kullanıcı, çevresindeki mekânı bu ekran aracılığıyla algılamaktadır. Özellikle akıllı telefonların konum farkındalığı özelliği, fiziksel ve sanal ya da dijital mekânın birbirinden bağımsız, ilişkisiz iki ayrı varlık olarak algılandığı geleneksel düşünme biçimini geride bırakmamız gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışma kapsamında saptanan kentle aynı büyüklükteki yeni katmanın kentin mekânı üzerindeki iz ve işaretlerinin mimari ve kentsel tasarım açısından yeniden değerlendirilmesi mümkündür. Bilge Kobaş, Can Sucuoğlu, Elif Ensari ve Cemal Koray Bingöl tarafından kurulmuş olan Bits ‘n Bricks çalışma grubunun “Location Mining in Kadıköy” projeleri, ufuk açıcı bir örnektir. Tweet’ler, selfie’ler, check-in’ler, beğeniler, satılık eşya/mülk ilanları, kullanıcı yorumları vb gibi dağılık verilerin analiziyle (*data mining*) oluşturdukları haritalar, dijital-fiziksel ya da melez kent katmanının tasarımcılar açısından bilindik bir temsil sistemine dönüştürülebileceğini göstermektedir (URL 1). Yani akıllı telefonlar gündelik hayatımızı dönüştürdüğü gibi kentsel tasarım pratiklerimizi de değiştirecek gibi görünmektedir. ■

Berrin Akgün Yüksekli, Doç. Dr., Balıkesir Üni. Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü, bakgun@balikesir.edu.tr

Notlar

1. Akıllı telefonların sosyal ağlara ve bireylerarası iletişime getirdiği yeni açılımların incelenmesinden oluşan ve son yıllarda giderek genişleyen literatürdeki mekânla ilişkili çalışmalar, genellikle akıllı telefonların konum farkındalığı özelliği ya da lokasyon bazlı mobil uygulamalar (Foursquare, Swarm, Loopt, Dodgeball, Facebook Places vb gibi uygulamalar, hatta Pokémon Go gibi oyunlar) üzerine yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir bölümü mekânın algılanış ve temsil ediliş biçimindeki değişiklikler, bir bölümü ise mekânsal pratik ya da fenomenolojik yaklaşımla mekân deneyimindeki farklılaşmalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalarda ki ortak vurgu, sosyal ağların sanal mekânının kullanıcılar-

yersiz-yurtsuzlaşmaya neden olmadığı ve fiziksel mekânla ilişkilennmeyi farklılaştırarak artırdığıdır. Ayrıntılı sınıflandırma ve bilgi için bkz. Tosoni ve Ridell (2016).

2. Akıllı telefon uygulamalarının mekânsal pratiklere etkilerinin incelendiği çalışmalar arasında Michel de Certeau'nun gündelik hayat ve pratikleri ile ilgili düşüncelerine referans veren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Lange (2009) ve Buccitelli (2016) gündelik pratikleri de Certeau'nun taktik kavramı çerçevesinde incelemiştir. Lev Manovich (2009) yaya hareketlerini taktik kavramı çerçevesinden incelemiştir. Ayrıca bu çalışmada da atf yapılan Robin van den Akker, akıllı telefon uygulamaları vasıtasıyla gündelik hayatıdaki sürpriz buluşmaları çözümlediği çalışmasında de Certeau'nun *metis*-fırsat ve kairos-zamanda doğru nokta kavramlarını kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akker (2015). Diğer taraftan bu çalışmalar arasında Michel de Certeau'nun yaya hareketlerini kent mekânını dönüştürücü bir pratik biçimi olarak ele alan iki çalışma ilgi çekicidir. Tony Liao ve Lee Humphreys'in (2014) yaptıkları çalışmada bir artırılmış gerçeklik (*augmented reality*) uygulaması olan Layar programını ve Hacıhasanoğlu ve Şener (2013) ise PerAR adlı yeni bir artırılmış gerçeklik uygulamasını yaya hareketleri çerçevesinde incelemektedir. Ancak sözü geçen bu çalışmalar, yaya hareketleri vasıtasıyla oluşan dönüşümleri birer katman olarak ele almamışlardır.

3. De Certeau (1984: 117) mimarların (kent plancılarının ya da ilgili disiplinlerin) tasarlayarak ortaya koydukları ürünü "mekân" değil "yer" olarak tanımlar. Yer kavramında her şey ait olduğu pozisyonda durağandır. Oysa mekân, yönelme, hız ve zaman vektörlerini içerir. Mekân, bir eylemin, mekânsal pratiğin ürünüdür. Bu tanım mekânı tasarlayanlardan çok kullananı ön plana çıkarır. Yani durağan bir yer olarak bir mimari yapı ya da fiziksel kent, pratik edilerek kullanıcı tarafından olumlandığında gerçek anlamda mekânsallaşır (1984: 93, 97).

4. De Certeau gündelik hayatı düzenlenmiş söylemlerden yoksun, mekânsız ve biçimsiz pratikler olarak görür. Bu pratikler bir taraftan iktidarı olumlarlar. İktidar ilişkilerine tabi düzeni değiştirmeye yönelik bir direniş, karşı koyuş ya da tepki taşımazlar. Diğer taraftan gündelik pratikler, iktidar ilişkilerinin önerdiği kural ve prosedürlerden farklılaşma yoluyla işlerler (1984: xiii). Gündelik hayat, sıradan insanların, tüketicilerin kendilerine sunulan kuralları ve prosedürleri kompozite ederek kurdukları antidisipliner bir ağıdır.

5. De Certeau (1984: 99) ayrıca kentin bu katmanlarının dışında "mito-poetik" olarak da inşa edildiğini belirtmektedir. Bu söylemsel-şiişsel coğrafya, kentlinin gündelik hayatta mekân üzerine kurduğu, yazılı olmayan öykü, masal, efsane gibi tüm anlatılar ile mekân adları ve hatta yer tariflerini içermektedir (1984: 110). Bu katmanın inşa edilmesinde akıllı telefonların rolü başka bir çalışmanın konusu olduğundan bu çalışmada incelenmemiştir.

Kaynakça

- Akker, R. van den (2013), "Notes on Commonsense", *Space and Place: Diversity in Reality, Imagination and Representation*, ed. Brooke L. Rogers & Anna Sugiya, Inter-Disciplinary Press, Oxford, s. 145-154
- Akker, R. van den (2015), "Walking in the Hybrid City: from Micro-Coordination to Chance Orchestration", *Mobility and Locative Media: Mobile Communication in Hybrid Spaces*, ed. A. de Souza e Silva & M. Sheller, Routledge, London, s. 33-47
- Buccitelli, A. B. (2016), "Hybrid Tactics and Locative Legends: Re-reading de Certeau for the Future of Folkloristics", *Cultural Analysis*, 15:1, s. 78-98
- Castells, M. (2013), *İşyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 190
- Certeau, M. de (1984), *The Practice of Everyday Life*, trans. Steven Rendall, University of California Press Ltd. London
- Cramer, H., R. Mattias, L. E. Holmquist (2011), "Performing a Check-in: Emerging Practices, Norms and

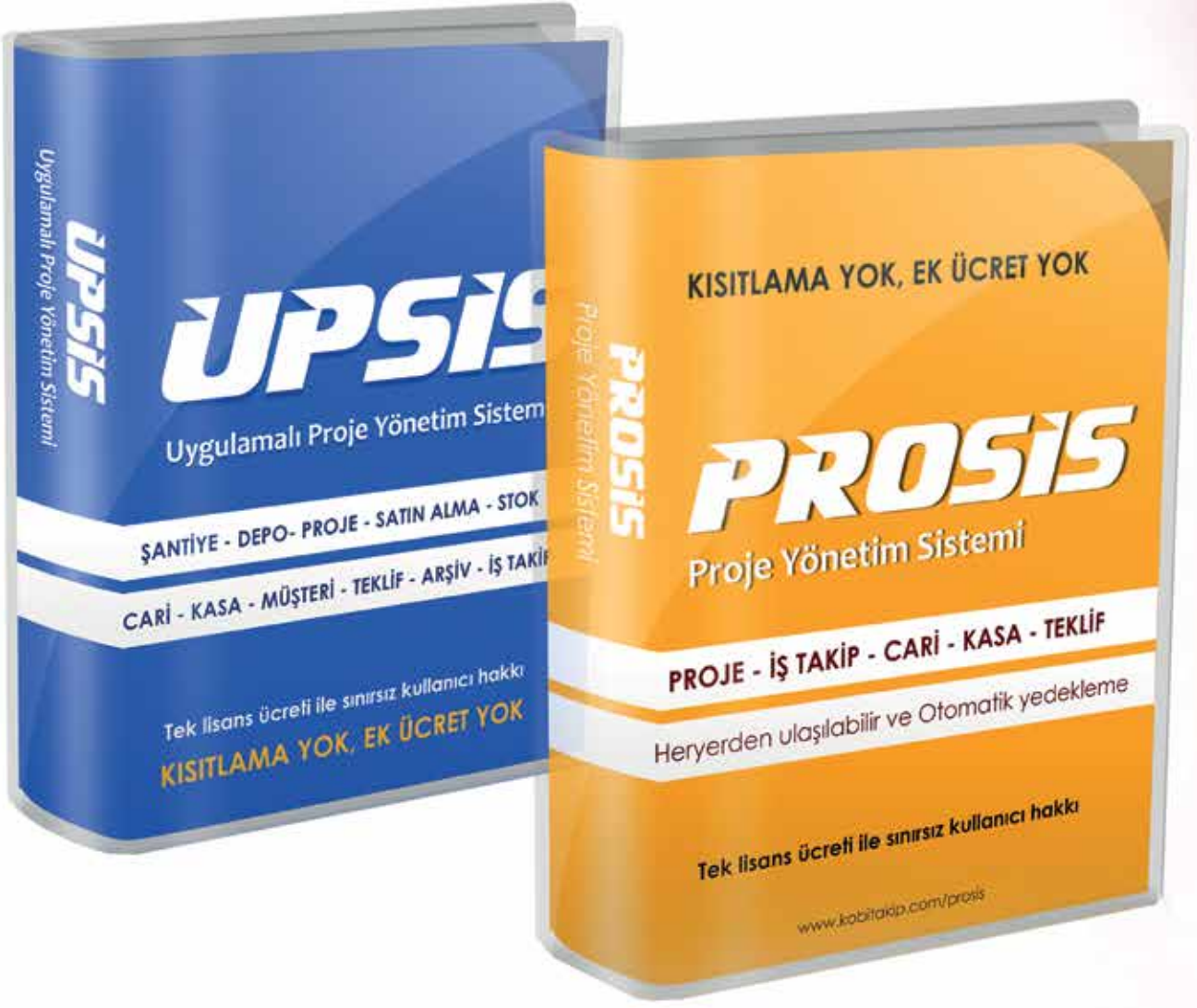
'Conflicts' in Location-Sharing Using Foursquare", *MobileHCI 2011*, Aug 30 - Sept 2, 2011, Stockholm, Sweden (<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:469592/FULLTEXT02>)

- Goffman, E. (2016), *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, Metis Yayıncılık, İstanbul
- Hacıhasanoğlu, İ., S. M. Şener (2013), "PerAR: Augmented Representation of the Urban Image in Beyoğlu District, Istanbul", *EAEA-11 Conference 2013, Experiential Simulation: the Sensory Perception of the Built Environment*, s. 201-208
- Humphreys, L. (2011), "Who's Watching Whom? A Study of Interactive Technology and Surveillance", *Journal of Communication*, 61, s. 575-595
- Jansson, A. (2013), "Mediatization and Social Space: Reconstructing Mediatization for the Transmedia Age", *Communication Theory*, Vol. 23, No. 3, s. 279-296
- Lange, M. de (2009), "From Always on to Always There: Locative Media as Playful Technologies", *Digital Cityscapes: Merging Digital and Urban Playspaces*, ed. A. de Souza e Silva & D. M. Sutko, New York, s. 55-70
- Lapenta, F. (2011), "Geomeia: on Location-Based Media, The Changing Status of Collective Image Production and The Emergence of Social Navigation Systems", *Visual Studies*, 26:1, s. 14-24
- Lefebvre, H. (1993), *The Production of Space*, trans. D. Nicholson-Smith, Basil Blackwell, Oxford
- Liao, T., L. Humphreys (2014), "Layar-ed places: Using Mobile Augmented Reality to Tactically Reengage, Reproduce, and Reappropriate Public Space", *New Media & Society*, Vol. 17, No. 9, s. 1418-1435
- Manovich, L. (2009), "The Practice of Everyday (Media) Life: From Mass Consumption to Mass Cultural Production?", *Critical Inquiry*, Vol. 35, No. 2, s. 319-331
- Niedzwiecki, H. (2011), *Dikizleme Günlüğü: Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadard Sevdi?*, çev. Gökçe Gündüç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Özkul, D., D. Gauntlett (2014), "Locative Media in the City: Drawing Maps and Telling Stories", *The Mobile Story: Narrative Practices with Locative Technologies*, ed. Jason Farman, Routledge, New York, s. 13-127
- Schwartz, R., G. R. Halegua (2014), "The Spatial Self: Location-Based Identity Performance on Social Media", *New Media and Society*, s. 1-18
- Souza e Silva, A. de (2006), "From Cyber to Hybrid: Mobile Technologies as Interfaces of Hybrid Spaces", *Space and Culture*, vol. 9, No. 3, August 2006, s. 261-278
- Sutko, D. M., A. de Souza e Silva (2011), "Location-Aware Mobile Media and Urban Sociability", *New Media & Society*, 13 (5), s. 807-823
- Tosoni, S., S. Ridell (2016), "Decentering Media Studies, Verbing the Audience: Methodological Considerations Concerning People's Uses of Media in Urban Space", *International Journal of Communication*, 10, s. 1277-1293
- Wilken, R., P. Bayliss (2015), "Locating Foursquare: The Political Economics of Mobile Social Software", *Locative Media*, ed. R. Wilken & G. Goggin, Routledge, New York, s. 177-192
- URL 1: <http://bitsnbricks.com/location-mining/>

Walking in the City Using Smartphones: New Forms of Urban Spatial Transformation

This study examines how location aware technologies of smart mobs are changing urban spatial practices of social network users. Adopting Michel de Certeau's layers of the city (physical city, organicity, mythic-poetic city) and rhetoric of walking as a framework, a new layer that can be called as digital-physical or hybrid city is suggested.

Mimarlık ve Mühendislik Ofisleri İçin Özel Tasarlandı

Kolay kullanımı ve dinamik yapısıyla işletmenize her yerden ulaşın. Mobil ve tablet uyumlu özel tasarım seçeneğiyle birlikte otomatik yedekleme ile tüm verileriniz güven altında.

PROJE YÖNETİMİ
Proje bazı çalışan firmaların ihtiyaçları göz önünde bulunduruldu.

CARI YÖNETİMİ
Cari modülü ile müşterilerinize alacak-borç girişi yapabilirsiniz

KASA YÖNETİMİ
Toplam kasa bakiyenizi, gelirinizi ve giderinizi inceleyebilirsiniz

MÜŞTERİ YÖNETİMİ
Müşterilerinize sms, mail ile bilgilendirmelerde bulunabilirsiniz.

Diğer tüm özellikler için www.kobitakip.com web sitemizi ziyaret ediniz.

Kobi Takip
yazılım

Adres : Çavuşoğlu Mahallesi, Namık Kemal Cd. No:8, 34873 Kartal/İstanbul Tel : +90 216 517 74 84 Mail : info@kobitakip.com

DOĞUŞTAN ÜSTÜN

Benzersiz performans ve baş döndürücü tasarım onun genlerinde var.

LEGENDERA

Klimanın yeni yorumu.

Yakut Kırmızı

İnci Beyaz

Kuzguni Siyah